

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

Hatice ERGÜNER

URARTU KEMERLERİ ÜZERİNDEKİ İNSAN
TASVİRLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Mehmet IŞIKLI

ERZURUM 2009

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

Hatice ERGÜNER

URARTU KEMERLERİ ÜZERİNDEKİ İNSAN
TASVİRLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Mehmet IŞIKLI

ERZURUM 2009

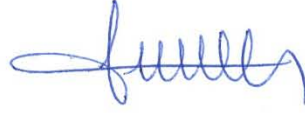

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu çalışma Arkeoloji Anabilim dalının Klasik Arkeoloji Bilim dalında jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Mehmet IŞIKLI

Danışman

Jüri

Prof. Mehmet KARAOSMANOĞLU

Jüri

Doç. Dr. Süleyman ÇİĞDEM

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. .... / .... / .....

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

SAYFA NO

ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ.....	V

BİRİNCİ BÖLÜM

1.GİRİŞ.....	6
1.1.Amaç,Kapsam,Yöntem.....	7

İKİNCİ BÖLÜM

2.URARTU TARİHİ VE SANATI.....	11

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. URARTU SANATINDA KEMERLER.....	25

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.URARTU KEMERLERİ ÜZERİNDEKİ İNSAN TASVİRLERİ.....	35

4.1.Süvariler.....	35
4.1.1. Silahlı Süvariler.....	36
4.1.2. Silahsız Süvariler.....	44
4.2.Piyadeler.....	45
4.3.Okçular.....	48
4.4. Savaş Arabalı Askerler.....	52
4.5. Tanrılar.....	57
4.6. Törensel Sahneler.....	65
4.7. İnsan Görünümlü Kanatlı Figürler.....	86
 GENEL DEĞERLENDİRME.....	 91
SONUÇ.....	105
KATALOG.....	112
KISALTMALARVE KAYNAKÇA.....	156
LEVHA VE KATALOG LİSTESİ.....	163
LEVHALAR.....	173
HARİTA.....	201
ÖZGEÇMİŞ.....	202

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
URARTU KEMERLERİ ÜZERİNDEKİ İNSAN TASVİRLERİ

Hatice ERGÜNER

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mehmet IŞIKLI

2009 - SAYFA: 197

Jüri: Prof. Dr. Mehmet Karaosmanoğlu

Doç. Dr. Süleyman Çiğdem

Yrd. Doç. Dr. Mehmet IŞIKLI

Dağlık ve güçlüklerle dolu bir coğrafyaya yaklaşık 300 yıl hakim olan Urartular, merkezi bir devlet kuran ilk uygarlık olmasının yanında mimari, taş ve metal işçiliği gibi alanlarda göstermiş oldukları yetkinlikle Anadolu uygarlıkları içerisinde varlığını kanıtlamıştır. Bu medeniyetin ortaya koyduğu sayısız maddi kültür kalıntıları ve ürünleri Urartu yerleşimleri, kale ve gömütlerinde yapılan bilimsel araştırmalarla gün ışığına çıkmakta ya da çıkarılmaktadır. Bunlar arasında bronzdan üretilmiş, sayıları yaklaşık 400'ü bulan kemerler, üzerindeki zengin süsleme ve sahneleri ile dikkat çekicidir. Bu çalışmayla Urartu Devleti'nin metal işlemeciliğindeki ustalıklarını yansıtan, Türkiye ve Dünya'nın çeşitli müzelerine dağılmış durumdaki kemerlerin üzerindeki insan tasvirlerinin ayrıntılı olarak incelenmesi; kendilerine özgü özelliklerinin belirlenmesi ve bu özelliklerden yola çıkarak bir stil gelişiminin var olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Giriş bölümünde kemerler ve bunlar üzerine yapılmış araştırmalar hakkında kısa bir bilgi verilmiştir. Urartu Tarihi ve Sanatı konusunda genel bir bilgi verildikten sonra, kemerlerin yapımına, tarihlendirmesinde yaşanan sıkıntılara değinilmiştir. Ardından kemerler üzerinde görülen insan tasvirleri detaylı olarak incelenip bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Katalog bölümünde kemerlerin özellikleri ve çizimlerine yer verilmiştir. Sonuç olarak kemerler üzerinde kaç tür insan tasviri ile karşılaşıldığı; bu tasvirler içerisinde yer alan askerlerden yola çıkılarak, Urartu askeri yapılanmasının nelerden oluşmuş olabileceği ve üzerindeki tasvire göre kullanımının kişilere göre değişip değişmediği; aynı zamanda da Urartu sanatında stilistik bir gelişme olup olmadığı konusunda açıklamalar yapılmıştır.

ABSTRACT

MASTER THESIS

PORTRAYINGS OF HUMAN ON THE BELTS OF URARTU

Hatice ERGÜNER

Supervisor: Assist Mehmet IŞIKLI

2009 – PAGE: 197

Jury: Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU

Assoc Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM

Assist Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI

Urartu who dominated ruled over a geography about three-hundred yeras, which is mountainous and fulled with difficulties, proved their presence both with being the first civilization which founded a central state and with showing their perfection in such areas as architecture, stone metal workmanship. Countless material remnonts and products of culture which belong to this civilization have been come to light by scientific researches made in settlements, castles and tombs belonging to Urartu Empire. Among them, the belts made of bronze and whose number has reached about four hundreds are attractive with decorations and scenes on them. It is aimed by this study to examine in detail the belts, which have reflected the mastery of metal workmanship of Urartu and which are found in most museums in Turkey and around the world; to determine whether there was an improvement in style considering these features. In introduction section, a brief information about these belts and the researches made on them is given. After a general information about the history and art of Urartu is given, how these belts were made and the problems which are encountered when ordering their chronology have been mentioned. After ward, the portrayings of man which are seen on the belts have been examined in detail and an evaluation have been made. The catalog section has included the features and drafts of he belts. Finally, some explanations have been made about how many kinds of portrayings of the human have been seen on the belts; considering the soldiers in these portrayings what sort of things the military structure of Urartu Empire may have consist of, and whether the use them differs according to persons; and also whether a stylistic improvement occured in the art af Urartu.

ÖNSÖZ

Urartu metal işlemeciliğinde, kemerler özel bir grubu oluşturmaktadır. Çoğunluğu Urartu gömütlerinde yapılan bilimsel çalışmalarla ortaya çıkarılan kemerlere hemen her kesime ait kişilerin mezarlarında rastlanması Urartu dünyasındaki vazgeçilmez yerini kanıtlar niteliktedir. Genellikle bronzdan yapılan kemerlerin, yüzeyindeki zengin konulu sahneler oldukça dikkat çekicidir. Kemerler üzerine yapılmış bazı çalışmalar bulunmasına rağmen üzerindeki insan tasvirlerine yönelik herhangi bir çalışma ile karşılaşılmamıştır. Bu amaçla “Urartu Kemerleri Üzerindeki İnsan Tasvirleri”, bir takım zorluklarına rağmen son derece keyif alarak hazırladığım bir çalışma olmuştur.

Bu çalışmanın her aşamasında büyük bir özveri ile tezi şekillendiren, her zaman rahat bir çalışma ortamı sağlayan değerli hocam, tez danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Mehmet IŞIKLI’ya; tez konum belirlenmesinde olumlu eleştirileri ile yol gösteren Prof. Dr. Altan ÇİLİNGİROĞLU ve Yrd. Doç. Dr. Haluk SAĞLAMTİMUR’a; kütüphanesini açıp farklı kaynaklarla ufkumu genişleten ve bilgi desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU’na, birçok kaynağa ulaşmamı sağlayan Arş. Gör. Mahmut Bilge BAŞTÜRK, Arş. Gör. Aylin ERDEM, Arş. Gör. Atilla BATMAZ ve Arş. Gör. Mehmet Ali YILMAZ’a; çalışma malzemem içersindeki oldukça kötü durumda olan bazı kemerlerin yeniden çiziminin yapılması için orijinal fotoğraflarını gönderen Yrd. Doç. Dr. Rafet ÇAVUŞOĞLU’na; çalışmalarım esnasında olumlu yaklaşımları ile yardımlarını esirgemeyen bölüm araştırma görevlilerinden Akın TEMÜR, Halim KORUCU, Fevziye GÜNEŞ ve Hasan KASAPOĞLU’na sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Her zaman olduğu gibi bu çalışma süresince de maddi ve manevi desteğini esirgemeyen eşim Arş. Gör. Ertuğ ERGÜRER ve aileme teşekkürlerimi bir borç bilirim.

BİRİNCİ BÖLÜM

I.GİRİŞ

Urartu Krallığı M.Ö. 9-6. yy.'a kadar inen yaklaşık 300 yıllık tarihi boyunca gerek mimari gerekse sanat ve kültür alanında, oldukça ileri bir seviyeye ulaşarak birçok yeniliğe imzalarını atmıştır. Özellikle maden işçiliğinde ulaştıkları seviye, ortaya koydukları benzersiz eserlerde izlenebilmektedir. Urartu madenciliğinin bu göz alıcı eserleri arasında bronzdan yapılmış kemerlerin özel bir yeri vardır. Birçok Urartu yerleşim yerinde yapılan kazılarda çoğunluğu bronzdan yapılmış çok sayıda kemer gün ışığına çıkartılmıştır.

Günümüz modasının da ayrılmaz bir parçası olan ve elbiseyi tamamlayan kemerlerin eski çağlarda da aynı öneme sahip olduğu bilinmektedir. Urartu'da sayıları yüzleri bulan metal kemerlerin öncülerinin Tunç Çağı'ndan itibaren ortaya çıktığı ve M.Ö. 3. binden itibaren kullanıldığı bilinmektedir¹. Neolitik ve Kalkolitik dönemlerde kemer kullanımının varlığına dair elimizde arkeolojik herhangi bir ipucu bulunmamaktadır. Ancak biz bu dönemlerde de insanoğlunun giysinin vücudu daha iyi kavraması için kemer kullanılmış olabileceğini düşünmekteyiz². Mezapotamya'da ele geçen arkeolojik kanıtlar doğrultusunda, metal kemerlerin en erken örnekleri Ur'daki Erken Hanedanlar III (M.Ö. 2550) asker mezarlarında bulunmuştur³. Metal kemerlerin Anadolu'ya gelişi ise Asur Ticaret Kolonileri çağında olmuştur. Bu çağda kemer kullanımının olduğunu gösteren en güzel örnekler Kültepe'deki(M.Ö 2000-1750) kurşun figürünlerdir⁴. Hititler de metal kemer kullanımının olduğuna dair arkeolojik veriler yetersiz olmasına karşın, gerek madeni heykelciklerde gerekse taş kabartmalar üzerindeki tasvirlerde kemer kullanımının var olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan Eski Hitit Krallık Çağına ait (M.Ö. 1660-1470/60) İnandık Vazosu⁵ üzerindeki bazı figürlerin kemer kullandıkları izlenebilmektedir. Boğazköy Kral kapısı üzerindeki

¹ P. R. S Moorey, "Some Ancient Metal Belts: Their Antecedents and Relatives", **İran**, Vol. 5, 1967, s. 84

² Çatalhöyük duvar resimlerinde av sahneleri üzerindeki birçok insan tasvirlerinin bel kısmında leopar desenli kemerlerin var olduğu görülmektedir. (James Mellaart, "**Çatalhöyük Anadolu'da Bir Neolitik Kent**" İstanbul, 2000, s. 200, res. 22)

³ Moorey, Age., s. 83

⁴ Timothy Kendall, "Urartian Art in Boston: The Bronze Belts and a Mirror", **Boston Museum Bulletin**, Vol. 75, 1977, s. 31

⁵ Muhibbe Darga, "**Hitit Sanatı**" 1992, s. 53-66, Res. 37-42

tanrı kabartmasında⁶, yine Boğazköy'den⁷ ele geçmiş bronz bir heykelciğin belinde kemerin olduğu dikkat çekmektedir.

M.Ö 12. yy.'da Deniz Kavimleri göçleri ile yıkılan Hititlerin ardından kurulan Geç Hitit krallıkları (M.Ö. 1200-700) dönemine ait taş kabartmalar üzerindeki tasvirlerde de kemerlerin varlığı dikkat çeker⁸. En parlak dönemlerini M.Ö. I. binin başları ile 7.yy. arasında Urartu ile çağdaş olan bir dönemde yaşayan Asur'da ise çeşitli eserler üzerindeki insan tasvirlerinde kemerler görülmektedir⁹. Bunların en bilineni ise kabartmalı bronz Balawat Kapısı'dır¹⁰. Ayrıca taş kabartmalar üzerinde de bu tür tasvirler görülmektedir¹¹. Asur Kralı II. Asurnasirpal'in (M.Ö 883-859) geç dönemlerinden itibaren askeri teçhizat malzemesi olarak metal kemerlerin kullanıldığı bilinmektedir¹². Anadolu dışında İran'da da M.Ö. I. binin başlarında metal kemer kullanımının var olduğu ele geçen buluntulardan anlaşılmaktadır¹³. M.Ö. 8. yy. sonları ve 7.yy. başlarında kanca şeklinde tokaya sahip metal kemerlerin Frigya ve İyonya'da kullanıldığı belinir¹⁴. Geçmiş bu kadar eskiye giden kemerler günümüzde de hem erkek hem de kadınlar tarafından sevilerek kullanılmaktadır.

1.1.Amaç, Kapsam, Yöntem

Doğu Anadolu Bölgesi'nde yapılan kaçak ya da bilimsel kazılar sonucunda Türkiye ve Dünya müzeleri ile özel koleksiyonlara dağılmış durumdaki Urartu kemerleri ile ilgili, bugüne kadar kısıtlı sayıda çalışma yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalar ise kemerlerin topluca ele alınıp değerlendirilmesinden ziyade daha çok tek bir kemerin incelenerek tarihlendirilmesine yönelik olmuştur. Yaptığımız bu çalışmada, Urartu'nun eşsiz sanat eserleri arasında önemli bir yere

⁶ Ekrem Akurgal, “*Die Kunst Der Hethiter*”, Almanya, 1961, Lev. 64-65

⁷ Akurgal, Age., Lev. 51

⁸ Darga, Age., s. 220, Res. 231-233,

⁹ Veli Sevin, “*Yeni Asur Sanatı I Mimarlık*”, 1991, s. 7vd.

¹⁰ Ann Gunter, “Representations of Urartian and Western Iranian Fortress Architecture in the Assyrian Relief”, *Iran XX*, 1982, s. 103-112, Res. 1a, b, c, d, II a, b, III a, b, c, d, IV a, b, c, V a, b, VI a, b, c, VII a, b, c, d, e, VIII a, b,

¹¹ Richard D. Barnett, “*Assyrische Skulpturen*”, 1975, s. 17-34

¹² Moorey, Age., s. 85

¹³ Pierre Amiet, “*Antiquites Iraniennes recemment acquises par le Musee du Louvre*”, Suriye, 1968, s.255, fig. 4-5

¹⁴ Moorey, Age., sy. 85

sahip olan kemerler üzerindeki insan tasvirleri, ayrıntılı olarak incelenmeye çalışılmıştır. Tez çalışmasının öncelikli amacı; tasvirlerin kendine özgü özelliklerinin saptanması ve bu özelliklerden yola çıkılarak belli bir stil gelişiminin olup olmadığının anlaşılmasıdır. Bunların yanı sıra kemerler üzerinde kaç tür insan tasvirleri ile karşılaşıldığının tespit edilip, Urartu askeri yapısı, din ve inanç sistemlerinin kemerler üzerindeki yansımalarının belirlenmesi diğer bir amacımızı oluşturmaktadır.

Bu çalışma doğrultusunda üzerinde insan tasvirlerinin bulunduğu, çoğu daha önce yayınlanmış, çeşitli müzelerde yer alan yaklaşık 150 kemer üzerinde inceleme yapılmıştır. Yaptığımız incelemeler sonucunda bunlar üzerindeki insan tasvirlerinin birbirinin sürekli tekrarı şeklinde işlendikleri, bazı örneklerin ise oldukça tahrip olduğu, buna bağlı olarak da tasvirdeki ayrıntıların net olarak anlaşılmadığı fark edilmiştir. Figürlerde görülen bu birbirini tekrar eden işçilik ve karşılaşılan deformasyon, bir eleme yoluna giderek farklı örnekler yansıtan yaklaşık 70 kemeri tez kapsamına dahil etmemize neden olmuştur. Bu 70 kemer parçası içerisinde bulunan bir kemer tokası da kemerin bir parçasını oluşturması nedeniyle ele alınıp değerlendirilmiştir. Seçilen bu kemerler üzerindeki tasvirlerin, işlenişleri açısından farklılık yansıtmasına özen gösterilmiştir. Böylelikle sayıları yüzleri bulan kemerler üzerinde karşılaşılan farklı tasvir örneklerinin birçoğunun görülebilmesi ve Urartu tasvir sanatının stilistik açıdan gelişim aşamalarının izlenebilmesi mümkün olmuştur.

“Urartu Kemerleri Üzerindeki İnsan Tasvirleri” adlı tez konusunun belirlenmesinin ardından ilk olarak literatür taraması yapılarak gerekli kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi ve Arkeoloji Bölümü kitaplığından yararlanarak literatür çalışmalarına şekil verilmiştir. Ardından bazı kötü durumda olan ve üzerindeki figürlerin ayrıntıları net olarak görülmeyen kemerlerin, bir kaçının orijinal fotoğraflarına ulaşarak, tekrar aydınlatma üzerine rapido ile çizimleri yapılmıştır. Diğer kemerlerin orijinallerine ulaşmak mümkün olmadığı ve çizimleri yapılmış kemerlerin üzerinden tekrar bir çizim yapmanın figürlerin ayrıntısını yok edebileceği düşünülerek tekrar çizilmemiştir. Ayrıca her bir kemer

için çalışma fişleri hazırlanmış, bu çalışma fişlerinde kemerin buluntu yeri, ölçüleri, şuanda bulunduğu müze veya koleksiyon, bunun yanında eserle ilgili kaynakça belirtilmiştir.

Yayınlanmış kemer örnekleri bilimsel bir yöntemle incelendikten sonra tezin içindekiler bölümü oluşturulmuştur. İlk bölümde, kemerlerinin erken dönemlerden itibaren izlediği tarihsel sürece değinilmiştir. “Urartu Tarihi ve Sanatı” ana başlıklı ikinci bölümde, Urartu’nun Asur yazılı kaynakları ışığında, kuruluşundan yıkılışına değin uzanan siyasi tarihi, özenli işçiliğe sahip sanat eserleri bir bütün içinde ele alınıp anlatılmış ve sanatı üzerine yapılmış araştırmalardan kısaca bahsedilmiştir. “Urartu Sanatında Kemerler” başlıklı üçüncü bölümde, kemerler hakkındaki araştırmalara, kemerlerin yapım şekli, kullanım biçimleri, tarihlenmesinde yaşanan sıkıntılara; aynı zamanda şuana kadar kemerler üzerine yapılmış en kapsamlı çalışma olan ve geçerliliği hala kabul edilen Kellner’in kemerler üzerindeki süsüleme öğelerini dikkate alarak yapmış olduğu 12 gruplamaya değinilmiştir. Bu gruplama daha sonra kemerlerimizin, tek tek değil de bir bütün olarak tarihlendirilmesinde esas alınmıştır.

“Urartu Kemerleri Üzerindeki İnsan Tasvirleri” adlı dördüncü bölümde kemerler üzerindeki insan tasvirleri baz alınarak bir gruplandırma yapılmış ve başlıklar halinde verilmiştir. Bunlar arasında süvariler grubu ellerinde taşıdıkları silahlarına göre “silahlı ve silahsız” süvariler olmak üzere iki alt başlığa ayrılarak sınıflandırılmıştır. Gruplama içerisine Urartuların tanrılarını insan şeklinde düşünmeleri ve sanat eserleri üzerine de bu şekilde aksettirmelerinden dolayı tanrılar ve insan görünümlü kanatlı figürlerde dahil edilmiştir. Bu bölümde tüm tasvirler gruplama sırasına göre, en ince ayrıntısına kadar anlatılmış ve kendi içindeki örneklerle benzer ve farklı yönleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Daha sonraki genel değerlendirme aşamasında, yine gruplama sırasına göre, her bir tasvir grubunda karşılaşılan tüm ortak özellikler ortaya konmuş; Urartu’daki örneklerin yanı sıra Hitit, Geç Hitit ve Asur gibi medeniyetlerde görülen benzer sahneli örneklerle karşılaştırılmıştır. “Sonuç” kısmında yukarıdaki bölümlerden elde edilen bilgiler ortaya konmuştur. Aynı zamanda kemerler üzerindeki insan

tasvirlerinin modern sanat ve modern sanatçı açısından neyi ifade ettiğine, güzel sanatlar alanındaki bir eğitmenin kişisel görüşleri doğrultusunda değinilmiştir.

“Katalog” kısmında ise kemerlerin genişlik ve uzunluk ölçüleri, buluntu yerleri, şuanda bulunduğu müze veya koleksiyonlar, eserlerle ilgili kaynakça belirtilmiştir. Kemerlerin tanımları dördüncü bölüm içerisinde ayrıntılı olarak yapıldığı için katalogda tekrar bir tanım yapmaya gerek duyulmamıştır. Ayrıca katalog kısmına, kemer üzerinde yer alan tasvirlerin birbirinin aynı olduğu durumunda tek bir ayrıntısı, farklı olması durumunda ise figürlerin hepsinin, ayrı bir katalog numarası ile çizimleri konulmuştur. “Törensel sahneler” olarak isimlendirdiğimiz kemer grubu üzerindeki tasvirler, bir bütün oluşturduğu ve birbirinden bağımsız olarak değerlendirilmeleri mümkün olmadığı için katalog bölümüne kemerin bütün hali konulmuştur. Bu nedenle levhalar bölümüne bu kemer grupları bir daha yerleştirilmemiştir. “Kaynakça” kısmında ise Urartu kemerleriyle ilgili başvuru kaynaklar yazarların adlarına göre alfabetik sıraya dizilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2.URARTU TARİHİ VE SANATI

Van Gölü Havzası'nda M.Ö. I.binin ilk yarısında Tuşpa (Van) başkent olmak üzere kurulan Urartu Devleti'nin sınırları, batıda Fırat Nehri'ne, güneyde Toros Dağları'na, doğuda Urmiye Platosu'na ve kuzeydoğuda Kura Çöküntüsü'ne kadar uzanmaktadır¹⁵ (Harita 1). Etrafı yüksek dağlarla çevrili küçük tarım alanlarının bulunduğu Urartu Krallığı'nın ana yurdu olan Van Gölü Havzası'nın Urartu Krallığı öncesinde de iskân edildiği yapılan arkeolojik kazılarla ortaya çıkartılmıştır. Kazılar buradaki en erken yerleşimin M.Ö 5000 yıllarına kadar uzandığını kanıtlamaktadır¹⁶.

Yazılı kaynaklar ve gün ışığına çıkartılmış arkeolojik bulgular, Urartu Krallığı'nın kuruluş tarihi ile ilgili tam ve kesin bilgi vermemektedir. Ancak Urartu Krallığı öncesinde bölgedeki siyasi yapılanma tam olarak bilinmese de burada hayvancılıkla uğraşan küçük toplulukların varlığı bilinmektedir. Erken Demir Çağı olarak adlandırılan ve Urartu Krallığı'nın "Beylikler Dönemi" ne denk gelen bu süreç M.Ö. 13 yüzyılda başlar. Bu yüzyıl ve onu izleyen bir kaç yüzyıllık süreç yazılı ve arkeolojik verilerin eksikliğinden dolayı Urartu Tarihi'nin "Karanlık Çağı"¹⁷ olarak adlandırılır. Ancak Urartu hakkındaki ilk bilgileri yine bu dönemde, Asur yazılı kaynaklarından elde etmekteyiz. Asur kaynaklarında Urartu ile ilgili ilk bilgiler Asur Kralı I. Salmanasar (M.Ö.1274-1245)¹⁸ döneminde ortaya çıkar. I. Salmanasar ilk saltanat yılında Uriadri ülkesi ile birlikte sekiz ülkeyi işgal ederek, 51 şehri tahrip ettiğinden söz eder¹⁹.

Van Gölü ve çevresi ile ilgili bilgi veren ikinci Asur yazılı belgesi ise I. Salmanasar'ın oğlu Tukulti-Ninurta (M.Ö. 1244-1208) zamanına aittir. Yazıtta

¹⁵ Altan Çilingiroğlu, "Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı", İzmir, 1997, s. 4

¹⁶ Altan Çilingiroğlu, "Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı", İzmir, 1997, s. 12

¹⁷ Kemalettin Köroğlu- Erkan Konyar, "Van Gölü Havzası'nda Erken Demir Çağı Problemi", *Arkeoloji ve Sanat*, 119, 2005, s.36

¹⁸ Warren C. Benedict "Uartians and Hurrians", *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 80, No. 2, 1960, s. 10; Boris. B. Piotrovsky, "Urartu", 1969, s. 4; Mirjo Salvini, "Historical Introduction", *Edit. R. Merhav, Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E*, 1991, s. 4

¹⁹ Charles Burney-David. M. Lang, "The Peoples of the Hills", *Ancient Ararat and Caucasus*, 1971, s.127; Altan Çilingiroğlu, *Age.*, 1997, s. 16; Oktay Belli, "Research on Early Iron Age Fortresses and Necropoleis in Eastern Anatolia", *Anatolian Iron Age 5*, 2001, sy. 1; Oktay Belli, "Urartu: Savaş ve Estetik", 2004, s. 46; Veli Sevin, "Son Tunç/ Erken Demir Çağı Van Bölgesi Kronolojisi, Kökeni Aranan Bir Devlet Urartu", *Belleten, Cilt. LXVIII, sayı: 252*, 2004, s. 379

Asur Kralı Nairi olarak adlandırdığı bir bölgeye seferler düzenlediğinden ve Nairilerin 43 kralını mağlup ederek onları zincire vurdurduğundan söz eder. Ayrıca Tukulti-Ninurta Yukarı Deniz²⁰ ülkelerini zapt edip haraca bağladığını da bildirir²¹. Nairi ülkelerine yapılan Asur seferleri hakkındaki ayrıntılı bilgileri Tukulti-Ninurta'dan sonra Asur tahtına geçen I. Tiglapileser'in (M.Ö.1116-1090) yıllıklarından öğrenmekteyiz. I. Salmanasar zamanından Asur-bel-kala'nın (M.Ö.1074-1057) saltanatına kadar olan 200 yıllık süre zarfında yazılı kaynaklarda Uriadri adı bir kez geçer. Asur-bel-kala saltanatının başlarında Uriadri Ülkesine sefer düzenleyerek 32 kenti ele geçirip tahrip ettiğinden bahseder²². Daha sonra Asur tahtına geçen Adad Nirari (M.Ö. 911-891) yıllıklarında hem Uriadri hem de Nairi ülkelerine sefer düzenleyerek Alzi (bugünkü Elazığ bölgesi) ülkesini ele geçirdiğini belirtilir²³. M.Ö. 9. yy.'ın ikinci çeyreğinden, yani Asur Kralı II. Asurnasirpal(M.Ö. 883-859) döneminden itibaren Asur belgelerinde Urartu sözcüğü Nairi ile birlikte aynı anlamda kullanılmaya başlar²⁴.

M.Ö. 9.yy ortalarına gelindiğinde Asur bölgedeki gücünü arttırır ve buradaki beyliklere saldırılar düzenler. Asur'un yapmış olduğu bu yağma ve yıkım seferleri, buradaki beyliklerin Asur'a karşı siyasal bir birlik kurmalarını gerektirmiş olmalıdır. Bu oluşturulan birlik sonucunda M.Ö. 9. yy.ın ilk yarısında yaklaşık 300 yıl tarih sahnesinde kalacak olan Urartu Devleti kurulmuştur²⁵. Asurlular bu krallığı Urartu, onlar ise kendilerini Biainili olarak adlandırmışlardır²⁶.

²⁰ Bu yazıtlarda geçen "Yukarı Deniz" deyiimi Belli ve Çilingiroğlu'na göre Van gölü için kullanılmıştır. (Altan Çilingiroğlu, " **Urartu ve Kuzey Suriye Siyasal ve Kültürel İlişkileri**",1984, s. 9; Oktay Belli, "Van ve Urartular", **I. Van Gölü Havzası Sempozyumu**, İstanbul, 2006, s. 18)

²¹ Belli Asurca bir sözcük olan "Uruadri" kelimesinin, etnik bir sözcük olmayıp dağlık bölge anlamında kullanılmış coğrafi bir terim olduğunu, Nairi kelimesinin ise düşman halk anlamında kullanılmış olabileceğini düşünür. (Oktay Belli, "Urartular", **Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi**, 1982, s. 149)

²² Boris B. Piotrovsky, " **Urartu**", 1969, s. 43-45; Altan Çilingiroğlu, " **Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı**" İzmir, 1997, s. 18-20; Oktay Belli, "Urartular", **Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi**, 1982, s. 150

²³ Kemalettin Köroğlu, " **Urartu Krallığı Döneminde Elazığ (Alzi) ve Çevresi**",1996, s. 53-54; Oktay Belli, "Van ve Urartular", **I. Van Gölü Havzası Sempozyumu**, İstanbul, 2006, s. 18

²⁴ Van Loon, " **Urartian Art**",1966, s.7; Boris B. Piotrovsky, " **Urartu**", 1969, s. 45; Oktay Belli, "Urartular", **Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi**, 1982, s. 151

²⁵ Mirjo Salvini, "Historical Introduction", Edit. R. Merhav, **Urartu A Metalworking Center in The First Millennium B.C.E.**, 1991, s. 4; Oktay Belli, "Van ve Urartular", **I. Van Gölü Havzası Sempozyumu**, 2006, s. 19; Mirjo Salvini, " **Urartu Tarihi ve Kültürü**",İstanbul, 2006; s.35

²⁶ Mirjo Salvini, " **Urartu Tarihi ve Kültürü**",İstanbul, 2006, s. 28

Doğu Anadolu Bölgesi'nin zorlu iklim şartları ve dağlık coğrafyasına rağmen çok güçlü bir krallık kuran Urartuların, çivi yazılı Asur kaynaklarına göre bilinen ilk hükümdarı Arame'dir (Aramu). Asur Kralı III. Salmanasar'ın (M.Ö. 858-824) üçüncü saltanat yılına ait yıllıklarda Urartu Kralı Arame ile birlikte Urartu Krallığı'nın bilinen ilk başkenti Arzaşkun'un da adı geçmektedir²⁷. III. Salmanasar'ın Urartulara karşı düzenlediği bu seferler hakkındaki bilgileri Asur kralı yıllıklarından ve Kalhu yakınında ele geçen ünlü Balawat kapısı üzerindeki tasvirlerden öğrenmekteyiz²⁸.

Arame'den sonra Urartu tahtına başkent Tuşpa'nın kurucusu Lutipri oğlu I. Sarduri (M.Ö. 840-830) geçer²⁹. I. Sarduri Van Kalesi'nin kuzeybatı ucundaki, yöre halkı tarafından "Madır Burç" olarak adlandırılan "Sardurburcu" üzerine Asurca bir yazıt yazdırtmıştır³⁰. Bu yazıt Urartu Krallığı'nın ilk yazılı belgesi olması açısından önemlidir. Sarduri'nin başa geçmesiyle birlikte Urartu Krallığı, Yakın Doğu'nun o sıralar en güçlü devleti olan Asur ile boy ölçüşebilecek duruma gelmiştir. Bu dönemden itibaren Urartular Asur'a yıllarca verdikleri maden ve silah haracını bir daha vermemeye başlamıştır. Krallığı'nın sonlarına doğru Sarduri, Asur Devleti'nin o sıralarda yaşadığı iç çatışmalardan faydalanarak sınırlarını genişletme politikası izlemiştir³¹.

I. Sarduri'den sonra tahta oğlu İşpuini (M.Ö. 830-810) geçmiştir. Kral İşpuini babasının sınırlarını genişletme politikasına devam ederek, askeri eylemlerini daha çok doğu ve güneydoğu bölgelerine yoğunlaştırmıştır³². Bunun yanı sıra oğlu Menua'yı da krallığına ortak ederek askeri başarılarını pekiştirmiştir. Bu askeri başarıların yanında imar faaliyetlerine de önem veren

²⁷ Van Loon, Age., 1966, s. 7; Altan Çilingiroğlu, "Urartu ve Kuzey Suriye Siyasal ve Kültürel İlişkileri", 1984, s. 10-11; Mirjo Salvini, "Urartu Tarihi ve Kültürü", İstanbul, 2006; s. 36

²⁸ Boris B. Piotrovsky, "Urartu The Kingdom of Van and Its Art", 1967, s. 2; Mirjo Salvini, "Historical Introduction", Edit. R. Merhav, *Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E.*, 1991, s. 4

²⁹ Van Loon, Age., 1966, s. 7; Mirjo Salvini, "Historical Introduction", Edit. R. Merhav, *Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E.*, 1991, s. 5; Altan Çilingiroğlu, "Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı", 1997, s. 25

³⁰ Boris B. Piotrovsky, "Urartu The Kingdom of Van and Its Art", 1967, s. 4; Boris B. Piotrovsky, "Urartu", 1969, s. 49; Oktay Belli, "Urartular", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, 1982, s. 152; Paul E. Zimansky, "Ecology and Empire: The Structure of the Urartian State", *Studies in Ancient Oriental Civilization*, No. 41, 1982, s.50; Altan Çilingiroğlu, "Urartu ve Kuzey Suriye Siyasal ve Kültürel İlişkileri", 1984, s. 14; Afif Erzen, "Doğu Anadolu ve Urartular", 1992, s. 27

³¹ Altan Çilingiroğlu, "Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı", 1997, s. 27; Oktay Belli, "Urartu: Savaş ve Estetik", 2004, s. 56

³² Altan Çilingiroğlu, "Urartu ve Kuzey Suriye Siyasal ve Kültürel İlişkileri", 1984, s.15

İşpuini Menua ortak yönetimi, başkent Tuşpa ve çevresini pek çok kale ve yapılarla donatmıştır³³.

Ortak yönetim döneminin sonunda İşpuini oğlu Menua (M.Ö. 810-786) Urartu tahtına geçer. Menua dönemiyle Urartu Devleti'nin yükselme ve genişleme dönemi başlar. Kral Menua Urartu ülkenin imarına ve kalkınmasına devam ederken sınırları genişletme amacıyla ülkenin batı ve kuzeydoğusuna doğru seferlere girişir³⁴.

I.Argiştı (M.Ö. 786-764) ve II. Sarduri (M.Ö 764-735) dönemlerinde Urartu Devleti'nin gücü iyice artmış, özellikle II. Sarduri döneminde neredeyse doruk noktasına ulaşmıştır. Menua oğlu I. Argiştı kendi adıyla anılan mezar odasının üst kısmına ve çevresine saltanatı süresince yaptıklarını anlattığı “Horhor Yazıtı”nı yazdırtmıştır. Bu yazıt aynı zamanda bilinen Urartu yazıtlarının en uzunudur³⁵. Saltanatı sırasında Malatya (Melid) Krallığı'nı haraca bağlayan I. Argiştı, krallığın sınırlarını Transkafkasya'ya kadar genişletmiştir³⁶. Oğlu II. Sarduri ise o sıralarda Asur'un içinde bulunduğu kötü durumdan faydalanarak, babasının genişleme politikasını sürdürmüştür. Krallığı döneminde yaptığı eylemlerini Van Kalesi'ndeki günümüzde “Analı Kız” olarak bilinen yerdeki iki büyük niş içerisine yazdırtmıştır. II. Sarduri aynı zamanda Çavuştepe ve Kayalidere gibi ekonomik ve askeri amaçlı kaleler kurdurmuştur³⁷. Asur kralı III. Tiglatpileser'in (M.Ö. 745-727) tahta çıkmasıyla Asur, tekrar eski gücüne kavuşmuştur. M.Ö 742 yılında III. Tiklatpilaser ile II. Sarduri arasında yapılan savaşta Urartu ordusu ağır bir yenilgiye uğratılmıştır³⁸.

³³ Boris B. Piotrovsky, “**Urartu**”, 1969, s. 65; Oktay Belli, “Urartular”, **Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi**, 1982, s. 155; Oktay Belli, “**Urartu: Savaş ve Estetik**”, 2004, s. 56

³⁴ Boris B. Piotrovsky, “**Urartu The Kingdom of Van and Its Art**”,1967, s. 5; Guitty Azarpay, “**Urartian Art and Artifacts**”, London, 1968, s. 10; Oktay Belli, “Urartular”, **Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi**, 1982, s. 156

³⁵ Boris B. Piotrovsky, “**Urartu**”, 1969, s. 68; Charles Burney- David M. Lang, “**The Peoples of the Hills**”, Ancient Ararat and Caucasus, 1971, s. 143; Oktay Belli, “Urartular”, **Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi**, 1982, sy. 161; Kemalettin Köroğlu, “**Urartu Krallığı Döneminde Elazığ (Alzi) ve Çevresi**”, 1996, s. 78; Altan Çilingiroğlu, “**Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı**”, 1997, s. 35

³⁶ Oktay Belli, “**Urartu: Savaş ve Estetik**”, 2004, s. 62

³⁷ Boris B. Piotrovsky, “**Urartu**”, 1969, s. 45; Altan Çilingiroğlu, “**Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı**”, 1997, s. 38

³⁸ Boris B. Piotrovsky, “**Urartu The Kingdom of Van and Its Art**”, 1967, s. 8; Oktay Belli, “Urartular”, **Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi**, 1982, s. 165; Altan Çilingiroğlu, “**Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı**”, 1997, s. 40

II. Sarduri'den sonra Urartu Devleti'nin başına oğlu I. Ruşa (M.Ö. 735-714) geçer. Bu dönem de krallık Kafkaslar üzerinden gelen Kimmer saldırılarıyla meşguldür. Bu durumdan yararlanmaya çalışan Asur boş durmamış, Kimmer saldırılarını fırsat bilerek Urartu üzene yeni seferler düzenlemiştir. Kral II. Sargon tarafından M.Ö 714 yılında gerçekleştirilen seferle Urartu büyük bir bozguna uğratılmıştır³⁹. Sargon'un bu ünlü 8. seferiyle krallığın Urmiye Gölü civarındaki doğu bölgeleri yakılıp yıkılarak kutsal Musaşir kenti ele geçirilmiştir⁴⁰.

Kimmer akınlarının yoğunlaştığı II. Arğişti (M.Ö. 713- 685) döneminde yeni kaleler, baraj, gölet ve sulama kanalları kurulmuştur. Altıntepe Kalesi'nin de bu dönemde kurulmuş olabileceği sanılmaktadır⁴¹. II. Arğişti ülkenin yeniden kalkındırılmasına çalışmış, bu dönemde Urartu Krallığı tekrar bir yükselişe geçmiştir⁴².

II. Ruşa'nın (M.Ö. 685-645) tahta çıkmasıyla Urartu Devleti bir refah dönemine girer. Bu dönemde büyük çapta imar faaliyetlerinin yanında, idari ve iktisadi alanda da gelişmeler olur. 40 yıl tahtta kalan II. Ruşa krallığın farklı bölgelerinde Toprakkale, Kef Kalesi, Karmir-Blur ve Bastam gibi pek çok kale inşa ettirmiştir. Bu dönemde bir yandan Kimmer ve İskit, diğer yandan büyüyen Med tehlikesi, Urartu'yu düşmanı Asur'a yaklaştırır. İki krallık arasında diplomatik ilişkiler kurmasına neden olmuştur. Bu ilişkilerle her iki devlet kenti çıkarlarını güvence altına almıştır⁴³.

II. Ruşa'dan sonra Urartu tarihi karanlıktır. Başa hangi kralların geldiği, ne kadar süre ile tahtta kaldıkları arkeolojik ve yazılı verilerin yetersizliğinden dolayı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Asur kralı Asurbanipal'e ait bir yazıtta Urartu kralı III. Sarduri'den (M.Ö. 645-645 ?) bahsedilmektedir. III.

³⁹ I. Ruşa'nın Sargon'a karşı yenilgiye uğramasında Kimmer saldırı ve akınlarının rolü olduğu belirtilir (Afif Erzen, **"Doğu Anadolu ve Urartular"**, 1992, s. 36; Altan Çilingiroğlu, Age., 1997, s. 43; Belli, **"Urartu: Savaş ve Estetik"**, 2004, s. 65)

⁴⁰ Van Loon, Age., 1966, s. 17; Guitty Azarpay, **"Urartian Art and Artifacts"**, London, 1968, s. 35; Boris B. Piotrovsky, **"Urartu"**, 1969, s. 88

⁴¹ Tahsin Özgüç, **"Altıntepe II. Mezarlar, Depo Binası ve Fildişi Eserler"**, 1969, s. 25; Charles Burney-David M. Lang, **"The Peoples of the Hills"**, Ancient Ararat and Caucasus, 1971, s.158

⁴² Afif Erzen, **"Doğu Anadolu ve Urartular"**, 1992, s. 37; Oktay Belli, **"Urartu: Savaş ve Estetik"**, 2004, s. 68

⁴³ Altan Çilingiroğlu, **"Urartu ve Kuzey Suriye Siyasal ve Kültürel İlişkileri"**, 1984, s. 25; Altan Çilingiroğlu, **"Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı"**, İzmir, 1997, s. 46; Altan Çilingiroğlu-Salvini, "When was the castle of Ayanis built and what is the meaning of the word "suri"? **Anatolien Studies**, Vol. 49, I.Cilt, 1999, s. 55

Sarduri'den sonra Arîn-Berd'te bulunan bazı eserler üzerinde, kendisini “Tuşpa kentinin hakimi” olarak tanımlayan Erimena oğlu Ruşa yani III. Ruşa ile karşılaşılmaktadır. Urartu'nun son kralının III. Ruşa olduğu düşünülse de Karmir-Blur'da ele geçen iki mühür baskı üzerinde “Ruşa oğlu Ruşa” adına rastlanması IV. Ruşa olarak adlandırılan bir başka Urartu kralının var olabileceğini bilim adamlarına düşündürmektedir⁴⁴.

II. Ruşa'dan sonra tahta çıkan krallar döneminde Urartu Devleti artık eski önemini kaybetmiştir. Bu dönemde güçlenen Medler, İskit ve Babil'i de içlerine alarak oluşturdukları bir koalisyon ordusu ile M.Ö. 612 yılında Ninive kentine saldırarak kenti ele geçirmiştir. Asur krallığı bu olaydan kısa bir süre sonra yıkılmıştır. M.Ö. 7.yy sonu veya 6.yy başlarına doğru Urartu kale ve yerleşim merkezlerine saldıran İskitler her şeyi yakıp yıkmış ve Urartu Krallığına da son vermişlerdir⁴⁵.

Görüldüğü gibi Urartular M.Ö 9.yy ile 6.yy arasında elverişsiz doğa ve iklime bağlı zor yaşam şartlarına rağmen bölgede oldukça güçlü bir medeniyet oluşturmuşlardır. Merkezi bir yönetim altında kurulan bu medeniyet birçok alanda olduğu gibi sanatta da oldukça ileri gitmiştir. Bu bölümde Urartu Krallığı'nın sanatına kısaca değinmeye çalışacağız.

Urartu sanatı hakkındaki bilgilerimiz Urartu yerleşim yerleri, kale ve mezarlarında yapılan bilimsel ya da kaçak kazılar sonucu ele geçmiş çok sayıdaki Urartu eserlerine dayanmaktadır. Urartu sanatı üzerine bugüne değin yapılan çalışmalarda, bu sanatın kendine özgü özellikleri ve genel karakterleri saptanmıştır. Bu çalışmalara göre; Urartu sanatı genel olarak “Saray Sanatı” ve “Halk Sanatı (Taşra sanatı)” olarak ikiye ayrılmaktadır⁴⁶. Krali yönetimin emri altındaki Urartulu sanatçılar tarafından, kalıplaşmış katı kurallara göre oluşturulan Saray sanatının ürünleri daha çok krallığın gücünü ve ihtişamını, halk sanatı ürünleri ise saray sanatından farklı olarak toplumun ortak sanat anlayışını

⁴⁴ Altan Çilingiroğlu, “**Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı**”, İzmir, 1997, s. 46-47

⁴⁵ Oktay Belli, “**Urartu: Savaş ve Estetik**”, 2004, s. 72; Afif Erzen, “**Doğu Anadolu ve Urartular**”, 1992, s. 40; Altan Çilingiroğlu, Age., 1997, s. 47;

⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. (Van Loon, “**Urartian Art**”, 1966, s. 166; Oktay Belli, “Urartular”, **Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi**, 1982, s. 197-207)

yansıtmaktadır⁴⁷. Erken döneme ait Urartu Saray sanatı örnekleri Yeni Asur sanatıyla büyük benzerlik göstermektedir. Özellikle Urartu tasvir sanatında görülen kanatlı güneş kursu, karışık yaratıklar, hayat ağacı, hayvan ve bitki motifleri ile hayvan ayrıntılarının işlenişi, Yeni Asur sanatının etkilerini göstermektedir⁴⁸. Ancak ortaya çıkartılan bronz eserler üzerindeki tasvirler, Urartu sanatının Yeni Asur sanatının etkisinden kurtularak, kendine özgü gelişmiş bir sanat oluşturduğunu da ortaya koymuştur⁴⁹.

Bugüne değin Urartu tarihi ve sanatı konusunda çok sayıda araştırma yapılmıştır. Burada Urartu sanatının mimariden, küçük sanat eserlerine değin uzanan buluntularına değinmeden önce Urartu sanatı ile ilgili yapılan çalışmalardan kısaca bahsedilecektir. Bu çalışmaları bir tarih sırasına göre ele aldığımızda ilk çalışmayı “Urartu Medeniyeti” adlı eseriyle Akurgal’ın başlattığını söyleyebiliriz⁵⁰. Daha sonraki yıllarda Van Loon “Urartian Art” adlı bir çalışma yayınlamıştır. Söz konusu çalışmanın “Metal Eserler” bölümünde heykeller, levhalar, mobilya aksamaları, kazanlar, ataşlar, kalkan, miğfer, sadak ve kemerler tek tek ele alınarak değerlendirilmiştir⁵¹. Piotrovky, 1967’de “Urartu The Kingdom of Van and its Art”, adı altında yayınlanan eserinde Urartu tarihi ve sanatının karakteristik özelliklerine, metal eserler içerisinde kemerlere de değinmiştir⁵². Azarpay, 1968 yılında yayınlanan “Urartian Art and Artifacts” adlı çalışmasında Urartu tarihini dört evreye ayırmış, metal eserleri de bu dönemler ışığında incelemiştir⁵³.

Piotrovky bir diğer “Urartu” adlı çalışmasının ilk bölümünde konu ile ilgili araştırmalara ve Urartu’nun tarihçesine değinmiş; Karmir-Blur kazıları ve

⁴⁷ M. Taner Tarhan, “Urartu Devleti’nin Yapısal Karakteri”, **IX. Türk Tarih Kongresi, I. Cilt**, 1986, s. 300; Oktay Belli, “Urartular”, **Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi**, 1982, s. 206

⁴⁸ Boris B. Piotrovsky, “**Urartu The Kingdom of Van and Its Art**”, 1967, s. 16; Oktay Belli, “Urartular”, **Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi**, 1982, s. 197; Peter Calmeyer, “Some Remarks on Iconography”, Edit. R. Merhav, **Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E.**, 1991, s. 313; Mirjo Salvini, “**Urartu Tarihi ve Kültürü**”, İstanbul, 2006, s. 185

⁴⁹ Helene J. Kantor, “A Fragment of A Gold Applique from Ziwiye and Some Remarks on the Artistic Traditions of Ermenia and İran During the Early First Millennium B.C.” **Journal of Near Eastern Studies**, **Vol. 19, No. 1**, 1960, s. 11

⁵⁰ Ekrem Akurgal, “**Urartu Medeniyeti**”, 1959

⁵¹ Van Loon, “**Urartian Art**”, İstanbul, 1966

⁵² Boris Piotrovky, “**Urartu The Kingdom of Van and its Art**”, 1967

⁵³ Guitty Azarpay, “**Urartian Art and Artifacts**”, 1968

çıkarılan metal buluntular resimleri ile birlikte tanıtılmıştır⁵⁴. 1981 yılında Karaosmanoğlu tarafından hazırlanan “Urartu’da Metal, Fildişi ve Taş İşlemeciliği” adlı doktora ön çalışmasında Urartu sanatı hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra metal işlemeciliği yapım tekniklerine göre ayrıntılı olarak tanıtılmıştır⁵⁵. Çilingiroğlu “Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı” adlı kitabında Urartu tarihi ve sanatını ayrıntılı olarak ele almış, maden işçiliği bölümünde Urartu kemerleri hakkında öz bir bilgi vermiştir⁵⁶.Yapılan bu çalışmalar Urartu sanatının karakteristik yapısının daha iyi anlaşılmasına olanak sağlamıştır.

Yaşadıkları coğrafyanın kayalık yapısı ve sert iklim koşullarına ayak uydurmayı başaran Urartuların sanat alanındaki en büyük ve özgün çalışmaları mimari alanda olmuştur. Urartulardan günümüze ulaşabilmiş kaleler, sur duvarları, tapınaklar, saraylar, karayolları ve kaya anıtları bu bayındırlık çalışmalarının en önemli tanıklarındır. Urartu kaleleri genelde vadileri, su kaynaklarını ve ticaret yollarını kontrol edebilecek bir konumda, dağların ovaya uzanan burunları üzerine inşa edilmiştir. Etrafı çok güçlü sur duvarları ile çevrilmiştir. Sur duvarları içerisinde yönetimle ilgili binalar, dini yapılar ve saraylar mevcuttur⁵⁷. Kaleler içerisinde yer alan Urartu tapınakları ise genellikle standart kare bir plan ve sellaya sahip, köşelerinde rizalitleri (köşe kulesi) bulunan yapılardır⁵⁸. Ancak Urartu tapınak mimarisinde Arîn-Berd örneğinde olduğu gibi dikdörtgen planlı yapılmış tapınaklarda vardır. Arîn-Berd tapınağı bu anlamda Urartu mimarisinde yapılmış tek örnektir. Diğer tapınaklardan ayrılan özelliği ise sellasının dikdörtgen planlı olması ve köşelerinde rizalitlerin olmayışıdır⁵⁹. Tüm Urartu tapınaklarının ön kısımlarında dini merasimlerin yapıldığı açık bir avlu vardır. Bu avlunun etrafı Altıntepe, Ayanis ve Kef Kalesi’nde olduğu gibi, bazı örneklerde sütunlu bir galeriyle çevrilmiştir⁶⁰. Ayrıca Urartu’da bazı tapınak ve saray duvarlarının renkli-canlı duvar resimleriyle süslendiği görülmektedir. Altıntepe, Arîn-Berd, Karmir-Blur bu resimlerin en güzel örneklerinin ortaya

⁵⁴ Boris Piotrovsky, “**Urartu**”, 1969

⁵⁵ Mehmet Karaosmanoğlu, “**Urartu’da Metal, Fildişi ve Taş İşlemeciliği**”, Erzurum, 1981

⁵⁶ Altan Çilingiroğlu, “**Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı**”, İzmir, 1991

⁵⁷ Bu tür kalelerin en güzel örnekleri Yukarı Anzaf, Çavuştepe, Bastam, Karmir-Blur ve Ayanis Kaleleri’dir. (Thomas Forbes, “**Urartian Architecture**”, 1983, s. 5; Altan Çilingiroğlu, Age., 1997, s. 48)

⁵⁸ Altıntepe, Kayalıdere, Anzavurtepe, Çavuştepe, Kayalıdere, Toprakkale’deki tapınaklar standart planda yapılmışlardır. (Thomas Forbes, Age., 1983, s. 76-81)

⁵⁹ Forbes , Age., 1983, s. 76-81

⁶⁰ Tahsin Özgüç, “**Altıntepe, Mimarlık Anıtları ve Duvar Resimleri**”, 1966, s. 5

çıkarıldığı tapınaklardır. Bu duvar resimlerinin üzerine genellikle tanrılar ve hayat ağaçları gibi dinsel içerikli sahnelerin yanı sıra aslanlar, boğalar, kanatlı cinler ve mitolojik yaratıklarda işlenmiştir. Duvar resimlerinde en çok kırmızı, kahverengi, mavi, beyaz, siyah ve yeşil renkler kullanılmıştır⁶¹. Bunların dışında tapınak duvarlarının farklı bir teknikte süslendiği örneklerle karşılaşmaktadır. Ayanis tapınağının sella tabanı alabaster (su mermeri) plakalar ile kaplıdır. Tapınağın bazalt bloklarla kaplı olan sella duvarının bilinen diğer Urartu tapınaklarından çok farklı olarak taş oyma tekniği “intaglio” ile bezendiği görülmektedir. Duvarların üzerine tanrı ve bitkisel motifler oyulmuş, bu motiflerin içleri de daha sonra boyanan kireç alçı ile doldurulmuştur. Oyulan alan içerisine eritilmiş kurşun akıtılarak sabitleştirilmesi sağlanmıştır⁶². Ayanis tapınağı sella tabanının alabaster (su mermeri) plakalar ile kaplı olması ve duvarlarının yukarıda belirttiğimiz şekilde süslenmesi ile Urartu tapınakları içerisinde tek örnektir.

Urartu Krallığı, mimarının yanı sıra metal işlemeciliğinde de oldukça ileri bir seviyeye ulaşmıştır. Kuşkusuz, Doğu Anadolu bölgesinin zengin maden potansiyeli Urartuların, bugün Türkiye ve dünyanın birçok müzesine dağılmış durumda olan zengin sanat eserlerinin üretilmesini sağlamıştır. Bu eserlerin çoğunu Urartu yerleşim yerleri, kale ve gömütlerinde yapılan kazılardan ele geçen altın, gümüş, demir, bakır ve bronz objeler oluşturmaktadır. Buluntular arasında demirden yapılmış eserlerin sayıca azlığı dikkat çekicidir. Bunun nedeni olasılıkla demirin doğa koşullarına karşı dayanıksız olması ve paslanma sonucu deformasyona uğramasıdır. Metalden üretilmiş buluntular arasında en yoğun olanlar ise işlenmesi, şekillendirilmesi ve üzerine yazı yazılması kolay olan bronz ve bakırdan yapılmış eserlerdir. Bu eserlerin başında kemerler, miğferler, kalkanlar, sadaklar, adak levhaları, madalyonlar, pektoraller, mühürler, kazanlar, mızrak uçları gelmektedir. Altın ve gümüş ise daha çok süs eşyaları yapımında kullanılmıştır⁶³.

Oldukça zengin ve güzel işçilik yansıtan, metal buluntu grubu içerisinde önemli bir yeri olan kemerler ayrıntılı olarak daha sonraki bölümde anlatılacağı

⁶¹ Forbes, Age., s. 64-65

⁶² Altan Çilingiroğlu, “Temple Area”, Edited by A.Çilingiroğlu and M.Salvini, “**Ayanis I**”, 2001, s. 37-65

⁶³ Ayrıntılı bilgi için bkz (Çilingiroğlu, Age., 1997, s. 108-128)

için burada miğferlerden başlayarak, yukarıda belirtilen eserleri kısaca tanıtmaya çalışacağız. Urartu askeri silah ve zırhları arasında önemli bir yeri olan miğferler tek parça bronz levhanın dövülmesiyle yapılmaktadır; birkaç sorguçlu örnek dışında genellikle konik biçimlidirler. Sade yapılmış miğferlerin yanı sıra üzerinde bezemelerin bulunduğu yazıtlı miğferler de vardır: Bu miğferlerin normal kullanımları dışında adak eşyası olarak kullanılmış olabileceği düşünülmektedir⁶⁴. Yazıtlı adak miğferleri, genellikle hayat ağacının iki yanında karşılıklı duran cinler, aslan başlı yılan gövdeli yaratıklar, askerler ve şimşek olduğuna inanılan bir motifle süslenmiştir⁶⁵. Karmir-Blur'daki II. Sarduri dönemine ait bronz miğfer buna örnek verilebilir⁶⁶. Miğferin iki yan kenarlarından dörder yılan çıkmaktadır. Üç kuşağa ayrılan miğferin en üstünde uzun giysili karşılıklı duran iki figür hayat ağacına uzanırken işlenmiştir. Diğer iki kuşakta da aynı olay bu kez kanatlı ve kanatsız figürlerle değişimli olarak betimlenmiştir⁶⁷. Yazıtlar yardımıyla kesin olarak tarihleyebildiğimiz miğferlerde gerek form gerekse bezeme yönünden büyük farklılıklar görülmemektedir⁶⁸.

Urartu bronz eserleri içerisinde diğer önemli bir yeri kalkanlar oluşturmaktadır. Altıntepe, Kayalidere, Karmir-Blur, Arîn-Berd, Toprakkale ve Ayanis gibi Urartu kalelerinde yapılan kazılarda çok sayıda bronz kalkan ele geçmiştir. Asur kralı II. Sargon'un 8.seferinde, Musaşir tapınağının yağmalanmasının resmedildiği Khorsabad Kabartması'nda altın ve gümüşten yapılmış çok sayıda kalkanın ele geçirildiği belirtilmesine rağmen bugüne değin yapılan kazılarda altın, gümüş ve demirden yapılan herhangi bir kalkana rastlanmamıştır. Urartu sanatında iki grup kalkan vardır; ilki adak kalkanı diğeri ise bezemesiz kalkandır⁶⁹. Tunçtan dövme tekniği ile yapılan adak kalkanları

⁶⁴ Peter Calmeyer, "Helmets and Quivers", Edit. R. Merhav, **Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E.**, 1991, s. 123; Çilingiroğlu, Age., 1997, s. 116; Oktay Belli, "Urartu: Savaş ve Estetik", 2004, s. 220

⁶⁵ Loon, Age., s.119; Oktay Belli, "Urartular", **Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi**, 1982, s. 205; Oktay Belli, "Urartu: Savaş ve Estetik", 2004, s. 222

⁶⁶ Loon, Age., levha XXVII; Azarpay, Age., s. 36; Peter Calmeyer, "Helmets and Quivers", Edit. R. Merhav, **Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E.**, 1991, s.124

⁶⁷ Şimşek motifinin fırtına tanrısının sembolü veya hayvan boynuzu olabileceğine dair öneriler bulunmasına rağmen neyi temsil ettiği tam olarak bilinmemektedir. (Altan Çilingiroğlu, "Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı", İzmir, 1997, s. 117)

⁶⁸ Altan Çilingiroğlu, "Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı", 1997, s. 117; Oktay Belli, "Urartu: Savaş ve Estetik", 2004, s. 214

⁶⁹ Altan Çilingiroğlu, "Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı", 1997, s. 119; Oktay Belli, "Urartu: Savaş ve Estetik", 2004, s. 214

üzerinde kalkanın merkezine doğru hareket eden aslan ve boğa motifleri yer alır. Bu figürler yapılırken bronz levhanın arkasından vurularak kabartılmakta ve ayrıntıları olasılıkla ince uçlu metal bir kalemle çizilmektedir. İkinci grup adından da anlaşılacağı gibi üzerinde hiçbir bezemenin olmadığı kalkanlardır. Çilingiroğlu, bu tür kalkanların savaşta kullanılmış olabileceği düşünmektedir⁷⁰.

Urartu sanatında savaş sahnelerini yansıtan tasvirlerde askerlerin sırtlarında sıklıkla görebildiğimiz sadaklar da Urartu bronz eserlerinin bir diğer önemli grubudur. Sadaklar bronz levhaların dövülerek bir boru oluşturacak şekilde katlanmasıyla elde edilmektedir. Kazılarda çok sayıda sadak ele geçmiştir. Sadakların alt kısımları bazen bronz bazen de deri ile kapatılmakta, okların konulduğu kısım ise açık bırakılmaktadır⁷¹. 70 cm. uzunluğa ve 10 cm. genişliğe sahip olan sadakların uç kısımlarında bir kayış yardımıyla omuzda taşınmasını sağlayan halkalar bulunmaktadır⁷². Bazılarının gövde kısımları figürlerle bezenmişken bazıları sade bırakılmıştır.

Üzerinde işlenen konuları itibariyle bronz adak levhaları Urartu saray sanatı örneklerinden ayrılmakta ve halk sanatının ürünü olduğu düşünülmektedir. Adak levhalarının en güzel örnekleri 1971 yılında Van'ın 68 km güneydoğusunda yapılan kazılarda bulunmuştur⁷³. Giyimli buluntuları olarak adlandırılan ve sayıları 2-3 bini bulan bronz adak levhaları, genellikle kare ya da dikdörtgen, nadirde olsa oval parçalardan oluşan kemerlerin kesilip üzerinin dövülerek silinmesi ve bunların üzerlerine yerel atölyelerde tekrar resim çizilmesi ile oluşturulmuştur⁷⁴. Üst kısmının testere diş veya dendane şeklinde kesilmesi ve

⁷⁰ Oktay Belli, "Urartular", **Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi**, 1982, s. 205; Altan Çilingiroğlu, "**Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı**", 1997, s. 119; Oktay Belli, "**Anzaf Kaleleri ve Urartu Tanrıları**", 1998, s. 36; Oktay Belli, "**Urartu: Savaş ve Estetik**", 2004, s. 216

⁷¹ Altan Çilingiroğlu, "**Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı**", 1997, s. 119; Oktay Belli, "**Urartu: Savaş ve Estetik**", 2004, s. 232; Hanifi Biber, "Urartu Silahları", **Arkeo Atlas, sayı-4**, 2005, s. 106

⁷² Kalmir-Blur kazılarında 18 tane sadak ele geçmiş, bunların 5 tanesinin üzerinde I. Arğışti ve II. Sarduri'ye ait ithaf yazıtları bulunmaktadır. (Loon, Age., s. 121; Altan Çilingiroğlu, "**Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı**", 1997, s. 119)

⁷³ O. Aytuğ Taşyürek, "Some İrania Elements on Urartian Bronze Offering Plaques from Giyimli", **Studi Micenei ed Egeo- Anatolici, Fascicolo XXII**, s.p.a, 1980, s. 202; Veli Sevin, "Giyimli Adak Levhaları", **Arkeo Atlas, Sayı 4**, 2005, s. 93

⁷⁴ Afif Erzen, "Giyimli Bronz Defilesi ve Giyimli Kazısı", **Belleten, Cilt: XXXVIII, Sayı: 149-152**, 1974, s. 191; Hans-Jörg Kellner, "Bronzene Weihe - und Votivgaben", **Urartu, Ein Wiederentdeckte Rivale Assyriens**, 1976, s. 53; O. Aytuğ Taşyürek, "The Urartian Bronze Hoard From Giyimli", **The Magazine of Archaeology/Anthropology, Vol. 19, No. 4**, 1977, s. 12-13; O. Aytuğ Taşyürek, "Some İrania Elements on Urartian Bronze Offering Plaques from Giyimli", **Studi Micenei ed Egeo- Anatolici, Fascicolo XXII**, s.p.a, 1980, s. 202; Hans-Jörg Kellner, "Votives From Urartu", **IX. Türk Tarih Kongresi, I. Cilt**, 1986, s.

kenar genişlikleri üzerine deliklerin açılması bunların bir yere tutturulduklarını göstermektedir. Olasılıkla bu tür adak levhaları giysilere dikilerek koruyucu anlamda muska ve amulet olarak kullanılmışlardır⁷⁵. Üzerlerinde çizgi ve kabartma tekniğinde dinsel içerikli yapılmış çeşitli tanrı ve tanrıça betimleri, sunu yapan kadınlar, ilkel tarzda işlenmiş üçgen başlı insan tasvirleri dikkat çekicidir. Adak levhalarında, kemerlerde olduğu gibi Urartu Krallığı'nın gücünü ve ihtişamını zengin bir şekilde vurgulamak yerine, toplumun ortak sorunları inandırıcı bir biçimde yansıtılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle bağımsız ve farklı bir düşünceyi yansıtan adak levhaları üzerindeki resimler "Urartu halk sanatının" örneklerini oluşturmaktadır⁷⁶.

Urartu'ya ait kale ve gömütlerde yürütülen kazılarda altın, gümüş ve bakırdan üretilmiş madalyonlar, pektoraller⁷⁷(göğüslük) ve mühürler ele geçmiştir. Ele geçen madalyonların sayısı oldukça azdır. Madalyonların ikisi altın ve bronzdan⁷⁸, dört tanesi de gümüşten⁷⁹. Çapları 3,5 ile 6,5 arasında değişen madalyonlar üzerinde işlenen dinsel içerikli sahnelerden koruyucu amaçla kullanıldıkları düşünülmektedir. Çoğu kez üzerlerine tanrı, tanrıça, güneş, ay, yıldız tasvirleri ve adak törenleri resmedilmiştir.

Hemen hemen hepsi dövme tekniğiyle yapılmış, değişik ebatlarda üretilen yarım ay şeklindeki pektoraller (göğüslük) boyna takı gibi takılmasının yanı sıra üzerinde işlenen dinsel ve büyüsel sahnelerden dolayı korucu amaçla kullanıldığı sanılmaktadır⁸⁰.

311; Hans-Jörg Kellner, "Votive Plaques", Edit. R. Merhav, **Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E**, 1991, s. 286; Paul Zimansky, "Urartian Material Culture As State Assemblage: An Anomaly in the Archaeology of Ampire", **Bulletin of the American Schools of Oriental Research**, No. 299/300, **The Archaeology of Empire in Ancient Anatolia**, Aug.-Nov. 1995, s. 108; Oktay Belli, "Giyimli Hırankan Kazısı", **Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi**, 2000, s. 228-229; Oktay Belli, **"Urartu: Savaş ve Estetik"**, 2004, s. 248

⁷⁵ Oktay Belli, "Giyimli Hırankan Kazısı", **Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi**, 2000, s. 228; Veli Sevin, "Giyimli Adak Levhaları", **Arkeo Atlas**, Sayı 4, 2005, 93

⁷⁶ Oktay Belli, "Giyimli Hırankan Kazısı", **Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi**, 2000, s. 230; Oktay Belli, **"Urartu: Savaş ve Estetik"**, 2004, s. 250

⁷⁷ Ayrıntılı bilgi için bkn. Hans-Jörg Kellner, Madallions and Pectorals", Edit. R. Merhav, **Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E**, 1991, s. 164-166

⁷⁸ Hans-Jörg Kellner, "Ein Neues Goldmedaillon Aus Urartu", **Archaeologische Mitteilungen Aus Iran**, Band 13, 1980, s. 83-84, res. 1-2

⁷⁹ Hans-Jörg Kellner, Madallions and Pectorals", Edit. R. Merhav, **Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E**, 1991, s. 164; Oktay Belli, **"Urartu: Savaş ve Estetik"**, 2004, s. 262

⁸⁰ Oktay Belli, **"Urartu: Savaş ve Estetik"**, 2004, s. 260-262

“Damga”, “Silindir” ve “Silindir Damga” olmak üzere üçe ayrılan Urartu mühürleri⁸¹ arasında en yoğun üretilenler ise taş ve bronzdan yapılmış olanlardır: Taş ve bronzdan yapıldığı belirtilen damga biçimli mühürlerin üzerine karışık mitolojik yaratıklar, av sahneleri ve çeşitli hayvanlar, silindir mühürler üzerine ise hayat ağacı ve hayvan motifleri işlenmiştir⁸². Silindir damga mühürlerinde kült törenleri ve ölü ziyafet sahneleri en çok işlenen konulardır. Ayrıca mühürler üzerine güneş kursları ve güneş kursu içinde hayvanın sırtına basarak ayakta duran tanrı figürleri de resmedilmiştir. Bu tür figürlerin Güneş Tanrısı Şivini’yi (Şuini) temsil ettiği kabul edilir⁸³. Bunlar dışında bronz ve bakırdan yapılmış kenarlarında boğa, siren, aslan ve grifon başından eklentileri bulunan büyük boyutlu kazanlar, ok uçları da ele geçen önemli buluntular arasındadır.

Urartulu sanatçılar madeni eserlerin yanı sıra taş ve fildişi işlemeciliğinde de güzel örnekler ortaya koymuşlardır. Şimdiye dek yürütülen kazılarda büyük boyutlu herhangi bir heykel ele geçmemesine rağmen Sargon’un 8. Seferi sırasında Musaşir’deki Haldi Tapınağı’na Urartu Kralları tarafından bağışlanmış heykel gruplarından söz edilmektedir. Nitekim Musaşir’deki Haldi Tapınağı’nın yağmalanmasının anlatıldığı Khorsabad kabartmasında tapınağın önünde duran tanrı ve hayvan heykelleri bu anlatıyı doğrulamaktadır⁸⁴. Bazı Urartu yapılarında girişin iki yanında, duvar ya da payelerin süslenmesinde kabartmalı taş blok kullanılmıştır. Bunun en güzel örnekleri Van Müzesi’nde bulunan “Adilcevaz Kabartması”⁸⁵, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nde sergilenen “Adilcevaz Kef Kalesi Kabartması”⁸⁶ ve yine Van Müzesi’nde bulunan iki atın çektiği iki tekerlekli savaş arabasıdır. Adilcevaz ve Kef Kalesi kabartmaları üzerinde kutsal hayvanı üzerinde duran tanrılar betimlenmiştir. Boğa üzerinde duran tanrının

⁸¹ Hanifi Biber, “Van Müzesi’nden “Hayvanlar Hakimi Betimli”, Bir Urartu Damga Mühürü”, **Anadolu Araştırmaları XVII/2**, 1955, s. 79; Nevzat Çevik, “On Urartian Priests”, **Archäologische Mitteilungen Aus Iran und ıran**, Band 29, 1997, s. 229; Oktay Belli, “**Urartu: Savaş ve Estetik**”, 2004, s. 146

⁸² Nevzat Çevik, “On Urartian Priests”, **Archäologische Mitteilungen Aus Iran und ıran**, Band 29, 1997, s. 229; Oktay Belli, “**Urartu: Savaş ve Estetik**”, 2004, s. 146

⁸³ Oktay Belli, “**Urartu: Savaş ve Estetik**”, 2004, s. 148

⁸⁴ Çilingiroğlu, Age., sy. 137; Mirjo Salvini, “**Urartu Tarihi ve Kültürü**”, 2006, s. 171

⁸⁵ Charles Burney-G. R. J. Lawson, “Urartian Relief at Adilcevaz, on Lake Van anda Rock Relief from the Karasu Near Bilecik”, **Anatolian Studies**, Vol. 8, 1958, s. 211

⁸⁶ Timothy Kendall, “Urartian Art in Boston: The Bronze Belts and a Mirror”, **Boston Museum Bulletin**, Vol. 75, 1977, s. 44; Altan Çilingiroğlu, “**Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı**”, İzmir, 1997, s. 140; Mirjo Salvini, “The Inscription of The Urartian King Ruşalı at Kef Kalesi (Adilcevaz)”, **Studi Micenei Ed Egeo-Anatolici**, Fascicolo XI/I, 1998, s. 123

Teişeba⁸⁷, aslan üzerinde duranın ise Haldi olabileceği düşünülmektedir⁸⁸. Her iki tanrı kısa tunik ve onun üzerine uzun manto giymiş, bir elinde kâse diğer elinde kozalak benzeri bir bitki taşımaktadır. Giysilerin üzeri değişik rozet ve geometrik desenlerle süslenmiştir. Başlarında boynuzlu başlıkları vardır. Van Müzesinde sergilenen savaş arabalı taş blok eser üzerinde ise yerde mızrakla yaralanmış olan düşman askeri betimlenmiş, ancak çok tahrip olduğu için görülememektedir. Karaosmanoğlu, arabanın savaşsız olarak yapılmasının tanrı Haldi'nin manevi varlığıyla ilişkili olabileceğini düşünmektedir⁸⁹. Urartu'da taştan üretilen bu eserler dışında Ayanis kazılarında örneğine daha önce hiçbir yerleşim yerinde rastlanmayan taş kaplarda ele geçmiştir. Bu kapların üzeri geometrik, bitkisel ve hayvan motifleriyle süslenmiştir. Çilingiroğlu, oldukça küçük boyutlardaki taş kapların günlük kullanımdan çok, özel amaçlı kullanılmış olabileceklerini düşünmektedir⁹⁰.

Urartu'da gerek metal gerekse taş işçiliği kadar yaygın bir kullanım alanı bulamamış olan fildişi işçiliğinin örnekleri ise az sayıda da olsa Altıntepe, Toprakkale ve Karmir-Blur'da ortaya çıkartılmıştır. Çıplak kadın heykelciği, yukarıya kaldırdığı elleriyle bir şey taşıyan grifon, aslan heykelleri, geyik kabartması ve fildişi kakma insan yüzleri bu az sayıdaki eserlerden bazılarıdır⁹¹.

Urartular madencilik alanında ulaştıkları başarıyı ve çeşitliliği seramik alanında gösterememişlerdir. Bu nedenle yapılan kazı ve yüzey araştırmalarında ele geçen kaliteli, parlak astarlı ve kırmızı renkli Urartu seramikleri ölçü ve biçim yönünden büyük benzerlikler taşımaktadır⁹².

⁸⁷ Kantor, Age, 1960, s.11; Seyyare Eichler, **"Götter, Genien und Mischwesen in der Urartaischen Kunst"**, 1984, s. 36, R.2

⁸⁸ Ögün, Adilcevaz'da her iki tanrıya ait tasvirlerin bulunması nedeniyle buranın tanrılara has belli bir kült yeri olabileceğini düşünmektedir. Taş blok eserlerin kaleyi inşa ettiği bilinen II. Ruşa (M.Ö 685-645) dönemine ait olduğu belirtilir.(Emin Bilgiç-Baki Ögün, "1964 Adilcevaz Kef Kalesi Kazıları", **Anatolia VIII**, 1964, s. 91; Charles Burney-G. R. J. Lawson, "Urartian Relief at Adilcevaz, on Lake Van and a Rock Relief from the Karasu Near Bilecik, **Anatolian Studies, Vol. 8**, 1958, s. 216)

⁸⁹ Mehmet Karaosmanoğlu, **"Urartu'da Metal, Fildişi ve Taş İşlemeciliği "**, Yayınlanmamış Doktora Ön Çalışması, 1981, s. 26; Altan Çilingiroğlu, **"Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı"**, İzmir, 1997, s. 141

⁹⁰ Altan Çilingiroğlu, **"Urartu'da Az Bilinen Bir Sanat Dalı Bezemeli Taş Kaplar"**, İstanbul, 1996, s. 183

⁹¹ Richard Barnett, "Mezopotamia, Urartu ve İran", **Ancient Ivories in the Middle East and Adjacent Countries, Qedem, Monographs of the Institute of Archaeology**, 1982, s. 41; Altan Çilingiroğlu, **"Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı"**, İzmir, 1997, s. 146-47

⁹² Altan Çilingiroğlu, **"Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı"**, İzmir, 1997, s. 131

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. URARTU SANATINDA KEMERLER

Van bölgesinde oldukça güçlü bir medeniyet kuran Urartuların da genellikle bronzdan nadiren de olsa gümüşten çok sayıda kemer ürettikleri ve kullandıkları ele geçen buluntuların çokluğundan anlaşılmaktadır⁹³. Öyle ki Urartu toplumunda farkı ekonomik güce sahip kişilerin mezarlarına katlanarak konulmuş olan kemerler o dönemdeki kemer kullanma alışkanlığının açık bir göstergesidir⁹⁴. Urartu’da sayıları yüzleri bulan bu kemerler konusunda ayrıntılı bilgi vermeden önce kemerler üzerine yapılmış toplu çalışmalar ve de daha çok tanıtıcı amaçlı yayınlanan makale, bildiri gibi yayınlardan kısaca bahsetmek istiyorum. Bu çalışmalara da tarihsel bir sıra içerisinde değinecek olursak ilk çalışma Barnett tarafından yapılmıştır. Barnett 1963 yılında Iğdır’da yaptığı kazıda ortaya çıkardığı seramik buluntuları ve az sayıdaki kemer parçalarını “The Urartian Cemetery at Iğdır”, başlığı altında yayınlamıştır⁹⁵. Ardından iki yıl sonra Hamilton, Kuşci’den çıkan ve “Decorated Bronze Strip From Gushchi”, adıyla yayınladığı bir kemere ait parçaları, bezeme teknikleri ve benzer örneklerle karşılaştırarak tarihleme yoluna gitmiştir⁹⁶.

Hoffmann, “An Urartian Decorated Bronze Strip From Diyarbakır” adlı makalesinde Diyarbakır Müzesi’nden bir Urartu kemerini detaylıca inceleyerek benzer örnekler yardımıyla tarihlendirmiştir⁹⁷. Taşyürek Malazgirt ilçesinin Karahasan köyünde köylüler tarafından bulunan ve Adana Müzesine üç parça halinde gönderilen kemerleri “Adana Bölge Müzesi’ndeki Karahasan Bronz Urartu Kemerleri”⁹⁸ adı altında yayınlamıştır. Özgüç, Mansel Armağan kitabındaki “The Decorated Bronze Strip and Plaques from Altıntepe” adlı makalesinde

---

⁹³ Rafet Çavuşoğlu, “Urartu Kemerleri”, **Arkeo Atlas**, sayı-4, 2005, s. 95

⁹⁴ John Curtis, “Urartian Bronze Belts”, **Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie** 86, 1996, s. 118; Çilingiroğlu, Age., 1997, s. 121

⁹⁵ Richard D. Barnett, “The Urartian Cemetery at Iğdır”, **Anatolian Studies**, Vol. 13, Ankara, 1963, s.153-198

⁹⁶ R. W. Hamilton “Decorated Bronze Strip From Gushchi”, **Anatolian Studies**, Vol. 15, 1965, s. 41-51

⁹⁷ H. Hoffman, “An Urartian Decorated Bronze Strip From Diyarbakır”, **Studies Presented to George M.A. Hanfmann**, Edit. D. G. Mitten, J. G. Pedley, J. A. Scott, Fogg Art Museum, Harvard University Monographs in Art and Archaeology II, 1971, s. 69-77

⁹⁸ O. A. Taşyürek “Adana Bölge Müzesi’ndeki Karahasan Bronz Urartu Kemerleri”, **Anatolia** XVII, 1973 (1975), s. 197-205

Altıntepe’de çıkan kemer ve adak levhalarını incelemiştir⁹⁹. Taşyürek “Adana Bölge Müzesi’ndeki Urartu Kemerleri” adlı 1975 yılında yayınlanan eserinde kemerleri katalog şeklinde tek tek almış ve Akurgal’ın yapmış olduğu stil kritiğine göre tarihlendirmiştir¹⁰⁰. Aynı yazar “Adana Bölge Müzesi’ndeki “Dedeli” Bronz Urartu Kemerleri” başlıklı bir başka çalışmada üzerinde bir avlanma sahnesinin anlatıldığı Urartu kemerini değerlendirerek tarihlendirmiştir¹⁰¹.

Kendall “Urartian Art in Boston; Two Bronze Belts and Mirror” adlı eserinde Urartu maden sanatına özgü ve kemerler üzerinde sıkça rastlanan motiflerin ayrıntılı incelemesini yaparak tarihleme yoluna gitmiştir¹⁰². Çilingiroğlu, Anadolu Araştırmalarında yayınlanan “Gaziantep Müzesi’nden Bir Urartu Kemerleri” başlıklı makalesinde üzerinde bir av sahnesinin anlatıldığı bronz kemerini inceleyerek benzer örnekler ışığında tarihlendirmiştir¹⁰³.

Lorenz 1984 yılında “Urartaischer Bronzegurt Im Martin Von Wagner-Museum Der Universität Würzburg” başlığıyla çıkan makalesinde Würzburg Üniverstesi Martin Wagner Müzesi’ndeki bir Urartu kemerini detaylı olarak incelemiştir¹⁰⁴. Özgünel, Aydın’da iki parça halinde ele geçen ve “Urartu Kemer Parçaları Üzerine Bir Tanıtım” adı altında yayınladığı çalışmada kemerleri tanıtmaya çalışarak benzer örneklerden yola çıkarak tarihlendirmeye çalışmıştır¹⁰⁵. Yaylalı, “Erzurum Müzesi’ndeki Urartu Bronz Kemerleri” adlı yüksek lisans tez çalışmasında yaklaşık 21 kemer ele almış, bu kemerler üzerinde yer alan süslemeleri sınıflandırarak incelemiştir¹⁰⁶.

Kemerlerin kapsamlı olarak ele alınıp değerlendirilmesi ise Kellner tarafından yapılmıştır. Kellner 1990 yılına ait “Gürtel in Urartu” adlı makalesinde

⁹⁹ Nimet Özgüç, “The Decorated Bronze Strip and Plaques From Altıntepe”, **Mansel’e Armağan/ Melanges Mansel II**, 1974, s. 847-860

¹⁰⁰ O. Aytuğ Taşyürek, “Adana Bölge Müzesindeki Urartu Kemerleri”, 1975

¹⁰¹ O. A. Taşyürek “Adana Bölge Müzesi’ndeki “Dedeli” Bronz Urartu Kemerleri”, **Türk Arkeoloji Dergisi XXIV/2**, 1977, s. 153-164

¹⁰² Kendall, Age., s. 26-58

¹⁰³ Altan Çilingiroğlu, “Gaziantep Müzesi’nden Bir Urartu Kemerleri”, **Anadolu Araştırmaları VII 1979**, İstanbul, 1981, s. 49-55

¹⁰⁴ Thuri Lorenz, “Urartaischer Bronzegurt Im Martin Von Wagner-Museum Der Universität Würzburg”, **Archäologischer Anzeiger**, Berlin, 1984, s. 1-11

¹⁰⁵ Coşkun Özgünel, “Urartu Kemer Parçaları Üzerine Bir Tanıtım”, **Belleten L**, 1986, s. 403-412

¹⁰⁶ Serap Yaylalı, “Erzurum Müzesi’ndeki Urartu Bronz Kemerleri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi”, Erzurum, 1986

kemerleri kendi içinde değerlendirerek gruplara ayırmıştır¹⁰⁷. Aynı yazar başka bir çalışmada içerisinde Türkiye müzelerinden de örneklerin bulunduğu Urartu kemerlerini kapsayan yaklaşık 350 parça kemeri “Gürtelbleche aus Urartu” adlı kitabında toplamıştır¹⁰⁸. Burada Kellner kemerleri bir katalog halinde incelemiş ve üzerindeki süsleme öğelerine göre sınıflandırmıştır. Bunlarla birlikte “Grouping and Dating of Bronze Belts” adlı başka bir çalışmada da kemerleri, üzerindeki süsleme öğelerinden yola çıkarak gruplandırmış ve bu gruplama doğrultusunda tarihlendirmesini yapmıştır¹⁰⁹.

Çilingiroğlu, “Bir Urartu Kemer Parçası Üzerindeki Ziyafet Sahnesi” başlıklı bir makalesinde Van Müzesi’nde bulunan bir kemeri de ayrıntılı olarak incelemiş ve benzer örnekler ışığında tarihlemesini yapmıştır¹¹⁰. Karaosmanoğlu’nun Bingöl Karlıova’daki Suçatı’nda kaçak kazılar sonucu ele geçen kemer üzerindeki sahneleri ve figürleri detaylı olarak inceleyip kesin tarihli örnekler yardımıyla tarihleyen bir makalesi bulunmaktadır.¹¹¹

Seidl “Ein Urartaischer Damonenkampf” isimli makalesinde bir kemere ait üç değişik müzede sergilenmekte olan, kemer parçaları ve parçalar üzerindeki figürlü bezemeleri, detaylıca inceleyerek tarihlendirmiştir¹¹². Curtis “Urartian Bronze Belts” adlı makalesinde yaklaşık 21 kemer üzerinde ayrıntılı bir inceleme yapmıştır¹¹³. Piliposyan 1996 yılında yayınlanan “An Urartian Bronze Belt” başlıklı makalesinde Tell Leilan’dan ele geçmiş bir Urartu kemerini tanımlayarak benzer örnekler yoluyla tarihlendirmiştir¹¹⁴.

Kemerler konusunda son zamanlarda yapılan kapsamlı bir başka çalışma da Çavuşoğlu tarafından hazırlanmıştır. Çavuşoğlu “Urartu Kemerleri” adlı

¹⁰⁷ Hans-Jörg Kellner, “Gürtel in Urartu”, **X. Türk Tarih Kongresi, I. Cilt**, Ankara, 1990, s. 153-162

¹⁰⁸ Hans-Jörg Kellner, “**Gürtelbleche aus Urartu**”, Münih, 1991

¹⁰⁹ Hans-Jörg Kellner, “Grouping and Dating of Bronze Belts”, Edit. R. Merhav, **Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E.**, 1991, s.142-161

¹¹⁰ Altan Çilingiroğlu “Bir Urartu Kemer Parçası Üzerindeki Ziyafet Sahnesi”, **Erol Atalay Memorial Arkeoloji Dergisi Özel Sayı**, İzmir, 1991

¹¹¹ Mehmet Karaosmanoğlu “Suçatı Kemer”, **Belleten Cilt. LV, Sayı 212-214**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, s. 595-603

¹¹² Seidl’in açıklamasına göre bu müzeler Fruhe Schicht Berlin Vor Für Museum, Özel Bir Koleksiyon ve Adana Bölge Müzesidir. (Ursula Seidl, “Ein Urartaischer Damonenkampf”, **Acta Praehistorica et Archaeologica**, 1992, s.143-157)

¹¹³ John Curtis “Urartian Bronze Belts”, **Zeitschrift für Assyriologie und Vonderasiatische Archaologie** **86**, 1996, s.118-136

¹¹⁴ Asot S. Piliposyan, “An Urartian Bronze Belt”, **Studi Micenei ed Egeo-Anatolica XXXVII**, Roma, 1996, s.123-130

doktora tez çalışmasında, ülkemizin çeşitli müzelerine dağılmış yaklaşık 109 kemer ele almıştır¹¹⁵. Bu kemerler genişlikleri esas alınarak “Geniş, Orta ve Dar” olmak üzere üç ana başlık altında toplanmıştır. Ana başlıklar da kemer üzerindeki bezemeye göre alt başlıklara ayrılarak sınıflandırılmıştır. Ayrıca bir makalesinde Diyarbakır müzesinde bulunan bir kemer parçasını da tanımlayarak tarihlendirmiştir¹¹⁶

Seidl, “Bronzekunst Urartus” adlı eserinde Urartu dönemine ait bronz eserleri ve belli sayıdaki kemerleri bir katalog halinde inceleyerek değerlendirmiştir¹¹⁷.

Yukarıda belirtilen çalışmalar doğrultusunda kemerlerin ilk olarak bronz levha dövülerek ince bir metal haline getirildiği, ardından kabartma ve çizgi tekniğiyle üzerine bezemelerin işlendiği; üstten ve alttan kemerin konturları belli edilerek, deri ya da kumaş astara tutturmak amacıyla dış kenarlarına düzenli aralıklarla delikler açıldığı ifade edilir. Daha çok kanatlarını iki yana açmış kartal betimi şeklinde yapılan kemer tokaları ise döküm ve levha metalden dövme tekniğiyle üretilirdi¹¹⁸.

Urartu sanatında iki tür kemerle karşılaşmaktayız; bunlardan biri omuz kemeri diğeri ise bel kemeridir. Omuzdan kalçaya doğru çapraz bir şekilde uzanan omuz kemerleri, genelde 1-2 metre uzunluğunda 5-15 cm genişliğindedir¹¹⁹. Bu türe ait bir örnek Çavuştepe’de ele geçmiştir. Bir asker tarafında kullanıldığı bilinen 1.53 cm uzunluğundaki kemer, uzun kemerlerin at koşumu olarak değil insanlar tarafından kullanıldığının en önemli kanıtını oluşturmaktadır¹²⁰.

¹¹⁵ Rafet Çavuşoğlu, “**Urartu Kemerleri**”, Yayınlanmamış Doktora Tez Çalışması, Erzurum, 2002

¹¹⁶ Rafet Çavuşoğlu, “A Fragmentary Urartian Belt in The Diyarbakır Museum”, **SMEA** 45/1, 2003, s. 21-26

¹¹⁷ Ursula Seidl, “**Bronzekunst Urartus**”, Almanya, 2004

¹¹⁸ Boris B. Piotrovsky, “**Urartu The Kingdom of Van and Its Art**”, 1967, s. 48; John Curtis, “Urartian Bronze Belts”, **Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie** 86, 1996, s. 118; Hans-Jörg Kellner, “Grouping and Dating of Bronze Belts”, Edit. R. Merhav, **Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E**, 1991, 142; Altan Çilingiroğlu, “**Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı**”, İzmir, 1997, s. 122; Rafet Çavuşoğlu, “Urartu Kemerleri”, **Arkeo Atlas**, sayı-4, 2005, s. 95

¹¹⁹ Oktay Belli, “Urartular”, **Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi**, 1982, s. 204; Altan Çilingiroğlu, “**Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı**”, İzmir, 1997, s. 121-122; H. Tahsin Uçankuş, “**Arkeoloji, Tarih Öncesinden Perslere Kadar Anadolu**”, 2000, s. 535

¹²⁰ Altan Çilingiroğlu, “**Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı**”, İzmir, 1997, s. 122

Genellikle 1.00-1.40 cm uzunluğa ve 5,5- 17 cm genişliğe sahip olan bel kemerleri ise elbise ya da mantonun üzerine takılarak kullanılmıştır¹²¹.

Urartu kemerlerinin üzeri genellikle savaş arabaları, süvariler, piyadeler, avlanan insanlar, kanatlı cinler, geometrik ve bitkisel motifler, öyküleyici anlatıma sahip sahnelerle bezenmiştir. Figür ve motifler birbirinin peşi sıra tekrar edilerek işlenmiştir. Yatay ya da dikey bantlar ve çeşitli süsleme unsurları kullanılarak motiflerin birbirinden ayrılması sağlanmıştır. Tasvirlerin işlenişinde genelde “arkadan vurma” yöntemi kullanılmış, yapılacak olan motifin kontur ve ayrıntıları ise olasılıkla sivri uçlu madeni kalemle çizilmiştir¹²². Önden çizme yöntemi arkadan vurma yöntemine göre daha az tercih edilmiş, birçok durumda tek başına ya da arkadan vurma yöntemi ile birlikte uygulanmıştır¹²³.

Kemerler normal kullanımları dışında kült ve sihir gibi dini alanda da önemli bir yere sahipti. Kemerler üzerinde işlenen tasvirlerden hareketle bu kemerlerin kişiyi kötü güçlerden koruyacağına inanıldığı düşünülmektedir¹²⁴. Kemerler aynı zamanda üzerindeki tasvirler aracılığı ile Urartu dini ve mitolojisinin aydınlatılmasına yardımcı olması açısından da ayrı bir öneme sahiptir¹²⁵.

Urartu kemerlerinin tipolojik ve kronolojik tasnifi kolay değildir: Katı kurallara sahip krali bir modanın etkisinde üretilen zengin süslemeli kemerler krallığın tüm dönemlerinde büyük bir stilistik farklılaşma göstermeden uzun yıllar boyunca sevilerek kullanılmıştır. Kemerler üzerindeki bezemeler ve onların ayrıntıları tarihlemeye yardımcı olan en önemli unsurlardır¹²⁶. Kemerler üzerine oldukça kapsamlı bir çalışma yapmış olan Kellner editörlüğünü Rivka Merhav’ın yaptığı “Urartu A Metalworking Center in the First Millennium B.C.E” adlı

¹²¹ Curtis, Age., 1996, s. 118; Altan Çilingiroğlu, “**Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı**”, İzmir, 1997, s. 121; Rafet Çavuşoğlu, “A Fragmentary Urartian Belt in the Diyarbakır Museum, **SMEA 45/1**, 2003, s. 21; Oktay Belli, “**Urartu: Savaş ve Estetik**”, 2004, s. 186

¹²² Curtis, Age., 1996, s. 118; Kendall, Age., 1977, s. 31; Karaosmanoğlu, Age., 1981, s. 18; Altan Çilingiroğlu, “**Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı**”, İzmir, 1997, s. 122; Oktay Belli, “**Urartu: Savaş ve Estetik**”, 2004, s.188-190; Rafet Çavuşoğlu, “Urartu Kemerleri”, **Arkeo Atlas, sayı-4**, 2005, s. 95

¹²³ Altan Çilingiroğlu, “**Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı**”, İzmir, 1997, s. 122

¹²⁴ Boris B. Piotrovsky, “**Urartu The Kingdom of Van and Its Art**”, 1967, s. 48; Curtis, Age., 1996, s. 119; Rafet Çavuşoğlu, “Urartu Kemerleri”, **Arkeo Atlas, sayı-4**, 2005, s. 95

¹²⁵ Oktay Belli, “**Urartu: Savaş ve Estetik**”, 2004, s. 188

¹²⁶ Nimet Özgüç, “The Decorated Bronze Strip and Plaques From Altintepe”, **Mansel’eArmağan/ Melanges Mansel II**, 1974, sy. 847; Altan Çilingiroğlu, “**Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı**”, İzmir, 1997, s. 122; Oktay Belli, “**Urartu: Savaş ve Estetik**”, 2004, s. 188

kitaptaki makalesinde, kemerlerin tarihlenmesindeki ve gruplandırılmasındaki genel problemlerden söz etmiştir. Kellner kemerlerin yüzeyine bakılarak bölgeler arası farklılıkların belirlenmesinin zor olduğunu ancak süsleme elemanları vasıtasıyla kemerlerin kronolojik gelişiminden bahsedilebileceğini belirtir¹²⁷. Çilingiroğlu kemerlerin kronolojik tasnifi için motiflerin oluşturduğu sahneler, bu sahnelerin anlatım düzeni ve motiflerin kemer üzerindeki konumlarına başvurulması gerektiğinin altını çizmiştir. Bu kriterleri dikkate alarak yapmış olduğu tarihlemde, en erkene tarihlenen kemerlerin üzerinde süvarilerin, yaya askerlerin, savaş arabalarının, kutsal ağaçların her iki yanında tapınan fantastik yaratıkların olduğunu öne sürer¹²⁸. Çavuşoğlu ise kemerleri erkenden geçe doğru tarihsel bir sıraya sokmanın problemli olduğunu belirtmiş; bu nedenle de kemerleri “Geniş”, “Orta Geniş” ve “Dar” olmak üzere tipolojik açıdan 3 gruba ayırmıştır. Ona göre kemerlerin tarihlendirmesinde genişten dara giden kronolojik bir sıra söz konusudur. Ancak Kellner kemerlerin genişten dara doğru kronojik bir sıralama izlemesinin, çeşitli nedenlerden dolayı yanlış bir varsayım olduğunu belirtmektedir. Ama bu nedenler hakkında herhangi bir açıklama yapmamıştır¹²⁹. Kemerler üzerindeki süsleme elemanlarını inceleyen ve görüşlerinin geçerliliğini günümüze kadar koruyabilen Kellner, yapmış olduğu bu inceleme sonucunda kemerlerin yalnızca 150 yıllık bir dönem içerisinde imal edilmiş seri üretim malları olduğunu düşünür. Gelişimi süslemelere ve bunların stillerine göre yapan Kellner kemerleri 12 gruba ayırmıştır¹³⁰.

Gruplamaya göre en erken tarihli kemerler dört veya üç kuşağa ayrılmakta, bu kuşaklar arasına da at üzerinde ilerleyenler ve 8 ispitli tekerleği ile savaş arabaları tasvir edilmektedir. Ayrıca bu tasvirlerin görüldüğü bazı parçalarda, I. Argişti ve II. Sarduri’in miğferlerinde olduğu gibi, kutsal ağaç motifi vardır. Bu

¹²⁷ Hans- Jörg Kellner, “Grouping and Dating of Bronze Belts”, Edit. R. Merhav, **Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E.**, 1991, s. 142

¹²⁸ Altan Çilingiroğlu, “**Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı**”, İzmir, 1997, s. 121-123

¹²⁹ Hans- Jörg Kellner, “Grouping and Dating of Bronze Belts”, Edit. R. Merhav, **Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E.**, 1991, s. 142

¹³⁰ Hans- Jörg Kellner, “Grouping and Dating of Bronze Belts”, Edit. R. Merhav, **Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E.**, 1991, s. 142; Curtis, Age., 1996, s. 122

noktadan hareketle Kellner, en erken kemer grubunu 8. yy.'ın ilk çeyreğine tarihler¹³¹.

1.gruptan daha dar olan 2. grup yaklaşık olarak M.Ö 770-740'lara tarihlendirilir¹³². Bu grup piyadelerin görülmesi, onların geniş adımlarla ilerlemeleri ve figürlerin boyut olarak daha büyük işlenmeleri ile ilk gruptan ayrılmaktadır. Bu grup kemerler üzerinde genellikle bir kartuş (niş) içerisinde kutsal ağaç, kanatlı aslan, boğa ya da insan şeklinde cinler ve kova ile sunu yapan sfenks bezemesi yer alır¹³³.

Kellner'in 3.grubunda genellikle av ve savaş sahneleri tasvir edilmektedir. Geometrik ve bitkisel motiflerin yanı sıra, at sırtında ya da savaş arabası üzerindeki avcı tasvirleri, koşan atlar, mücadele eden aslan ve boğalar canlı bir şekilde resmedilmiştir. Bu grupta erken örneklerde görülen figürlerin düzeni git gide kaybolur ve av sahnesinde bazen tek bir mitolojik yaratık görülür. 7. yy.'ın tipik süsleme elemanı olan ve kemer uçları boyunca yapılan "saç örgüsü" deseni bu grupta sürekli görülür¹³⁴.

Kemerlerin en geniş grubunu 4.grup oluşturmaktadır. Kellner'e göre; bu grupta sade bir süslemeye ve simetriye doğru gidişat söz konusudur. Grubun en göze çarpan motifi kanatlı güneş kursudur. Ayrıca malta hacı, kutsal ağaç, rozet ve palmet görülen diğer süsleme elemanlarıdır. Bazı örneklerde figürler arasında orantısızlık göze çarpar. Kellner bu grubu M.Ö 740-640 arasına tarihlenmenin çok abartılı olacağını yani daha kısa bir zaman dilimini kapsamaması gerektiği düşünür¹³⁵.

5.grup kemerler uç kısımlarına dikdörtgen bir çerçeve içerisinde kutsal hayvanı üzerinde duran tanrı tasvirleri, aslanlar, boğalar, kanatlı cinler ve ok atan

¹³¹ Hans- Jörg Kellner, "Grouping and Dating of Bronze Belts", Edit. R. Merhav, **Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E**, 1991, s. 142

¹³² Hans- Jörg Kellner, "Grouping and Dating of Bronze Belts", Edit. R. Merhav, **Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E**, 1991, s. 144

¹³³ Hans- Jörg Kellner, "Grouping and Dating of Bronze Belts", Edit. R. Merhav, **Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E**, 1991, s. 144

¹³⁴ Hans- Jörg Kellner, "Grouping and Dating of Bronze Belts", Edit. R. Merhav, **Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E**, 1991, s. 145

¹³⁵ Hans- Jörg Kellner, "Grouping and Dating of Bronze Belts", Edit. R. Merhav, **Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E**, 1991, s. 147

fantastik yaratıkların işlenmesi ile ayırt edilmektedir¹³⁶. Çilingiroğlu, bu grup kemerler üzerindeki motiflerin stilistik açıdan göçebe kavimlerin sanatını yansıttığını düşünür¹³⁷. Kellner bu grubu “saç örgüsü” deseni ve kanatlı güneş kursu motifinden dolayı M.Ö 700'lere tarihlenen¹³⁸, Çilingiroğlu bunların tarihinin Urartu sanatında göçebe sanat etkisinin başladığı M.Ö 8. yy.'ın ilk yarısı ve 7. yy.'ın başları olabileceğini ifade eder¹³⁹.

Sürekli olarak girland bezemenin görüldüğü 6.grup, kemerlerin ortalama genişliği 10 cm.'dir. Bu grubun tipik özelliği uç kısımlarının dar olmasıdır. Dar olan uç kısımların alanı insan figürleri, mitolojik yaratıklar ya da yalnızca süsleme elemanları ile doldurulmuştur¹⁴⁰.

7.grup kemerlerin üzeri ise güneşi temsil ettiği düşünülen büyüklü küçüklü diskler, aslan ve boğa üzerinde duran tanrı tasvirleri ile süslenmiştir. Bu tanrı tasvirlerini M.Ö 685-645 yıllarına tarihlenen “Adilcevaz Kef Kalesi” kabartması ile karşılaştıran Kellner, yakın benzerlikler taşıdıklarını dile getirmekte ve o nedenle de bu grubu erken M.Ö. 7. yy.'la tarihlemektedir. Kemerlerin dar olan dikdörtgen uç kısımları kutsal ağaç şeklinde girland ve kanatlı güneş kursu ile süslenmiştir¹⁴¹.

Çapraz döndürülmüş bantlar ve dikey palmet dizi 8.gruba özgüdür. Bu grupta kemerin sol tarafındaki uç kısım süslenmeden bırakılmıştır. Kellner 8.grup kemerlerin tamamen Urartulu olmadıklarını ancak Urartu Krallığı'nın yayılım alanı içerisinde Urartu etkisi altında kalmış bir bölgede üretilmiş olabileceklerini belirtmektedir¹⁴².

9. grup kemerlerin yüzeyi kuşaklara ayrılmadan, birbirini takip eden ve alt alta yerleştirilmiş çeşitli hayvan ve mitolojik yaratıklar tekrar edilerek

¹³⁶ Hans- Jörg Kellner, “Grouping and Dating of Bronze Belts”, Edit. R. Merhav, **Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E**, 1991, s. 150

¹³⁷ Altan Çilingiroğlu, “**Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı**”, İzmir, 1997, s. 123

¹³⁸ Hans- Jörg Kellner, “Grouping and Dating of Bronze Belts”, Edit. R. Merhav, **Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E**, 1991, s. 150

¹³⁹ Altan Çilingiroğlu, “**Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı**”, İzmir, 1997, s. 123

¹⁴⁰ Hans- Jörg Kellner, “Grouping and Dating of Bronze Belts”, Edit. R. Merhav, **Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E**, 1991, s. 152

¹⁴¹ Hans- Jörg Kellner, “Grouping and Dating of Bronze Belts”, Edit. R. Merhav, **Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E**, 1991, s. 155

¹⁴² Hans- Jörg Kellner, “Grouping and Dating of Bronze Belts”, Edit. R. Merhav, **Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E**, 1991, s. 155

süslenmiştir. 14,5 - 17 cm arası genişliğe sahip kemerleri Sayare Eichler, mitolojik yarattıkların kanat şekilleri ve vücut dolgunluklarına dayanarak geç 7. yy.'la tarihler. Kellner ise bu grubu, diğer kemer grupları ile ilişkilendirebilecek hiçbir süsleme unsurlarının görülmemesinden dolayı, tarihleme yapmanın zor olduğunu, ancak tahmini olarak M.Ö 780-750 arasına verilebileceğini belirtir¹⁴³.

10. gruba ait kemerler, üç veya dört kuşağa ayrılmakta, üzerleri kabartma ya da kazıma çizgilerle çevrelenmiş nokta dizileri, tomurcuk ve zikzak bezeme ile süslenmiştir. Nokta dizisi motifinin II. Sarduri adına yapılmış çivi yazılı bir kemer üzerindeki ile benzerliğinden dolayı bu süsleme ögesi II. Sarduri (M.Ö 764-735) zamanına tarihlendirilmektedir¹⁴⁴. Üzerine zikzak ve nokta dizisi motifinin işlendiği Altıntepe'de ele geçen gümüş bir kemer, Tahsin Özgüç tarafından II. Argışti zamanına (M.Ö 713-685) tarihlendirilmiştir¹⁴⁵.

11. gruba ait kemer sayısı oldukça azdır ve bu grup genelde spiral halkalarla dekore edilmiştir. Spiral halkalar kemerin tüm yüzeyine doldurma motifi olarak yapılmıştır¹⁴⁶.

Diğer kemer gruplarına nazaran daha dar olan son grup, ortalama olarak 6,5 cm genişliğindedir. Bu grup kemerler üzerinde, daha önce hiç karşılaşmadığımız ziyafet sahnesi, tören alayı, dini merasimler, kadınlar ve kale tasvirlerinin olduğu zengin bir konulu anlatım görülmektedir. Anlatım bir mekânda başlamakta, çeşitli konu ve kişilerle devam etmektedir Burada figür ve motiflerin belirginleştirilmesi arkadan vurma yöntemi yerine, önden çizme metodu uygulanmıştır¹⁴⁷. Çilingiroğlu'na göre bu kemerler, krali bir aileye, yöneticilere ve zengin kesime ait olmayan kişilerce üretilmiş ve kullanılmıştır¹⁴⁸. Bazı araştırmacılar daha dar olan bu kemerlerin kadınlar tarafından kullanılmış

¹⁴³ Hans- Jörg Kellner, "Grouping and Dating of Bronze Belts", Edit. R. Merhav, **Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E.**, 1991, s. 156

¹⁴⁴ Hans- Jörg Kellner, "Grouping and Dating of Bronze Belts", Edit. R. Merhav, **Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E.**, 1991, s. 158

¹⁴⁵ Tahsin Özgüç, "Jewellery, Gold Votive Plaques and Silver Belts from Altıntepe", **Anatolien Studies**, Vol. 33, 1983, s. 37

¹⁴⁶ Hans- Jörg Kellner, "Grouping and Dating of Bronze Belts", Edit. R. Merhav, **Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E.**, 1991, s. 158

¹⁴⁷ Hans- Jörg Kellner, "Grouping and Dating of Bronze Belts", Edit. R. Merhav, **Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E.**, 1991, sy. 160; Altan Çilingiroğlu, "**Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı**", İzmir, 1997, s. 123; Oktay Belli, "**Urartu: Savaş ve Estetik**", 2004, s. 192

¹⁴⁸ Altan Çilingiroğlu, "**Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı**", İzmir, 1997, s. 123

olabileceğini ileri sürmektedirler¹⁴⁹. Kellner bu grup kemerlerin 8.yy boyunca kullanılmış olabileceğini düşünür¹⁵⁰. Kellner'in yapmış olduğu gruplama kemerler konusunda şuana kadar yapılmış tek kapsamlı çalışmadır ve geçerliliğini günümüze kadar korumuştur. Bu nedenle bizde çalışmamızda Kellner'in bu gruplandırmasını esas alacağız.

---

¹⁴⁹ Peter Calmeyer, "Some Remarks on İconography", Edit. R. Merhav, **Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E.**, 1991, s. 316; Rafet Çavuşoğlu, "**Urartu Kemerleri**", Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2002, s. 163

¹⁵⁰ Hans- Jörg Kellner, "Grouping and Dating of Bronze Belts", Edit. R. Merhav, **Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E.**, 1991, s. 160

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. URARTU KEMERLERİ ÜZERİNDEKİ İNSAN TASVİRLERİ

4.1. Süvariler

Tez kapsamında ele alınan toplam 70 kemer parçasından 25'inde süvari tasvirleri yer almaktadır. Bu tasvirler genellikle kemerlerin kabartmalı çizgilerle ya da saç örgüsü motifleriyle sınırlandırılan alanlarına yapılmaktadır. Bazen de kemerin ikişer sıra kabartmalı çizgilerle kuşaklara ayrılmış bölümlerine ya da değişik bitkisel motiflerle sınırlandırılmış bir metop içerisine yerleştirildikleri görülmektedir. Bir simetri oluşturulacak şekilde kemer üzerine yerleştirilen süvariler bazen iki tekerlekli savaş arabaları, aslanlar, boğalar, fantastik yaratıklar bazen de avcılar ve çok katlı hayat ağaçlarıyla dönüşümlü olarak işlenmişlerdir. Genellikle merasim geçişi ve avlanma sahneleri içerisinde gördüğümüz atlı süvari tasvirlerinin, başlarında ters huniye benzer tasvir edilmiş miğferlerinin olduğu görülür¹⁵¹. Elllerinde kalkan, mızrak, ok, sırtlarında ise sadakların bulunan süvariler, bazı tasvirlerde diz kapaklarına, bazılarında ise ayak bileklerine kadar inen uzun giysiler giymektedirler. Ayrıca tüm tasvirler profilden işlenmişlerdir. Kalkanlı işlenen süvari tasvirlerinin hemen hemen hepsinde kalkan süvarilerin üst gövdelerini kapatmaktadır. Genellikle alnın bir devamıymışçasına uzanan buruna, badem şeklindeki gözlere ve yalnızca çizgi olarak gösterilen ağza sahiptirler. Süvari betimlerinin tümü saçlı işlemiş ve saçları miğferleri altından omuzlara değin uzanmaktadır.

İncelediğimiz kemerlerde bahsettiğimiz kalkan, mızrak ve sadak gibi silahlarla donatılmış süvari tasvirlerinin yanı sıra silahsız örneklerle de karşılaşmaktayız¹⁵². Bu nedenle kemerler üzerindeki süvarileri silahlı ve silahsız olmak üzere iki alt başlık altında incelemek uygun olacaktır. Bunlar dışında süvari olabileceği düşünülen ancak diğerlerinden ayrılan bir tip vardır. Bu tasvirler atın yularından tutmuş bir vaziyette yürürken işlenmiştir. Bunlarda silahlı ve silahsız olmalarına göre bu grup içerisinde değerlendirilecektir.

¹⁵¹ Kat. No. 10, Lev. 6a'da süvari, diğerler örneklerden farklı olarak sorguçlu miğfer takmıştır

¹⁵² Kat. No. 25, Lev. 13a elimizdeki bu tarzda betimlenmiş tek örnektir.

4.1.1. Silahlı Süvariler

Elimizde silahlı süvari tasvirlerinin yer aldığı toplam 26 kemer parçası bulunmaktadır (Kat. No.1-25, 27, 28, 29, Lev.1a-b, Lev. 2a-b, Lev. 3a-b, Lev. 4a, Lev.5a-b, Lev. 6a-b, Lev. 7a, Lev. 8a-b, Lev. 9a-b, Lev. 10a-b, Lev. 11a-b, Lev. 12a, Lev. 4b, Lev. 14a, Lev. 12b, Lev. 13b, Lev. 7b, Lev.10b). Bu kemerlerden Kat. No.1- 6 arasındaki (Lev. 1a-b, Lev. 2a-b, Lev. 3a-b) süvari tasvirleri gerek taşıdığı silahlar ve onları tutuşları, gerekse betimlenişleri açısından büyük benzerlik taşımaktadır. Başlarında ters huni benzer tasvir edilmiş miğferleri, bir ellerinde kalkan diğer elinde mızrakları ve ayak bileklerine değin uzanan giysileriyle betimlenmişlerdir. Gözler badem şeklinde, burun alnın bir devamı ve ağız ise çizgi halinde belirtilmiştir. Tümü saçlı olarak işlenmiş süvarilerin saçları miğferin altından omuza kadar inmektedir. Saç uçları olasılıkla atın koşmasından dolayı geriye doğru kıvrılmıştır. Bu durum figüre hareketlilik ve canlılık katmıştır. Kalkanlar genellikle iç içe geçmiş iki daire şeklinde tasvir edilmiştir. Kat. No. 6 (Lev.3b)'da yalnızca yuvarlak bir daire şeklinde verilmiştir. Taşıdıkları kalkanlar daha öncede belirttiğimiz gibi süvarilerin üst gövdelerini tamamen kaplamaktadır. Ayrıntıları tam olarak anlaşılamayan elleri stilize olarak işlenmiştir. Tasvirler profilden işlenmişlerdir.

Kat. No. 3(Lev. 2a)'deki süvari elinde çift mızrak taşımaktadır. Kat. No. 1(Lev.1a), Kat. No. 3(Lev. 2a), Kat. No. 5(Lev. 3a)'de giysilerin uçları ve bacak kısmındaki bölümü yatay ve dikey taranmış çizgilerle süslenmiştir. Kat. No. 1(Lev.1a), Kat. No. 2(Lev. 1b), Kat. No. 3(Lev. 2a),ve Kat. No. 5(Lev.3a)'deki süvarilerin atları şaha kalkmış dörtnala ilerlerken, Kat. No.4(Lev.2b) ve Kat. No. 6 (Lev.3b)'da sakin adımlarla yürümektedir. Göz, kulak ve ağız işlenişini net olarak görebildiğimiz atların kuyrukları genellikle iki boğumlu verilmiş ve ayrıntıları tarama çizgilerle vurgulanmıştır.

Bir avlanma sahnesinin işlendiği Kat. No.7-8 (Lev.4a)'deki örnekte, şaha kalkmış dörtnala ilerleyen at sırtındaki süvariler kalkanlı ve kalkanlı-sadaklı olmak üzere, üst üste gelecek şekilde betimlenmişlerdir. Diğer süvari betimleriyle hem kılık kıyafet işlenişi hem de at sırtındaki duruşuyla benzerdirler. Tek farklı yönleri ellerinde mızrak taşımamaları ve sırtlarında sadaklarının olmasıdır.

Kat. No.9,10 ve 11 (Lev.5a-b, Lev. 6a)'deki sadaklı süvariler işleniş açısından farklılıklar yansıtmaktadırlar. Örneğin Kat. No. 9 (Lev. 5a)'da tasvir huni biçimli miğferi ile Kat. No 11 (Lev. 6a) ise sorguçlu miğferiyle betimlenmiştir. Kat. No. 11 (Lev. 6a)'deki tasvirin atın üzerindeki dik duruşu ona dinamik bir hava katmıştır. Kat. No. 10 (Lev. 5b)'daki figür saç üzerine geçirilmiş bir bandı ve saç işlenişindeki ayrıntının verilmesi ile farklıdır. Kat. No. 9(Lev. 5a)'daki süvari nokta dizileri, dönüşümlü olarak yerleştirilmiş palmet ve tomurcuk bezemelerle sınırlandırılmış bir metop içerisine resmedilmiştir. Süvarinin başındaki miğferi, kalkanın duruş ve işleniş, elindeki mızrak ya da ok olabileceğini düşündüğüm silahı, daha önceki örneklerle neredeyse aynıdır. Ancak ayrıntıya indiğimizde bazı farklılıklar dikkat çekicidir. Süvarinin yuvarlak bir şekilde işlenen gözlerinde bir nokta halinde göz bebeği vermeye çalışılmıştır. Burnu alnın bir devamı şeklinde yuvarlak bir yapıda işlenen süvarinin kaşları ince bir yay gibi verilmiştir. Kulakları küçük iki yarım daire şeklinde yapılmış süvarinin saçlar ensededir. Eserimiz kaş ve kulak işlenişinin ayrıntılı olarak görülebildiği ilk örnek olması açısından da daha önceki tasvirlerden ayrılmaktadır.

Daha önce anlattığımız süvari tasvirleri genellikle ayak bileklerine kadar inen bir giysi giymelerine rağmen burada giysinin diz kapağına kadar uzanan kısa tunik şeklinde olduğu görülür. Giysinin üst kısmının nasıl olduğu kalkandan dolayı anlaşılamamaktadır. Ancak etek kısmı yatay ve dikey tarama çizgilerle süslenerek ayrıntıları vurgulanmaya çalışılmıştır. Eteğin uç kısımlarının yatay tarama çizgilerle verilmesinden elbisenin uçlarının püsküllü olduğu anlaşılmaktadır. Bacaktaki kaslı yapının vermeye çalışılması daha önceki eserlerde karşılaşmadığımız bir özelliktir. Sol bacağını dizden bükerek yürür adımlarla ilerleyen atın ağzı açıktır. Yüz ve vücut ayrıntıları büyük bir ustalıkla verilmiştir. Kuyruğu iki boğumlu olan atın yeleleri kısa tarama çizgilerle vurgulanmıştır. Tasvirin bulunduğu alanın sol üst köşesine bir rozet yerleştirilmiştir. Süvarinin sırtındaki üzeri yatay çizgilerle süslenmiş objenin

sadak mı yoksa kanat mı olduğu net değildir. Ancak Seidl, bunun kanat şeklinde işlenmiş, içerisine ok ve yay konulan sadak olduğunu düşünmektedir¹⁵³.

İkinci örneğimiz Kat. No. 10 (Lev. 5b) daha iyi bir işçilik yansıtmaktadır. Bu örnekte süvari saç örgüsü (giyoş) motifi ile sınırlandırılmış, dikey palmet ve konsantrik dairelerin dönüşümlü olarak yerleştirilmesi ile oluşturulmuş bir metop içerisine resmedilmiştir. Olasılıkla bir aslan avı sahnesinin anlatıldığı metobun içerisinde, aslan ve süvariye birbirinden ayırmak için palmet ve konsantrik daireler kullanılmıştır. Kemerin solunda ise akrep kuyruklu, aslan başlı, boynuzlu ve kanatlı fantastik bir yaratık bulunmaktadır. Bu yaratık üst üste gelecek şekilde üç kez tekrar tasvir edilmiştir.

Kat. No. 10 (Lev. 5b)'daki süvari tasvirini incelediğimizde en önemli özelliği miğfersiz işlenmiş olmasıdır. Başında saç üzerine takılmış bir band olduğunu görülmektedir¹⁵⁴. Bu örneğimiz miğfersiz işlenen üç süvari betiminden biridir. Saçları, başının üst kısmında iç içe geçmiş iki yarım daire ve bunların üzerinin tarama çizgilerle vurgulanmasıyla oluşturulmuştur. Omuzlara değin uzanan saçlara sahip süvarinin kaşları ince bir yay, gözleri badem, burun alnın bir devamı şeklinde ve ağzı ise ince bir çizgi halinde belirtilmiştir. Sadak işleniş Kat. No. 9, 11 ve 25(Lev. 5a, Lev. 6a, Lev.12b) ile benzerdir. Kalkan işleniş daha önce karşılaştığımız Kat. No. 1-9 (Lev. 1a-b, Lev. 2a-b, Lev 3a-b, Lev. 4a, Lev.5a)'daki örneklerle aynıdır. Ama önceki örneklerde gördüğümüz üst gövdeyi kapatması burada görülmemektedir.

Bundan önceki örneklerde süvariler genellikle kalkan, sadak ve mızrak taşımaktaydı, ancak bu tasvirde bunlara ek olarak birde belinde kılıç bulunmaktadır. Bu örnekteki süvari belinin kemerli işlenmesi, elbisesinin bacak kısmının işlenmeden bırakılması, elin oldukça stilize olmuş bir şekilde sanki yengeç kısıncını andırır bir durumda yapılması ile diğer örneklerden ayrılır.

¹⁵³ Ursula Seidl, **“Bronzekunst Urartus”**, Almanya, 2004, s. 173; Karaosmanoğlu bunun bir sadak olabileceğini düşünmektedir (Kişisel görüşme)

¹⁵⁴ İlk bakışta başında miğfer olduğu sanılmaktadır. Ancak Toprakkale'den ele geçmiş bir kazan eklentisi ile bu eserimizi karşılaştırdığımızda aynı Toprakkale örneğindeki gibi bir saç işlenişinin var olduğunu anlaşılmaktadır.(Altan Çilingiroğlu, **“Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı”**, İzmir, 1997, s. 127, Çiz. 27-28; Boris B. Piotrovsky, **“Urartu The Kingdom of Van and Its Art”**, 1967, Res. 62)

Ayrıca kolunda bilezik benzeri bir objenin olması ve bacağına çok dolgun bir yapıda verilmesi ile de önceki örneklerden farklıdır.

Belindeki kemerin üzeri iç içe geçmiş “V” çizgilerle süslenmiştir. Etrafı yatay ve dikey çizgilerle taranmış diz kapağına kadar inen elbisesinin altında, daha kısa olan başka bir elbisenin varlığı dikkati çeker. Bu elbisenin de uçları olasılıkla püsküllü olduğunu belli etmek amacıyla, çizgilerle detaylandırılmıştır. Elbise kumaşının desenli olduğu, üzerindeki kare süslemeden anlaşılmaktadır. Ayak bileğindeki iki sıra çizgi, çizme benzeri bir ayakkabının varlığını vurgulamaktadır. Koşar tarzda işlenmiş olan atın kuyruğu püsküllü ve iki boğumlu olarak işlenmiştir. Süvarinin karşısında duran aslan geriye dönmüş pozisyonundadır. Aslanın oldukça büyük boyutlu işlenmesi bir orantısızlığa neden olmuştur.

Bu grup içerisinde yer alan ve oldukça iyi işçilik gösteren üçüncü örneğimiz ise Kat. No. 11 (Lev. 6a)’dır. Yine at sırtında tasvir edilen süvari, Kat. No. 9,10 (Lev.5a-b)’den daha gerçekçi ve daha dinamik bir şekilde işlenmiştir. Eserimiz başında sorguçlu miğferi ile betimlenen ilk ve tek süvaridir. Bu kişinin soylu bir sınıfa ait kişi olması mümkündür. Burnun alnın bir devamı şeklinde uzanması, gözlerin badem ve ağzın çizgi şeklinde verilmesi diğerleriyle benzerdir. Ancak Kat. No. 9 ve 10 (Lev.5a-b)’da ince yay şeklinde bir çizgiyle verilen kaşlar burada görülmemektedir. Saçlar yine omuzlara değin uzanmakta, ayrıntıları ise yatay çizgilerle verilmektedir. Sağ elini dirseğinden bükerek yukarı kaldıran süvari, sol eliyle de atı yularından tutmaktadır. Elleri stilize olarak verilmiştir. Sol kolu üzerinde ne amaçla verildiği net anlaşılamayan birbirine paralel ya da birbirini çapraz kesen çizgiler vardır. Sadak diğer iki örneğimize benzer şekilde verilmiştir (Kat. No. 9, 10, Lev. 5a-b). Belinde Kat. No. 10 (Lev.5b)’deki tasvirdekinden daha ince olan ve üzeri dalga motifiyle süslenmiş bir kemer vardır. Buradaki süvari diz kapağına altına kadar uzanan sade bir giysi giymiştir. Bacaktaki kaslı yapı, dışa doğru oluşturulan kavisle verilmeye çalışılmıştır. Oldukça canlı ve gerçekçi işlenen at yürür durumdadır. Atın yeleleri birbirine paralel çizgilerle belirtilmiş, kuyruğu ise iki boğumlu olarak işlenmiştir.

Silahlı süvariler içerisinde ele aldığımız bir diğer süvari grubu ellerinde tuttukları mızrakları fırlatırken tasvir edilmişlerdir. Bu türün örneklerini Kat. No. 12-20 (Lev. 6b, Lev. 7a, Lev. 8a-b, Lev. 9a-b, Lev.10a-b, Lev. 11a) arasındaki tasvirlerde görmekteyiz. Bir av sahnesinin anlatıldığı Kat. No. 12(Lev.6b)'de koşar tarzda işlenmiş atın üzerindeki süvari miğferlidir. Figürün yüz ayrıntıları tam olarak anlaşılamasa da dikkatli bakıldığında gözlerin bir nokta halinde, burnun ise diğer örneklerdeki gibi alnın bir uzantısı şeklinde verildiği görülür. Sağ elinde çift mızrak taşıyan (süvarinin ayaklarının hemen arkasındaki çıkıntı çift mızrak taşıdıklarını kanıtlamaktadır) süvari, sol elini kaldırmış mızrağını fırlatırken işlenmiştir. Süvarinin üzerinde ayak bileklerine kadar uzanan olasılıkla kısa kollu manto benzeri bir giysi vardır. Bunun da hemen altında beli kemerli başka bir giysi bulunmaktadır. Giysinin uç kısmı dikey çizgilerle taranmış, buda bize giysinin uçlarının püsküllü olabileceğini düşündürmektedir. Süvarinin baş ve ayaklar profilden, gövdesi ise cepheden verilmiştir. Kat. No.18 (Lev.10a)'deki süvari betimi, elbiselerin işlenişi, duruşu ile Kat. No. 12(Lev. 6b)'deki eserimize benzerdir. Ancak burada giysinin üst kısmı biraz daha farklı işlenmiştir.

Bu grup içerisindeki Kat. No.17 (Lev.9b) dışındaki atlar şaha kalkmış dörtnala ilerlerken görülür. Kat. No. 18 (Lev.10a)'daki kemerin sol kısmı kırık olduğu için oradaki atın ayrıntıları anlaşılamamaktadır. Kat. No. 13 ve 14 (Lev.7a, Lev.8a,)'deki süvariler, başlarındaki miğferleri, sol ellerindeki mızraklarını fırlatışları ve sağ elleriyle atın yularından tutmalarıyla neredeyse aynındırlar. Ancak Kat. No. 13 (Lev.7a)'de süvarinin giysi ve üzerindeki atının ayrıntıları verilmemiştir. Daha önceki örneklerde atların kuyrukları genellikle iki boğumlu işlenmiş ve kuyruk ayrıntıları tarama çizgilerle vurgulanmıştı. Burada ise kuyruktaki boğumlu yapı kaybolmuş ve ayrıntıları verilmemiştir. Kat. No. 14 (Lev. 8a)'de ise süvarinin sol kolu üzerindeki çizgi, bize giysisinin nasıl olabileceği konusunda ufakta olsa bir ayrıntı sunmaktadır.

Her iki tasvirde baş ve ayaklar profilden gövde ise cepheden işlenmiştir. Kat. No. 15 (Lev.8b)'deki süvari betimi başındaki miğferinin ve atının işlenişi ile farklılık göstermektedir. Miğferi sanki iç içe geçmiş iki üçgen şeklinde yapılmıştır. Bu tarzda bir miğfer işlenişi ile daha önceki örneklerimizin hiçbirinde

karşılaşılmamıştır. Gözleri küçük bir üçgeni andırır şekilde yapılmış olan süvari kısa kollu, üzerinde sıralı noktalar bulunan kısa bir giysi giymiştir. At daha önceki örneklerimizden farklı olarak çok küçük boyutta ve kulakları sanki boğa boynuzu şeklinde işlenmiştir. Kat. No. 16 ve 19 (Lev.9a, Lev.10b)'deki tasvirler işleniş açısından benzerdir. Ancak Kat. No. 16 (Lev. 9a)'da gözleri yuvarlak bir şekilde yapılan süvarinin burun yapısı anlaşılamamaktadır. Her iki katalogdaki figür kısa bir giysi giymiştir. Fakat Kat. No. 16 (Lev. 9a)belinde kemer olması ile diğerinden ayrılmaktadır.

Bu grup içerisindeki iyi işçilik yansıtan bir başka eserimiz Kat. No. 17 (Lev. 9b)'dir. Burada bir av sahnesi anlatılmaktadır. Tasvirler nokta dizileri, palmetler ve saç örgüsü motifleriyle sınırlandırılmış bir alan içerisine resmedilmiştir. Bu sahnenin yer aldığı alanın hemen soluna piyadeler, aslanlar ve geometrik motifler işlenmiştir. Sağında ise at üzerinde duran ok atar durumda bir tanrı tasviri yer almaktadır. Süvari ve geriye başını dönmüş hırlar durumdaki aslan figürünün arasına, bir güneş kursu motifi yerleştirilmiştir. Süvarinin hemen arkasında güneşe benzer başka bir motif daha bulunmaktadır. Buradaki süvari tasvirini ayrıca incelediğimizde başında Kat. No. 10 (Lev. 5b)'da olduğu gibi bir bandın olduğu görülmektedir. Saçları omuzlara kadar inen süvarinin, gözler yuvarlak, burun alnın bir devamı, ağzı ise çizgi şeklindedir. Kaldırdığı sağ elindeki mızrağını aslana fırlatmaya hazırlanırken görülen süvari, sol elinde hançer ya da bıçak olması gereken bir silah taşımaktadır. Üzerinde kolları dirseklerine, boyu ise diz kapaklarına kadar uzanan bir giysi vardır. Beli kemerli olan giysinin üst kısmı ve etek uçları dikey ve yatay inen çizgilerle bezenmiştir. Atı daha önceki örneklerden farklı olarak ince uzun bir yapıda işlenmiştir. Kuyruğu iki boğumlu işlenen atın kuyruk ayrıntıları tarama çizgilerle değil daha farklı bir şekilde yapılmıştır. Atın gövdesindeki bu ince uzun yapı aynı zamanda karşısındaki başını geriye doğru çevirmiş aslanda da görülmektedir.

Birbirini çapraz kesecek şekilde ters ve düz yerleştirilmiş tomurcuk bezeme ve saç örgüsü ile sınırlandırılmış Kat. No 20 (Lev.11a)'deki süvari oldukça karikatürize işlenmiş olması ile bu gruptaki örneklerden ayrılmaktadır. El ve kolları stilize olarak işlenmiş figürün ayrıntıları tam olarak anlaşılamamaktadır.

Ancak başında bir başlığının olduğu ve burnun alnın bir devamı şeklinde uzandığı görülmektedir. Atın kuyruğu bir çengel gibi bükülerek uçları dalga dalga işlenmiştir.

Silahlı süvariler grubu içerisinde ele alınan bir diğer grup, at üzerinde, ellerindeki yaylarıyla ok atarken tasvir edilmişlerdir. Bu türde işlenmiş süvari tasvirlerini Kat 21- 25 (Lev. 11b, Lev.12a, Lev. 4b, Lev. 14a, Lev.12a)'de görmekteyiz. Bir av sahnesinin anlatıldığı Kat. No 21 (Lev. 11b)'deki süvari yine başında miğferi ile betimlenmiştir. Gözü nokta şeklinde verilen süvarinin ağız ve burun işlenişi diğer örneklerimizle benzerdir. Saçları gelişi güzel işlenen süvarinin saç boyunun diğer örneklerimizdeki gibi omuzlara kadar indiği görülür. Ayak bileklerine kadar uzanan giysisinin etek ucu dikey inen iki çizgi ile vurgulanmıştır. El ve kolları stilize bir şekilde işlenmiş süvari, yayını germiş karşısındaki avı vurmaktadır. Atının yeleleri ve kuyruk kısmı çizgilerle belli edilmeye çalışılmıştır. Bu tarzda yayını karşıya doğru germiş ok atan tasvirin benzeri Kat. No. 22 ve 25 (Lev 12a-b)'de görülmektedir. Kat. No. 22 (Lev. 12a)'deki süvari başındaki miğferi, ayak bileklerine kadar uzanan giysisi ve yayı tutuşu ile neredeyse Kat. No 21 (Lev. 11b) ile aynıdır. Ancak Kat. No. 22 (Lev. 12a) giysisinin beş küçük daire ile süslenmiş olması, atın koşum takımı ve kuyruğunun değişik işlenmesi ile ayrılır.

Kat. No.25 (Lev.12b) ise yayını germiş ok fırlatırken işlenen grubun iyi işçilik yansıtan tek örneğidir. Tasvir kabarık iki çizgi ve bunların arasındaki nokta dizilerinden oluşan bir alanın içerisine resmedilmiştir. Tasvirin hemen arkasındaki dikdörtgen alan içerisine üst üste gelecek şekilde fantastik yaratıklar işlenmiştir. Eserimiz yayı tutuşu ve uzun giysili işlenmesiyle Kat. 21 ve 22 (Lev.11b, Lev. 12a) ile benzerdir. Fakat burada süvari ya da soylu bir sınıfa mensup bir kişi olduğunu düşündüğümüz tasvir başına miğfer yerine bir bant takması, sırtında sadağın olması, giysisinin yaka kısmının “V” şeklinde işlenmesi, belinde bir kemerinin bulunması ile Kat. 21 ve 22 (Lev.11b, Lev. 12a)'den ayrılır. Gözleri cepheden ve iri bir şekilde işlenen tasvirin gözbebeği bir nokta ile verilmeye çalışılmıştır. Burnu daha önceki örneklerden farklı olarak oldukça büyük işlenmiştir. Yayını gerdiği sol eli tasvirde görülmezken sağ elin parmakları belli

edilmiştir. Ayak bileklerine kadar uzanan “V” yakalı giysisinin üzerindeki kemer balıksırtı şeklinde taranarak süslenmiştir. Giysisinin bele yakın olan bölümleri ve etek uçları da küçük çizgilerle vurgulanmıştır. Tasvirde baş ve ayaklar profilden üst gövde ise cepheden işlenmiştir. Ayrıca bu örneğimiz ayak parmaklarının verilmeye çalışılmış olması ile tüm örneklerden ayrılmaktadır.

Kat. No. 23 ve 24 (Lev. 4b, Lev 14a)’deki süvariler yukarıdaki üç örneğimizden farklı olarak geriye dönmüş ok atar durumdadır. Her iki asker tasviri miğferli, uzun saçlı ve uzun giysili işlenmeleri ile benzerdir. Ancak Kat. No. 23 (Lev 4b)’de giysi ve saç ayrıntıları belli edilmeden oldukça sade işlenmişken Kat. No. 24 (Lev.14a)’de saçlar yatay çizgilerle belirginleştirilmiştir. Bununla beraber Kat. No. 24 (Lev. 14a)’deki süvari altta beli kemerli ve üstte manto benzeri farklı bir giysi işlenişi ile Kat. No. 23 (Lev.4b)’den ayrılır. Her iki tasvirin baş ve ayakları profilden vücut ise cepheden verilmiştir.

Bunların dışında süvari olabileceğini düşündüğümüz ancak atın yularından tutmuş yaya olarak işlenmiş olmalarıyla diğerlerinden ayrılan tasvirlerde söz konusudur. Elimizde bu tarzda işlenmiş Kat. No.27, 28, 29 (Lev.13b, Lev.7b, Lev. 10b)’de yer alan üç örnek bulunmaktadır. Aslan ve boğaların yer aldığı olasılıkla bir av sahnesinin betimlendiği Kat. No. 27 (Lev.13b)’de süvarinin başının bulunduğu kısım kırık olduğu için başında herhangi bir başlık olup olmadığı anlaşılamıyor. Ama bu kemer üzerindeki aynı tarzda işlenmiş başka bir süvari tasvirine baktığımızda başında bir miğfer olduğu görülmektedir. Olasılıkla bu tasvirimizin de başında miğferi vardır. Sağ eliyle yayını geren süvari sol eliyle de okunu tutmaktadır. Yüz ve saç ayrıntıları verilmemiş olan süvari, sırtında sadağı, elinde ok ve yayı, diz kapaklarına kadar uzanan giysisiyle betimlenmiştir. Süvari sol omzundan başlayan ve çapraz bir şekilde kalçaya kadar uzanan kenarları ve uçları püsküllü sade bir elbise giymiştir. Baş ve ayakları profilden işlenen süvarinin üst gövdesi cepheden verilmiştir. Sağ ayak bileğinde bulunan iki sıra çizgi süvarinin çizme benzeri bir ayakkabı giymiş olabileceğini düşündürmektedir. Elleri stilize, ayakları ise ince uzun işlenmiştir. Yularından tuttuğu atın kuyruğu iki boğumlu işlenmiştir. Yeleleri ve kuyruğu ise tarama

çizgilerle vurgulanmıştır. Gözleri yuvarlak ve cepheden, vücut ise profilden verilmiştir.

Savaş ve av sahnesinin bir arada işlendiği Kat. No. 28 (Lev. 7b)'de aslanlar, boğalar, sekiz ispitli savaş arabaları, süvariler ve düşman askerlerinden oluşan kalabalık bir anlatım söz konusudur. Bu tasvirler kemer üzerine dönüşümlü olarak yerleştirilmiştir. Sakallı, miğferli ve uzun elbiseli betimlenmiş düşman askerleri yaralı ya da mücadele eder durumdadır. Gözleri yuvarlak bazen de nokta şeklindedir. Düşman askerlerinin elbiselerinin etek kısmının birbirine paralel ikişer çizgi ile süslendiği ya da sade olarak bırakıldığı görülür. Bununla birlikte Kat. No. 28 (Lev. 7b)'deki süvari miğferli, uzun saçlı ve ayak bileklerine kadar uzanan giysisiyle tasvir edilmiştir. Gözleri çok küçük ve yuvarlak, burun bir çıkıntı, ağız ise çizgi şeklinde işlenmiştir. Giysi ve miğfer şekliyle düşman askerlerine benzeyen süvari, sakalsız işlenmiş olması ile ayırt edilebilmektedir. Kaldırdığı sağ elindeki sopa benzeri¹⁵⁵ silahıyla dizleri üzerine çökmüş düşman askerine hamle yaparken işlenmiştir. Oldukça sade bir elbise giyen süvarinin baş ve ayakları profilden vücudu ise cepheden verilmiştir. At diğer örneklerimizden farklı olarak oldukça küçük boyutta ve stilize işlenmiştir.

Kat. No. 29 (Lev. 10b)'da Kat. No. 28(Lev. 7b)'de olduğu gibi av ve savaş sahnesi bir arada işlenmiştir. Buradaki süvari başında miğferi, uçları püsküllü uzun elbisesi ve belinden aşağıya doğru uzanan olasılıkla kılıç ya da mızrağı ile tasvir edilmiştir. Gözleri ve ağız bir çizgi halinde, burnu ise alnın bir uzantısı şeklinde verilmiştir. Saç işlenişi net olarak görülemeyen süvari, kollarını ne olduğunu anlaşılamayan bir objeye uzatmıştır. Baş ve gövdesi profilden, kolları ise cepheden işlenmiştir. Süvarinin hemen arkasında bulunan at oldukça karikatürize verilmiştir.

4.1.2. Silahsız Süvariler

Tez malzemesini oluşturan kemerler içerisinde, üzerinde silahsız süvari tasvirin yer aldığı tek bir örnek bulunmaktadır. Kat. No. 26 (Lev.13a)'daki bu kemer

¹⁵⁵ Erim Konakçı-Mahmut Bilge Baştürk bunlara cirit demektedir. Erim Konakçı-Mahmut Bilge Baştürk "Military and Militia In The Urartian State", yayınlanmakta

yüzeyi ikişer sıra kabartmalı çizgi ile üç kuşağa ayrılmıştır. Bu kuşaklara içerisinde boğalar, aslanlar, süvariler, dört ispitli savaş arabaları, geometrik ve bitkisel motifler dönüşümlü olarak resmedilmiştir. Olasılıkla bir av sahnesinin anlatıldığı Kat. No. 26 (Lev.13a)'da süvari ve diğer figürler oldukça yalın, stilize bir şekilde işlenmişlerdir. Süvari tasvirine baktığımızda başında yine miğferinin olduğu, gözlerinin birer nokta halinde burnun ise alnın bir uzantısı şeklinde verildiği görülmektedir. Sanki kamburmuş gibi işlenen figürün el ve ayak ayrıntıları anlaşılamamaktadır. Sağ eliyle olasılıkla atın yularından tutmaktadır. Şaha kalkmış olarak işlenen atın gözleri yuvarlak, ağzı ise çizgi şeklinde yapılmıştır. Kuyruk ayrıntısı balıksırtı şeklinde taranarak verilmeye çalışılmıştır.

4.2. Piyadeler

Çalıştığımız malzeme grubundaki 6 kemer parçası üzerinde farklı silahlarla donatılmış toplam 12 farklı piyade tasviri yer almaktadır. (Kat. No.30-41, Lev. 2a, Lev. 9a, Lev. 14a-b, Lev. 15a-b). Bu tasvirlerle baktığımızda genellikle yürür vaziyette işlendikleri, ellerinde kalkan, mızrak, ok ve yaydan oluşan çeşitli silahlar taşıdıkları görülmüştür. Tüm figürlerin başlarında miğferleri bulunmaktadır. Genellikle kısa tunikten oluşan beli kemerli tek tip bir giysi giymişlerdir.

Aynı kemere ait Kat. No. 30-33(Lev.2a)'daki tasvirler, miğferleri, diz kapaklarına kadar uzanan giysileri ve omuzlara dökülen saçlarıyla benzerdir. Ancak ellerinde taşıdıkları silahlar ve giysi işlenişlerinde bazı farklılıklar görülür. Kat. No. 30(Lev.2a)'daki tasviri incelediğimizde gözleri badem şeklinde, burnu alnın devamı, ağız ise çizgi olarak verilmiştir. Bu temel özellikler süvarilerle de oldukça benzerlik göstermektedir. Miğfer altından çıkarak omuzlara değin uzanan saçlar diğer üç örneğimizle aynıdır. Kısa kollu olduğu anlaşılan giysinin yakası "V" şeklinde yapılmıştır. Yürür şekilde tasvir edilen süvarinin giysisinde sağ koldan başlayan ve sol bacağa kadar uzanan çapraz bir çizgi görülür. Diz kapaklarına kadar uzanan giysinin etek uçları ve sağ kolunun altından çapraz bir şekilde inen kısmı dikey ve yatay çizgilerle taranmıştır. Sağ eliyle kalkan sol eliyle de mızrak taşımaktadır. Olasılıkla çizme benzeri bir ayakkabı giymiştir. Kat. No. 31(Lev.2a), giysinin verilişi, kalkanı tutuşu, yüz ve saç işleniş ile Kat.

No. 30(Lev.2a)'a benzerdir. Tek farkı elinde yalnızca kalkan taşımasıdır. Kat. No.32(Lev2a)'de kalkanın piyadenin üst gövdesi tamamen kapatması, iki eliyle mızrağını taşıması ve giysisinin etek kısmının çizgi ile süslenmiş olması ile ayrılır. Kat. No. 33(Lev. 2a)'daki tasvir diğer örneklerimizden farklı olarak sırtında sadak, sol elinde yay sağ elinde ise ok taşımaktadır. Kat. No. 32(Lev 2a) dışındaki tüm figürlerde baş ve ayaklar profilden gövde ise cepheden işlenmiştir.

Kat. No. 34 ve 35 (Lev. 9a, Lev. 14a)'daki piyadeler başlarında miğferleri, sırtlarında sadakları, bir ellerinde mızrak diğer ellerinde ise kalkanları ile betimlenmişlerdir. Her ikisinde de kalkan gövdelerinin üst kısmını kapatmaktadır. İki figürde de gözler yuvarlak, burun alnın bir devamı ağız ise çizgi şeklinde belirtilmiştir. Kat. No. 34(Lev. 9a)'de piyadenin saç ayrıntıları belli edilmezken Kat. No. 35(Lev. 14a)'te yatay çizgilerle vurgulanmıştır. Dizlere kadar uzanan elbiseleri Kat. No. 34 (Lev. 9a)'de sade bir şekilde; Kat. No. 35(Lev. 14a)'de ise üzeri üçgeni andıran bir desenle, uçları da dikey inen çizgilerle süslenmiştir. Her iki tasvirde sadakların üzeri yatay çizgilerle taranmıştır. Kat. No. 35 (Lev. 14a)'de piyadenin bacak üzerinde iki üç sıra halinde verilmiş çizgi, olasılıkla çizme benzeri bir ayakkabı giydiğini göstermektedir. Ayrıca bu tasvirde parmakların ayrıntılı olarak işlenmeye çalışılması daha önceki örneklerde karşılamadığımız bir durumdur. İki tasvir de profilden işlenmiştir.

Malzememiz içerisinde yer alan bir kemer tokası üzerinde çok sayıda piyade tasvir edilmiştir. Ancak bunlar birbirinin tekrarı şeklinde işlendikleri için içlerinden yalnızca üç tanesi seçilmiştir (Kat. No. 36, 37, 38, Lev. 14b). Giysi işlenişi neredeyse birbirlerinin aynı olan tasvirlerin ellerinde tuttukları silahları farklılık yansıtmaktadır. Bu üç tasvir yaya olarak işlenmeleri, başlarındaki miğferleri, omuzlara değin uzanan saçları, bel ve etek kısmı dikey taranmış çizgilerle süslenmiş giysileri ile hemem hemen aynı tipte betimlenmişlerdir. Kat. No. 36 (Lev. 14b)'daki piyadenin gözleri bir çizgi şeklinde, Kat. No. 37 ve 38(Lev. 14b)'de ise yuvarlak olarak yapılmıştır. Alnın bir uzantısıymış gibi verilen burun ve çizgi şeklinde işlenmiş ağız üç örnekte de aynıdır. Saçlar hepsinde yatay taranmış çizgilerle vurgulanmıştır. Kat. No. 36(Lev.14b)'daki figürün giysisinin "V" yakalı verilışı Kat. No. 38(Lev. 14b)'deki ile benzerdir.

Kat. No. 36(Lev.14b)'daki piyade dirsekten bükerek kaldırdığı sağ elinde mızrak taşımaktadır. Kat. No. 37(Lev. 14b)'deki figür kalkanının üst gövdesini kapatması ve iki eliyle mızrağını tutmuş olması ile Kat. No. 38(Lev.14b) de sol elinde yay ve sağ elinde ok taşımasıyla farklılık göstermektedir. Ayrıca Kat. No. 38(lev. 14b)'deki tasvirin ayak bileklerinde görülen iki çizgi, çizme benzeri bir ayakkabı giymiş olabileceğini göstermektedir. Kat. No. 36 ve 38 (Lev. 14b)'de figürlerin baş ve ayakları profilden üst gövdeleri cepheden; Kat. No. 37(Lev. 14b) ise tamamen profilden işlenmiştir. Tüm figürlerde gözler cephendedir. Elleri ise stilize olarak verilmiştir.

Aynı kemer parçası üzerinde yer alan Kat. No. 39 ve 40 (Lev. 15a)'daki piyade tasvirleri dönüşümlü olarak işlenmiş konsantrik daireler ve baklava dilimi şeklindeki geometrik bezemenin sınırladığı bir alan içerisine resmedilmişlerdir. Ortada bir konsantrik daire ve onun çevresine yapılan beş ya da altı konsantrik daireden oluşan bir süsleme ögesi ile kemer üzerindeki tasvirler birbirlerinden ayrılmıştır. Kemerin sol tarafına insan başlı, aslan gövdeli ve kanatlı yaratıklar üst üste gelecek şekilde yapılmıştır. Bu kemer üzerindeki ilk tasvirimiz Kat. No. 39(Lev.15a)'daki piyadeye baktığımızda başında miğfer mi yoksa daha önce Kat. No. 10, 17 ve 25(Lev.5b, Lev. 9b, Lev. 12b)'de gördüğümüz şekilde saçının üzerine geçirilmiş bir band mı olduğu anlaşılamayan bir nesne bulunmaktadır. Oldukça karikatürize işlenmiş tasvirin saçları omuzlara değin uzanmakta, gözü ise siyah bir nokta olarak verilmektedir. Burun işleniş net olarak anlaşılamasa da alnın bir uzantısı şeklinde devam ettiği görülmektedir. Diz kapaklarına kadar uzanan elbisesinin uçları olasılıkla uçlarının püsküllü olduğunu vurgulamak için, dikey çizgilerle süslenmiştir. El ve ayakları oldukça stilize bir şekilde işlenen piyade, iki eliyle de mızrağını taşımaktadır. Gözleri cepheden, baş, gövde ve ayaklar profilden işlenmiştir.

Kemer üzerindeki ikinci tasvirimiz Kat. No. 40 (Lev. 15a)'daki piyade figürünün de başında, Kat. No. 39(Lev. 15a)'daki piyadenin başındaki gibi bir miğfer mi yoksa saç üzerinde geçirilmiş bir band mı olduğunu tanımlayamadığımız bir nesne bulundurmaktadır. Ancak Kat. No. 39(Lev 15a)'dan farklı olarak bu nesnenin üst kısmı tarama çizgilerle belirtilmiştir.

Saçları Kat. No. 39(Lev 15a)’da olduğu gibi omuzlarına değin uzanmaktadır. Gözleri yuvarlak, burnu alnın bir devamı ve ağız ise çizgi şeklinde belirtilmiştir. Kat. No. 39(Lev. 15a)’dan farklı olarak ayak bileklerine kadar uzanan bir elbise ve bununda üzerinde daha kısa , kemerli, uç kısmı birbirine paralel iki çizgi ile süslenmiş tunik şeklinde başka bir elbise giymiştir. Elbise oldukça sadedir. Elleri stilize olarak verilen piyade Kat. No. 39(Lev. 15a)’da olduğu gibi iki eliyle mızrağını taşımaktadır. Üstteki kısa tunik şeklindeki elbisenin hemen arkasında uzanan nesne olasılıkla bir kılıç ya da hançerdir. Piyadenin gözler ve üst gövde cepheden, baş ve ayaklar ise profilden işlenmiştir.

Kat. No. 41 (Lev. 15b)’deki piyade dörder sıra kabartmalı nokta dizleri ile sekiz kuşağa ayrılmış kemerin, sağ tarafındaki yine dörder sıra kabartmalı noktalarla sınırlandırılmış bir metop içerine resmedilmiştir. Oldukça stilize bir şekilde işlenmiştir Piyadenin hemen arkasında yine stilize olarak işlenmiş kanatlı fantastik bir yaratık bulunmaktadır. Miğferli ve uzun giysili betimlenmiş olan piyadenin gözleri yuvarlak, burnu alnın bir devamı, ağız ise çizgi şeklinde verilmiştir. Olasılıkla sol koldan başlayan ve sağ bacağa doğru çapraz bir şekilde uzanan uzun bir giysi giymiştir. Giysi çok sade işlendiği ve ayrıntısı belli olmadığı için bu elbisenin sol bacağı açıkta bırakıp bırakmadığı anlaşılamamaktadır. Stilize işlenmiş iki eliyle mızrağını taşımaktadır. Bu işleniş tarzı ile Kat. No. 32, 34, 35, 37, 39 ve 40 (Lev. 2a, Lev. 9a, Lev. 14a-b, Lev. 15a) ile benzerdir. Tasvirde göz cepheden, baş, vücut ve ayaklar ise profilden işlenmiştir.

4.3. Okçular

Ana malzememiz içerisindeki Kat. No. 42-50 (Lev. 16a-b, Lev. 3a, Lev.13a, Lev. 17a-b, Lev. 18a, Lev.4b)’den oluşan toplam 8 kemer üzerinde 9 farklı okçu tasviri yer almaktadır. Bu tasvirler kemerlerde genellikle avlanma sahnesi içerisinde betimlendikleri için bazı araştırmacılar tarafından “avcılar” olarak da tanımlanmaktadır¹⁵⁶. Bunlardan Kat. No. 42-48 (Lev. 16a-b, Lev. 3a, Lev. 13a, 17a-b) arasındaki figürler bir dizleri üzerine çökmüş ok atarken, Kat.49 ve 50(

¹⁵⁶ Mehmet Karaosmanoğlu, “Suçatı Kemer”, *Belleten Cilt. LV, Sayı 212-214*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, s. 598

Lev. 18a, Lev. 4b)’dekiler ayakta durur vaziyette ok atarlarken betimlenmişlerdir. Diz çökmüş gibi işlenmelerinden ziyade daha çok sanki koşuyorlarmış gibi verilmişlerdir. İstisna birkaç örnek dışında (Kat. No. 44, 47, 48, Lev. 3a, Lev. 17a-b,) genellikle miğferli işlenmişlerdir. Kat. No. 47 (Lev. 17a) hariç hepsini saç uzun ve omuzlara değin uzanmaktadır. Tüm figürler sadak, ok ve yay gibi silahlarla donatılmıştır.

Bu grubun ilk kemeri olan Kat. No. 42(Lev. 16a) aslanlar, boğalar, fantastik yaratıklar, dikey palmetler, rozetler, geometrik ve bitkisel motiflerle süslenmiştir. Olasılıkla bir av sahnesinin tasvir edildiği kemer üzerinde okçu, miğferli olarak tasvir edilmiştir. Miğfer altından çıkan saçları omuzlarına kadar uzanmaktadır. Gözleri oval bir şekilde, burnu alnın bir uzantısı gibi, ağzı ise bir çizgi ile belli edilmiştir. Sağ eliyle yayını geren okçu kısa kollu, beli kemerli ve boyu diz kapaklarına kadar inen bir giysi giymiştir. Giysinin sol kolu üzerindeki kısmı ve etek üzeri yatay çizgilerle taranmıştır. Sol bacağı ileri atan figürün sağ bacağı dizden bükülerek geriye gitmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi diz çökmüş gibi işlenmesinden ziyade sanki koşuyormuş gibi verilmiştir. Gözleri cepheden işlenen okçunun baş ve ayaklar profilden gövde ise cephedendir.

Benzer bir şekilde işlenmiş Kat. No. 43(Lev. 16b)’de okçu bu kez ayak bileklerine kadar uzanan, olasılıkla üste kısa kollu uzun bir manto ve altta daha kısa tunik benzeri bir giysi giymiştir. Gözleri yuvarlak işlenen figürün kaşları ve ağzı ince bir çizgiyle, kulakları ise yarım ay şeklinde verilmiştir. Saçları omuzlarına kadar inen figür sırtında ne olduğu tam olarak anlaşılamayan ancak bizce sadak olabilecek bir obje taşımaktadır. Sağ eliyle yayını geren okçu sol eliyle de okunu tutmaktadır. Kalça kavisinin başarıyla verildiği figürün belindeki kemer ikişer sıra birbirine paralel çizgi şeklinde yapılmıştır. Dizden bükerek ileriye doğru attığı sağ bacağının olduğu kısımdaki açılmış kumaş parçası bize uzun manto benzeri bir giysi giymiş olabileceğini düşündürmüştür. El ve ayakları stilize bir şekilde işlenmiştir. Gözleri cepheden, baş, gövde ve ayaklar ise profildendir.

Giysi işlenişi, saçın omuzlara değin uzanması, duruş ve yayı tutuşu ile büyük ölçüde Kat. No. 43(Lev. 16b)’ye benzeyen Kat. No. 44 (Lev. 3a) başına

miğfer yerine büyük ihtimalle bir band takmıştır. Bunun yanı sıra daha önceki örneklerimiz yalnızca ok taşırken buradaki tasvirimiz onlara ek olarak bir de sadak taşımaktadır. Gözü ters yarım ay şeklinde bir çizgiyle verilen okçunun burun ve ağız işlenişi Kat. No. 43(Lev. 16b) ile benzerdir. Kat. No. 44 (Lev. 3a)'daki tasvir altta uçları dikey çizgilerle taranmış dizlerine kadar inen bir elbise, onunda üzerine ayak bileklerine değin uzanan başka bir elbise giymiştir. Elbisenin ayrıntısı, üst kısmı sol omuzdan çapraz bir şekilde sağ kalçasına kadar uzan bir çizgi ile vurgulanmıştır. Ellerinin ayrıntısı tam olarak görülmeyen figür, sol bacağı ileriye sağ bacağı ise dizden bükerek geriye atmıştır. Yuvarlak yüzü işlenmiş olan okçunun gözü ve üst gövdesi cepheden, baş, ayaklar ise profildendir.

Kat. No. 45(Lev. 13a)'deki okçu tasvirine baktığımızda Kat. No. 42 (Lev. 16a) ile benzer kısa bir giysi giydiği görülür. Kat. No 42 ve 43'teki gibi miğferli verilen figür karikatürize olmuş bir şekilde işlenmiştir. Saç işlenişi anlaşılamayan okçunun göz ve ağız işlenişi bir çizgiyle, burun diğer örneklerimizde olduğu gibi alnın bir uzantısı şeklinde verilmiştir. Sırtındaki sadağı ve giysisinin üzeri iç içe geçmiş "v" ler ve yatay çizgilerle taranmıştır.

Kat. No. 46 ve 47 (Lev. 17a)'deki okçular aynı kemere ait olmalarına rağmen az da olsa bazı farklılık yansıtmaktadır. Bir av sahnesinin anlatıldığı kemerin üzerinde oldukça büyük işlenmiş bir aslan, fantastik yaratıklar, okçular ve rozetler yer almaktadır. Daha gerçekçi ve doğal işlenmiş olan Kat. No.46 (Lev. 17a)'daki okçu miğferi, duruşu ve kısa kollu, kemerli dizlerine dek uzanan elbisesinin işlenişiyle Kat. No. 47(Lev. 17a) ile benzerdir. Ancak Kat. No. 46 (Lev. 17a) 'daki tasvir gözlerinin badem şeklinde verilmesi, alt ve üst dudakların ilk defa işlenmiş olması ile hem Kat. No. 47(Lev.17a)'den hem de diğer tüm örneklerden ayrılır. Her iki figürde de burun alnın bir uzantısıymışçasına verilmiş ancak saç işlenişi belli edilmemiştir. Kemerlerinin üzeri ve elbiselerinin etek uçları dikey çizgilerle taranarak vurgulanmıştır. Olasılıkla ayaklarında çizme benzeri ayakkabılar vardır. Belirttiğimiz bu benzerlikler dışında Kat. No. 47'deki okçunun gözleri farklı olarak oldukça küçük ve kısık, ağzı ise bir çıkıntı şeklinde işlenmiştir. Kat. No. 46(Lev. 17a)'daki figürün oku, yayı ve sırtındaki balta

benzeri bir silahı ile, Kat. No. 47(Lev. 17a) ise yalnızca yayı ve okuyla tasvir edilmiştir. Her iki figürde gözler ve üst gövde cepheden, baş ve ayaklar ise profildendir.

Kat. No. 48(Lev. 17b)'deki okçu bir bacağı ileriye diğer bacağı ise geriye atmış koşar yada diz çökmüş ok atar vaziyette betimlenmiştir. Miğfersiz işlenmiş olan bu örneğimizin başında bir band bulunmaktadır. Saçlarının uçları ve üst kısmı çizgilerle taranmıştır. Gözü bir nokta ve ağzı kalın bir çizgi ile belli edilen okçunun burnu küçük ince uzun bir yapıda işlenmiştir. Diğer örneklerimizde görmeye alıştığımız gibi ok atar bir vaziyette bir bacağı ileriye diğerini ise geriye atmıştır. Dizlerine kadar inen elbisesinin iki çizgi ile sınırlandırılmış uç kısmı dikey çizgilerle belli edilmiştir. El ayrıntıları anlaşılamayan figürün sağ omzundan aşağıya halat ya da torba benzeri tam olarak tanımlayamadığımız bir obje sarmaktadır. Bu objenin de üzeri kısa çizgilerle taranmıştır. Bileğindeki çizgilerden ayağında bir ayakkabı olduğu anlaşılmaktadır. Figür profilden işlenmiştir.

Bu grup içerisinde yer alan Kat. No. 49 ve 50 (Lev.18a, Lev.4b)'den oluşan iki örneğimiz diğerlerinde olduğu gibi diz çökmüş bir şekilde değil, ayakta tasvir edilmişlerdir. Bir av sahnesinin anlatıldığı Kat. No. 49 (Lev. 18a)'da okçu daha önceki bir çok örneğimizde olduğu gibi miğferlidir. Alnın bir uzantısıymış gibi işlenen ince uzun burun, sanki gözlerinin üzerinden bir yay çizerek arkada saçlarıyla bileşmiştir. Gözleri badem şeklinde, ağız ise çizgi halinde verilmiştir. Dizlerine kadar inen giysisinin beli kemerlidir. Kemerin üzeri ve elbisenin etek ucu dikey çizgilerle taranmıştır. Sağ eliyle yayını geren okçu sol eliyle de okunu tutmaktadır. Sırtında bulunan sadağının içinde oklar belli edilmeye çalışılmıştır. Kat. No. 50 (Lev. 4b) ise gerek giysi işlenişi ve duruş pozisyonu ile gerekse miğferi ile Kat. No. 49 (Lev. 18)'e benzerdir. Yalnızca Kat. No. 50 (Lev. 4b)'deki tasvir burnun daha muntazam işlenmesi ve yüzünün sanki bir kaskın içindeymiş gibi verilmesi ile ayrılır. Her iki figürde gözler ve üst gövde cepheden baş ve ayaklar ise profildendir.

4.4. Savaş Arabalı Askerler

Kemerler üzerinde karşılaştığımız diğer bir tasvir grubunu savaş arabalı askerler oluşturmaktadır. Tez kapsamına alınan Kat. No. 51-59 (Lev.1a-b, Lev.2a, Lev. 4b, Lev. 6b, Lev. 7a, Lev. 10b, Lev. 18b, Lev. 13a)'dan oluşan toplam 9 kemer parçası üzerinde savaş arabalı askerlerden oluşan tasvirlerle karşılaşmaktayız. Bu asker tasvirleri genellikle iki atın çektiği 8 ile 6 arasında değişen ispite sahip savaş arabaları üzerinde, bazen bir arabacı ve asker, bazen de bir arabacı ve iki askerden oluşan bir kompozisyon içinde betimlenmiştir. Tüm tasvirlerin başında ters huniye benzer işlenmiş miğferler vardır. Araba içerisinde duruyor olmalarından dolayı arabacı ve askerlerin alt gövdeleri hiçbir örnekte görülememektedir.

Bu grup içerisindeki ilk kemerimiz Kat. No. 51(Lev.1a)'dır. Burada iki atın çektiği sekiz ispitli bir araba üzerinde arabacı ve bir asker tasvir edilmiştir. Olasılıkla bir merasim geçişinin anlatıldığı kemer üzerindeki her iki tasvir miğferlidir. Gözleri badem şeklinde, burunları alnın bir uzantısıymış gibi, çene kemikleri dışa çıkıntılı, ağız ise çizgi halindedir. Arabacı gergin bir şekilde atın yularından tutmakta ve sağ elinde de kırbaç benzeri bir obje taşımaktadır. Arabacının saç ve giysi işleniş yanında duran askerden dolayı net olarak görülememektedir. Ancak yanındaki askerin saçlarının uzun ve omuzlarına değin indiği anlaşılmaktadır. Kolunu dirsekten bükerek yukarı kaldıran askerin giysisi üzerinde, omuzdan aşağıya inen iki çizgi göze çarpmaktadır. Olasılıkla giysisinin ayrıntısı bu şekilde verilmeye çalışılmıştır. Figürlerin elleri stilize olarak işlenmiştir. Gözleri cepheden, baş ve gövdeleri ise profilden işlenmiştir. Atlar dik bir şekilde yürür durumda işlenirken, kuyruk uçları ise taranmış çizgilerle belli edilmiştir. Atların çektiği kare şeklindeki arabanın arkasında bulunan mızrağın üzerinde bayrak benzeri bir obje bulunmaktadır.

Yine olasıyla bir merasim geçişinin anlatıldığı Kat. No. 52 (Lev. 1b)'deki tasvir iki atın çektiği bir savaş arabası üzerinde arabacı ve bir askerden oluşan kompozisyonuyla Kat. No. 51(Lev. 1a) ile benzerdir. Ancak Kat. No. 52(Lev.1b) savaş arabasının tekerleğinin beş ispitli işlenmesi, atların uzuv ve yüz ayrıntılarının oldukça stilize olarak verilmesi ile ayrılmaktadır. Bununla birlikte Kat. No. 52 (Lev. 1b)'de varlığını bildiğimiz ancak kemer üzerine açılmış delikten

dolayı yüz ayrıntısını göremediğimiz arabacı, Kat. No. 51 (Lev. 1a)'da olduğu gibi elleriyle atın yularından tutmaktadır. Arabacının yüz ve giysi işlenişi net değildir. Hemen yanındaki asker ise Kat. No. 51(Lev. 1a)'dekine benzer şekilde başında miğferi ve omuzlarına değin uzanan uç kısmı geriye doğru kıvrılmış saçları ile betimlenmiştir.

Kat. No. 51(Lev. 1a)'de saç ucu geriye doğru sivri bir şekilde kıvrılırken, Kat. No. 52 (Lev. 1b)'de yuvarlak olarak verilmiştir. Askerin gözleri siyah bir nokta halinde, burun daha önceki örneklerde olduğu gibi alnın bir devamı, ağız ise çizgi halinde verilmiştir. Oldukça sade bir giysiye sahip olan askerin elleri arabacının ki gibi stilize olarak işlenmiştir. Asker sağ elini dirsekten bükerek yukarı kaldırmış sol eliyle de gergin bir şekilde atın yularından tutmaktadır. Daha öncede belirttiğimiz gibi oldukça stilize işlenmiş olan atın kulakları, boynuzu andırır şekilde doğallıktan uzaktır. Gözleri badem şeklinde, ağız işlenişi ise belli edilmemiştir.

Atın hemen boynu üzerinde yularlarının geçtiği üç tane yuvarlak obje yer almaktadır. Atlar Kat. No. 51(Lev. 1a)'deki ile benzer olarak yürür durumda işlenmiştir. Araba yine kare şekilde, ancak arkasında oval bir şekilde uzanan çıkıntı bulunmaktadır. Bu çıkıntının üzeri ve arabanın kenarları taranarak vurgulanmıştır. Arabanın arkasında mızrağın işlenmesi Kat. No. 51(Lev. 1a) ile benzerdir, ancak orada olduğu gibi üzerinde bayrak benzeri bir obje yoktur. Atın gözleri dışında tüm figürler profilden işlenmişlerdir.

Kat. No. 53 (Lev. 2a) figürlerin aynı tipte işlenmesi ile hem Kat. No. 51(Lev.1a) hem de Kat. No. 52 (Lev. 1b) ile benzerdir. Ancak burada atların daha bodur ve küçük işlenmesi, savaş arabasının tekerleğinin altı ispitli olması daha önceki örneklerden ayrılan yönlerdir. Yine tüm ayrıntılarını net olarak göremediğimiz arabacı bir eliyle atın yularından tutarken diğer eliyle de Kat. No. 51(Lev.1a)'de olduğu gibi kırbaç benzeri bir obje taşımaktadır. Yalnızca baş kısmını görebildiğimiz arabacının başındaki miğferi dışında yüz ve saç işlenişi net değildir. Aynı şekilde yanındaki askerde de yüz ve saç işlenişi açık olarak görülememektedir, ancak ağız sanki açılmış gibi işlenmiştir. Asker Kat. No. 51 ve 52 (Lev. 1a-b)'de olduğu gibi bir kolunu dirsekten bükerek yukarı kaldırmıştır.

Giysisi Kat. No. 52 (Lev. 1b)'de olduğu gibi oldukça sadedir. Altı ispitli tekerleğe sahip savaş arabası işlenişiyle Kat. No. 51(Lev.1a)'e, mızrağın üzerinde bayrak benzeri objenin olmaması ile de Kat. No. 52 (Lev. 1b)'ye benzemektedir.

Bir avlanma sahnesinin anlatıldığı Kat. No. 54 ve 55 (Lev. 4b, Lev. 6b), bu grup içerisindeki diğerk örneklerden farklıdır. Bu örneklerde arabacının yanındaki asker geriye doğru ok atar şekilde işlenmiştir. Bu tarzda işlenmiş ilk örneğimiz Kat. No. 54 (Lev. 4b)'teki savaş arabasıdır. Savaş arabası üzerindeki tasvirleri incelediğimizde arabacı ve askerin başlarında miğferlerinin olduğu görülür. Hafif öne doğru eğilmiş olarak betimlenen arabacının gözleri kısık, burnu alnın bir devamı gibi, ağız ise açık olarak işlenmiştir. Sırtı arabacıya dönük olan askerin burun işleniş arabacı ile benzer ancak göz badem şeklinde ağız ise çizgi halinde verilmiştir. Askerde sanki kulak işlenişi verilmeye çalışılmıştır. Arabacıda saçlar omuza değin inmekte ve elleriyle de atın yularından tutmaktadır. Atın yularından tuttuğu sağı eliyle aynı zamanda kırbaç ya da sopaya benzer bir obje taşımaktadır. Giysisi oldukça sadedir. Asker tasviri sol kolunu geriye doğru çekerek yayını germekte sağı eliyle de olasılıkla okunu tutmaktadır. Ancak ok net bir şekilde ilememiştir. Giysisi sade ve kemerlidir. Altı ispitli tekerleğe sahip savaş arabasının üzeri birbirine paralel inen çizgilerle süslenmiştir. Koşar tarzda işlenmiş atın gözleri yuvarlak olarak verilmiştir. Kuyruğu ve yeleleri çizgilerle taranarak vurgulanmıştır. Gerek arabacı ve asker, gerekse atın gözleri cepheden işlenmiştir. Arabacıda baş ve gövde profilden verilmişken, askerde baş profilden gövde ise cepheden işlenmiştir.

Kat. No. 55 (Lev. 6b)'de ise sekiz ispitli bir tekerleğe sahip iki atın çektiğı bir savaş arabası bulunmaktadır. Savaş arabası üzerinde atların yularından tutan ve bir elinde de kırbaç ya da sopa benzeri bir obje taşıyan, miğferli bir arabacı onunda hemen arkasında yayını germiş ok atar durumda bir asker resmedilmiştir. Bu sahne Kat. No. 54 (Lev. 4b) ile neredeyse aynıdır. Arabacı ve askerde gözler yuvarlak, burun alnın bir devamı, ağız ise bir çizgi ile belirtilmiştir. Askerin sol omzu üzerindeki ve sağı kolunun hemen altındaki dikey inen çizgi, giysi işlenişindeki ayrıntıları vurgulamaktadır. Aynı şekilde işlenmiş giysi ayrıntısını arabacının üzerinde de görmekteyiz. Koşar tarzda işlenmiş atların yeleleri yatay

tarama çizgilerle vurgulanırken kuyrukları birbirine paralel ikişer çizgiden oluşan dört sıra çizgi ile süslenmiştir. Atların gözleri ters üçgeni andırır bir şekilde verilmiştir. Atların çektiği savaş arabası kare biçimli üzeri ise olasılıkla sık tarama çizgilerle süslenmiştir. Yine Kat. No. 54 (Lev. 4b)'de olduğu gibi figürlerin gözleri cephedendir. Aracının baş ve gözdesi profilden, askerin ise baş profilden gövde cephedendir.

Savaş arabalı askerler grubu içerisinde yer alan Kat. No. 56, 57 ve 58 (Lev. 7a, Lev. 10b, Lev. 18b) iki atın çektiği savaş arabaları üzerinde arabacı ve ok atan iki askerin bulunması ile bu grup içerisindeki diğer örneklerden farklıdır. Üç eserde de tasvirler miğferlidir ve saç işlenişleri net olarak anlaşılamamaktadır. Savaş arabaları ise sekiz ispitli tekerleğe sahiptir. Bir avlanma sahnesinin anlatıldığı Kat. No. 56 (Lev. 7a)'da atın yularından tutan bir arabacı ve sırtları birbirine dönük ok atan iki asker bulunmaktadır. Üç tasvirin gözleri badem şeklinde yapılmıştır. Burunları alnın bir devamı ağızları ise çizgi olara verilmiştir. Ortadaki asker dışında diğer tasvirlerin vücut ve giysi işlenişleri net değildir. Sırtı dönük olarak işlenmiş askerin sol kolundaki çizgi elbisenin kısa kollu olabileceği düşündürmektedir. Arabanın orta kısmı hafif bir eğim oluşturacak şekilde, kenarları ise çift çizgi ile belirtilmiştir. Diğer ayrıntılar kemer kırık olduğu için anlaşılamamaktadır. Başlarında yelpazeyi andıran koşum takımları bulunan atların yeleleri çizgilerle vurgulanmıştır. Ayakları ve kuyruklarının bir kısmı kemerin o taraftaki parçasının kırık olmasından dolayı anlaşılamamaktadır. Figürlerde gözler cepheden başlar ise profilden işlenmiştir. Ortadaki asker tasvirinde ise gövde cepheden verilmiştir.

Av ve savaş sahnesinin bir arada işlendiği Kat. No. 57 (Lev. 10b) arabacının, sırt sırta dönmüş ok atan askerlerin verilişi ile hem Kat. No. 56 (Lev. 7a)'ya hem de Kat. No. 58 (Lev. 18b)'e benzemektedir. Arabacı ve askerlerde gözler ve ağız bir çizgi, burun ise alnın devamı şeklindedir. Arabacı atın yularının yanı sıra kırbaç benzeri bir obje taşımasıyla Kat. No. 56 ve 58 (Lev. 7a, Lev. 18b)'den ayrılmaktadır. Giysi işlenişleri net olarak görülemeyen figürlerin elleri stilize olarak işlenmiştir. İki atın çektiği sekiz ispitli savaş arabası kare biçimli ve

üzeri birbirine paralel uzanan üç sıra çizgi ile süslenmiştir. Bu Kat. No. 58 (Lev. 18b) ile benzerdir. Atlar koşar tarzda, kuyrukları ise iki boğumlu verilmiştir.

Av sahnesinin anlatıldığı Kat. No. 58 (Lev. 18b)'de ise arabacı iki eliyle atın yularından tutmakta aynı zamanda bir eliyle de kırbaç veya sopa benzeri bir obje taşımaktadır. Miğferli figürlerin gözleri yuvarlak, ağızları çizgi ve burunları ise alnın bir devamı şeklinde işlenmiştir. Ortadaki sağa dönük yayını germiş ok atan askerin, belinde bir kemer bulunmaktadır. Diğer tasvirlerin giysi işleniş tam olarak görülememektedir. Ancak sırtları birbirine dönük olan askerlerin kollarındaki çizgiler uzun kollu bir elbise giymiş olabileceklerini düşündürmektedir. Atlar oldukça stilize bir yapıda işlenmiş yeleleri yatay çizgilerle, kuyrukları ise iç içe geçmiş “V” lerle vurgulanmıştır. Figürlerin gözleri cepheden verilmiştir. Ortadaki askerin baş profilden vücut ise cephedendir. Bu kemer parçası üzerinde ayrıca aslanın saldırdığı bir savaşçı bulunmaktadır. Aslan savaşçıyı kafasından yakalamıştır. Sırtı dönük olan savaşçı uçları püsküllü ve diz kapaklarına kadar inen bir elbise giymiştir. Belinde yandan düğüm atılarak aşağıya doğru sarkıtılan bir kemer ya da kuşak bulunmaktadır. Bunun metal bir kemerden çok kumaştan veya yünden bir kemer olması muhtemeldir¹⁵⁷. Ayak bileklerindeki iki sıra çizgiden kısa çizme benzeri bir ayakkabı giydiği anlaşılmaktadır.

Bu grup içerisinde ele aldığımız son kemerimiz Kat. No. 59 (Lev. 13a) karikatürize olmuş bir şekilde işlenmesi ile diğer örneklerden tamamen ayrılmaktadır. Arabacının ve yanındaki asker ya da farklı bir sınıfa mensup kişinin gözleri birer nokta burunları ise alnın bir devamı gibidir. Ağız ve saç işleniş belli edilmeyen figürler arkalı, dört ispitli bir tekerleğe sahip, tek atın çektiği bir araba üzerindedir. Arabanın arkalı olarak işlenmesi karşılaştığımız ilk ve tek örnektir. Bu nedenle diğer tüm örneklerden ayrılır. Arabacı atın yularından tutmaktadır. İnce uzun bir yapıda ve stilize olarak işlenmiş atın boynun alt kısmı, kuyruğu ve arabanın üzeri tarama çizgilerle belirtilmiştir. Tüm figürler profilden işlenmiştir.

¹⁵⁷Belli Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Erken Demir Çağı mezarlarında gerçekleştirilen arkeolojik araştırmalarda metalden yapılmış kemerlerle hiç karşılaşılmamasından dolayı Erken Demir Çağı topluluklarının metal kemer yerine yünden örülmüş kuşak kullanmış olabileceklerini düşünür (Oktay Belli, “Urartu: Savaş ve Estetik”, 2004, s. 186)

4.5. Tanrılar

Tez malzememizi oluşturan kemerler üzerinde karşılaştığımız bir diğer tasvir grubunu da tanrılar oluşturmaktadır. Urartuların tanrılarını kişileştirilerek insan şeklinde tasvir etmeleri bizim de tanrılar insan tasvirleri içerisinde değerlendirmemize neden olmuştur. Tanrılar kemerler üzerinde ok atarken ve tanrısal selamlama olarak adlandırılan duruş pozisyonlarına göre iki şekilde betimlenmişlerdir. Tanrısal selamlama olarak adlandırılan duruşta tanrılar genellikle sağ kollarını “V” şeklinde yukarı doğru kaldırmakta, sol kollarını ise ileri doğru uzatmaktadır. İleriye doğru uzattıkları sol ellerinde ise genellikle lotus şeklinde bir atribü (sembol) bulunmaktadır¹⁵⁸. Genelde tanrı tasvirleri uzun manto alta ise kısa tunikten oluşan tek tip bir giysi giymişlerdir. Ayrıca tanrılar genellikle boynuzlu ya da boynuzsuz başlık taktığı görülmektedir.

Elimizde Kat. No. 60-77(Lev. 19a-b, Lev.20a, Lev. 9b, Lev.20b, Lev.21a-b, Lev. 22a-b, Lev.23a-b, Lev 24a-b, Lev 25a-b, Lev.5a)’den oluşan 15 kemer parçası üzerinde toplam 18 farklı tanrı tasviri yer almaktadır. Tanrı tasvirlerine genel olarak baktığımızda hepsinin aslan, boğa, fantastik yaratıklar (aslan başlı ve vücutlu, akrep kuyruklu) ve kanatlı attan (pegassos) oluşan değişik hayvanlar üzerinde ayakta durur şekilde tasvir edildikleri görülmektedir. Urartu dini hakkında en önemli bilgi kaynağı olan Meher Kapı yazıtındaki Tanrı listesinde birinci sırada yer alan tanrı Haldi’nin kutsal hayvanı aslan, ikinci sırada yer alan tanrı Teişeba’nın ki ise boğadır¹⁵⁹. Meher Kapı listesinde üçüncü sıradaki güneş tanrısı Şivini’nin kutsal hayvanının ise kanatlı veya kanatsız atır¹⁶⁰. Buradan hareketle kemerler üzerinde aslan ve tasvir edilen boğanın sırtında duran tanrılar Haldi ve Teişeba, kanatlı at üzerinde duranın ise Şivini olduğunu düşünebiliriz. Bunların dışında aslan başlı ve gövdeli, akrep kuyruklu fantastik bir yaratığın sırtında duran tanrı tasvirleri de bulunmaktadır. Bu betimleri “tanrı” olarak tanımlamamızda yardımcı olan ikonografik özellik hayvan üzerinde duruyor olmalarıdır. Ancak üç büyük tanrı dışındaki diğer tanrılar ikonografileri tam

¹⁵⁸ Boris B. Piotrovsky, “Urartu The Kingdom of Van and Its Art”, 1967, s. 21

¹⁵⁹ Kendall, Age., 1977, s. 44-45

¹⁶⁰ Kendall, Age., 1977, s.46

olarak bilinmediği için bu tasvirimizin hangi tanrıyı temsil ettiğini bilememekteyiz¹⁶¹.

Daha öncede belirttiğimiz gibi kemerler üzerindeki tanrı tasvirleri ok atarken ve “tanrısal selamlama” olarak adlandırılan duruş pozisyonu olmak üzere iki şekilde betimlenmişlerdir. Her iki duruş şeklinde tanrılar, bir ayakları ile kutsal hayvanlarının başlarına, diğer ayakları ile de sırtlarına basar şekilde tasvir edilmişlerdir. Tanrısal selamlama durumunda tanrılar genellikle sağ kollarını “V” şeklinde ileriye-yukarı doğru kaldırılmış sol ellerinde ise lotus şeklinde bir atribü (sembol) bulunmaktadır (Kat. No. 67-77, Lev. 22a-b, Lev. 23a-b, Lev. 24a-b, Lev. 25b, Lev. 5a). Tüm tasvirler uzun bir manto ve onun altında kısa bir tunikten oluşan uçları püsküllü ya da püskülsüz tanrısal kıyafetler¹⁶² giymişlerdir. Bu kıyafetler Asur’daki tanrı giysileriyle benzerdir¹⁶³. Ancak buradaki Urartu tanrılarının giysileri Asur örneklerine göre oldukça sadedir.

Tanrılar grubu içerisinde ele alacağımız ilk eser Kat. No. 60 (Lev 19a)’daki kemerdur. Burada kutsal hayvanı aslan üzerinde duran, elindeki yayı ile ok atan tanrı Haldi betimlenmiştir. Tanrının başında takke benzeri bir başlık bulunmaktadır. Başlığın köşesinden çıkan uzantı, bir boynuzu anımsatmaktadır. Burnu ince uzun ve alnın devamıymış gibi, gözleri badem şeklinde ve oldukça büyük, ağzı ise çizgi halinde verilmiştir. Sırtında sadağı ve belinde kılıcı bulunmaktadır. Kısa kollu uzun bir manto ve kısa bir tunikten oluşan bir kıyafet giymiştir. Kıyafetin uçları püsküllüdür. Mantonun üzerinde bir kemer bulunmaktadır. Kemerin üzeri ise iç içe geçmiş ters “>” motifiyle süslenmiştir. Tanrı sol ayağı ile aslanın başına, sağ ayağı ile de sırtına basmaktadır. El ve ayaklar stilize bir şekilde işlenmiştir. Haldi’nin bu tasvirde asker ve savaşçı kimliği vurgulanmış olmalıdır¹⁶⁴. Nitekim bu özelliği Anzaf Kalkanı üzerindeki savaşçı bölüğü şeklinde işlenen tanrılarının başında başkomutan olarak verilmesi

¹⁶¹ Dilek Öztürk Düzgün, “**Urartu Tanrılarının İkonografik Özellikleri**”,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2002, s. 71

¹⁶² Düzgün, Age., 2002, s. 56

¹⁶³ Madhloom, Age., 1970, s. 68

¹⁶⁴ Düzgün, yayını germiş ok atarken betimlenen Haldi tasvirlerinde üzerine bastığı aslanın da ileriye atılır durumda işlenmesinin Haldi’nin savaşçı kimliği ile uyum içerisinde olduğunu belirtir. (Dilek Öztürk Düzgün, “**Urartu Tanrılarının İkonografik Özellikleri**”,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2002, s. 58)

ile de örtüşmektedir¹⁶⁵. Tanrının gözleri ve üst gövdesi cepheden, baş ve alt gövdesi ise profildendir. Üzerine bastığı aslanı incelediğimizde gözleri oldukça iri, ağız açık ve dil dışarıda, ön ayakları ise ileriye doğru atılmış durumdadır. Aslanın yelesi, karın alt bölgesi ve kuyruk ucu, çizgilerle vurgulanmıştır.

Yayını germiş ok atan bir başka tanrı Haldi tasviri Kat. No. 61 (Lev. 19b)'de görülmektedir. Buradaki tasvir uzun bir manto ve kısa tunikten oluşan elbisesi, mantonun üzerindeki kemerin işlenişi ve sırtında sadağın işlenmesi ile Kat. No. 60 (Lev 19a) ile büyük bir benzerlik göstermektedir. Tanrı sol ayağı ile aslanın başına sağ ayağı ile de sırtına basmaktadır. Ancak buradaki tanrı tasvirinin Kat. No. 60 (Lev 19a)'daki figürle ayrılan bazı farklılıkları vardır. Örneğin Kat. No. 60 (Lev 19a)'daki tanrının giysisinin uç kısımlarına işlenmiş püskülleri Kat. No 61 (Lev. 19b)'de görmemekteyiz. Tanrının başındakinin takke benzeri bir başlık mı yoksa saçının üzerine geçirilmiş bir band mı olduğu anlaşılmamaktadır. Tanrı Haldi'nin tanrısal belirleyici özellikleri arasında yer alan, kıvrık boynuzlu ve silindirik biçimli başlıklara bu örneklerde rastlanmaz¹⁶⁶. Tanrı Haldi'nin gözleri yine badem şeklindedir. Burun alnın bir devamı ağız ise çizgi şeklindedir. El ve ayaklar stilize olarak işlenmiştir. Bir önceki örneğimizde olduğu gibi gözler ve üst gövde cepheden, baş ve alt gövde ise profilden verilmiştir. Aslanın ağzının açık olması, kuyruk ucunun geriye doğru yuvarlak bir şekilde kıvrılması ve ön ayaklarını ileriye doğru atması Kat. No. 60 (Lev 19a)'daki aslanla büyük ölçüde benzerdir. Aslan da profilden verilmiştir.

Ok atan tanrı tasvirinin yer aldığı diğer bir örnek Kat. No. 62 ve 63 (Lev. 20a, Lev. 9b)'deki kemerdur. Bu kemer üzerindeki tanrılar da Kat. No. 60 ve 61 (Lev.19a-b)'dekiler gibi uzun manto ve kısa tunikten oluşan kıyafetler bulunmaktadır. Elllerinde ok ve yayları, sırtında sadakları ile önceki iki örneğimizle neredeyse aynı şekilde betimlenmişlerdir. Kat. No. 62 (Lev. 20a)'de tanrı bir boğanın üzerinde görülür. Boğa tanrı Teişeba'nın kutsal hayvanı olarak bilinmektedir¹⁶⁷. Bu nedenle buradaki tasvirimiz tanrı Teişeba olmalıdır. Tanrının

¹⁶⁵ Oktay Belli, “Anzaf Kaleleri ve Urartu Tanrıları”, 1998, çiz. 17

¹⁶⁶ Düzgün, Age., 2002, s. 55

¹⁶⁷ Düzgün, Age., 2002, s. 61

başındakinin takke benzeri bir başlık mı yoksa saç üzerine geçirilmiş bir band mı olduğu tam olarak anlaşılamamaktadır. Tanrısal nitelikler arasında sayılan boynuz Kat. No. 62 ve 63 (Lev. 20a, Lev. 9b)'deki örneklerimizde görülememektedir. Yuvarlak yüzü betimlenen tanrının burnu diğer örneklerimizde olduğu gibi alnın bir devamı şeklinde verilmiştir. Göz bebeği işlenmiş, tasvirin ağzı çizgi halindedir. Manto üzerine takılmış olan kemerin üzeri tarama çizgilerle süslenmiştir. Muhtemelen giysinin etek uçları Kat. No. 60 (Lev 19a)'da olduğu gibi püsküllüdür. Ancak burada net değildir. Üzerinde durduğu kutsal hayvanı boğa, ön ayakları önde, koşar tarzda işlenmiştir. Gözleri cepheden verilmiş olan boğanın boynuzları geriye doğru kıvrılmış, sırt üzeri ve kuyruğu çizgilerle taranarak vurgulanmıştır. Tanrının üst gövdesi ve gözleri cepheden, baş ve alt gövdesi ise profildendir. Boğanın gözleri cepheden, vücudu profildendir.

Kat. No. 63 (Lev. 9b)'deki tanrı tasviri ise bir at üzerinde durmaktadır. Manto üzerine takılmış kemeri süslenmeden sade olarak bırakılmış ve sol bacağı oldukça kaslı bir yapıda işlenmiştir. Bu özellikleriyle ile bu grup içerisindeki önceki örneklerimizden ayrılır. Bilindiği gibi Urartu ikonografisinde tanrı Şivini'nin kutsal hayvanının kanatlı veya kanatsız olarak tasvir edilen at olduğu düşünülmektedir¹⁶⁸. Buradan hareketle kanatsız at üzerinde duran bu betimin tanrı Şivini olması muhtemeldir. Tanrının başında bir başlık olup olmadığı anlaşılamamaktadır. Saçları omuzlarına değin inmektedir. Burun, ağız ve göz işlenişi diğer örneklerimizle benzerdir. Uzun manto ve kısa tunikten oluşan tanrısal kıyafeti oldukça sadedir. Üzerinde durduğu kutsal hayvanı aslan ve boğa tasvirlerinde olduğu gibi ön ayakları ileri doğru koşar tarzda işlenmiştir. Atın kuyruğu iki boğumlu işlenmiş, yeleleri ise tarama çizgiyle belli edilmiştir. Üst kuyruk boğumu ise sanki açılmış yelpaze şeklinde betimlenmiştir.

Kat. No. 64 ve 66 (Lev. 20b, Lev. 21b)'de biri boğa ve diğeri kanatlı at üzerinde ok atan iki tanrı tasvirini görmekteyiz. Boğa üzerinde duran tanrı, sağ bacağı ile boğanın başına, sol bacağı ile de sırtına basmaktadır. Başında ters huni benzeri bir başlığı bulunan tanrının burun işlenişi anlaşılamamaktaysa da gözleri

---

¹⁶⁸ Kendall, Age., 1977, s.46

badem şeklinde, ağzı ise çizgi halindedir. Üzeri yatay çizgilerle taranmış, saçları omuz hizasındadır. Uzun manto ve kısa tunikten oluşan tanrısal kıyafetinin uçları püsküllüdür. Mantosunun üzerinde yine uçları püsküllü bir şal görülür. Bu örneğimiz giysi üzerine şal atılmış olması ile bu gruptaki diğer örneklerden ayrılır. Başlıkta boynuz olup olmadığı görülmemektedir.

Kat. No. 66 (Lev. 21b)'daki tanrı tasviri aynı tarzda işlenmiş giysisi ve manto üzerine atılmış şalı ile nerdeyse Kat. No. 64 (Lev. 20b)'nün bir kopyası gibidir. Ancak Kat. No. 66 (Lev. 21b)'daki betim tepesinde yuvarlak bir ponponu olan, boynuzlu bir başlık takması ile farklılık göstermektedir. Boynuz işleniş ilk bakışta anlaşılamamakta, dikkatli bir şekilde bakıldığında başlığın yanından yukarı doğru uzanan bir çizginin varlığı fark edilmektedir. Gözleri yuvarlak, burnu alnın bir devamı, ağzı ise çizgi olarak belirtilen tanrının saçları Kat. No. 64 (Lev. 20b) olduğu gibi omuz hizasındadır. Elleri tüm örneklerde olduğu gibi stilize olarak işlenmiştir. Kutsal hayvanı kanatlı at, ileriye doğru hamle yapar şekildedir. Kanat işleniş başarıyla verilen atın kuyruğu çizgilerle taranarak vurgulanmıştır. Figürlerin gözleri cepheden, diğer kısımları ise profildendir.

Kat. No. 65 (Lev. 21a)'teki tanrı betimi, aslan başlı ve vücutlu, kanatlı, akrep kuyruklu fantastik bir yaratık üzerinde resmedilmiştir. Bu eser bir elinde kalkan diğer elinde mızrak ya da sopa benzeri bir nesne taşıyan tek örneğimizdir. Urartu panteonundaki hangi tanrıyı simgelediğini bilemediğimiz bu tanrı tasvirin başındaki başlığı ve yüz ayrıntısı görülmemektedir. Ancak saçlarının omuzlara değin inmesi, uzun manto ve kısa tunikten oluşan tanrısal giysisi, manto üzerindeki şal işleniş No. 64 ve 66 (Lev. 20b, Lev. 21b) ile benzerdir. Burada tanrısal giysi kısa kollu olarak işlenmiştir. Eller yine stilize olarak verilmiştir. Tanrının üst gövdesi cepheden, alt gövde ise profildendir. Üzerinde durduğu fantastik mitolojik yaratığın gözleri yuvarlaktır. Gövdesinin üzeri küçük dairelerle vurgulanmıştır. Dili yilandili şeklindedir. Fantastik yaratığında gözleri cepheden diğer kısımlar profilden verilmiştir.

Tanrılar grubu içerisinde ok atan tanrı tasvirleri dışında birde “tanrısal selamlama” durumunda betimlenmiş tanrı tasvirleri ile de karşılaşmaktayız. Bir kolun dirsekten bükülerek yukarı kaldırılması, diğer kolun ise bel hizasından

ileriye doğru uzatılması tanrısal selamlama olarak adlandırılmaktadır¹⁶⁹. Tanrısallık taşıyan bu selamlama şeklini Asur ve Geç Hitit sanatlarında da görmekteyiz. Asur'da II. Asurnasirpal'in Nimrud Kabartması¹⁷⁰ ve Geç Hitit'te Zincirli'den kabartmalı bir ortostat¹⁷¹ benzer duruş şeklinin görüldüğü örneklerden yalnızca birkaçını oluşturmaktadır. Ayrıca kemerler dışında Urartu sanatında da Adilcevaz ve Kef Kalesi Kabartmaları üzerindeki tanrı betimlerinde bu duruş şekli ile karşılaşılmaktadır¹⁷².

Bu tarz işlenmiş betimleri Kat. No. 67-74 (Lev. 22a-b, Lev.23a-b, Lev. 24a-b) arasındaki kemerler üzerinde görmekteyiz. Bunlar arasındaki ilk örneğimiz Kat. No. 67 (Lev. 22a)'daki kemerdur. Figür kemerin uç kısmında bulunan dikdörtgen bir pano içerisine resmedilmiştir. Burada aslan üzerinde betimlenen tanrı, Haldi olmalıdır. Omuzlara değin uzanan saçlarıyla betimlenen tanrının başında sivri uçlu bir başlık vardır. Yüz, göz ve ağız işlenişi net olarak görülemeyen tanrı sağ kolunu "V" şeklinde yukarıya kaldırmış, ileriye uzattığı sol eliyle de aşağı doğru sarkan ancak ne olduğu anlaşılamayan bir obje taşımaktadır. Urartu betimlerinde tanrıların ellerinde, genelde çam kozalağı, kâse, lotus ve nar çiçeği, topuz, başak ve arpa demeti gibi atribüleri taşıdıkları bilinmektedir¹⁷³. Buradaki tanrının da belirtmiş olduğumuz bu atribülerden herhangi birini taşıyor olması muhtemeldir. Yine buradaki tanrıda uzun manto ve kısa tunikten oluşan tanrısal bir kıyafet giymiştir. Kıyafetin uçları püsküllüdür. Elleri bir yengecin kısılcını andırır şekilde oldukça stilize işlenmiştir. Üzerinde durduğu kutsal hayvanı ileriye doğru atılmıştır. Kuyruğu diğer aslan tasvirlerinden farklı olarak sivriltilmiş şekilde yapılmıştır. Figürlerin gözleri cepheden, diğer kısımlar ise profildendir.

Kat. No. 68-72(Lev. 22b, Lev. 23a-b,) arasındaki boğa ve aslandan oluşan hayvanlar üzerindeki tanrı tasvirleri, neredeyse birbirinin tekrarı şeklinde işlenmiş olmaları ile dikkat çekmektedir. Bu kemerler üzerindeki tüm tasvirler uzun manto ve kısa tunikten oluşan uçları püsküllü tanrısal kıyafetler giymişler ve boynuzlu

¹⁶⁹ Boris Piotrovsky, "Urartu The Kingdom of Van and Its Art", 1967, s. 21

¹⁷⁰ T. A. Madhloom, "The Chronology of Neo-Assyrian Art", 1970, Plt. LXVII, 5

¹⁷¹ Darga, Age., 1992, s. 278, Res. 278

¹⁷² Altan Çilingiroğlu, "Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı", İzmir, 1997, s. 138-141, Çiz. 31-32

¹⁷³ Charles Burney-G. R. J. Lawson, "Urartian Relief at Adilcevaz, on Lake Van and a Rock Relief from the Karasu Near Bilecik, *Anatolian Studies*, Vol. 8, 1958, s. 215

konik başlık takmışlardır. Ellerinde lotus şeklinde bir atribü taşımaktadırlar. Bel hizasında kılıç benzeri bir objeleri bulunmaktadır. Tüm tanrı tasvirlerinde giysi kolları dirseklere, saçlar ise omuzlara kadar inmektedir. Gözleri badem şeklinde işlenen bazı tasvirlerin burunları etli bir yapıda ve alnın bir uzantısı durumundadır. Bazı örneklerde ise burun ince uzun ve büyük işlenmiştir (Kat. No. 69, 71, 72, Lev. 23a-b). Kat. No. 68 (Lev. 22b)'deki örneğin ağzı bir çizgi halinde verilmişken, Kat. No. 69-72 (Lev. 23a-b) arasındaki tasvirlerde alt ve üst dudak işlenmeye çalışılmıştır. Tanrıların kollarında genelde bilezik bulunmaktadır. Bazı örneklerde giysinin kolları veya bel kısmı, düz ya da ince dalga şeklinde inen çizgilerle vurgulanmıştır. (Kat. No. 69-72, Lev. 23a-b).

Tüm tasvirler sağ kollarını “V” şeklinde yukarı kaldırmış, sol kollarını ise ileriye doğru uzatmışlardır. Bir ayaklarıyla kutsal hayvanlarının başına, diğeri ile de sırtlarına basmaktadır. Bu benzerlikler dışında Kat. No. 68 ve 69(Lev. 22b, Lev. 23a)'deki tasvirlerin konik başlıklarının üzerinde yuvarlak ya da yarım daire şeklinde yapılmış içi boş ponponları, diğer örneklerde görememekteyiz. Bazı tanrıların sırtlarında bele kadar uzanan ve uç kısmı bel hizasında geriye doğru kıvrılan, elbise ayrıntısı olabileceğini düşündüğümüz bir ayrıntı göze çarpmaktadır (Kat. No.60-72, Lev.23a-b). Kat. No. 72 (Lev. 23b)'deki boğa üzerindeki tanrının ayakucu diğerlerinden farklı olarak çarık benzeri geriye doğru kıvrık verilmiştir. Buradan hareketle figürün ayakucu kıvrık bir ayakkabı giymiş olabileceğini düşünebiliriz. Üzerinde durdukları hayvanların ayrıntıları ise tarama çizgilerle vurgulanmıştır. Tüm tasvirlerde gözler cepheden vücut ise profildendir.

Kat. No. 73 (Lev. 24a)'daki tanrı tasvirinin bir boğa üzerinde durmaktadır. Daha önceki örneklerimizde olduğu gibi, tanrısal selamlama duruşunda betimlenen tanrının gözleri oldukça büyük, burun ise alnın bir devamı şeklindedir. Ağız işlenişi net değildir. Uzun mantosunun uçları yarım daireden oluşan süslerle dekore edilmiştir. Belinde kılıç ya da hançer benzeri bir silah, sol elinde ise aşağıya doğru uzanan topuz benzeri bir atribü vardır. Mantonun ayrıntısı sol bacak üzerinde dalga şeklindeki çizgilerle vurgulanmıştır. Sırtında omuzdan başlayan ve bele kadar uzan pelerin benzeri bir şey bulunmaktadır. Benzer bir giysi ile betimlenen Kat. No. 74 (Lev. 24b)'te aslan üzerinde duran tanrının giysi kolları

kabarık sanki karpuz kol şeklinde yapılmıştır. Uzun manto ve kısa tuniğin işlenişi Kat. No. 73 (Lev. 24a)'daki tasvir ile benzerdir. Belinde aşağıya doğru sarkan bir kılıç bulunmaktadır. Bel kısmındaki kare şeklindeki çıkıntının ne olduğu anlaşılamamaktadır. Başında üst kısmı düz, konik bir başlık vardır. Sol elinde lotus şeklinde bir obje taşımaktadır. Tanrının ağzı bir çıkıntı halinde, burun alnın bir devamı, gözler ise badem şeklinde verilmiştir. Saçları omuzlara değin inmektedir. Eller diğer örneklerde olduğu gibi stilize işlenmiştir. Aslan ve boğalar yürür durumda betimlenmiştir. Figürde gözler cepheden, vücut ise profildendir.

Urartu tasvir sanatında yukarıda kutsal hayvanı üzerinde ok atarken ya da selamlama duruşundayken betimlenmiş tanrı tasvirleri dışında, kanatlı olarak resmedilmiş tanrı tasvirleri de bulunmaktadır Kanatlı olarak betimlenen tanrı tasvirleri Urartu'da oldukça yaygındır¹⁷⁴. Ancak her kanatlı işlenen figürlerin tanrı olduğunu söylemek hatalı bir yaklaşım olmalıdır. Nitekim Piotrovsky çeşitli materyaller üzerinde gözlenen figürlerde kanatların yalnızca tanrılara özgü olmadığını belirtmektedir¹⁷⁵. Urartu sanatında birçok sanat ürünleri üzerinde karşılaştığımız hayat ağacının yanlarında ellerindeki kovalarla gösterilen betimler bu görüşü desteklemektedir.

Kemerlerimiz üzerindeki bu tanrı tasvirleri ok atarken ya da tanrısal selamlama pozisyonunda işlenmeleri ile diğer örneklerimizle aynıdır. Tek ayrııcı özellikleri kanatlı işlenmiş olmalarıdır. Bu tasvirlerden Kat. No. 75(Lev. 25a)'teki tanrı göremediğimiz kanatlı fantastik bir yaratık üzerinde ok atarken, Kat. No. 76 ve 77 (Lev. 25b, Lev.5a)'deki ise kutsal hayvanları aslan üzerinde tanrısal selamlama duruşundayken işlenmiştir.

Kat. No. 75 (Lev. 25a)'deki tanrıya baktığımızda başında, ters huniye benzeyen, ancak uç kısmı sivri değil oval biten bir başlık görülür. Gözleri badem şeklinde, burnu alnın bir uzantısıymış gibi verilen tanrının ağız işlenişi net görülememektedir. Sol eliyle yayını geren tanrı, sağ eliyle de okunu tutmaktadır. Dizlerine kadar uzanan, uçları püsküllü tuniğinin üzerinde diğer tanrılarda gördüğümüz gibi bir manto olmalıdır. Tanrının ve üzerine bastığı hayvanın, kanat

¹⁷⁴ Adilcevaz Kef Kalesi'nde bazalt bloklar üzerine tasvir edilmiş Tanrı Haldi kanatlı olarak betimlenmiştir.

¹⁷⁵ Boris Piotrovsky, "Urartu The Kingdom of Van and its Art", 1967, s. 46-48

ayrıntıları çizgilerle vurgulanarak belli edilmiştir. Hayvanın ayrıntıları kemerin o kısmı kırık olduğundan açıkça anlaşılamamaktadır.

Kemerin uç kısmında, etrafı dikey palmet motifleri ile süslenmiş bir pano içerisine resmedilen Kat. No. 76 (Lev. 25b)'deki tanrının başlığının ponponlu olduğu görülür. Gözü yuvarlak, burun alnın bir devamı, ağız ise çizgi halindedir. Kanat işlenişi başarıyla verilen tanrı uzun manto ve kısa tunikten oluşan tanrısal giysi giymiştir. Giysinin uçları püsküllüdür. Sol elinde ise balta benzeri bir obje taşımaktadır. Aslanın başına koyduğu sol bacağı dolgun olarak işlenmiştir. Üzerinde durduğu kutsal hayvanı ileriye doğru atılmış, koşar durumdadır. Ağız açık, göz ve burun yuvarlak işlenmiştir. Kuyruk ucu ve yeleler az da olsa çizgilerle vurgulanmaya çalışılmıştır.

Kanatlı olarak betimlenmiş tanrı tasvirinin yer aldığı son örneğimiz Kat. No. 77 (Lev. 25b)'deki kemerdur. Bu kemer üzerinde tasvir edilen tanrı, uçları püsküllü uzun manto ve kısa tunikten oluşan giysisi ile diğer tanrı tasvirlerimizle büyük benzerlik taşımaktadır. Ancak buradaki tanrı tepe kısmında üç tane ponpon bulunan konik biçimli başlıkla karşımıza çıkmaktadır. Tanrının gözleri yuvarlak şekilde, ağız iki çizgi ile burun ise alnın bir uzantısıymış gibi muntazam bir şekilde işlenmiştir. Elleri stilize olarak verilmiştir. Mantosunun üzerinde uçları püsküllü bir şal bulunmaktadır. Sağ elini “V” şeklinde yukarı kaldıran tanrı sol eliyle de lotus şeklinde bir obje taşımaktadır. Kanatları ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Üzerine bastığı kutsal hayvanı aslanın ağzı açıktır. Kulakları ve gözleri yuvarlak işlenmiştir. Yeleleri kesik çizgilerle vurgulanmaya çalışılmıştır.

4.6. Törensel Sahneler

Tez kapsamında incelenen kemerler içerisinde karşılaştığımız bir diğer tasvir grubu törensel sahnelerin yer aldığı tasvirlerdir. Diğerlerine nazaran daha dar olan bu kemerler üzerindeki tasvirler bir bütün oluşturmakta ve birbirinden bağımsız olarak tek tek ele alınıp değerlendirilmeleri mümkün olmamaktadır. Bu nedenle bu gruptaki tasvirler için farklı bir yöntem izleyerek, ayrı bir levha bölümü yapmak yerine katalog bölümüne kemerin tümünü yerleştirerek anlatmaya çalıştık. Kat. No. 78-93'den oluşan toplam 15 kemer parçası üzerinde bazı kişilere

sunulan ziyafet olayları veya ziyafet sofrasının hazırlanmasından oluşan konu anlatımlı sahneler bulunmaktadır. Olasılıkla bu tasvirlerde dinsel bir tören anlatılmaktadır. Sahneler üzerinde genellikle tahta oturan tanrı veya tanrıça, üzerinde yiyeceklerin bulunduğu bir masa ve bu törene katılan kişiler görülmektedir. Anlatım bir mekândan başlamakta, çeşitli konu ve kişilerle devam etmektedir¹⁷⁶. Calmeyer, Yakın Doğu sanatında görülmeyen bu tür sahnelerin ziyafet sahnesi olduğunu düşünmektedir¹⁷⁷. Sevin ise bu sahnelerin doğa ile ilgili bir tanrıçaya ya da göklerin kraliçesine yapılan bir törenle ilişkili olabileceğini belirtmektedir¹⁷⁸. Çilingiroğlu, tanrıların ölümsüzlükleri dikkate alındığında bu tür sahnelerin bir “ölü ziyafeti” değil tanrıya sunulan bir tür “adak” merasimi olabileceğini düşünür¹⁷⁹. Bu tarzda konulu anlatımlar üzerinde tanrıya ya da tanrıçaya hizmet eden kişileri Çavuşoğlu ise hizmetkârlar olarak adlandırırken¹⁸⁰; Sevin bunların genç kız/kadın ya da rahibeler olabileceğini düşünür¹⁸¹. Kemerler üzerinde karşılaştığımız bu tür kadın betimlerinin genelde hizmet eder konumda işlenmelerinden dolayı, tanrıçaya hizmet eden kadın görevliler olma olasılığı daha yüksektir.

Bu şekilde bir konulu anlatımın yer aldığı ilk kemerimiz Kat. No. 78’dir. Ziyafet sahnesinin yer aldığı kemerin sol kısmında tahta oturmuş bir tanrı, tanrının hemen önünde üzerinde yarım ay şeklinde ekmeklerin bulunduğu bir masa vardır. Bu masanın hemen arkasında da tanrıya hizmet eden bir kişi, onunda arkasında üzerinde içeceklerin yer aldığı bir başka masa ve iki kişi bulunmaktadır. Kemerin geriye kalan üst kısımlarına doldurma motifi olarak kartal, boğa ve güneş kursu yerleştirilmiştir. Tanrı arkalı ve kollu bir taht üzerinde, boynuzlu ve ponponlu başlığı ile resmedilmiştir. Badem şeklinde işlenmiş gözleri ve bir çizgi ile belirtilen kaşları cepheden yapılmıştır. Uzun ve etli bir yapıda işlenmiş burnun, kanalları başarıyla verilmiştir. Ağız bir çizgi halindedir, ancak alt dudak ve çene çıkıntısı belli edilmiştir. Tanrının başının etrafında oval bir nesneden çıkan şua

¹⁷⁶ Altan Çilingiroğlu, “*Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı*”, İzmir, 1997, s. 123

¹⁷⁷ Peter Calmeyer, “Some Remarks On Iconography”, Edit. R. Merhav, *Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E.*, 1991, s. 316

¹⁷⁸ Veli Sevin, “*Eski Anadolu ve Trakya*”, 2003, s. 225

¹⁷⁹ Altan Çilingiroğlu, “Bir Urartu Kemer Parçası Üzerindeki Ziyafet Sahnesi”, *Erol Atalay Memorial, Arkeoloji Dergisi Özel Sayı*, İzmir, 1991, s. 18

¹⁸⁰ Rafet Çavuşoğlu, “*Urartu Kemerleri*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2002, s. 208

¹⁸¹ Veli Sevin, “*Eski Anadolu ve Trakya*”, 2003, s. 225

biçimli, uçları lale motifleri ile biten bir süs vardır¹⁸². Tanrının elleri tanrısal selamlama pozisyonundadır ve stilize olarak işlenmiştir. Her iki bileğinde birer bilezik bulunmaktadır. Tanrı ayak bileklerine dek uzanan uzun bir manto giymiştir. Mantonun omuzlarında ve uç kısımlarında giysiyi süsleyen püsküller vardır. Mantonun üzeri kare biçimli desenlerle süslenmiştir¹⁸³. Ayağında sivri uçlu bir ayakkabı bulunmaktadır.

Tanrının hemen önündeki üçayaklı masanın üzerinde, büyükçe bir kap içerisinde yarım ay şeklinde ekmekler vardır¹⁸⁴. Tanrıya hizmet eden kişiler birbirinden farklı işlenmişlerdir. Tanrıya yakın olan kişi diğer iki kişiden daha büyük işlenmiştir. Bu kişinin de başında ponponlu ve boynuzlu bir başlık bulunmaktadır. Olasılıkla bu figür bir tanrı ya da tanrısal vasfı olan bir kişidir. Tasvirin gözleri badem şeklinde, kaşları ise çizgi halindedir. Göz ve kaşı cepheden yapılmıştır. Burun alnın bir devamı şeklinde ve uzundur. Ağzı çizgi ile verilmiştir. Her iki kolunda tahta oturan tanrıda olduğu gibi birer bilezik vardır. Kemerin alt kısmı kırık olduğu için tanrıya hizmet eden diğer üç kişinin tasvirlerinin ayrıntıları bilinmemektedir.

Bu kemer örneğimiz daha önce Çilingiroğlu tarafından yayınlanmıştır. Çilingiroğlu, bu tanrının hemen başı üzerinde bulunan boğa motifinin tanrının kimliği hakkında bilgi verici olduğunu düşünmekte ve bu tanrının Teişeba olabileceğini belirtmektedir¹⁸⁵. Uzun elbisesin üzeri tahta oturan tanrıda olduğu gibi kare biçimli desenlerle, uçları ise püsküllerle süslenmiştir. Elinde tuttuğu bir kâse ile tanrıya şarap sunmaktadır.

Bu tanrının hemen arkasındaki tasvirin başında herhangi bir başlık bulunmamaktadır. Tüm figürlerde olduğu gibi bu betiminde saçları omuzlarına değin inmektedir. Gözleri ve kaşları cepheden verilmiştir. Burun oldukça büyük

¹⁸² Altan Çilingiroğlu, “Bir Urartu Kemer Parçası Üzerindeki Ziyafet Sahnesi” , **Erol Atalay Memorial, Arkeoloji Dergisi Özel Sayı**, İzmir, 1991, s. 18, dn. 3

¹⁸³ Çilingiroğlu, bu desenleri kare şeklinde yapılmış plakalar olarak adlandırmıştır. (Altan Çilingiroğlu, “Bir Urartu Kemer Parçası Üzerindeki Ziyafet Sahnesi” , **Erol Atalay Memorial, Arkeoloji Dergisi Özel Sayı**, İzmir, 1991, s.18)

¹⁸⁴ Bu ekmekler Doğu Anadolu’da “açık ekmek “ olarak adlandırılmaktadır. (Altan Çilingiroğlu, “Bir Urartu Kemer Parçası Üzerindeki Ziyafet Sahnesi” , **Erol Atalay Memorial, Arkeoloji Dergisi Özel Sayı**, İzmir, 1991, s. 17)

¹⁸⁵ Altan Çilingiroğlu, “Bir Urartu Kemer Parçası Üzerindeki Ziyafet Sahnesi” , **Erol Atalay Memorial, Arkeoloji Dergisi Özel Sayı**, İzmir, 1991, s. 18-19

ve etli yapıdadır. Ağız çizgi halindedir. Uzun bir mantodan oluşan kısa kollu giysisinin uçları püsküllü ve üzeri süslüdür. İleriye doğru uzattığı her iki kolunda birer bilezik vardır. Tanrının arkasında duran figürün elleri stilize bir şekilde işlenmiştir.

Sahnenin en gerisindeki tasvirin yalnızca baş kısmı ve elleri görülebilmektedir. Omuza değin inen saçları iç içe geçmiş “V” lerle taranarak vurgulanmıştır. Burun oldukça büyük ve sivri şekilde işlenmiştir. Göz cepheden verilmiştir. Ağız hafif açık gibidir. İleriye doğru uzattığı elleri stilize yapılmıştır. Bu tasvirin nasıl bir giysi giydiği, daha öncede belirttiğimiz nedenden dolayı bilinmemektedir.

Etrafı çiçek motifleriyle (rozet) sınırlandırılan Kat. No. 79'daki kemer örneği iki parçadan oluşmaktadır. Bu kemer üzerinde bir ziyafet sahnesi anlatılmıştır¹⁸⁶. İlk parça üzerinde, koşan dağ keçileri, tahta oturmuş bir tanrıça, önünde üzerinde yiyeceklerin bulunduğu bir masa ve sunu yapan üç kadın hizmetçi betimlenmiştir. İkinci parçada ise çiçek motifleri ile kuşaklara ayrılan alanlar içerisine, koşan dağ keçileri, ellerinde kâse ve bakraç taşıyan dört kadın hizmetkâr ve bir kale tasvir edilmiştir. Kalenin kapısının açık olduğu dikkat çekmektedir.

Kemerin ilk parçası üzerinde gördüğümüz tanrıça¹⁸⁷ ayakları aslan ayağı biçimli, arkalıklı ve kolluklu bir taht üzerine oturmuştur. Tahtın üzeri küçük dairelerden oluşan halka dizisi motifi ile alt kısmı ise püsküllerle süslenmiştir. Bu kemerdeki tanrıçanın başında uzun bir örtü bulunmaktadır. Badem şeklinde işlenmiş gözleri ve bir çizgi ile belirtilen kaşları cepheden verilmiştir. Burnu alnın bir devamı şeklinde, ağız ise çizgi halindedir. Başının üzerinden aşağıya doğru inen uzun örtüsünün, ense kısmından çıkan saçları omuz üzerine dökülmüştür. Elbisesinin üzeri yine küçük dairelerden oluşan halka dizisi motifleriyle süslenmiştir. Dirsekten bükerek kaldırdığı elinde kâse tutan tanrıça, diğer elinde

¹⁸⁶ Hans-Jörg Kellner, “Gürtelbleche aus Urartu”, 1991, s. 69; Ursula Seidl, “Bronzekunst Urartus”, 2004, s. 134

¹⁸⁷ Kellner bu kemer üzerinde tahta oturan kadın tasvirinin tanrıça olup olmadığı konusunda kesin bir ifade kullanmamıştır. (Hans-Jörg Kellner, “Gürtelbleche aus Urartu”, 1991, s. 69, Taf. 70-71, çiz. 279)

ne olduğu tam olarak anlaşılamayan bir obje taşımaktadır. Tanrıçanın hemen önünde ayakları aslanpençesi şeklinde yapılmış iki ayaklı bir masa bulunmaktadır. Üzeri örtülü olan masanın üstünde kâseler, yarım ay şeklinde yapılmış ekmek ve tam olarak ne olduğu anlaşılamayan yuvarlak bir nesne bulunmaktadır.

Tanrıçanın hemen karşısında ise sunu yapan iki hizmetkâr bulunmaktadır. Hizmetkârlar yüz ve başörtüsü işlenişi ile birbirinin kopyası gibidirler. Omuzlarına kadar inen başörtülerinin kumaş deseni halka dizisi biçimli noktalarla vurgulanmıştır. Burunları alnın bir devamı, ağızları ise çizgi ile belli edilen figürlerin kulaklarında küpeler dikkat çeker. Çizgi şeklinde verilen kaşları ve badem biçimli gözleri cepheden yapılmıştır. Hizmetkârlar kısa kollu, kuşaklı ve etek uçları geriye doğru kıvrılmış uzun elbiseler giymişlerdir. Masaya yakın olan hizmetkâr figürü sağ kolunu dirsekten bükerek “V” şeklinde yukarıya doğru kaldırmakta, fakat bu eliyle ne taşıdığı anlaşılamamaktadır. Sol kolunu ise bel hizasından ileriye doğru uzatmakta, olasılıkla önündeki masaya doğru uzanmaktadır. Giysisinin üst ve alt bölümü halkalardan oluşan rozet motifi ile süslenmiştir. Etek kısmında belinin orta kısmından başlayan ve bir yay çizerek eteğin arka kısmına doğru inen, düz bir çizgi bezeme görülür. Bu ayrıntı giysisinin etek kısmının iki katlı olabileceği izlenimini vermektedir.

Bu hizmetkâr betiminin hemen arkasındaki figür, iki kolunu dirsekten bükerek ileriye doğru uzatmakta ve iki eliyle bir kâse taşımaktadır. Giysisi ayak bileklerine değin inmekte ve etek ucu geriye doğru kuyruk oluşturacak biçiminde kıvrılmaktadır. Giysinin bel kısmında bir kuşak bulunmaktadır. Giysisinin üst bölümü halkalardan oluşan rozet motifleri ile etek kısmı ise birbirine paralel halka dizisi motifleri ile bezenmiştir. Yine bu figürün belinin orta kesiminden başlayan, etek ucunun arka kısmına değin oval bir şekilde uzanan çizgi görülmektedir ki bu da giysinin iki katlı olduğu izlenimi vermektedir.

Tahta oturmuş tanrıçanın hemen arkasında, sağ profilden betimlenmiş başka bir kadın figürü yer alır. Bu kadının omuzlara değin inen başörtüsünün üzeri birbirine paralel çizgiler ve halka dizi motifleriyle bezenmiştir. Cepheden yapılmış badem biçimli gözlere, alnın bir uzantısıymış gibi burna ve tek bir çizgi ile belirtilmiş ağza sahiptir. Bu figürün kulağında küpesi vardır. Dirsekten

bükerek “V” şeklinde yukarıya kaldırdığı sağ elinde, yelpazeye benzeyen ve tahtta oturan tanrıçayı serinletmek amacı ile kullanıldığı anlaşılan bir obje tutmaktadır. Sol kolunu ise bel hizasından ileriye doğru uzatmış olan figür, bu eliyle de bir bakraç taşımaktadır. Figür ayak bileklerine değin uzanan ve etek kısmı geriye doğru kıvrılmış kısa kollu bir giysi giymiştir. Belindeki kuşağın üzeri balıksırtı motifleriyle bezenmiştir. Giysisin üst ve alt bölümünde halka motifleri şeklinde işlenmiş rozetler dikkat çekicidir. Ayrıca figürün etek kısmında bel kısmında başlayıp eteğin kuyruk kısmında son bulan bir çizgi bezeme daha bulunmaktadır.

Kemerin ikinci parçasının, sol baş kısmında bulunan iki kadın hizmetkâr figürü başörtüsü ve giysi modelleri ile birbirinin aynıdır. Bel kısmı kuşaklı ayak bileklerine değin uzanan elbise giymişlerdir. Her ikisinde de başörtüsü omuzlarına değin inmekte ve üzeri halka motiflerle süslenmiştir. Kemerin sol başındaki ilk figür sağ kolunu dirsekten bükerek “V” şeklinde yukarıya kaldırmakta, sol kolunu ise bel hizasından ileriye doğru uzatmaktadır. Figür her iki elinde birer kâse taşımaktadır. Gözleri badem şeklinde olan figürün burnu oldukça büyük yapılmıştır. Ağız ise bir çizgi ile belli edilmiştir. Kulakları küpelidir. Sağ kolu üzerindeki iki sıra çizgiden giysisinin kısa kollu olduğunu anlaşılmaktadır. Giysisinin üst kısmı halkadan oluşa tek bir rozetle süslenmişken, alt kısmında ise noktalardan oluşan geniş “V” biçimli motifler görülmektedir. Ayrıca bu “V” motiflerinin ortasında belden başlayan ve aşağıya kadar inen tek sıra nokta dizisi motifleri kullanılmıştır. Bu tasvirin hemen önündeki ikinci figürün ise çizgi şeklinde verilen kaşları ve badem biçimli gözleri cepheden yapılmıştır. Burun alnın bir devamı ağız ise çizgi halindedir. Figür, sol kolunu dirsekten bükerek “V” şeklinde yukarı doğru kaldırmakta, sağ kolunu ise bel hizasından ileriye doğru düz bir biçimde uzatmaktadır. Her iki elinde birer bakraç taşımaktadır. Bel kısmındaki kuşak birbirine paralel çizgiler ve orta kısımda nokta dizileri ile süslenmiştir. Giysisinin üst bölümünün kumaş deseni halka biçimli rozetlerden oluşmaktadır. Alt bölümü ise birbirine paralel uzak aralıklı nokta dizileri ve bunların tam ortasından inen başka bir nokta dizisi ile kesilerek metoplara ayrılmıştır. Bu metopların içerisinde ise halkalardan oluşan rozet motifleri yer almaktadır.

Kemer üzerindeki sahnenin orta bölümünde bulunan kadın figürlerinin başörtüsü ve giysi modelleri aynıdır. Başörtüleri omuzlarına değin inmekte ve üzeri halka dizilerinden oluşan motifler ile süslenmektedir. Her iki figürün kulaklarında küpeleri vardır. İki kadından arkada olanın gözleri badem biçimli, burnu alnın bir devamıymış gibi, ağız ise çizgi halindedir. Figür sağ kolunu dirsekten bükerek “V” biçimli bir kıvrımla yukarıya doğru kaldırmakta, sol kolunu ise bel hizasından ileriye doğru uzatmaktadır. Stilize olarak işlenmiş olan her iki elinde, yayvan ağızlı bir kâse taşımaktadır. Birbirine paralel çizgilerle iki kuşağa ayrılan kemerin üzeri nokta dizileri ile; giysinin üst ve alt kısmı ise rozet motiflerle süslenmiştir. Ayrıca giysinin alt kısmında, belin ortasından başlayan ve kuyruk şeklinde bir uzantı yapan, etek ucunda sonlanan nokta dizilerinden oluşan başka bir motif yer alır.

Bu kemer parçası üzerindeki diğer hizmetkâr betimlerinin giysi kollarının dirseklere kadar indiğini belirtmek amacıyla iki çizgi kullanılmışken, buradaki figürün giysisinde böyle bir ayrıntı görülmemektedir. Öndeki figürde ise burun oldukça iri, gözler yuvarlak, kaş ve ağız bir çizgi ile belli edilmiştir. Kolları dirseklere kadar inen uzun giysisinin etek ucu, diğer hizmetkâr betimlerinde olduğu gibi bir kuyruk oluşturmaktadır. Bu figür de sağ kolunu dirsekten bükerek “V” biçimli bir kıvrımla yukarıya doğru kaldırmış, sol kolunu ise bel hizasından ileriye doğru uzatmıştır. Her iki elinde birer bakraç taşımaktadır. Bel hizasından ileriye doğru uzattığı kolunda bir bilezik olduğu görülür. Giysisinin üst bölümünde tek bir rozet motifi vardır. Alt bölümünde ise nokta dizilerinin baklava biçiminde bir desen oluşturduğu görülür. Kemerin sağ tarafında ise doldurma motif olarak kullanılmış bir kale deseni dikkat çeker.

Kat. No. 80'deki kemer parçası üzerinde de bir ziyafet sahnesi anlatılmaktadır. Kemer parçasının sol tarafında bir tanrıça ya da üst sınıfa mensup bir kişi yer almakta. Bunun önünde ise üzerinde ekmeklerin olduğu iki ayaklı bir masa. Kemer parçasının sağ tarafında da her biri sol profilden betimlenmiş, arka

arakaya masaya doğru yürür vaziyette tanrıçaya sunu yapan üç kadın figürü yer almaktadır¹⁸⁸. Figürler doğallıktan uzak stilize bir yapıda işlenmişlerdir.

Ayakları aslanpençesi şeklinde yapılmış kolluklu bir taht üzerinde oturan tanrıça sağ profilden betimlenmiştir. Olasılıkla kalça hizasına kadar inen uzun bir başörtüsü takmıştır. Başörtüsünün ve ayak bileklerine değin uzanan giysisinin üzeri halka dizisi motifleri ile süslenmiştir. Figürün alnı yumru bir çıkıntı şeklinde verilmiştir. Burun ise büyük ve etli yapıdadır. Ağız bir çizgi ile belli edilmişken, alt dudak dışa çıkıntılı yapılmıştır. Badem biçimli gözler cepheden işlenmiştir. Yuvarlak işlenen sağ kulağında halka biçimli bir küpe vardır. Sol kolunu dirsekten bükerek “V” biçimli bir kıvrımla yukarıya kaldırmakta ve bu eliyle bir kâse taşımaktadır. İleriye doğru uzattığı sağ elinde ise bir bitki tutmaktadır. Eller stilize verilmiştir. Sol kolunda ayrıca bir bilezik bulunmaktadır. Tanrıçanın hemen ön kısmındaki masa aslanpençesi şeklinde yapılmış iki ayağa sahiptir. Masanın üzerinde yarım ay şeklinde işlenmiş ekmekler bulunmaktadır.

Masanın sağ tarafındaki üç kadın figürü, başörtüleri ve giysi modelleri ile birbirinin aynıdır. Figürlerin başörtüleri omuzlarına değin inmekte ve üzeri yukarıdan aşağıya doğru devam eden nokta dizileri ile bezenmiştir. Yine her bir figürün giysileri ayak bileklerine değin inmekte ve bel kısımlarındaki ince kuşakların üzeri “V” dizisi motiflerinden oluşmaktadır. Giysilerinin kumaş deseni de tıpkı başörtülerininki gibi yukarıdan aşağıya doğru devam eden nokta dizilerinden oluşmaktadır. Figürlerde badem biçimli iri gözler ve çizgi ile belirtilmiş kaşlar cepheden yapılmıştır. Burun işlenişi üç figürde de alnın bir uzantısıymış gibi ve oldukça büyük, ağız çizgiyle, alt dudak ise bir çıkıntı halindedir. Eller stilize olarak yapılmıştır.

Bu figürlerden en önde betimlenmiş olanı sağ kolunu dirsekten bükerek “V” biçimli bir kıvrımla yukarıya doğru kaldırmakta ve bu eliyle ne tuttuğu anlaşılamamaktadır. Bel hizasından ileriye doğru uzattığı eliyle de bir bitki taşımaktadır. Ortadaki kadın figürü yine sağ kolunu dirsekten bükerek “V” biçimli bir kıvrımla yukarı doğru kaldırmakta, sol kolunu ise bel hizasından aşağıya doğru

¹⁸⁸ Hans-Jörg Kellner, “Gürtelbleche aus Urartu”, 1991, s. 68, Taf. 69, çiz. 263; İlkunur Zeyne Konuralp, “Urartu Resim Sanatında Kadın Giysileri”, 2003, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 160, Lev. LXXII/2; Ursula Seidl, “Bronzekust Urartus”, 2004, s. 139, Abb. 98

uzatmaktadır. Her iki eliyle boncuk dizisinden oluşan bir nesne taşımaktadır. En arkada betimlenmiş figür aynı şekilde duran sağ eliyle olasılıkla bir bitki taşımaktadır. Aşağıya doğru uzattığı diğer elinde ne tuttuğu belli olmamaktadır.

Ziyafet sahnesinin anlatıldığı diğer bir kemer parçası Kat. No. 81'dedir¹⁸⁹. Burada kemer alttan ve üstten halka ve damla şekilli motiflerle sınırlandırılmıştır. Kemer parçasının sağ tarafında kanatlı kuş figürleri görülmektedir. Asıl sahne ise kemer parçasının sol tarafındadır. Burada sağ profilden betimlenmiş tahta oturmuş bir tanrıça ya bir soylu kişi; onun hemen önünde üzerinde ekmekleri bulunduğu bir masa ve masanın hemen sağında ise sol profilden betimlenmiş bir hizmetkâr betimi bulunmaktadır. Tahta oturan kadının hemen arkasında ise her biri sağ profilden betimlenmiş ve tahta doğru yürür vaziyette olan üç kadın figürü bulunmaktadır. Tüm figürler oldukça stilize işlenmişlerdir.

Aslanpençesi şeklinde işlenmiş ayakları olan arkalı ve kolluklu taht üzerindeki tanrıça, ayak bileklerine değin uzanan bir başörtüsü takmıştır. Başörtüsünün deseni birbirine paralel yatay çizgilerden ve halka dizilerinden oluşmaktadır. Ayak bileği açıkta bırakan uzun bir giysi giymiştir. Giysisinin üst kısmı ve belindeki kuşağı, süslenmeden sade bırakılmış, etek kısmı halka biçimli rozetlerle bezenmiştir. Sanki tahtından kalkmak üzereymiş gibi verilen tanrıçanın gözleri badem biçimli ve oldukça küçüktür. Burun alnın bir uzantısı şeklinde, ağız bir çizgi ile belli edilmiştir. Sağ kolunu dirsekten bükerek "V" şeklinde yukarıya doğru kaldırmış olan figür, bu eliyle bir kâse taşımaktadır. Bel hizasından ileriye doğru uzattığı sol elinde de bir boncuk dizisi bulunmaktadır. Kollarında bilezikler vardır. Ayağında ise sivri uçlu bir ayakkabı bulunmaktadır.

Tanrıçanın hemen karşısındaki, üzerinde yiyeceklerin bulunduğu iki ayaklı masanın önünde bir kadın figürü bulunmaktadır. Kadın omuzları üzerine inen bir başörtüsü takmaktadır. Başörtüsünün deseni kısa tarama çizgilerle vurgulanmıştır. Ayak bileklerine değin uzanan elbisesini kuşağı ve etek ucu kısa çizgiyle süslenmiştir. Ayrıca etek ucuna tek sıra bir halka dizisi motifi yerleştirilmiştir. Yuvarlak işlenmiş gözleri cepheden verilmiştir. Burun alnın bir devamı, ağız ise

¹⁸⁹ Hansi-Jörg Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, s. 67, Taf. 69, çiz. 262; Konuralp, Age., 2003, s. 161, Lev.LXXIII/1; Ursula Seidl, "Bronzekust Urartu", 2004, s. 143 sm. 13

çizgi halindedir. Sağ kolunu dirsekten bükerek “V” şeklinde yukarı kaldıran figürün bu elinde ne olduğu net olarak anlaşılamamaktadır. Sol kolunu ise bel hizasından ileriye doğru uzatmıştır. Her iki kolunda birer bilezik görülmektedir. Elleri stilize olarak işlenmiştir. Ayaklarında sivri uçlu bir ayakkabı vardır.

Tanrıçanın hemen arkasında yer alan tahta doğru yürür vaziyetteki iki tasvir, başörtüsü ve giysi işlenişleri ile oldukça benzerdir. Her iki figürün başörtüleri omuz hizasındadır. Başörtülerinin deseni tarama çizgilerle vurgulanmıştır. Ayak bileklerine değin inen giysilerinin belinde birer kuşak bulunmaktadır. Kuşakların üzeri kısa dikey çizgilerle belirtilmiştir. Giysilerinin üst kısmı süslenmeden sade bırakılmıştır. Etek kısmı ise yukarıdan aşağıya doğru inen halka dizisi motifleri ile süslenmiştir. Ayrıca etek üzerinde bel kısmından başlayan ve aşağıya doğru inen düz bir çizgi motifi bulunmaktadır. Yuvarlak şekilde işlenen gözleri cepheden verilmiştir. Burunları alnın bir uzantısı durumunda ve sivri bir yapıda işlenmiştir. Ağız ise çizgi halindedir.

Tahta yakın olan ilk figür sağ kolunu dirsekten bükerek “v” biçimli bir kıvrımla yukarı kaldırmış ve bu elinde ne olduğu tam olarak anlaşılamamaktadır. Sol kolunu ise bel hizasından ileriye doğru uzatmıştır. Bu elinde aşağıya doğru sarkan bir boncuk dizisi görülmektedir. Hemen arkasındaki figürün de ileriye doğru uzattığı ellerinde boncuk dizileri bulunmaktadır. Sevin, bu boncuk dizilerini tespih olarak yorumlamakta Konuralp ise bunların bitki motifi olabileceğini belirtmektedir¹⁹⁰.

Kemerimizin sol baş kısmındaki figüre baktığımızda onun da başörtüsünün omuzlara değin indiği ve ayak bileklerine kadar uzanan bir elbise giydiği görülmektedir. Oldukça karikatirüze işlenmiş figürün başörtüsü tek sıra nokta dizisi ile süslenmiştir. Giysisinin üst kısmı sade bir şekilde bırakılırken, alt kısmı belin orta kesiminden eteğin arka kısmına doğru inen bir çizgi bezeme ile iki bölüme ayrılmıştır. Her iki bölümde halkalardan oluşan yarım daire biçimli zikzak motifleri dikkat çekicidir. Belindeki kuşağın üzeri kısa dikey çizgilerle taranmıştır. Yuvarlak şekilde işlenen gözleri cepheden verilmiştir. Burun alnın bir

¹⁹⁰ Veli Sevin, “Eski Anadolu ve Trakya”, 2003, s. 225; Konuralp, Age., 2003, s. 150

uzantısı durumunda ve sivri bir yapıda işlenmiştir. Ağız sanki açılmışçasına yapılmıştır. Figür sağ kolunu dirsekten bükerek “v” biçimli bir kıvrımla yukarı kaldırmış, sol kolunu ise bel hizasından ileriye doğru uzatmıştır. Her iki elinde birer kâse taşıyan figürün sol elinde aşağı doğru uzanan boncuk dizisi bulunmaktadır.

Kat. No. 82’de yer alan kemer parçasının üzeri halka ve sürgün motifleriyle sınırlandırılmıştır¹⁹¹. Üzerinde kuşlar ve balıklardan oluşan kompozisyonlar arasında tahta oturmuş bir tanrıça ve karşısında ekmeklerin yer aldığı bir masa; orta kısımda bir mimari yapı, kemerin sağında kanatlı bir fantastik yaratık ve keçiye benzer iki hayvan bulunmaktadır. Bu hayvanlar daha çok doldurma motifi olarak kullanılmıştır.

Arkalıklı ve kolluklu bir taht üzerinde sağ profilden betimlenmiş tanrıça, uzun bir başörtüsü takmıştır. Başörtüsü ve giysisinin üzerinde herhangi bir motif bulunmamaktadır. Cepheden işlenen gözleri badem biçimlidir. Burun ucu sivri işlenen figürün ağız çizgi halindedir. Çene çıkıntı olarak verilmiştir. Sağ kolunu dirsekten bükerek “v” biçimli bir kıvrımla yukarı kaldıran figür, bu eliyle bir kâse taşımaktadır. Sol kolunu ise bel hizasından ileriye doğru uzatmıştır. Önünde yer alan masa üzerinde ise ekmekler ve bir kâse benzeri kap bulunmaktadır.

Yine bir ziyafet sahnesinin işlendiği Kat. No. 83’teki kemer parçası iki bölümden oluşmaktadır¹⁹². Her iki parça üstten ve alttan sürgün motifleri ile sınırlandırılmıştır. İlk parçanın sol tarafında koşar vaziyette betimlenmiş iki hayvan figürü vardır. Asıl sahne ise kemerin orta kısmından itibaren başlamakta ve sağa doğru devam etmektedir. Kemerin ortasında her ikisi de sağ profilden yürür vaziyette betimlenmiş, hizmetli konumunda iki kadın figürü yer almaktadır. Sağ tarafında ise tahta oturmuş tanrıça ya da üst sınıfa mensup bir kişi, onunda önünde ekmeklerin bulunduğu bir masa yer almaktadır. İkinci parçanın sağ baş kısmında dört tane kuş, orta kısımda bir kale, bunun devamında üç tane balık ve

¹⁹¹ Han-Jörg Kellner, “Gürtelbleche aus Urartu”, 1991, s. 67, Taf. 68, Çiz. 261; Ursula Seidl, “Bronzekunst Urartu”, 2004, s. 143 sm. 2

¹⁹² Han-Jörg Kellner, “Gürtelbleche aus Urartu”, 1991, s. 68, Taf. 69, Çiz. 269; Ursula Seidl, “Bronzekunst Urartu”, 2004, s. 143 sm.6

büyük bir kabın yanında iki kadın bulunmaktadır. Bu figürler doldurma motif olarak kullanılmış olmalıdır. İlk kemer parçasının sağ kenarının kırık olması nedeniyle buradaki figür belli olmamaktadır. Ancak figürün sağ kolunu dirsekten bükerek “V” biçimli bir kıvrımla yukarıya doğru kaldırmakta olduğu; sol kolunu ise bel hizasından ileriye doğru düz bir şekilde uzattığı anlaşılmaktadır.

İlginç bir şekilde ayaklarını geriye doğru çekmiş tahta oturan kadın figürü, ayak bileklerine kadar uzanan, üzeri tek sıra halka dizileri ile süslenmiş bir başörtüsü takmıştır. Uzun giysisinin üzeri halkalardan oluşan rozet motiflerle süslenmiştir. Her iki el bileğinin üzerindeki kalın çizgiler giysisinin uzun kollu olduğunu vurgulayıcı niteliktedir. Badem biçimli gözler cephedendir. Burun ince uzun ve alnın bir devamı şeklinde, ağız ise çizgi halinde yapılmıştır. Kulağında halka biçimli bir küpesi vardır. Sağ kolunu dirsekten bükerek “v” biçimli bir kıvrımla yukarı kaldırmakta, sol elini ise dirsekten bükerek ileri doğru uzatmaktadır. Sağ elinde kâse taşımaktadır.

Tahtın hemen arkasında duran ilk kadın figürünün başörtüsü omuzlarına değin inmekte ve üzeri yukarıdan aşağıya devam eden tek sıra yatay çizgilerle süslenmiştir. Uzun elbisesin kolları dirseklere kadar inmekte ve elbisesinin etek ucu ayak bileklerini açıkta bırakmaktadır. Giysisinin üst kısmı halka biçimli rozetlerle, alt kısmı ise birbirine paralel inen halka dizileri ve bunları tam ortadan kesen başka bir halka dizi ile bezenmiştir. Giysinin belinde bir kuşak bulunmaktadır. Gözleri iri ve badem biçimlidir. Yüz işlenişi diğer örneklerimizle benzerdir. Kulağında küpe olduğu görülen figür sağ kolunu dirsekten bükerek “v” biçimli bir kıvrımla yukarı kaldırmakta, bu eliyle ne tuttuğu ise anlaşılamamaktadır. İleriye doğru uzattığı sol elinde ise bir boncuk dizisi taşımaktadır. Sol kolunda bilezik bulunmaktadır. Elleri stilize işlenmiştir.

Bu kadın figürünün hemen arkasında duran tasvirin başörtüsü omuzlarına değin inmektedir. Başörtüsünün üzeri yukarıdan aşağıya devam eden, tek sıra balıksırtı motifiyle bezenmiştir. Ayak bileklerini açıkta bırakan uzun bir giysi giymiş ve giysisinin uç kısmı geriye doğru bir kuyruk oluşturmuştur. Giysisinin üst kısmı halkalardan oluşan rozet motifiyle, alt kısmı ise yine rozet ve tekli halka dizileri ile süslenmiştir. Etek kısmında, belindeki kemerin ortasından başlayan ve

bir yay çizecek şekilde aşağıya inen bir çizgi bezeme bulunmaktadır. Bu, giysinin iki parçadan oluştuğu izlenimi vermektedir. Belindeki kemer kısa tarama çizgilerle süslenmiştir. Kulağında küpe olduğu görülen figürün yüz işlenişi diğer tasvirimizle benzerdir. Figür sağ kolunu dirsekten bükerek “v” biçimli bir kıvrımla yukarı kaldırmakta, sol kolunu bel hizasından ileri doğru uzatmaktadır. Bilezikli olan her iki elinde birer kâse taşımaktadır.

Kemerin ikinci parçası üzerindeki iki kadın figürünün de başörtüleri ve giysi modelleri aynıdır. Başörtüleri omuzlara değin inmektedir. Örtülerinin üzeri tarama çizgilerle süslenmiştir. Kolları dirseklere değin inen giysileri ayak bileklerini açıkta bırakmaktadır. Giysilerinin üzeri halkalardan oluşan rozetlerle süslenmiştir. Giysinin eteği üzerinde bir yay oluşturacak şekilde aşağı inen çizgi giysisinin iki katlı olabileceğini düşündürmektedir. Badem biçimli gözleri cepheden işlenmiştir. Burunları alnın bir devamı, ağız ise çizgi halindedir. Kabın solunda duran kadın figürü sağ kolunu dirsekten bükerek yukarıya kaldırdığı elinde bir testi tutmaktadır.

Kalabalık bir tasvir grubunun yer aldığı Kat. No. 84'teki kemerin yüzeyi ikişer sıra kabarık nokta dizileri ile iki kuşağa ayrılmıştır. Üstteki kuşak soldan itibaren bir kale ya da şehir tasviriyle başlamaktadır. Bunun devamında bir dizisi halinde sağa doğru yönelmiş ellerinde değişik objeler taşıyan 13 hizmetkâr kadın ve bir dokuma tezgâhının önünde duran iki kadın yer almaktadır. Kompozisyon daha sonra tek bir kadın tasvirleri ile sonlanmaktadır. Alttaki kuşak üzerinde ise fırının yanında duran iki kişi, 9 hizmetkâr kadın, yatak hazırlarken betimlenmiş olan figürler, yün eğirenler ve bir gölgelik altında sağa doğru ilerleyen kadın figürü bulunmaktadır. Kellner, gölgelik altında duran kadının zengin süslemeli giysisinden dolayı gelin olabileceğini düşünmektedir ¹⁹³. Buradan hareketle kemerin üzerindeki sahnede şölen havasında geçen, olası bir ziyafet sahnesi ya da düğün hazırlığı anlatılmış olmalıdır.

Sahne üzerinde ellerinde değişik objelerle bir dizi halinde sağa doğru ilerleyen yaklaşık 30 kadın hizmetlinin başörtüleri omuzlarına değin inmekte ve

¹⁹³ Han-Jörg Kellner, “Gürtelbleche aus Urartu”, 1991, s. 69, Taf.70, Çiz. 282; Ursula Seidl, “Bronzekunst Urartus”, 2004, s. 137 sm. 36

kumaş desenleri yukarıdan aşağıya devam eden tek sıra, yatay kısa çizgi motiflerinden oluşmaktadır. Giysileri ayak bileklerine değin inmektedir ve bel kısımlarında üstten ve alttan birbirine paralel, iki düz çizgi ile sınırlandırılmış, ince kemerler bulunmaktadır. Elleri stilize olarak işlenmiş figürlerin giysilerinin üst bölümünde küçük noktalardan oluşa rozet biçimindeki motifler göze çarpmaktadır. Alt bölümlerinde ise birbirinden farklı bezemeler vardır. En yoğun işlenen motif kalın bir “+” desenin etrafına küçük noktalardan oluşan rozet motifleridir. İkincisi ise ters “T” biçimli etrafında rozet motiflerin yer aldığı desendir. Bunların dışında etek üzerine çapraz bir çizgi ya da belden aşağıya inen düz bir çizgi ile süsülenmiş giysilerde vardır. Bir dizi halinde arka arkaya işlenmiş hizmet eden kadın figürlerinin hepsi sağ kollarını dirsekten bükerek “V” biçimli bir kıvrımla yukarıya kaldırmakta, sol kollarını ise bel hizasından ileriye doğru uzatmaktadır.

Bu 30 kadın figürü dışında uzun başörtüleriyle işlenmiş kadın figürleri de bulunmaktadır. Bu kadınlar dokuma tezgâhının başında ya da yün eğirirken işlenmişlerdir. Genelde oturur vaziyettedirler. Giysileri ayak bileklerine değin inmekte ve bellerinde kuşak bulunmamaktadır. Üzerleri rozet şeklinde motiflerle süslenmiştir. Diğer hizmet eden kadınlardan farklı olarak uzun başörtüleri ile betimlenmiş olmaları, yaptıkları işe göre giysilerin değişiklik gösterebileceğini ya da farklı bir sınıfa ait kişiler olabileceğini vurguluyor olabilir. Tüm figürlerde gözler cepheden bazen yuvarlak bazen de badem şeklinde verilmiştir. Burunları alnın bir devamı ağızları ise çizgi halindedir.

Daha önce karşılaştığımız tasvirlerden farklı olarak Kat. No. 85’te ellerindeki müzik aletleri eşliğinde ikişer ve üçerli gruplar halinde dans eden kadınlar resmedilmiştir¹⁹⁴. Bu kadınlar arasına da doldurma motif olarak üçer tane kuş ve balık motifi, ayrıca bir tane de kanatlı fantastik yaratık yerleştirilmiştir. Bahsettiğimiz bu betimler küçük halka motiflerinin oluşturduğu altı kuşak içerisinde yer almaktadır. Kemerin orta kısmında bulunan ve karşılıklı dans eden iki kadın, başörtüleri ve uzun giysileri ile birbirine benzerdir. Başörtüleri omuzlarında değin inmektedir. Giysilerinin üst kısmı ve bellerindeki kemerleri

¹⁹⁴ Ursula Seidl, “**Bronzekunst Urartus**”, 2004, s. 135 sm. 16

süslenmeden sade bırakılmıştır. Ortadaki figürlerden soldaki elinde yuvarlak tef benzeri bir müzik aleti taşımaktadır. Giysisinin etek kısmında çizgilerden oluşan desenler bulunmaktadır. Bu kadın figürünün karşısında dans eden figür, başörtüsü üzerine sanki bant takmış gibidir. Onun giysisinin etek kısmı, belden başlayan ve kalça hizasında son bulan, yarım ay şeklinde ve içi yatay çizgilerle taranmış bir desenle süslenmiştir. Dirsekten bükerek ileriye doğru uzattığı ellerinde, ne olduğu anlaşılamayan bir obje taşımaktadır.

Sahnenin en sağındaki üçlü dans eden kadın figürlere baktığımızda onların omuzlara değin inen başörtüleri, belindeki kemerleri ve ayak bileklerine uzanan giysileri ile benzer işlendikleri görülür. Giysilerinin üst kısmı sade bırakılmışken, etek kısımları “T” şeklinde yapılmış bir desenle süslenmiştir. Bu üçlü figürden soldaki ileriye doğru uzattığı ellerinde yuvarlak bir müzik aleti taşımaktadır. Diğer iki figür yalnızca dans ederken görülmektedir. Başörtülerinin üzerine sanki bant takmış gibidir.

Müzik aletleri eşliğinde dans eden bir diğer kadın tasvirleriyle Kat. No. 86'daki kemer parçasında karşılaşmaktayız¹⁹⁵. Kemer alttan ve üstten sürgün motifleri ile sınırlandırılmış ve sınırlandırılmış alan içerisine ellerinde taşıdıkları değişik objelerle dans eden kadınlar resmedilmiştir. Kemerin sağ kısmı kırık olduğu için buradaki tahtın yalnızca aralık ve kolluk kısmı görülmektedir. Olasılıkla burada taht üzerinde oturan bir kişi bulunuyordu. Kemer parçasının solundaki ilk figür yukarıdan başlayıp ayak bileklerine değin uzanan, üzeri iki sıra halka dizileri ile süslenmiş bir başörtüsü takmıştır. Uzun giysisinin beli kuşaklıdır. Kuşağın üzeri alttan ve üstten iki sıra yatay halka dizileri ile süslenmiştir. Giysisinin üst kısmında iç içe geçmiş “v” lerden oluşan bir motif göze çarpmaktadır. Alt kısımda ise uzak aralıklı içinde halka dizileri bulunan iki kalın çizgi ve bu çizgilerin yan kısımlarında yarım ay biçimli yine içinde nokta dizileri bulunan bir başka motif bulunmaktadır. Alnın bir devamı şeklinde uzanan iri yapılı burnu, hafif açılmışçasına işlenen ağzı dikkat çekmektedir. Gözleri badem biçimli ve cepheden işlenmiştir. Stilize yapılmış kulaklarında üçgen biçimli ve uçlarında dikey inen çizgileri bulunan küpeleri vardır. Dirsekten

¹⁹⁵ Han-Jörg Kellner, “Gürtelbleche aus Urartu”, 1991, s. 67, Taf.69, Çiz. 260

bükerek ileriye doğru uzattığı ellerinde yuvarlak bir obje taşımaktadır. Bunun tef benzeri bir müzik aleti olması muhtemeldir.

Ortadaki kadın figürünün başörtüsü ve yüz işlenişi solundaki figürle benzerdir. Bir ayak bileğini açıkta bırakan giysisi uzundur. Giysisinin üst kısmı iki kalın çizgi ve bu çizginin içi halka dizileri ile süslenmiştir. Altta ise yine aynı desen ancak bu kez üç kalın çizgi ile yapılmıştır. Belindeki kuşak alttan ve üstten nokta dizileri ile bezenmiştir. Dirsekten bükerek ileriye doğru uzattığı ellerinde ne taşıdığı anlaşılamamaktadır. Ortadaki figürün sağındaki figür ise başörtüsü ve yüz işlenişi ile diğer ikisiyle aynıdır. Kulağında üçgen biçimli bir küpesi vardır. Giysisinin üst bölümü dikey kalın bir çizgi ve içi halka dizilerinden oluşan bir motif; Alt bölümü ise halka motiflerinden oluşan zikzaklar ve onun etrafına yapılmış tek sıra halka dizileri ile süslenmiştir. Figür sağ kolunu dirsekten bükerek “V” biçimli bir kıvrımla yukarı kaldırmakta ve bu eliyle tanımlayamadığımız bir obje taşımaktadır. Sol kolunu ise ileri doğru uzatmıştır.

Kat. No. 87’de üzerinde bir ziyafet hazırlığına ait bir sahnenin anlatıldığı kemer örneğimiz iki parçadan oluşmaktadır. Sürgün motifleri ile sınırlandırılan ve küçük halka desenleriyle metoplara ayrılan kemerin ilk parçası üzerinde sağ başta insan başlı mitolojik bir yaratık bulunmaktadır. Asıl sahnede tahta oturan bir tanrıça, arkasında hizmet eden iki kadın, tanrıçanın önünde üzerinde yiyeceklerin bulunduğu iki ayaklı bir masa ve masaya doğru eğilmiş yine hizmet eden bir kadın yer almaktadır. Bu sahnenin devamında büyük bir kabın iki yanında ellerinde testi tutan iki kadın ve bir dizi halinde kemerin sağına doğru ilerleyen üç hizmetkâr görülmektedir. Bunlara ilaveten kemerin sağ tarafında doldurma motif olarak kullanılmış anti tetik duruşlu fantastik yaratıklar bulunmaktadır. Kemerin ikinci parçası üzerinde halka motiflerinin oluşturduğu metoplar içinde yine anti tetik duruşlu ya da yürür vaziyetteki fantastik yaratıklar ve kemerin sağ tarafına doğru ilerleyen dört kadın hizmetkâr betimlenmiştir¹⁹⁶.

Kemerin ilk parçasında arkalıklı ve kolluklu bir taht üzerindeki tanrıça oldukça uzun, ayak bileklerine değin inen bir başörtüsü takmıştır. Başörtüsünün

¹⁹⁶ Han-Jörg Kellner, “Gürtelbleche aus Urartu”, 1991, s. 67, Taf.67-68, Çiz. 256; Ursula Seidl, “Bronzekunst Urartus”, 2004, s. 134 sm. 1

kenarları kısa tarama çizgilerle vurgulanmıştır. Ayak bileklerine değin uzanan giysisinin beli kemerlidir. Kemerin üzeri yatay çizgilerle taranmıştır. Giysisinin bacak üzerine gelen bölümünde beş halka dizisi motifi yer almaktadır. Alnın bir devamı şeklinde uzanan burnu, çizgi ile belirtilmiş ağzı vardır. Sağ profilden işlenmiş tanrıça, sağ kolunu dirsekten bükerek “V” biçimli bir kıvrımla yukarı doğru kaldırmakta ve bu eliyle bir kap taşımaktadır. Sol kolunu ise bel hizasından ileriye doğru uzatmakta ve bu eliyle de olasılıkla bir boncuk dizisi taşımaktadır. Tanrıçanın hemen karşısındaki iki ayaklı bir masa üzerine eğilmiş hizmet ederken görülen kadın figürü omuzlarına inen bir başörtüsü takmıştır. Başörtüsünün deseni kısa tarama çizgilerden oluşmaktadır. Örtüsü üzerinde sanki bir bant vardır. Kolları üzerindeki çizgiler uzun giysisinin kollarının dirseklere kadar olduğunu göstermektedir. Beli kuşaklı giysisinin etek kısmı içi yatay kısa çizgilerle belli edilmiş kalın dikey bir çizgi ile süslenmiştir. Gözleri badem şeklinde, burun alnın bir devamı, ağzı ise çizgi halindedir. Masaya dayanmış olan sağ kolunu dirsekten bükerek yukarıya kaldırmış ve bu eliyle muhtemelen bir yiyecek tutmaktadır. Bel hizasından ileriye doğru uzattığı sol elinde ise ne tuttuğu anlaşılamamaktadır.

Her iki kemer parçası üzerindeki hizmetli konumundaki yaklaşık 12 kadın figürün, başörtüleri omuzlarına değin inmektedir. Giysileri ayak bileklerine değin uzanmakta ve bellerinde kemerler bulunmaktadır. Bazı kemerlerin üzeri sade bırakılmışken, bazılarının ise balıksırtı ve halka motifleri ile süslenmiştir. Giysilerinin üzerinde halka motiflerinin kullanıldığı görülmektedir. Etek kısımları ise çapraz veya dik inen çizgilerle iki bölüme ayrılmış ve bunların üzerleri de halka motifleri ile süslenmiştir. Yüz ve giysi işlenişleri birbirine benzerdir. Tüm figürler sağ kollarını dirsekten bükerek “V” şeklinde yukarı kaldırmakta; sol kollarını ise bel hizasından ileriye doğru uzatmaktadırlar. Hepsinin ellerinde olasılıkla ziyafet ya da yemek hazırlığı için gerekli olan değişik objeler bulunmaktadır. Tanrıçanın hemen arkasındaki figür diğerlerinden farklı olarak elinde olasılıkla tanrıçayı serinletmek amacıyla bir yelpaze taşımaktadır. Tüm figürlerde gözler cepheden, baş ve gövde ise profildendir.

Etrafı kabarık nokta dizileri ile sınırlandırılmış Kat. No. 88 diğer bir örneğimizi oluşturmaktadır¹⁹⁷. Kemer üzerinde yer yer tahrip olmuş kısımlar göze çarpmaktadır. Burada kemerin uç kısımlarına yerleştirilmiş yürür vaziyette iki fantastik yaratık ve orta kısımda ise bir kadın figürü betimlenmiştir. Bu kadın figürü de diğer tasvirlerde olduğu gibi omuzlara inen bir başörtüsü takmıştır. Başörtüsünün üzeri halka motiflerle süslenmiştir. Ayak bileklerine değin uzanan giysisi kemerlidir. Giysisinin tüm yüzeyi halka motiflerle süslenmiştir. Badem biçimli gözleri cepheden verilmiştir. Burun işlenişi anlaşılamayan figürün ağız çizgi halindedir. Dirsekten bükerek yukarıya doğru kaldırdığı sağ eli kemerin bu kısmı tahrip olduğu için görülememektedir. Ayaklarında sivri uçlu bir ayakkabı bulunmaktadır. Figür profilden işlenmiştir.

Kat. No. 89'daki kemer parçası alttan ve üstten sürgün motifleri ile sınırlandırılmıştır. İki kuşağa ayrılmış kemerin üst bölümünde sağa doğru ilerleyen üç kadın vardır. Ancak kemerin sol kısmı tahrip olduğu için bu kısımdaki kadının yalnızca elbisesi görülmektedir. Alt kuşakta ise olasılıkla tahta oturmuş bir kişi onun karşısında üzerinde yiyeceklerin bulunduğu iki ayaklı bir masa ve masaya doğru ilerleyen üç kadın hizmetli görülmektedir.

Kemerin üst kuşağındaki iki kadın tasviri omuzlarına değin inen başörtüleri ve uzun elbiseleri ile birbirinin aynı işlenmişlerdir. Giysilerinin alt bölümleri yatay halka motifleri ile süslenmiştir. Gözleri cepheden verilmiştir. Burunları alnın bir devamı ağızları ise çizgi halindedir. Sağ kollarını dirsekten bükerek "V" şeklinde yukarı doğru kaldırmaktadırlar. Bu ellerinde ne taşıdıkları net değildir. Sağ kolları üzerindeki iki çizgi giysi kollarının dirseklere kadar indiğini göstermektedir. Bu iki kadın figüründen arkada olanının kollarında bilezikler vardır. Figürler sağ profilden betimlenmişlerdir.

Kemerin ikinci kuşağında ise sol profilden betimlenmiş üç hizmet eden kadın figürü yer almaktadır. Bu figürlerde başörtüleri ve giysi işlenişleri ile birbirlerine benzemektedir. Başörtüleri omuzlarına değin inmektedir. Kolları dirseklere kadar inen elbiseleri uzundur. Giysilerin belinde kuşakları

¹⁹⁷ Rafet Çavuşoğlu, "Urartu Kemerleri", Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2002, s. 223, d.n. 739

bulunmaktadır. Figürler sağ kollarını dirsekten bükerek “V” biçimde yukarı kaldırmakta, sol kollarını ise bel hizasından ileri doğru uzatmaktadırlar. Tüm figürlerin her iki kolunda bilezikleri bulunmaktadır. Ortadaki figür her iki elinde bir kâse taşıırken, diğer iki figürün ellerinde ne olduğu belli değildir.

Kat. No. 90'daki kemer parçasının büyük bir kısmı kırık olduğu için çok az bir bölümü korunabilmiştir. Bu korunmuş olan kısım üzerindeki sahne üstten ve alttan nokta dizileri ile sınırlandırılmıştır. Parçanın üzerinde her biri sol profilden betimlenmiş dört kadın figürü yer almaktadır. Bu sahnedeki figürlerde önceki sahneler gibi olasılıkla bir ziyafet veya şölen hazırlığında olan hizmetlileri temsil etmektedir¹⁹⁸. Parçanın sol tarafı kırık olduğundan buradaki kadın figürünün yalnızca baş kısmı görülmektedir. Bu figürlere bakıldığında başörtü ve giysilerinin benzer bir biçimde işlendiği fark edilmektedir. Başörtülerinin kenarları yer yer kısa çizgi ve dairelerle süslenmiştir. Tüm figürlerde gözler badem şeklinde ve cepheden yapılmıştır. Burunlar alnın bir devamı ve ağız ise çizgi halindedir.

Sahnesin sol tarafında yer alan figürün boynundan çizgi bezemelerle belirtilmiş kalın bir gerdanlık ve kulağında küpe bulunmaktadır. Figür sağ kolunu dirsekten bükerek “V” şekilde yukarı kaldırmakta, sol kolunu ise bel hizasından ileriye doğru düz bir şekilde uzatmaktadır. Figür ellerinde ne olduğu tam olarak anlaşılamayan objeler taşımaktadır. Her iki bileğinde çizgi bezemelerle belirtilmiş birer kalın bilezik göze çarpmaktadır. Giysisi ayak bileklerine değin inmekte ve etek kısmının ters V şeklinde süslendiği görülmektedir, ayrıca bel kısmında ince bir kuşak bulunmaktadır. Giysisinin üst bölümündeki kumaş deseni halka ve küçük nokta motiflerle belirtilmiştir. Üstten ve alttan birbirine paralel, iki düz çizgi ile sınırlandırılmış olan beldeki ince kuşak üzerinde ise tek sıra balıksırtı motifinin kumaş desenini oluşturduğu görülmektedir. Giysinin alt bölümünde ise halkalardan oluşturulmuş ters “V” şeklindeki zengin bir desen göze çarpmaktadır.

Ortadaki kadın figürünün ise yatay, kısa çizgilerle sınırlandırılmış başörtüsü omuzlarına değin inmektedir. Figür sağ kolunu dirsekten bükerek “V”

¹⁹⁸ Han-Jörg Kellner, “Gürtelbleche aus Urartu”, 1991, s.67, Taf. 68, Çiz. 259

şekilde yukarı kaldırmakta, sol kolunu ise bel hizasından ileriye doğru düz bir şekilde uzatmaktadır. Her iki elinde ne olduğu anlaşılamayan objeler taşımaktadır. Her iki bileğinde çizgi bezemelerle belirtilmiş birer kalın bilezik göze çarpmaktadır. Ayak bileklerine değin inmekte olan giysinin bel kısmında ince bir kuşak vardır. Giysinin üst bölümünde halka motiflerinin kumaş desenini oluşturduğu görülmektedir. Beldeki ince kuşak üzerinin ise tek sıra balıksırtı motifi ile süslendiği görülmektedir. Giysinin alt bölümünde ise tüm yüzeyi kaplayan ve yukarıdan aşağıya kadar devam eden halka dizisi motifleri kullanılmıştır.

Sahnenin en sağındaki kadın figürünün baş kısmı tam olarak görülememektedir. Ancak başörtüsünün omuzlara değin indiği ve yatay, kısa çizgi bezemelerin kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Uzun ve oldukça süslü olan giysisinin omuzları halka motifleri ile bezenmiştir. Belinde üstten ve alttan birbirine paralel, iki düz çizgi ile sınırlandırılmış ince bir kemer vardır. Kemer üzerindeki deseni tek sıra, dikey kısa çizgi dizisi motifi oluşmaktadır. Giysinin alt bölümü, belin ortasından başlayarak, aşağıda eteğin arka kesiminde son bulan tek sıra çizgi dizisi ile süslenmiştir. Bu çizgi dizisinin içi tek sıra küçük “V” ler ile belli edilmiştir. Olasılıkla bu, giysinin alt bölümünde, ayrı bir parçanın varlığına işaret etmektedir. Figür sağ kolunu dirsekten bükerek yukarı kaldırmakta, sol kolunu ise bel hizasından ileriye doğru düz bir şekilde uzatmaktadır. İki eliyle de ortadaki figürde olduğu gibi bir obje taşımaktadır. Her iki bileğinde çizgi bezemelerle belirtilmiş birer kalın bilezik göze çarpmaktadır.

Başka bir törensel içerikli sahneyi Kat. No. 91'deki kemer parçasında görmekteyiz. Bu kemer parçası kabarık nokta dizileri ile iki kuşağa ayrılmıştır. Her iki kuşakta her biri sağ profilden betimlenmiş, yürür durumda dörder kadın figürü bulunmaktadır. Bu kadınların ziyafet veya şölen için hazırlık yapan hizmetlileri temsil ettikleri düşünülmektedir¹⁹⁹Tüm figürler duruşları, tek tip giysileri ve başörtüsü modelleri ile aynı betimlenmişlerdir. Başörtüleri omuzlara değin inmekte ve olasılıkla kumaş desenleri yatay çizgi motiflerden oluşmaktadır.

¹⁹⁹ Han-Jörg Kellner, “Gürtelbleche aus Urartu”, 1991, s. 67, Taf. 69, Çiz. 274

Giysileri ayak bileklerine değin inmektedir ve bel kısımlarında kalın kuşakları vardır. Giysilerin üst bölümünde halka bezemelerin yer yer rozet biçiminde motif oluşturdukları görülmektedir. Üstten ve alttan birbirine paralel düz çizgilerle sınırlandırılmış olan bellerindeki kemerler üzerinde, tek sıra dikey kısa çizgi dizisi motifleri dikkat çekicidir. Giysilerinin alt bölümünde ise düz çizgilerle oluşturulmuş büyük bir “artı (+)” motifi ve bunun etrafındaki boş kısımların halka motifleriyle süslenmesi ile oluşturulmuş bezeme söz konusudur. Tüm figürler sağ kollarını dirsekten bükerek “V” şeklinde yukarıya doğru kaldırmakta, sol kollarını ise bel hizasından ileriye doğru düz bir şekilde uzatmaktadır. Elllerinde bakraç türü kaplar ve ne olduklarını tam olarak anlayamadığımız objeler taşımaktadırlar. Yüz işlenişleri net olmayan tasvirlerde burun alının bir uzantısı, ağız ise çizgi halindedir.

Bu grup içerisinde ele alacağımız son iki eser Kat. No. 92 ve 93’deki kemerlerdir. Her iki kemer figürlerin işleniş ile neredeyse birbirinin aynısıdır. Kemer parçaları sürgün motifleri ve halka dizileri ile sınırlandırılmıştır. Kat. No. 92’deki sahnede kemerin sağına doğru yürür vaziyette dört kadın betimi yer almaktadır. Sahnedeki tüm kadın tasviri omuzlara inen başörtüleri, ayak bileklerine uzanan giysi işlenişleri ve duruş pozisyonları ile birbirinin tekrarı şeklinde yapılmışlardır. Dört kadından birinci ve üçüncü sıradakilerin başörtüleri yatay dört sıra çizgi ve bunların aralarının dikey çizgilerle taranması ile oluşturulmuştur. İkinci ve dördüncü sıradaki kadınlar ise uç kısımları dikey çizgilerle taranmış başörtüleri takmışlardır. Beli kuşaklı elbiselerinin üst kısımları halka biçimli, tek rozet motifi ile süslenmiştir. Alt kısımları ise kuşağın sağından başlayan ve kalça altında sonlanan, içi yatay taranmış çizgilerle süslü bir motif ve bu motifin etrafında elbise yüzeyine tamamen dağılmış halka motiflerle bezenmiştir. Figürler sağ kollarını dirsekten bükerek “V” şeklinde yukarı kaldırmakta, sol kollarını ise bel hizasından ileri doğru uzatmaktadır. Elllerinde kulplu değişik kaplar ve boncuk dizisi taşımaktadırlar.

Kat. No. 93’deki kemer parçası üzerinde de Kat. No. 92’de olduğu gibi sağ profilden betimlenmiş ve kemerin sağına doğru yürür vaziyette dört kadın betimlenmiştir. Kemerin sağ tarafı tahrip olduğu için o kısımdaki kadın figürünün

yalnızca omuzlara inen başörtüsü ve uzun elbisesinin ayrıntısı görülmektedir. Sahnedeki tüm kadın betimleri omuzlarına inen başörtüsü ve ayak bileklerine değin uzanan giysi giymişlerdir. Başörtülerinin uç kısımları ve kemerleri dikey inen kısa çizgilerle süslenmiştir. Giysilerinin üst bölümünde halkalardan oluşan rozet motifi kullanılmıştır. Etek kısımları ise kemerin sağ uç kısmından kalça altına doğru çapraz inen ve içi yatay çizgilerle taranmış başka bir motifle süslenmiştir. Bu motifin boş kalan alanlarına dikey ve yatay halka dizileri yerleştirilmiştir. Kemerin sağ tarafındaki ikinci figür sağ kolunu dirsekten bükerek yukarıya kaldırmış ancak bu elinde ne tür bir eşya taşıdığı bilinmemektedir. Sol kolunu ise bel hizasından düz bir şekilde ileriye uzatmıştır. Bu figürün arkasındaki diğer ikisi kollarını ileriye doğru uzatmış, olasılıkla uçları püsküllü kumaş benzeri bir obje taşımaktadırlar.

4.7. İnsan Görünümlü Kanatlı Figürler

İnsan tasvirleri içerisinde ele alınacak son grup insan görünümlü kanatlı figürlerdir. Bu tasvirler diğer mitolojik yaratıklardan insan şeklinde işlenmeleri ile ayrılmaktadır. Bu nedenle tez kapsamı içerisine alınıp incelenmesi uygun görülmüştür. Tasvirlerle genel olarak baktığımızda stilize hayat ağaçlarının karşısında durur vaziyette ya da tekli olarak işlendikleri görülür. Başlarında tepe kısmında yuvarlak ponponları bulunan takke benzeri bir başlık ya da miğfer taktıkları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte herhangi bir başlık takmamış bir örnekte bulunmaktadır (Kat. No. 97, Lev. 27a). Ayakta ve diz çökmüş olarak işlenen figürler genelde bir ellerini dirsekten bükerek yukarı doğru kaldırmakta, diğer ellerini ise bel hizasından ileriye doğru uzatmaktadır. İleriye doğru uzattıkları ellerinde çoğunlukla bakraç benzeri bir kap taşımaktadırlar. Ancak istisnai olan bir örneğimiz, diz çökmüş ok atarken verilmiş olması ile farklılık yansıtmaktadır (Kat. No. 98, Lev. 27b). Genelde uzun manto ve altta kısa tunikten oluşan ya da yalnızca uzun mantodan oluşan iki tür giysi giymiş oldukları görülmektedir. Tüm figürlerin saçları omuz hizasındadır. Elimizde bu ilginç tasvirlerin bulunduğu Kat. No. 94-98 (Lev. 2a, Lev. 26 a-b, Lev. 27 a-b)'den oluşan toplam 5 kemer parçası bulunmaktadır.

Bu kemer parçaları üzerindeki ilk tasvirimiz Kat. No. 94 (Lev. 2a)'dır. Kabartmalı ikişer sıra çizgilerle üç kuşağa ayrılmış kemer üzerinde en üstteki kuşakta süvari ve savaş arabasından oluşan olasılıkla bir merasim geçişi işlenmiştir. Orta kuşakta yürür vaziyette verilmiş piyadeler ve en alt kuşakta hayat ağacı karşısında duran fantastik yaratıklar ve insan görünümlü kanatlı figürler bulunmaktadır. Asur sanatında da varlığını bildiğimiz bu tasvirler, Asur'da kapı koruyucu cinler olarak adlandırılmaktadır²⁰⁰. Aynı zamanda Özgüç, Altıntepe duvar resimleri üzerindeki hayat ağaçları karşısında duran figürlerin de kanatlı cinler olduğunu belirtmiştir²⁰¹. Ayrıca Ayanis Kalesi'nin tanrı Haldi'ye adanan tapınağının içindeki duvarlarında, birçok kanatlı cin betimi bulunmaktadır ve tapınağı koruyan cinler olarak adlandırılmaktadır²⁰². Eichler, hayat ağaçları karşısında ayakta ya da diz çökmüş olarak betimlenen kanatlı figürleri kanatlı cinler olarak adlandırırsa da rahip ya da rahibe olabileceklerini de düşünmektedir²⁰³. Ancak gerek Asur gerekse Altıntepe'deki figürlerin başlıklarındaki boynuzun bizim tasvirlerimizin hiçbirinde görülememesi ilginçtir. Bu Urartu sanatçılarının kemerler üzerindeki çok küçük alanlar içerisine figürlerin ayrıntılarını işlenmede yaşadıkları zorluktan kaynaklanıyor olmalıdır.

Kat. No. 94 (Lev. 2a)'daki kanatlı figürleri incelediğimizde başlarında tepe kısmı yuvarlak, takke benzeri başlıklarının olduğu görülmektedir. Gözleri yuvarlak biçimde ve cepheden yapılmıştır. Burunları alnın bir devamı şeklinde, ağızları ise bir çizgi halindedir. Saçları omuzlarına değin inmektedir. Giysileri olasılıkla üstte uzun bir manto altta ise kısa tunikten oluşmaktadır. Mantonun uçları dikey inen çizgilerle vurgulanmıştır. Buda bize giysisinin uç kısmının püsküllü olabileceğini düşündürmektedir. Her iki figür, sağ kolunu dirsekten bükerek "V" biçimli bir kıvrımla yukarı kaldırmakta ve bu elleriyle ne tuttukları anlaşılamamaktadır. Bel hizasından ileriye doğru uzattığı sol ellerinde ise bakraç benzeri bir kap taşımaktadırlar. Elleri stilize olarak yapılmıştır. Kanatlarının ayrıntıları yatay taranmış çizgilerle verilmeye çalışılmıştır. Hayat ağacının sağ

²⁰⁰ Frederick R. Grace, "An Assyrian Winged Genius", *Bulletin of The Frogg Art Museum*, Vol. 9, No. 2, 1940, s. 25-26

²⁰¹ Tahsin Özgüç, "Altıntepe I", 1966, s. 14

²⁰² Altan Çilingiroğlu, "Temple Area", *Ayanis I*, Roma, 2001, s. 37-66

²⁰³ Seyyare Eichler, "Götter, Genien und Mischwesen in der Urartaischen Kunst", *Archaeologische Mitteilungen Aus Iran*, 1984, s. 54

tarafındaki figürün, sağ kolu üzerindeki iki çizgi giysi kollarının dirseklere değin indiğini göstermektedir. Figürler profilden, hayat ağacı ise cepheden verilmiştir.

Benzer bir tasvirin yer aldığı diğer eserimiz ise Kat. No. 95 (Lev. 26a)'daki kemerdur. Bu kemerin yüzeyi kabartmalı ikişer sıra çizgi ile iki kuşağa ayrılmıştır. İlk kuşakta stilize olmuş hayat ağaçları karşısında boğalar ve bu boğaların arkasında ise sırtları dönük insan görünümlü kanatlı figürler yer almaktadır. İkinci kuşakta ise bu hayat ağacının karşısında aslanlar ve aslanların arkasında ise yalnızca kanatlarını görebildiğimiz figürler vardır. Buradaki insan görünümlü kanatlı figür yine başlarında tepe kısmı ponponlu takke benzeri bir başlıkla karşımıza çıkmaktadır. Başlığın altından omuzlara değin uzanan saçları yatay çizgilerle taranarak belli edilmiştir. Gözleri badem şeklinde ve cepheden işlenmiştir. Burun alnın bir devamı şeklinde, ağız ise çizgi halindedir. Ayak bileklerine değin uzanan olasılıkla uçları ve kenarları püsküllü uzun bir elbise giymiştir. Sağ kolunu dirsekten bükerek "V" biçimli bir kıvrımla yukarı kaldırmakta, sol kolunu ileriye doğru uzatmaktadır. Ellerinde ne tür bir obje taşıdığı anlaşılamamaktadır. Kanat işlenişi doğal verilmeye çalışılmıştır.

Kat. No. 96 (Lev. 26b)'deki kemer parçası dörder sıra nokta dizisi ile 7 kuşağa ayrılmış, asıl sahne ise kemerin sağ tarafındaki yine dörderli nokta dizileri ile sınırlandırılmış dikdörtgen bir pano içerisine resmedilmiştir. Bu panoya ise üst üste gelecek şekilde verilmiş üç insan görünümlü kanatlı figürü yerleştirilmiştir. Bu kanatlı figür tasvirleri başlarına Kat. No. 95 (Lev. 26a)'dakine benzer, takke benzeri ve tepesi ponponlu bir başlık takmıştır. Başlığın üzeri ve omuzlara değin inen saçlarının uçları çizgilerle belli edilmiştir. Gözleri iri badem biçimlidir ve cepheden işlenmiştir. Burun muntazam bir yapıda, ağız çizgi halindedir. Yuvarlak yüzlü işlenen figürlerin giysileri ayak bileklerine değin inmektedir. Bellerinde ince bir kemer bulunmaktadır. Giysilerinin etek ucu püsküllü olduğunu belli etmek amacıyla dikey çizgilerle vurgulanmış olmalıdır. Giysilerinin üst kısmında yine uçları püsküllü olasılıkla bir şal vardır. Kanatları, yatay çizgiler ve bunların aralarının dikey çizgilere taranmasıyla oluşturulmuştur. Sol kollarını dirsekten bükerek "V" şeklinde yukarı kaldırmakta; sağ kollarını ise ileriye doğru uzatmaktadırlar. Bu ellerinde bakraç benzeri bir kap taşımaktadır. Eserimiz, bu

yönüyle daha önce değindiğimiz Kat. No. 94(Lev 2a)'daki figürle benzerlik taşımaktadır.

Kat. No. 97 (Lev. 27a)'deki yer yer tahrip olmuş kemer parçası yine kabartılmış ikişer sıra çizgi ile dört kuşağa ayrılmıştır. Her bir kuşakta stilize olmuş hayat ağaçları karşısında duran aslan ve boğalar, üçüncü ve dördüncü kuşağın sağ kenarında ise rozet motifleri karşısında diz çökmüş kanatlı insan figürleri bulunmaktadır. Piliposyan bu rozetlerin güneşi simgelediğini belirtmektedir²⁰⁴. Bu figürler diğer üç örneğimizden farklı olarak bir rozet karşısında diz çökmüş olarak işlenmiş olmaları ile farklılık göstermektedir. Ayrıca omuzlarına değin inen saçlara sahip figürler başlıksızdır. Badem biçimli gözleri iri ve cephedendir. Burun kısa tutulmuş, ağız ise sanki açık gibi verilmiştir. Olasılıkla ayak bileklerine değin uzanan bir manto ve onun altındaki kısa tunikten oluşan bir giysi giymişlerdir. Mantonun uçları dikey taranmış çizgilerle belli edilmeye çalışılmıştır. Buradan giysisinin uçlarının püsküllü olabileceği anlaşılmaktadır. Kanatları sanki bir yaprak şeklinde, ortada bir çizgi ve onun etrafındaki kısa çizgilerle oluşturulmuştur. Figürler, oldukça uzun işlenen bir kollarını dirsekten bükerek “V” şeklinde yukarı kaldırmakta, diğer kollarını ise ileriye doğru uzatmaktadır. Stilize yapılmış olan her iki ellerinde herhangi bir şey taşıyıp taşımadıkları anlaşılamamaktadır. Ayaklarında sivri uçlu bir ayakkabı vardır.

İçinde nokta dizileri bulunan kabarık çizgilerle üç kuşağa ayrılan Kat. No. 98 (Lev. 27b)'deki kemer parçası üzerindeki kanatlı figür, diz çökmüş ok atar vaziyettedir. Diz çökmüş olarak işlenmesi ile bir önceki eserimizle benzerdir. Başında miğferi bulunmaktadır. Burnu alnın bir devamıymış gibi işlenen tasvirin gözleri badem biçimli, ağız ise çizgi halindedir. Gözleri cepheden verilmiştir. Miğfer altından omuzlara değin uzanan saçlarının üzeri yatay çizgilerle belli edilmiştir. Uzun elbisesinin uçları ve kenarları olasıyla püsküllüdür. Püsküller yatay tarama çizgilerle verilmeye çalışılmıştır. Sol koluyla yayını geren figür, sağ eliyle de okunu tutmaktadır. Sağ kolu üzerindeki iki sıra çizgiden giysisinin kollarının kısa olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu kolunda kalın bir bilezik dikkati

²⁰⁴ Asot S. Piliposyan, “An Urartian Bronze Belt” *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici* XXXVII, Roma, 1996, s.124

eker. Ayağında sivri uçlu kısa çizme benzeri bir ayakkabı vardır. Figürün baş ve ayaklar profilden, üst gövde ise cephedendir.

GENEL DEĞERLENDİRME

Van Gölü Havzası'nda büyük ve güçlü bir krallık kuran Urartuların, üretmiş oldukları metal eserler arasında önemli bir yere sahip olan kemerler, üzerindeki zengin süsleme ve sahneleri ile dikkat çeker. Urartu'da Menua döneminde üreilmeye başlanan kemerlerin krallığın son dönemlerine kadar kullanıldığı bilinmektedir²⁰⁵. Urartu Krallığı'nın saray sanatı ürünleri arasında bulunan kemerler üzerindeki figür ve sahneler, merkezi yönetim altındaki belirli atölyelerde, değişmez kurallara göre yapılmaktaydı. Bu sahneler Urartu Krallığı'nın gücünü ve ihtişamını zengin bir şekilde yansıtmaktadır²⁰⁶. Urartu sanatçıları kemerlerde av sahnelerini, karışık yaratıkları, insan hayvan karışımı figürleri, tanrı ve insan betimli sahneleri severek işlemişlerdir. Bu sevilen sahneler içerisinde, bizim tez konumuzu oluşturan insan tasvirleri; süvariler, piyadeler, okçular (avcılar), savaş arabalı askerler, tanrılar, törensel sahneler ve insan görünümlü kanatlı figürlerden oluşan toplam 7 grubu ayrılmaktadır. Bu tasvirler içerisindeki ilk grubu süvariler oluşturmaktadır.

Urartu ordusunda önemli bir gücü oluşturduğunu düşündüğümüz süvariler, kemerler üzerinde; ata binmiş ve atın yularından tutmuş yaya olarak iki şekilde betimlenmişlerdir. Birkaç istisna örnek dışında (Kat. No. 10, 12, 25, Lev. 5b, Lev. 9b, Lev. 12b) genellikle miğferli işlenmişlerdir. Miğferleri ters huni benzeri yapılmıştır. Bu miğferler dışında sorguçlu miğfer kullanımının olduğu da anlaşılmaktadır²⁰⁷ (Kat. 11, Lev.5a) . Miğfer altından uzanan saçları omuzlarına değin inmektedir. Saç ayrıntıları birçok örnekte tarama çizgilerle taranarak ya da sade bırakılarak verilmiştir. Ancak bazı örneklerde (Kat. No. 10, Lev. 5b)'de ayrıntılı saç işlenişi dikkat çekicidir.

Bu şekildeki bir saç işlenişinin benzeri, Asur Kralı Asurbanipal (M.Ö. 668-627) dönemine ait bir kabartma²⁰⁸ üzerinde görülmektedir. Badem şeklinde işlenen gözleri cepheden verilmiştir. Bazı örneklerde gözbebeği işlenmeye

²⁰⁵ Ursula Seidl, Age., 2004, s. 137

²⁰⁶ Oktay Belli, "Urartu Sanatının Sosyo-Ekonomik Açıdan Eleştirisi Üzerine Bir Deneme", **Anadolu Araştırmaları VI**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1978, s. 70

²⁰⁷ Asur Kralı III. Salmanasar'a ait Balawat kapısı üzerinde sorguçlu miğfer giyen Urartu askerlerin betimlendiği bilinmektedir. Ancak şuana kadar yapılan Urartu kazılarında bu tip miğferlere ait hiçbir örnek ele geçmemiştir. Ele geçen Urartu miğferleri daha çok konik biçimlidir (Altan Çilingiroğlu, "**Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı**", İzmir, 1997, s. 116

²⁰⁸ Madhloom, Age., 1970, Plt. LVIII, Res. 4

çalışılmıştır (Kat. No. 25, Lev. 12b). Burunları alnın bir uzantısıymış gibi, ağızları ise çizgi halindedir. Genellikle merasim geçişi ve avlanma sahnesi içerisinde betimlenen süvariler ellerinde kalkan, mızrak, ok ve yay, sırtlarında ise sadakları ile betimlenmişlerdir²⁰⁹. Elllerinde taşıdıkları kalkanlar oldukça küçük ve muhtemelen ortaları kabarıktır. Nitekim Asur kralı III. Salmanasar'ın Balawat kapısı üzerinde betimlediği Urartu askerlerinin, ellerinde küçük ve ortaları kabarık kalkanlar taşıdıkları bilinmektedir²¹⁰. Bazı örneklerin ellerinde hançer benzeri (Kat. No. 17, Lev.9b), bazılarının ise bellerinde kılıç ya da kama benzeri bir silah taşıdıkları görülmektedir (Kat. No. 10, Lev. 5b).

Elleri stilize olarak işlenmiştir. Ayak bileklerine değin uzanan giysiler yanında, diz kapaklarına inen kısa tunik tarzı elbiseler de giydikleri görülmektedir (Kat. No. 9, 10, 11, 16, 17, 27, 28, Lev. 5a-b, Lev. 6a, Lev. 9a-b, Lev. 13b, Lev. 7b). Giysi uçları çoğunlukla dikey çizgilerle taranmıştır. Bu tarzda giysi işlenişi I. Argişti ve II. Sarduri'ye ait miğferler²¹¹ yine II. Sarduriye ait Karmir-Blur'dan ele geçmiş Bronz bir sadak²¹² üzerindeki süvari betimlerinde de görülmektedir. Ayrıca kısa tunik şeklindeki giysi işlenişi, Asur'da da yaygın olarak görülen bir giysi tipidir²¹³. Genellikle giysileri kemerlidir. Bazı örneklerin kolları üzerinde bulunan çizgilerden giysilerinin kısa kollu olabilecekleri anlaşılmaktadır (Kat. No. 12, 14, 15, 17, 18, 19, 24, Lev. 6b, Lev. 8a-b, Lev. 9b, Lev. 10a-b, Lev. 14a). Süvariler kısa kollu giysi işlenişinden farklı olarak, omuzdan kalçaya doğru çapraz inen, olasılıkla kenarları püsküllü, yine kısa tunik tarzı bir giysi giymişlerdir (Kat. No. 27, Lev. 13b). Bu şekilde bir giysi işlenişi Altıntepe'den ele geçmiş fildişi grifonlar üzerinde de görülmektedir²¹⁴. Süvari betimlerinin birçoğunun kollarındaki bilezikler dikkat çekicidir. Gözlerin cepheden işlenmesi ve kısa tunik biçimli giysi Asur ve Geç Hitit eserlerinde de karşılaştığımız bir durumdur. Üzerine bindikleri atları bazen yürür durumda bazen de dörtnala koşar

²⁰⁹ Urartu yerleşim alanlarında örneğin, Altıntepe, Kayalıdere, Karmir-Blur, Arîn-Berd, Toprakkale ve Ayanis'de çok sayıda kalkan ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca çok çeşitli mızrak, ok uçları ve sadaklarda Urartu kazılarında elde edilen buluntular arasındadır (Loon, Age., 1966, s.114-115; Altan Çilingiroğlu, **"Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı"**, İzmir, 1997, s. 117-121

²¹⁰ Altan Çilingiroğlu, **"Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı"**, İzmir, 1997, s. 117

²¹¹ Peter Calmeyer, "Zu Einem Ziselerten Bronzehelm Des. 8. Jahrhunderts", **Archaeologische Mitteilungen Aus Iran**, 1986, s. 79-86

²¹² Guitty Azarpay, **"Urartian Art and Artifacts"**, 1968, pl. 21

²¹³ Madhlloom, Age. plt. LI, res.4

²¹⁴ Tahsin Özgüç, **"Altıntepe II. Mezarlar, Depo Binası ve Fildişi Eserler"**, 1969, Res. 36-37

durumdadır. Kuyruk işlenişleri genellikle iki boğumlu verilmiştir. Başlarının üzerinde değişik türde işlenmiş sorguçlu başlıkları dikkat çekicidir.

Urartu Kemerler üzerinde karşılaştığımız farklı silahlarla donatılmış süvari betimli sahneler Geç Hitit dönemine ait Zicirli'deki bir ortastatta²¹⁵ ve Asur dönemine ait Khorsabat kabartmasında²¹⁶ karşımıza çıkar. Ortastat üzerindeki tasvirin başındaki miğferi, gözlerinin cepheden işlenmesi, ağzının çizgi ile belli edilmesi, kalkanın üst gövdeyi tamamen kapatması kemerlerimiz üzerindeki bazı örneklerimizle benzerlik taşımaktadır (Kat. No. 1-8, Lev. 1a-b, Lev. 2a-b, Lev. 3a-b, Lev. 4a). Ancak ortastatdaki süvari betimi katı ve daha şematiktir. Süvari betimlerinin sırtlarındaki sadakların, ellerindeki yay ve mızrakların işlenişi yine Asur askerlerinde sıkça karşılaştığımız bir durumdur. Geç Hitit ve Asur'da karşılaştığımız sanat örneklerinin Urartu sanatında birebir kopya edilmese de konu itibari ile esin kaynağı olabileceği düşünülebilir. Urartu dönemine ait yazıtlı I. Arğişti²¹⁷ (M.Ö 786-764) ve II. Sarduri²¹⁸ (M.Ö 764-734)'nin miğferlerinde ve Nor-Aresh II ve III nolu mezarda²¹⁹ ve Van Müzesi'nden²²⁰ ele geçmiş bir kemer parçasında yukarıda genel özelliklerini verdiğimiz süvari tasvirlerinin benzer işlenişleri dikkat çekicidir.

Piyadelere baktığımızda, askeri zırh ve donanımının ayrılmaz bir parçası olan ve hemen hemen tüm asker tasvirlerinde karşılaştığımız, ters huni benzeri miğfer takmış oldukları görülür. Ancak iki örnekte baş kısmında miğfer mi ya da baş üzerine geçirilmiş bir band mı olduğu anlaşılamamıştır (Kat. No. 30-40, Lev. 15a). Giysileri diz kapaklarına değin uzanan, uçları püsküllü ya da desenli kısa tunik şeklindedir. Ancak farklı bir şekilde sanki iki katlıymiş gibi işlenmiş giysi ile de karşılaşmıştır (Kat. No. 40, Lev. 15a). Piyadelerin saçları omuzlarına değin inmektedir. Genellikle yürür vaziyette betimlenen figürler süvari betimlerinde olduğu gibi kalkan, mızrak, ok, yay ve sadaklardan oluşan değişik silahlarla donatılmışlardır. Piyadelerin bazılarında (Kat. No. 32, 34, 35, 37, Lev.

²¹⁵ Winfried Orthmann, "Untersuchungen Zur Spathethitischen Kunst", 1971, Taf. 60c

²¹⁶ Madhloom, Age., Plt. LI, Res. 1.3.4

²¹⁷ Peter Calmeyer, "Zu Einem Ziselierten Bronzehelm Des. 8. Jahrhunderts", **Archaeologische Mitteilungen Aus Iran**, 1986, s. 79-86, Abb. 1

²¹⁸ Peter Calmeyer, Age., 1986, s. 79-86, Abb. 2

²¹⁹ Richard Barnett, "The Urartian Cemetery at Igdyr", **Anatolian Studies**, Vol. 13, Ankara, 1963, s. 97-198, Fig. 46-47

²²⁰ Rafet Çavuşoğlu, "A Unique Urartian Belt in The Van Museum", **Archaeologische Mitteilungen aus Iran und Turan**, Band 37, Berlin, 2005, s. 365-369, fig. 1

2a, Lev. 9a, Lev. 14a-b) kalkanın, üst gövdeyi kapatır bir şekilde işlendiği görülür. Bu şekildeki bir işleniş Kat. No. 1-8 (Lev. 1a-b, Lev. 2a-b, Lev. 3a-b, Lev. 4a)'deki süvari betimlerinde de karşılaşılmaktadır. Çoğunlukla piyadelerin baş ve alt gövdeleri profilden, gözler ise cephedendir. Kemerlerimizden Kat. No. 39-41 (Lev. 15a, Lev.15b))'deki piyadeler, gerek yüz gerekse giysilerindeki özensiz işçilikleri ile diğer piyade tasvirlerinden ayrılmaktadır.

Benzer biçimde işlenmiş piyade tasvirleriyle Nor-Aresh II ve III nolu mezardan²²¹ ele geçmiş bir kemer parçasında, Geç Hitit dönemine ait Karatepe'deki iki orthostat²²², Aslantaş'taki bir stel²²³ üzerinde ve Asur karalı III. Salmanassar (M.Ö. 858-824)'ın yaptırmış olduğu ünlü Balawat Kapısı kavatmaların da²²⁴ karşılaşılmaktadır. Buradaki tasvirler eserimizin birebir aynısı olmasa da, kıyafet işlenişleri, duruş ve silahlarını tutuşları ile piyade betimlerimizi andırmaktadır. Örneğin; Aslantaş stelindeki figür kısa kollu, v yakalı, uçları püskülü kısa tunik şeklindeki giysi işleniş, gözlerinin cepheden, üst gövdesinin ise profilden verilmesi ile Kat. No. 38 (Lev. 14b)'deki örneğimizle büyük benzerlik göstermektedir. Ancak stel üzerindeki tasvirin sakallı işlenmesi, bacadaki kaslı yapının verilmeye çalışılması, saçların ayrıntılı işlenmesi eserimizden ayrılan farklılıklarıdır.

Kemerler üzerinde karşılaştığımız bir diğer asker tasvirini okçular oluşturmaktadır. Bu tasvirler kemerlerde genellikle avlanma sahnesi içerisinde betimlendikleri için bazı araştırmacılar tarafından “avcı” olarak tanımlasa da²²⁵. Seidl, bu tasvirlerin okçu olduğunu belirtmektedir²²⁶. Okçular genellikle diz çökmüş ya da ayakta yaylarını germiş ok atarlarken görülmektedir. Başlarında diğer asker betimlerinde olduğu gibi miğferleri bulunmaktadır. Ancak birkaç örnekte miğferin olup olmadığı belli değildir. Sanki baş üzerine geçirilmiş bir band vardır (Kat. No. 44, 48,(Lev.3a, Lev. 17b). Giysileri olasılıkla uçları püsküllü kısa tunikten veya kısa tunik üzerine giyilmiş manto benzeri bir giysiden oluşmaktadır. Yay ve oka ilaveten bazı örneklerin sadak, balta ve halat benzeri

²²¹ Richard Barnett, “The Urartian Cemetery at Igdyr”, *Anatolian Studies*, Vol. 13, Ankara, 1963, Fig. 46-47

²²² Winfried Orthmann, “*Untersuchungen Zur Spathethitischen Kunst*”, 1971, Taf. 16c, Taf. 19e

²²³ Winfried Orthmann, Age., 1971, Taf. 4e

²²⁴ Veli Sevin, “*Yeni Asur Sanatı I Mimarlık*”, Ankara, 1999, s. 125, Res. 86

²²⁵ Mehmet Karaosmanoğlu, “Suçatı Kemer”, *Belleten Cilt. LV, Türk Tarih Kurumu*, Ankara, 1992, sy. 598

²²⁶ Ursula Seidl, “Ein Urartaischer Damonenkampf”, *Acta Praehistorica et Archaeologica*, 1992, s. 151

silahlar taşıdıkları da görülmektedir (Kat. No. 44, 45, 46, 48, 49, 50 Lev. 3a, Lev.13a, Lev. 17a-b, Lev. 18a, Lev. 4b). Giysilerin beli çoğunlukla kemerlidir. Gözleri ve üst gövdeleri cepheden verilen figürlerin baş ve ayakları profildendir. Genellikle badem biçimli olan gözlere ve çizgi olarak belli edilmiş ağza sahiptirler. Tüm asker tasvirlerinde olduğu gibi bu figürlerin de ayakkabı ayrıntıları tam olarak anlaşılamamaktadır.

Kat. No. 43 (Lev 16b)'deki hayat ağaçlarının dalları altındaki boş alanlara yerleştirilen diz çökmüş okçu tasvirlerinin benzerini Suçatı kemeri²²⁷ üzerinde görmekteyiz. Suçatı kemerindeki figürler başlarındaki miğferleri, uzun manto ve altta kısa tunikten oluşan giysisi ve yüz işlenişi ile büyük bir benzerlik yansıtmaktadır. Ancak Suçatı kemerinde okçu figürü ön cepheden yayını germiş olması ile farklılık göstermektedir. Bu Urartu örneğimiz dışında Geç Hitit ve Asur sanatında da okçu tasvirleriyle karşılaşılmaktadır. Zincirli Şamal'daki iki ortastat²²⁸ ve III. Tiglatpileser (M.Ö 744-727) dönemine ait Nemrud kabartması²²⁹ bu tasvirlerin görüldüğü örneklerden bazılarıdır. Zincirli'deki tasvirlerin diz çökmüş bir şekilde işlenmeleri, beli kemerli kısa tunik şeklindeki giysileri, yaylarını tutuş biçimleri okçularımızla yakın bir benzerlik gösteren unsurlardır. Ancak bizim kemerlerimiz üzerinde karşılaştığımız okçu figürlerinin taşıdıkları silahlar arasında kılıç bulunmamaktadır.

Urartu kemerleri üzerinde karşılaştığımız savaş arabalı asker tasvirlerine baktığımızda bunların genelde 8 ile 6 arasında değişen ispitli tekerleğe sahip arabalar üzerinde ikili ya da üçlü betimlendikleri görülmektedir. Arabacı olduğunu düşündüğümüz kişi tüm örneklerde atın yularından tutmakta, yanındaki asker ya da askerler bazen sırt sırta bazen de geriye dönmüş ok atmaktadır. Ancak bazı örneklerde arabacının yanındaki askerin silahsız olduğu dikkatten kaçmamaktadır. Bir istisna örnek dışında (Kat. No. 59, lev. 13a) tüm figürler araba içerisinde ayakta betimlenmişlerdir. Miğferli olan figürler olasılıkla kısa kollu bir giysi giymişler, ancak araba içerisinde duruyor olmalarından dolayı giysi alt bölümlerinin nasıl oldukları anlaşılamamaktadır. Aynı dönem içerisinde birçok kültürde aynı anda kullanılan bu tür sahnelere Urartu sanatında kemerler dışında I.

²²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Karaosmanoğlu, "Suçatı Kemeri", **Belleten Cilt. LV, Türk Tarih Kurumu**, Ankara, 1991, s. 595-603

²²⁸ Darga, Age., 1992, s. 232-233, Res. 238-239

²²⁹ Madhloom, Age., 1970, Plt. XLVII. Res. 2

Argiştı ve II. Sarduri dönemine tarihlenen bazı sadak²³⁰ ve miğferler²³¹ üzerinde de sıkça rastlamaktayız. Geç Hitit ortastatlarından bildiğimiz bu sahneler özellikle Zincirli²³² ve Kargamış'ta²³³ karşımıza çıkmaktadır. Buradaki sahneler üzerinde de, Urartu örneklerinde olduğu gibi atın dizginlerinden tutan bir arabacı ve onun yanında ok atar pozisyonda bir asker bulunmaktadır. Ancak kemerlerimiz üzerindeki savaş arabaları, Geç Hitit'ten farklı olarak iki at tarafından çekiliyor olmaları ile ayrılmaktadır. Bununla birlikte Asur sanatında da benzer sahnelerin işlendiği örnekler görülmektedir²³⁴. Asur kralı III. Salmanasar (MÖ 854-824) dönemine ait bronz Balawat kapısı²³⁵, II. Sargon (MÖ 721-705) dönemi Khorsabat kabartması²³⁶ ve II. Asurnasirpal (M.Ö 883-859) dönemi Nimrud (Kalhu) sarayı duvar kabartmaları²³⁷ üzerindeki sahneler bu örneklerin bazılarını oluşturmaktadır. Asur sanatındaki savaş arabalarının iki at tarafından çekilmesi, üzerindeki arabacı ve askerlerin duruş pozisyonları kemerlerimiz üzerindeki tasvirlerle oldukça benzerdir. Ancak Asur'da savaş arabaları ve at koşum takımları Urartu'ya nazaran daha zengin bir süsleme ve işçilik yansıtmaktadır. Geç Hitit bölgesinin ticaret yollarına, ayrıca Akdenize ulaşmada önemli bir noktada yer alması ve batıdaki önemli hammadde bölgelerine ulaşımı sağlaması Asur ve Urartu için bu bölgeyi her zaman elde edilmesi gerekli bir hedef konumuna getirmiştir²³⁸. Eserler üzerinde görülen bu benzerlikler, coğrafyalar arası yaşanan siyasi gelişmelerin ve bunlar sonucunda ortaya çıkan kültürel etkileşimin bir sonucu olarak algılanabilir.

Tezimizin ana malzemesinde karşılaştığımız bir diğer tasvir grubunu ise “tanrı tasvirleri” oluşturmaktadır. Tanrılar kemerler üzerinde üç şekilde betimlenmişlerdir: İlki ok atarken, diğeri kalkan taşıırken ve son olarak tanrısall selamlama pozisyonunda. Bunlar dışında birde kanatlı olarak betimlenmiş tanrı betimleri bulunmaktadır (Kat. No. 75, 76, 77, Lev. 25a-b,5a). Kanatlı tanrı betimleri diğer tanrı tasvirlerinde olduğu gibi aslan ya da boğanın sırtına basar

²³⁰ Ursula Seidl, Age, 2002, Taf.17,

²³¹ Peter Calmeyer, “Zu Einem Ziselierten Bronzehelm Des. 8. Jahrhunderts” , **Archaeologische Mitteilungen Aus Iran**, 1986, s. 79-86, Abb. 1-2

²³² Winfried Orthmann, “**Untersuchungen Zur Spathethitischen Kunst**”, Bonn, 1971,Taf. 57

²³³ Winfried Orthmann, “**Untersuchungen Zur Spathethitischen Kunst**”, Bonn, 1971,Taf. 24a; Taf. 37b

²³⁴ Richard Barnett, “**Assyrische Skulpturen**”, Kanada, 1975, s. 32, 92

²³⁵ T. A. Madhloom, Age., 1970, Plt. II. Res. 1

²³⁶ T. A. Madhloom, Age., 1970, Plt. IV, Res. 1-2

²³⁷ T. A. Madhloom, Age., 1970, Plt. II. Res. 2

²³⁸ Altan Çilingiroğlu, “**Urartu ve Kuzey Suriye: Siyasal ve Kültürel İlişkiler**”, İzmir, 1984.

şekilde ve tanrısal selamlama pozisyonunda işlenmişlerdir. Diğer tanrılardan farklı olan tek yönleri kanatlı olarak betimlenmiş olmalarıdır. Tanrıların üzerinde durdukları hayvanların onların kutsal hayvanı olduğu düşünüldüğünde aslan üzerindeki tanrıların Haldi, boğa üzerindeki Teişeba, kanatlı at üzerindeki ise Şivini olduklarını söyleyebiliriz. Ancak bir tanrının her zaman aynı hayvan üzerinde betimlenmemesi ilginçtir. Örneğin, Anzaf Kalkanı üzerindeki ikinci tanrı Teişebani aslan üzerinde gösterilmektedir²³⁹. Oysa asla tüm betimlerde tanrı Haldi'nin kutsal hayvanı olarak görülmektedir. Bunlar dışında kanatlı fantastik yaratıklar üzerinde duran tanrıların, Meher kapı tanrıları listesindeki ilk üç tanrıya göre ikonografilerinin açık olmadığı görülmektedir. Bu nedenle bu tanrıların kimi temsil ettiği anlaşılamamaktadır. Tanrılar genellikle bir ayağı ile kutsal hayvanlarının başlarına diğer ayakları ile sırtlarına basar şekilde betimlenmişlerdir. Kutsal hayvanı üzerinde tanrıların betimlenmesi özelliğine Hurri ve Hitit sanatında rastlamaktayız.²⁴⁰ Örneğin; Yazılıkaya açık hava tapınağında Teşup'un konsortu Tanrıça Hepat bir aslan üzerinde durmaktadır²⁴¹.

Urartu kemerleri üzerinde tasvir edilen tanrılar başlarında tanrısalılıkların sembolü olan boynuzlu başlık taşıdıkları gibi (Kat. No. 66, 69, 70, 71, 72, Lev. 19a, Lev. 21a, Lev. 23a-b) boynuzsuz başlık taktıkları da görülmektedir (Kat. No. 64, 67, 68, 73-77, Lev. 20b, Lev. 22a-b, Lev. 24a-b, Lev. 25a-b, Lev. 5a). Bununla birlikte bazı tanrı betimlerinde sadece başa geçirilmiş bir bant görülebilmektedir (Kat. No. 60, 61, 62, Lev. 19a-b, Lev. 20a). Figürlerin bazılarında yüz ayrıntısı net olarak görülememektedir. Ancak genellikle alnın uzantısı şeklinde yapılmış bir buruna, badem biçimli gözlere ve çizgi ile belli edilmiş ağza sahiptirler. Tüm tanrı betimlerinin giysileri uzun manto ve kısa tunikten oluşmaktadır. Bazı örneklerde giysi üzerine atılmış şal görülür (Kat. No. 64, 65, 66, 77, Lev. 20b, Lev. 21a-b, Lev. 5a). Uzun manto ve kısa tunikten oluşan giysi kenarları genellikle püsküllüdür. Tanrıların bellerinde kemerler bulunmaktadır. Ok atan tanrı tasvirlerinin birkaç istisna dışında (Kat. No. 64, 66, 75, Lev. 20b, Lev. 21b, Lev. 25a) sırtlarında sadak taşıdıkları görülür. Ok atan

²³⁹ Oktay Belli, "Anzaf Kaleleri ve Urartu Tanrıları", İstanbul, 1998, s. 44

²⁴⁰ Kendall, Age., 1977, s. 43

²⁴¹ Kendall, Age., 1977, s. 45

figürler dışındaki tanrı betimleri ise sağ ellerini dirsekten bükerek “V” şeklinde yukarıya kaldırmakta diğer ellerini ise bel hizasından ileriye doğru uzatmaktadır. Bel hizasından ileriye doğru uzattıkları ellerinde genellikle lotus şeklinde bir atribü (sembol) taşımaktadırlar. Ayrıca Kat. No. 60, 68-74 (Lev. 19a, Lev. 22b, Lev. 23a-b, Lev. 24a-b)’deki tanrıların bellerinde kılıç bulunmaktadır. Üzerinde durdukları hayvanlar ya koşarken ya da yürürken betimlenmişlerdir.

Gerek kanatlı gerekse kanatsız olarak işlenen tanrı tasvirlerinin benzerlerine Urartu sanatında sıkça rastlamaktayız. Adilcevaz ve Kef Kalesi²⁴² kabartmalarında, Van Müzesi’nden bir kemer parçasında²⁴³, İşpuini’ye ait bir disk²⁴⁴ üzerinde, altın ve bronz bir madalyon²⁴⁵ üzerinde, aynı zamanda da Giyimli’den ele geçmiş çok sayıdaki adak levhalarında²⁴⁶, Anzaf Kalkanı’nda²⁴⁷ ve Arîn-Berd duvar resimlerinde²⁴⁸ bu tip tanrı tasvirleri görülmektedir. Anzaf Kalkanı üzerindeki tanrılar, Haldi önderliğinde bir savaş bölüğü halinde işlenmişlerdir.

Tanrı Haldi dışındaki tüm tanrılar bizim kemerlerimizde olduğu gibi, aslan ve boğa başta olmak üzere değişik hayvanların sırtlarına basar pozisyonundadır. Boynuzlu bir başlık ve örneklerimizdeki gibi kısa tunik ve uzun mantodan oluşan bir giysi giymişlerdir. Bellerinde kılıçların bulunması örneklerimizle benzer olan başka bir yönleridir. Ancak Anzaf Kalkanı üzerindeki tanrılar, tanrısal selamlama duruşunda olmayıp, ellerinde farklı silahlar taşımaları ayrılmaktadır. İşpuini’ye ait disk üzerindeki tanrının güneş kursu içerisinde, Arîn-Berd’tekinin ise uzun giysili olarak betimlenmiş olmaları örneklerimizden farklılık göstermektedir. Diğer tasvirler gerek uzun manto ve kısa tunikten oluşan giysi işlenişleri gerekse duruş pozisyonlar ile kemerler üzerinde karşılaştığımız tanrı tasvirlerine benzemektedir.

²⁴² Charles Burney- G. R. J. Lawson, “Urartian Reliefs at Adilcevaz, on Lake Van and a Rock Relief from Karasu Near Birecik”, *Anatolien Studies*, Vol. 8, 1958, s. 213; Altan Çilingiroğlu, “Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı”, İzmir, 1997, s. 141

²⁴³ Seyyare Eichler, “Götter, Genien Und Mischwesen In Der Urartaischen Kunst”, Berlin, 1984, s. 17, Taf. 5, Res. 2

²⁴⁴ Oktay Belli, “Urartu Kralı İşpuini’ye Ait Çivi Yazılı Ve Resimli Tunç Eserler”, *Anadolu Araştırmaları IX*, İstanbul, 1983, s. 330, Res. 1

²⁴⁵ Han-Jörg Kellner, “Ein neues Goldmedaillon aus Urartu”, *Archaeologische Mitteilungen Aus Iran, Band 13*, Berlin, 1980, s. 83-84, Abb. 1-2

²⁴⁶ O. Aytuğ Taşyürek, “Giyimli (Hırkanis) Adak Levhalarından Örnekler”, *Belleten, Cilt. XLII, Sayı. 165-168*, 1978, s. 201-219, Res.1, 2, 6, 23

²⁴⁷ Oktay Belli, “Anzaf Kaleleri ve Urartu Tanrıları”, İstanbul, 1998

²⁴⁸ Sadece Arin-Berd’teki duvar resimlerinde tanrı Haldi Asur tarzı sakallı olarak işlenmiştir (K. A. Oganesjan, “The Wall Paintings of Ereboani”, Erevan, 1973, s. 68)

Aynı şekilde hayvan üzerinde betimlenmiş tanrı tasvirlerini Hitit²⁴⁹, Geç Hitit²⁵⁰ dönemine ait bazı eserlerde ve Asur'da²⁵¹ da görmekteyiz. Geç Hitit dönemine ait Kargamış'tan bir ortastat²⁵² ve Karasu (Bilecik)'ten kaya kabartması²⁵³ bu tasvirlerin görüldüğü örneklerin bir kaçıdır. Kargamış ortastatı üzerindeki ay ve güneş tanrıları bir aslan üzerinde uzun bir giysisiyle; Karasu kaya kabartmasındaki tanrı ise bir geyik üzerinde ve kısa tunikten oluşan bir giysiyle betimlenmiştir. Asur dönemine ait 8. yy'ın sonu ve 7. yy'ın başlarına tarihlenen Malta kabartması²⁵⁴ üzerindeki tanrılar ise çeşitli hayvanlar üzerinde bir dizi halinde ilerlerken görülmektedirler. Kemer örneklerimizde olduğu gibi buradaki tanrılarda sağ kollarını dirsekten bükerek “V” şeklinde yukarı kaldırmakta, sol kollarını ise bel hizasından ileriye doğru uzatmaktadırlar. Malta (Malta) kabartmasındaki tanrıların uzun giysili ve sakallı olarak işlenmeleri kemerlerimiz üzerindeki tanrı betimlerinden farklılık göstermektedir.

Kemerlerimizde karşılaştığımız bir başka tasvir grubunu ise törensel sahneler oluşturmaktadır. Üzerinde konulu anlatımların yer aldığı bu tür sahnelerde olasılıkla bir dinsel seremoni ya da ziyafet sahnesi anlatılmaktadır. Ziyafet tasvirlerinin kökeni Mezopotamya'da erken tarihlere kadar inmektedir²⁵⁵. Ninive Asurbanapli (M.Ö 668-630) sarayı kabartmalarından biri üzerindeki betim buna örnek verilebilir²⁵⁶. Buradaki sahnede tahta oturmuş bir kadın ve önünde yiyeceklerin bulunduğu iki ayaklı bir masa yer almaktadır. Kadın sağ kolunu dirsekten bükerek yukarı kaldırmakta ve bu eliyle bir kâse taşımaktadır. Tahtın hemen arkasında ise ellerindeki yelpazelerle kadını serinletmeye çalışan ve yiyecek taşıyan kadınlar bulunmaktadır. Tasvirler birebir olmasa da sahnelerin işlenişi ile eserlerimizle oldukça benzerdir.

Kemerlerimizde karşılaştığımız bu törensel sahneler üzerinde genellikle tahta oturmuş bir tanrıça vardır. Onun önünde ise üzerinde yarım ay şeklinde ekmeklerin, kâselerin ya da içeceklerin bulunduğu bir masa bulunmaktadır. Ana

²⁴⁹ Darga, Age., 1992, s. 96, Res. 92

²⁵⁰ Darga, Age., 1992, s. 226, Res. 231, sy. 330, Res. 314; Winfried Orthmann, “**Untersuchungen Zur Spathethitischen Kunst**”, Bonn, 1971, Taf. 41b

²⁵¹ Madhloom, Age., 1970, Plt. LX, Res. 4-5, Plt. LXIV, Res.1; Kendal, Age., 1977, s. 44, fig.10

²⁵² Darga, Age., 1992, s. 226, Res. 231

²⁵³ Darga, Age., 1992, s. 330, Res.314

²⁵⁴ Kendal, Age., 1977, s. 44, fig. 10

²⁵⁵ Sanem Erdil Kocaman, “**Urartu Kültürü Üzerindeki Geç Hitit Etkileri**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. 37, dn. 143

²⁵⁶ Eva Strommenger, “**Fünf Jahrtausende Mesopotomien**”, 1962, Res. 241

sahnede genellikle bir masa bulunmakta ancak bazen ikinci bir masada olabilmektedir. Masaların ayakları aslan ayağı biçiminde iki ya da üçayaklıdır. Tanrıçaların oturduğu tahtlarında ayakları genelde aslan ayağı şeklinde yapılmıştır. Sahnelerde taht ve masa dışında herhangi bir mobilya aksamı bulunmamaktadır. Tanrıçaya ellerindeki olasılıkla dinsel seremoni için gerekli olan değişik objelerle sunu yapan kadın hizmetkârlar ya da rahibeler, müzisyen ve dansçılar bu tür sahnelerin değişmez parçalarını oluşturmaktadır. Ancak Van müzesinde yer alan bir kemer üzerinde tahta oturan bir tanrı ve onun karşısında ona hizmet eden başka bir tanrının olması diğer tüm örneklerden ayrılmaktadır²⁵⁷ (Kat. No. 78). Çünkü diğer kemerler üzerindeki tüm tasvirler tanrıça ve kadın hizmetkârlar oluşturmaktadır. Bu nedenle Kat. No. 78 farklı işleniş ile elimizdeki tek örnektir.

Tanrıçalara baktığımızda genellikle tahta otur vaziyette işlenmişlerdir. Başlarında olasılıkla bele ya da ayak bileklerine kadar indiğini düşündüğümüz başörtüleri bulunmaktadır. Başörtülerinin üzeri halka dizileri, halka dizilerinden oluşturulmuş rozet motifleri ya da yatay taranmış çizgilerle süslenmiştir. Genellikle bir ellerini dirsekten bükerek “v” şeklinde yukarıya kaldırmakta diğer ellerini ise bel hizasından ileriye doğru uzatmaktadırlar. Bu duruş pozisyonundaki tanrıça tasvirleri bazen iki elinde bazen de tek elinde kâse, boncuk dizileri, yiyecek ya da bir bitki taşımaktadırlar. Giysilerinin üzeri yine halka dizileri ya da rozet motiflerle süslenmiştir. Bazı tanrıça tasvirlerinin kulaklarındaki küpeler ve bellerindeki kemerler dikkat çekicidir (Kat. No. 80, 81, 83, 87).

Kadın hizmetkârlar ya da rahibeler ise tanrıçanın arkasında ya da önünde bir dizi halinde gösterilmişlerdir. Elleri daha öncede belirttiğimiz gibi dinsel seramonin bir parçası olduğunu düşündüğümüz değişik objeler taşımaktadırlar. Genellikle omuzlarına değin uzanan başörtüsü takmışlardır. Başörtülerinin üzeri halka dizileri ya da yatay çizgilerle süslenmiştir. Duruş pozisyonları tahta oturan figürlerde olduğu gibi bir kol dirsekten bükülerek “v” şeklinde yukarı kaldırılmış diğer elleri ise bel hizasından ileriye doğru uzatılmıştır. Bu duruş şeklinin hem

²⁵⁷ Çilingiroğlu, her iki figürün tanrısallık simgesi olan boynuzlu ve ponponlu başlık takmalarından dolayı tanrı olduklarını düşünmektedir. (Altan Çilingiroğlu, “Bir Urartu Kemer Parçası Üzerindeki Ziyafet Sahnesi”, *Erol Atalay Memorial, Arkeoloji Dergisi Özel Sayı*, İzmir, 1991, s. 17-18)

tanrıçalarda hem de hizmetkârlarda benzer olması bunun kutsal bir selamlama duruşu olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim tanrı tasvirleri de bu duruş şekliyle betimlenmişlerdir.

Tüm kadın hizmetkâr tasvirleri ayak bileklerine değin uzanan beli kemerli olasılıkla kolları dirseklere kadar inen bir giysi giymiştir. Giysilerin etek kısmının arkası bazı örneklerde bir kuyruk oluşturmakta ve bir ayak bileğini açıkta bırakmaktadır (Kat. No. 79, 83, 84, 85, 89). Giysilerinin üzeri değişik türde motiflerle süslenmiştir. Çoğunlukla kulaklarında küpeler bulunmaktadır. Bazı örneklerde boyuna takılmış kolye yer almaktadır (Kat. No. 90). Burunları alnın bir uzantısı halinde verilen tüm tasvirlerin ağızları ise çizgi halindedir. Badem biçimli gözleri cepheden verilmiştir. Kadın hizmetkârlarda baş ve ayaklar profilden üst gövde ise cepheden verilmiştir. Bu sahnelerin bazılarında ellerindeki değişik müzik aletleri eşliğinde dans eden kadın tasvirleri görülmektedir (Kat. No. 85, 86). Dans eden bu tasvirler omuzlarına ya da ayak bileklerine değin uzanan iki tür başörtüsü takmışlardır. Beli kemerli olan giysileri ayak bileklerine değin uzanmaktadır. Oldukça karikatürize işlenmiş bazı tasvir örnekleri kulaklarındaki küpeleri ve zengin süslemeli giysileri ile dikkat çekmektedir (Kat. No. 86). Kat. No. 86'daki figürler yüz işlenişi ile diğer örneklerimizle benzerdir. Gözleri cepheden verilmiştir. Baş ve ayaklar profilden, gövde ise cephedendir.

Bizim kemerlerimiz üzerindeki ziyafet sahnelerinin yakın benzerlerini Geç Hitit döneminde, Karatepe²⁵⁸, Kargamış²⁵⁹, Maraş²⁶⁰ ve Zincirli'deki²⁶¹ ortastat ve stellerde görmekteyiz. Buradaki tasvirlerle baktığımızda kemer örneklerimizde olduğu gibi ana sahnede, taht ya da tabure benzeri bir sandalye üzerine oturmuş bir kadın figürü yer almaktadır. Onun hemen karşısında ise çapraz iki ayaklı bir masa üzerinde yine yarım ay şeklinde ekmekler, kâseler ve yiyecekler bulunmaktadır. Kemer örneklerinde masaların düz, iki ayaklı işlenmiş olmaları Geç Hitit örneklerinden farklılık göstermektedir. Hizmet eden kadın figürler giysi işlenişleri ve duruş pozisyonları ile eserlerimiz üzerindeki betimlerle oldukça benzerdir. Geç Hitit dışında Asur sanatında da benzer sahnelerin yer aldığı

²⁵⁸ Orthmann, Age., 1971, Taf. 18d

²⁵⁹ Orthmann, Age., 1971, Taf. 21c

²⁶⁰ Orthmann, Age., 1971, Taf. 45a; James B. Pritchard, "The Ancient Near East in Pictures", New Jersey, 1969, s. 207, res. 632

²⁶¹ Orthmann, Age., 1971, Taf. 57c- 66d; James B. Pritchard, "The Ancient Near East in Pictures", New Jersey, 1969, s. 207, res. 630, 633

bilinmektedir²⁶². Buradaki ziyafet sahnelerinin tasvirinde bazı farklılıklar görülse de içeriklerinde aynı konu anlatılmıştır. Urartu sanatında ziyafet sahnelerini kemerler dışında, Giyimli'den bir adak levhası üzerinde²⁶³ görebilmekteyiz. Kemerler üzerindeki tanrıça betimleri uzun başörtüleri ve giysi işlenişleri ile yine Giyimli'den ele geçmiş adak levhası²⁶⁴ ve Toprak Kale'den iki madalyon²⁶⁵ üzerindeki kadın betimleriyle oldukça benzerdir. Bununla birlikte kemerlerimiz üzerinde karşılaştığımız kadın hizmetkâr betimleri ise yine Giyimli'den ele geçmiş adak levhaları²⁶⁶ üzerindeki figürlerle özellikle beli kemerli uzun giysileri, omuzlara inen başörtüleri ve giysi üzerindeki desenlerin işleniş ile benzemektedir. Buradaki kadın giysi ve başörtüleri bizim tasvirlerimizde olduğu gibi halkalardan oluşan motiflerle süslenmiştir.

Kemerler üzerindeki son tasvir grubunu ise insan görünümlü kanatlı figürler oluşturmaktadır. Bu figürler kemerlerimiz üzerinde iki şekilde betimlenmiştir. İlki hayat ağacının karşısında ya da yalnız olarak ellerindeki kovalarla tasvir edilmiştir. Diğer ise rozet motifinin karşısında diz çökmüş ve ok atar pozisyonundadır. Buradaki rozet olasılıkla hayat ağacının stilize olmuş bir şeklidir. Bu tasvirler, ok atan kanatlı figür dışında (Kat. No. 98, Lev. 27b), genellikle bir ellerini dirsekten bükerek yukarı kaldırmış, diğer ellerini ise ileriye doğru uzatmışlardır. Bu duruş şeklini daha önce tanrı betimleri ve törensel sahneler üzerindeki tasvirlerde de görmüştük. İleriye doğru uzattıkları ellerinde bakraç benzeri bir kap taşımalarının yanı sıra bu şekilde bir obje taşımayan örneklerde bulunmaktadır (Kat. No. 97, Lev. 27a). Başlarında takke benzeri ponponlu başlıklar ya da bir miğfer bulunmaktadır. Ancak çıplak başlı bazı örneklerde söz konusudur (Kat. No. 97, Lev. 27a). Başlıkları üzerinde herhangi bir boynuz bulunmamaktadır. Ayak bileklerine değin uzanan giysilerin yanında kısa tunik şeklinde olduğunu düşündüğümüz giysiler dikkat çeker. Giysilerin uçları ve kenarları yatay ve dikey çizgilerden oluşan püsküllerle süslenmiştir.

²⁶² Andre Parrot, “**Asur**”, 1961, s. 51-52, 311, res. 60, 394

²⁶³ O. Aytuğ Taşyürek “Giyimli (Hırkanis) Adak Levhalarından Örnekler”, **Belleten**, Cilt. XLII, Sayı. 165-168, Ankara, 1978, res. 22

²⁶⁴ O. Aytuğ Taşyürek “Giyimli (Hırkanis) Adak Levhalarından Örnekler”, **Belleten**, Cilt. XLII, Sayı. 165-168, Ankara, 1978, Res. 1, 2, 5

²⁶⁵ Hans-Jörg Kellner, “Medallions and Pectorals”, **Urartu, A Metalworking Center in the First Millenium B.C.E.**, 1991, s.164, res. 1-2

²⁶⁶ O. Aytuğ Taşyürek, “Some Iranian Elements On Urartian Bronze Offering Plaques From Giyimli”, **Studi Micenei ed Egeo-Anatolici, Fascicolo XXII**, Roma, 1980, res. 9, 12, 20

Bazılarında giysi üzerine atılmış şal benzeri bir kumaş göze çarpmaktadır (Kat. No. 96, Lev. 26b). Tüm figürlerde saçlar omuzlara değin uzanmaktadır. Figürlerin kanatları ayrıntılı olarak işlenmiştir.

Kanatlı olarak işlenmiş insan görünümlü tasvirlerin benzerlerine ağırlıklı olarak Asur sanatında rastlanmaktadır²⁶⁷. II. Asurnasirpal dönemine ait Nimrud Kabartması'nda²⁶⁸ birçok kanatlı insan tasviri ile karşılaşmaktadır. Bu tasvirler genellikle hayat ağaçlarının karşısında durmaktadır. Sağ kollarını dirsekten bükerek "V" biçimli kıvrımla yukarı kaldırmakta bu eller bazen boş, bazen de bir çam kozalağı taşımaktadır. Sol kollarında ise bakraç taşımaktadırlar. Hayat ağacının karşısında tasvir edilmiş kanatlı figürler Asur'da kanatlı cinler olarak adlandırılmaktadır. Bu kanatlı cin figürlerinin ellerindeki çam kozalakları ile kötülüğe karşı korudukları ya da arındırma yaptıkları belirtilmektedir²⁶⁹. Asur örnekleri uzun manto ve kısa tunikten oluşan giysi işlenişleri, duruş pozisyonları ile örneklerimizle oldukça benzerlik taşımaktadır. Ancak boynuzlu başlık takmaları ve sakallı olarak betimlenmeleri ile kemer örneklerimizden ayrılmaktadır.

Urartu'nun çağdaşı olan Geç Hitit dönemine ait Malatya'daki orthostatlar²⁷⁰ üzerinde de benzer sahneler görülmektedir. Ortastatlardaki tasvirlerle baktığımızda kemerlerde olduğu omuzdan çıkan iki kanata sahip oldukları, sağ kolların "V" şeklinde yukarı kaldıkları görülür. Kemerlerde sol elde genelde bir bakraç bulunurken Geç Hitit örneklerinde bitki benzeri bir nesne olması dikkat çekicidir. Ayrıca kısa tunikten oluşan bir giysi giymeleri örneklerimizden ayrılan bir başka yönleridir.

Bununla birlikte Urartu'da Altın-tepe duvar resimlerinde²⁷¹, yazıtlı I. Argiştı ve II. Sarduri'nin²⁷² miğferlerinde, I. Argiştı yazıtlı at göz siperliğinde²⁷³,

²⁶⁷ Frederick R. Grace, "An Assyrian Winged Genius", *The Bulletin of The Fogg Museum of Art, Cilt. IX,2*, 1940, Res. 1-2; Pauline Albenda, "Ornamental Wall Painting in The Art of The Assyrian Empire", Boston. 2005, sy. 37, 88, pl. 11, 33

²⁶⁸ Madhloom, Age., 1970, Plt. LXVII Res. 1-3, Plt. LXVII Res.1-5

²⁶⁹ Frederick R. Grace, "An Assyrian Winged Genius", *The Bulletin of The Fogg Museum of Art, Cilt. IX,2*, 1940, s. 22-27,

²⁷⁰ Orthmann, Age., 1971, Tafel. 43b-d

²⁷¹ Tahsin Özgüç tarafından bu tasvirler kanatlı cin olarak adlandırılmıştır. Ancak buradaki tasvirlerin sırtlarındaki bir kanattan ziyade sanki elbisenin bir pelerini gibi işlenmişlerdir. Nitekim Asur'da giysi üzerinde bu şekilde işlenmiş pelerinlerin varlığı bilinmektedir (Tahsin Özgüç, "Altın-tepe I", 1966, s. 16, res. 18; Frederick R. Grace, Age. 1940, Res. 1)

²⁷² Ursula Seidl, "Bronzekunst Urartus", 2004, s. 69

²⁷³ Ursula Seidl, "Bronzekunst Urartus", 2004, s. 108, Abb. 82

pektoraller (göğüslük)²⁷⁴ ve gümüş bir kova²⁷⁵ üzerinde insan görünümlü kanatlı figürlerle karşılaşmaktadır. Tüm bu eserler üzerindeki betimler gerek hayat ağacı karşısında durmaları gerekse giysi ve duruş pozisyonları ile kemerlerimiz üzerindeki betimlerle oldukça benzerdir.

---

²⁷⁴ Hans-Jörg Kellner, “Medallions and Pectorals”, **Urartu A Metalworking Center in the First Millennium B.C.E.**, 1991, s. 165-169

²⁷⁵ Rivka Merhav, “Ceremonial Buckets”, **Urartu A Metalworking Center in the First Millennium B.C.E.**, 1991, s. 221

SONUÇ

M.Ö 9. yy.'da Doğu Anadolu'nun yüksek yaylalarında, Hurri kökenli boyların birleşmesi sonucu, bir Demir Çağı Krallığı olan "Urartu" kurulmuş ve M.Ö 6.yy başlarına değin varlığını sürdürmüştür. Bu krallığın kurulduğu coğrafya önceleri de birçok kültüre ev sahipliği yapmış, ancak yalnızca Urartu, bu bölgede merkezi bir devlet kurmayı başarabilen ilk uygarlık olmuştur. Urartu Krallığının kurulduğu coğrafya sarp dağlar ve elverişsiz iklim kuşağı ile çevrelenmiştir. Özellikle uzun süren kışlar yılın büyük bir bölümünde ulaşımın kapanmasına ve iletişimin aksamasına neden olmuştur. Yazların kurak geçmesi ve ekilebilir alanların azlığı sınırlı tarımsal faaliyetlere, genellikle de büyük ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliğine olanak sağlamıştır. Nitekim günümüzde de bölge, hayvancılıkla ülke ekonomisinde önemli bir paya sahiptir. Yaşamlarını sergilediği bu sert coğrafyaya uygun düzenlemiş olan krallık, doğal geçitlerin az olmasını bir avantaja dönüştürmüş özellikle savaş zamanlarında bunu bir savunma kolaylığı olarak kullanmıştır. Merkezi yönetimin devamlılığı yerleşim merkezleri ve bölgeler arasında kurulan bağlantılarla sağlanmış; yüksek dağların arasından yapılan geçitler ve yollar bölgeler arasında kurulan ilişkinin temelini oluşturmuştur. Krallık en parlak dönemini M.Ö 8-7. yy.'lar arasında yaşamış, bu dönemlerde krallığın sınırları oldukça genişlemiş ve topraklarına yenilerini katarak daha da güçlenmiştir.

Urartu Krallığı'nın yayıldığı coğrafya önemli ölçüde demir ve bakır madenine sahiptir. Muş, Bitlis ve Van civarından Urmiye Gölü'nün batısına kadar uzanan bölgeler demir; Erzincan-Erzurum, Malatya, Elazığ ve Bingöl civarı ise bakır yataklarınca zengin bölgeler olarak bilinmektedir²⁷⁶. Urartu'nun metalürjik bir toplum olması en erken dönemlerden beri Urartu'yu, başta Asur kralları olmak üzere pek çok komşu devletin hedefi haline getirmiştir.

Güneydeki düşmanı Asur'a rağmen, yaklaşık 300 yıl tarih sahnesinde kalarak merkezi bir devlet kurmayı başaran Urartular, kültür ve sanat alanında oldukça ileri bir seviyeye ulaşmıştır. Yalçın kayalıklar üzerine kurdukları görkemli kaleler, büyük saraylar, anıtsal tapınaklar ve özgün işçiliğe sahip küçük sanat eserleri eriştikleri üstün uygarlık seviyesini yansıtmaktadır. Ortaya koymuş

---

²⁷⁶Van Loon, "Urartian Art", 1966, s. 81-85

oldukları bu özgün sanatın izlerini taş eserlerinden, madeni eşyalarına kadar geniş bir yelpazede görebilmekteyiz. Ancak bunlar arasında kalkanlar, miğferler, sadaklar, kemerler, at koşum takımları ve ok uçları gibi metalden yapılmış eserler sayıca çokluğu ile dikkat çeker. Bunda Urartu ülkesi ve çevresinin maden kaynakları açısından zengin olması ve bunun sonucunda da maden işlemeciliğinin hızla gelişerek yükselmesi oldukça etkili olmuş olmalıdır. Öyleki Urartu'nun maden işlemeciliğinde çağlarını aşan gelişmişlikleri, onların bazı bilim adamlarınca “maden ustaları” olarak tanımlanmalarına bile neden olmuştur²⁷⁷. Urartu maden ustaları, özellikle işlenmeleri, şekillendirilmeleri ve üzerine yazı yazılması daha kolay olduğu için çoğu küçük sanat eserinde bronzu tercih etmişlerdir. Ele geçen buluntular içerisinde bronzdan üretilmiş eserlerin ağırlıkta olması bunu doğrular niteliktedir. Bu bronz eserler içerisinde de kemerler, üzerindeki zengin süsleme ve sahneleri ile özel bir grubu oluşturmaktadır.

Levha işlemeciliği tekniği ile yapılan kemerlerde ağırlıklı olarak savaş ve av sahneleri, fantastik yaratıklar, tanrılar ve çok çeşitli bitkisel, geometrik motifler işlenmiştir. Urartu sanatçısı tarafından kemerler üzerine sevilerek işlenen bu figürlerin stil ve ikonografik özellikleri, Urartu resim sanatının daha iyi anlaşılmasına olanak sağlamaktadır. Kemerler üzerinde ağırlıklı olarak savaş ve av sahnelerinin görülmesi, Urartu Devleti'nin savaşçı karakterinin somut bir yansıması olarak algılanmalıdır. Bunun yanı sıra tasvir edilen sahneler Urartu dini, mitolojisi ve mimarisinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olması açısından ayrı bir önem arz etmektedir.

Urartu'da kemerlerin sevilerek kullanıldığı farklı ekonomik güce sahip kişilerin mezarlarında çokça rastlanılmış olmasından anlaşılmaktadır. Genelde bele, giysiyi tamamlayan bir aksesuar olarak takıldığı bilinen kemerlerin, Urartu'da kült ve sihirle de ilişkili olabileceği sanılmaktadır. Çünkü üzerindeki sahne ve tasvirlerin kişiyi kötülüklerden koruyan bir tılsımının olduğuna inanılmaktadır. Bununla birlikte kemerler üzerindeki süslemenin çeşitliliği ve kalitesi dönem modasını yansıttasının yanı sıra toplumdaki statü farkını ayırmada kullanılmış olabilir. Kemer kullanımının yalnızca Urartu'da değil

²⁷⁷ Oktay Belli, “Urartu Sanatının Sosyo-Ekonomik Açıdan Eleştirisi Üzerine Bir Deneme”, 1978, s. 55

çağdaşı olan Asur ve Geç Hitit kültürlerinde de yaygın olduğu birçok eser üzerindeki tasvirlerden rahatlıkla görülebilmektedir.

Urartu kemerleri üzerine, aslan ve keçi motifleri, bitkisel motifler ve mimari tasvirler gibi Urartu'ya özgü olarak nitelendirilen²⁷⁸ betimlerin yanı sıra yakın coğrafyalardaki kültürlerde görülen motif ve sahnelere de yer vermişlerdir. Hayat ağacı motifi, ziyafet ve avlanma sahneleri, savaş arabaları, karşılaşılan benzer sahnelerden bir kaçıdır. Asur kökenli olduğu bilinen ve yeniden doğuşu, dirilişi temsil ettiği düşünülen hayat ağacı motifi Asur ve Geç Hitit sanatında çok sık karşılaşılan bir sahnedir²⁷⁹. Muhtemelen de Asur sanatından Geç Hitit ve Urartu sanatına geçmiş olmalıdır. Gerek Asur gerekse Geç Hitit eserlerinde karşılaştığımız bu motif ve sahneler, Urartu kemerleri ile birebir benzer olmasa da konu itibari ile birbirini etkilemiş olmalıdır.

Urartu kemerleri üzerinde karşılaştığımız bu sahneleri çağdaşı olan kültürlerde de görmemiz bir rastlantı olmasa gerek. Çünkü Urartu hem en büyük rakibi Asur hem de Anadolu kültür tarihinin önemli bir dönemini oluşturan Geç Hitit beylikleri ile yakın ilişkiler kurmuşlardır. Bu ilişkilerin temelinde daha çok ekonomik ve siyasi nedenler yatmaktadır. Öyle ki Urartu devletinin kurulmasından itibaren güneyindeki komşusu ve baş düşmanı Asur'un, kral I. Salmanasar (M.Ö.1274-1245) zamanından itibaren, Urartu üzerine sayısız seferler düzenledikleri bilinmektedir. Asur yazılı kaynakları bu seferlerden, ele geçirilen şehirlerin sayısına ve elde edilen ganimetlere kadar çok sayıda bilgi vermektedir. Bunun dışında Urartu devletinin sınırlarının genişlediği Menua döneminde (M.Ö 810-785) batıya yapılan seferler sonucunda Malatya, Kargamış, Kummuh, Gurgum ve Zincirli gibi Geç Hitit beylikleri ile de yakın siyasi ilişkilerin yaşandığı bilinmektedir. Hatta II. Sarduri döneminde (M.Ö 756-730) Geç Hitit beylikleri ile Asur krallığına karşı bir koalisyon bile kurulmuştur²⁸⁰. Bu ilişkiler Urartu sanatında Hitit ve Asur etkili bazı özelliklerin görülmesinin nedeni olarak görülebilir. Şöyle ifade etmek gerekirse, Urartu sanatı M.Ö 8. yy.'da devlet sınırlarının genişlemesiyle yabancı unsurları içine almış ve Urartu'nun çok kültürlü bir yapı kazanmasını sağlamış olmalıdır. Belki de bu benzer motifler,

²⁷⁸ Ursula Seidl, "Bronzekunst Urartus", 2004, s.122-123, Tablo 93-94

²⁷⁹ Frederick R. Grace, "An Assyrian Winged Genius", *The Bulletin of The Fogg Museum of Art, Cilt. IX,2*, 1940, fig. 1-2

²⁸⁰ Oktay Belli, "Urartu: Savaş ve Estetik", 2004, s. 64

bölgelere yapılan seferler sırasında Urartu sanat ustaları tarafından görülerek kopya edilmiş ya da ele geçirilen esirler arasında bulunan ustalar tarafından yapılmıştır.

Urartu kemerleri üzerine yapmış olduğumuz bu çalışmada kemerlerde karşılaştığımız motif ve sahnelerden ziyade insan tasvirlerine yoğunlaşmıştır. Bunun sonucunda asıl konumu oluşturan “Urartu Kemerleri Üzerindeki İnsan Tasvirlerine” yönelik yaklaşık 70 kemer üzerinde yapmış olduğumuz değerlendirmelerde, 7 grup tespit edilmiştir. Bunlar içerisinde ilk 4 grubu süvariler, piyadeler, okçular ve savaş arabalı askerler; diğer üç tasvir grubunu ise tanrılar, törensel sahneler ve kanatlı cin tasvirleri oluşturmaktadır.

Süvariler üzerinde yapılan incelemeler sonucunda ellerinde taşıdıkları silahlarına göre: Kalkanlı-mızraklı, mızraklı ve okçu olmak üzere 3 gruba ayrıldığı tespit edilmiştir. Bu süvariler içerisinde de kraliyet soyundan geldiklerini düşündüğümüz soylu bir sınıfa mensup özel bir grubun olabileceği anlaşılmıştır. Nitekim bu süvariler giysilerindeki özenli işçilikleri, üzerine bindikleri atların koşum takımlarındaki zengin süslemeleri ve kemerler üzerine tekli olarak işlenmeleri ile özel olduklarını vurgular niteliktedir. Piyadelerde ellerinde taşıdıkları silahlarına göre süvarilerde olduğu gibi yine üç gruba ayrılmıştır. Çoğunlukla kolları dirseklere inen, kısa tunikten oluşan tek tip bir giysi giydikleri gözlenmiştir. Okçular ve savaş arabalı askerlerin yalnızca ok ve yaydan oluşan tek bir silah taşıdıkları görülmüştür. Kemerlerimizin büyük bir çoğunluğunu bu asker tasvirlerinin oluşturması, Urartu askeri sınıfının hangi birimlerden oluşmuş olabileceği, askeri teçhizat malzemeleri ve giysi tiplerini ortaya koymasından önem taşımaktadır. Aynı zamanda bu 4 grubun yer aldığı kemerler üzerinde hiçbir kadın tasvirine rastlanılmaması ve diğer kemerlere nazaran daha geniş olmaları bunların yalnızca erkekler tarafından kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Tanrı betimlerinin, Adilcevaz Kaya kabartmasında²⁸¹ boğa üzerinde duran tanrı Teişeba figürü, Adilcevaz Kef Kalesi’ndeki aslan üzerinde duran Haldi²⁸² ve diğer madeni eşyalar üzerindeki Urartu tanrı tasvirleri ile sadece boyut ve bezeme

²⁸¹ Boris B. Piotrovsky, “Urartu The Kingdom of Van and it’sArt”, 1967, s. 64, fig. 44

²⁸² Altan Çilingiroğlu, “Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı”, İzmir, 1997, s. 141, res.32

ayrıntılarının işlenişiyile farklılık gösterdikleri anlaşılmıştır²⁸³. Fakat kemerlerimiz üzerindeki tanrı tasvirlerinin kimlikleri konusunda bilgi verecek herhangi bir yazıt bulunmamaktadır. Bu nedenle tanrıların üzerinde durdukları hayvanlar, başlarındaki boynuzlu başlıklar ya da ellerinde taşıdıkları atribüler kimliklerinin saptanmasında etkili olmuştur. İlginçtir ki kemerler üzerinde ok atan tanrı betimleri dışındaki tanrıların, farklı hayvanlar üzerinde durmuş olmalarına rağmen, neredeyse tümü lotus şeklinde bir atribü taşımaktadır. Bu nedenle kemerlerimiz üzerindeki tanrı betimlerinin kimi temsil ettiğini, ellerinde taşıdıkları atribülerine göre belirlemek mümkün gibi görülmemektedir. Bununla birlikte bütün tanrıların boynuzlu başlık taktıkları belirtilmişse de kemerlerdeki bazı tanrıların boynuzsuz başlıklarla işlendiği anlaşılmıştır. Bilindiği üzere Anzaf Kalkanı üzerinde, ordunun önünde ışınlar saçarak koşan tanrı Haldi'nin başındaki miğferinde boynuzun bulunmadığı dikkatten kaçmamaktadır²⁸⁴. Bu nedenle boynuzu olmadığı halde aslan ya da boğa üzerinde betimlenen figürlerin tanrı Haldi ya da Teişeba olabileceğini düşünmekteyiz. Karışık yaratıklar üzerindeki tanrı betimlerinin kimleri temsil ettiği ise Meher Kapı'daki ilk üç tanrıya göre ikonografilerinin açık olmaması nedeniyle tam olarak anlaşılmamaktadır. İncelenen kemerler üzerine, Meher kapı tanrıları listesinde ilk iki sıradaki tanrıların daha ağırlıklı olarak işlenmeleri söz konusu tanrıların önemini yazıtlara paralel olarak tasvir sanatında da koruduğunu göstermektedir.

Tanrı betimleri dışında, ziyafet sahnesindeki kadınlar ve hayat ağaçları karşında duran kanatlı cin betimlemesinde de, sanat ustalarının sürekli olarak aynı modeli esas aldıkları dikkatten kaçmamaktadır. Tanrıça figürleri hem kemerlerde hem de diğer metal eserlerde uzun başörtüleri ve giysileri ile betimlenmekte ve bu yönleri ile diğer kadın figürlerinden ayrılmaktadır. Figürlerin farklı başörtüleri ile tasvir edilmeleri aralarındaki statü farklılıklarını yansıtmak amacı ile kullanılan bir özellik olmalıdır. Buna ilaveten daha dar olan bu kemerler üzerindeki sahnelerin tümüyle kadınlardan oluşması, bunların yalnızca kadınlar tarafından kullanılmış olabileceğine de işaret etmektedir. Ayrıca o dönem kadın giysi modasında tasvirlerden yola çıkılarak rahatlıkla görülebilmektedir.

²⁸³ Değişik örnekler için bkz. O. Aytuğ Taşyürek, "Giyimli (Hırkanis)Adak Levhalarından Örnekler", **Bellten Cilt. XLII, Sayı: 165-168**, Res. 1-6

²⁸⁴ Oktay Belli, "Anzaf Kaleleri ve Urartu Tanrıları", 1998, s. 40, çiz. 18

Sonuç olarak Urartu tasvir sanatındaki insan betimlerine baktığımızda herhangi bir stilistik gelişme olmadığı, belli bir kalıptan çıkmışçasına figürlerin işlendikleri görülmektedir. Betimlerden yola çıkılarak Urartu sanatçısının, insan figürlerini kemerler üzerine, basık ve hantal görünümlü işlediği anlaşılmaktadır. Bıyık ya da sakal uzatma geleneğinin olmadığı görülen Urartuların kemerli ve etli burunları alnın bir devamıymış gibi gösterilmiştir. İnsan figürlerinin göğüs ve omuzları karşıdan, baş, kol ve ayakları yandan verilmiştir. Baş ile gövdenin yandan omuzların karşıdan betimlenme özelliği tüm Yakın Doğu sanatında değişmez kural olarak uygulanmıştır²⁸⁵. Asur kralı Asurbanapli sarayının kabartmaları üzerindeki tasvirler buna örnek gösterilebilir²⁸⁶. Tanrı, tanrıça ve cin tasvirleri profilden gösterilirken genellikle sağ bazen de sol kollarını “V” biçimli bir kıvrımla yukarı kaldırmakta ya geleneksel selamlama duruşunda durmakta ya da sembol taşımaktadır. Figürlerde karşılaşılan bu tekdüzelik muhtemelen merkeziyetçi yönetim tarafından yaratılan katı kurallar çevresinde dönüp duran sanatçının farklı eserler üretememesinden kaynaklanmıştır. Bu nedenle de Urartu sanatında birbirini tekrarlayan öğelerin kaçınılmaz olması engellenememiştir.

Kemerler üzerinde karşılaştığımız insan tasvirlerinin birde modern sanat açısından da incelenerek değerlendirmesinin uygun olabileceğini düşündük. Bu amaç doğrultusunda, resim bölümünden bir eğitmenin, modern sanatçı gözüyle insan tasvirlerinin işlenişi konusunda görüşlerini aldık. Ona göre kemerlere işlenen figürlerin detaylarındaki ince işçilik yüksek bir gözlem gücüyle başarılı bir şekilde aktarılmış. Ancak tasvirlerdeki ince işçilik figürlerin anatomik yapısına yansıtılamamıştır. Çünkü figürlerin baş ve ayakları profilden verilmişken gözlerin ve üst gövdeni cepheden verilmesi hatalı bir tekniktir. Bununla birlikte derinlik (yanılsama) verme konusunda zayıf olduklarını, ancak figürleri arka arkaya yerleştirerek bunu aşmaya çalıştıklarını belirtmiştir²⁸⁷.

Kemerlerimizin, insan tasvirlerine bakılarak tarihlendirilmesinin mümkün olmadığı ve tasvire bağlı bir stil gelişimi yapmanın zor olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, Kellner süsleme unsurları ve sahnelerini dikkate alarak kemerlerin tarihlendirilmesinin mümkün olduğunu belirtmiş ve bu konuda kapsamlı bir

²⁸⁵ Boris Piotrovsky, “*Urartu The Kingdom of Van its Art*”, 1967, s. 21

²⁸⁶ Veli Sevin, “*Yeni Asur Sanatı*”, 1999, s. 103, fig. 64-65

²⁸⁷ Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü Öğrencisi Fatih Akpınar ile yapılan kişisel görüşme.

çalışma yapmıştır. Bu grupta çalışma doğrultusunda Kellner, bu kemerlerin M.Ö 8-7. yy.'lar arasına ait olabileceğini belirtmiştir²⁸⁸. Çavuşoğlu tarafından kemerler üzerine yapılan bir başka çalışmada, kemerlerin genişlikleri esas alınarak bir gelişim ortaya konmuş ve en erken kemerlerin M.Ö 8.yy boyunca, en geçin ise M.Ö 7.yy'ın sonlarına kadar üretildiği saptanmıştır²⁸⁹. Aynı şekilde Çilingiroğlu, benzer sahnelerin yer aldığı yazıtlı eserler yardımıyla, en erken kemerlerin M.Ö 8.yy başlarından itibaren kullanılmış olabileceğini ileri sürmüştür²⁹⁰. Görüldüğü gibi kemerlerin tarihlendirilmesinde ortak görüş en erken kemerlerin M.Ö 8. yy.'a ait olabileceği yönündedir. Kemer üretiminin Menua dönemiyle başlamış olması erken kemer örneklerinin M.Ö 8. yy.'a tarihlendirilmesini mümkün kılmaktadır²⁹¹. Bununla birlikte halk sanatının ürünü oldukları belirtilen Giyimli Adak levhalarının kemerler üzerindeki tasvirlerin silinerek, üzerine basit hatlarla figürler işlenip ikinci kez kullanım buldukları düşünüldüğünde kemer yapımının bu ürünlerin üretilmesiyle durmuş olması muhtemeldir. Taşyürek, adak levhalarının M.Ö 650-585 yılları arasında üretilmiş olduğunu belirtmektedir²⁹². Sonuç olarak süsüleme unsurları, sahneleri ve yukarıdaki veriler dikkate alındığında, bu kemelerin, Urartu'nun en parlak dönemleri olan M.Ö 8-7. yy.'lar arasındaki 100 yıllık bir zaman dilimi içerisinde yapılmış olabileceği anlaşılmaktadır.

²⁸⁸ Hans-Jörg Kellner, "Grouping and Dating of Bronze Belts", Edit. R. Merhav, **Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E.**, 1991, 142

²⁸⁹ Rafet Çavuşoğlu, "**Urartu Kemerleri**", Erzurum, 2002, sy.163

²⁹⁰ Altan Çilingiroğlu, "**Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı**", İzmir, 1997, s. 122

²⁹¹ Ursula Seild, "**Bronzekunst Urartus**", 2004, s. 137

²⁹² O. Aytuğ Taşyürek, "Giyimli (Hırkanis) Adak Levhalarından Örnekler", **Belleten**, Cilt. XLII, Sayı 165-168, Ankara, 1978, s. 216

KATALOG

Kat. No: 1, Lev. 1a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

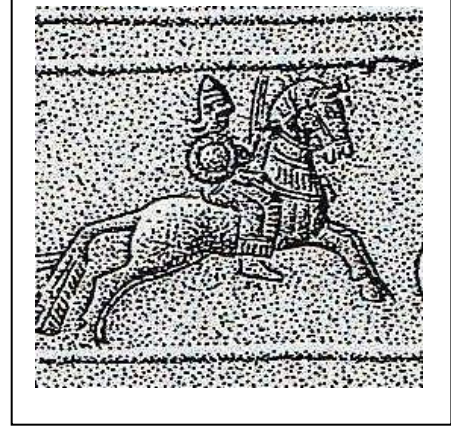
Genişlik: 16,7-17 cm

Uzunluk: 87-88 cm

Bul. Müze: Prohistorische Staatssammlung,
Münih

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus
Urartu",1991, Lev. 1, Çiz. 1

Kat. No: 2, Lev. 1b

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

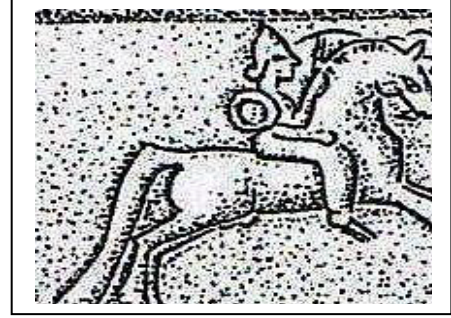
Genişlik: 7,8 cm

Uzunluk: 10,8 cm

Bulunduğu Müze: Adana

Buluntu Yeri: Giyimli?

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu",
1991, Lev. 1, Çiz. 8

Kat. No: 3, Lev. 2a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

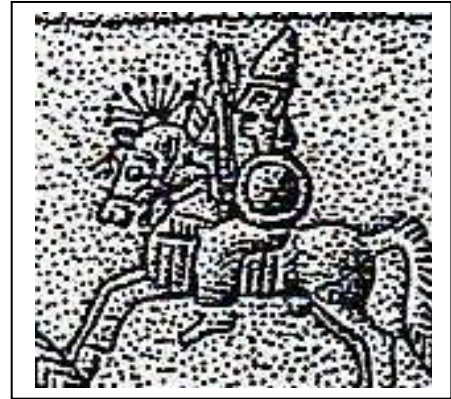
Genişlik: 9,4-10,4 cm

Uzunluk: Bilinmiyor

Bulunduğu Müze: Adana

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus
Urartu",1991, Lev. 34-35, Çiz. 117

Kat. No: 4, Lev. 2b

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

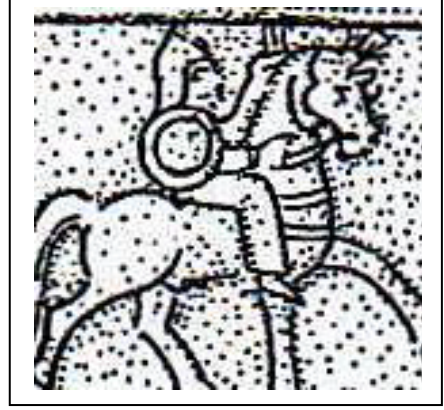
Genişlik: 13,5 cm

Uzunluk: 5,5 cm

Bulunduğu Müze: Adana

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu"1991, Lev. 86, Çiz. 417

Kat. No: 5, 3a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

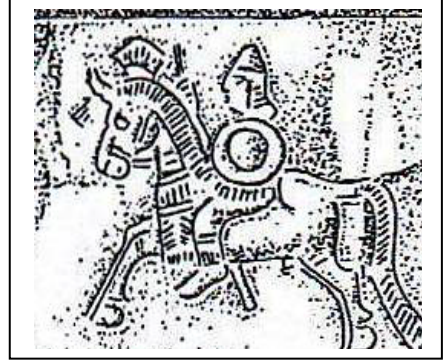
Genişlik: 13,3-13,5 cm

Uzunluk: 28-34,5 cm

Bulunduğu Müze: Prohistorische Staatssammlung Münih

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H. J. Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 6-7, Çiz. 21

Kat. No: 6, Lev. 3b

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

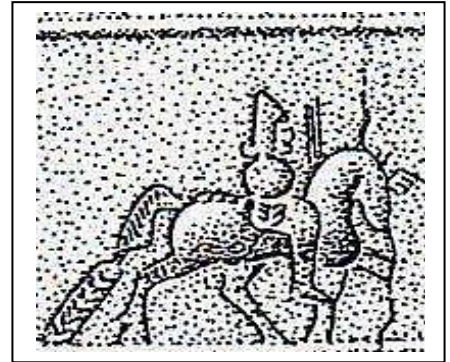
Genişlik: 10,8-11,1 cm

Uzunluk: Bilinmiyor

Bulunduğu Müze: Özel Koleksiyon

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 34-35, Çiz. 127

Kat. No: 7, Lev, 4a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

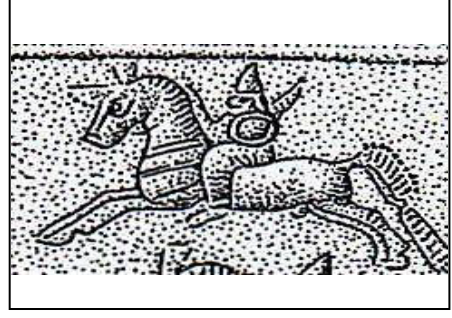
Genişlik: 13,9 cm

Uzunluk: 98,5 cm

Bulunduğu Müze: The Norbert Schimmel
Koleksiyonu, New York

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 6-7,
Çiz. 19

Kat. No: 8, Lev, 4a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

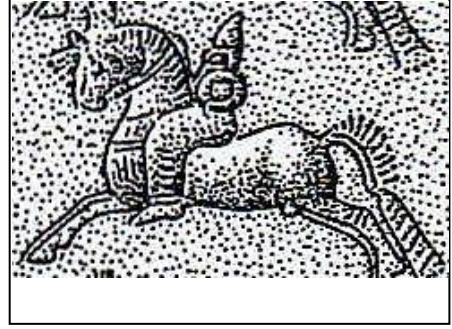
Genişlik: 13,9 cm

Uzunluk: 98,5 cm

Bulunduğu Müze: The Norbert Schimmel
Koleksiyonu, New York

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 6-7, Çiz. 19

Kat. No:9, Lev. 5a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

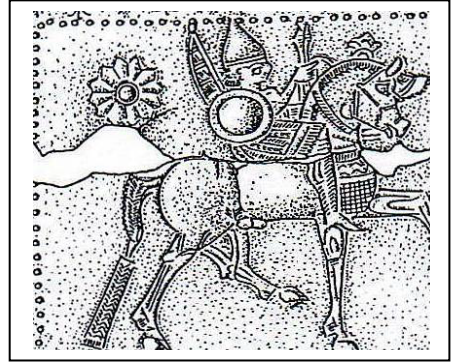
Genişlik: 9,6 cm

Uzunluk: 17cm

Bulunduğu Müze: Prohistorische
Staatssammlung, Münih

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 50, Çiz. 191

Kat. No: 10, Lev. 5b

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 9,5 cm

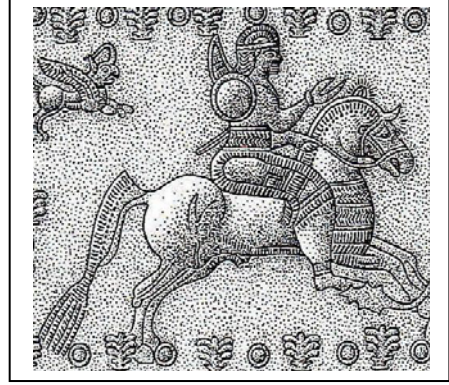
Uzunluk: 94 cm

Bulunduğu Müze: Adana

Buluntu Yeri: Dedeli

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus

Urartu", 1991, Lev. 30-31, Çiz. 103; O. Aytuğ Taşyürek, "Adana Bölge Müzesindeki "Dedeli" Bronz Urartu Kemer", Türk Arkeoloji Dergisi, Sayı XXIV-2, Ankara, 1977, sy. 153-165

Kat. No: 11, Lev. 6a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 9,1cm

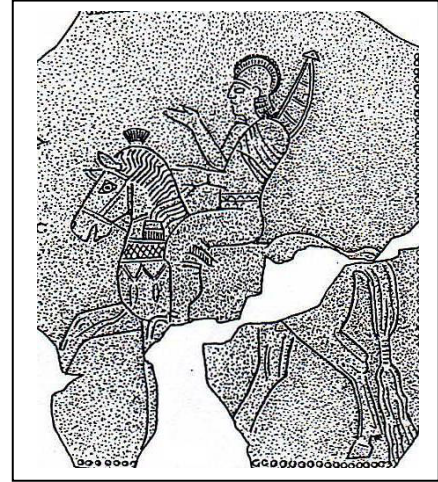
Uzunluk: 8,2 cm

Bulunduğu Müze: Adana

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus

Urartu", 1991, Lev. 88, Çiz. 447

Kat. No: 12, Lev. 6b

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 15,3- 15,6 cm

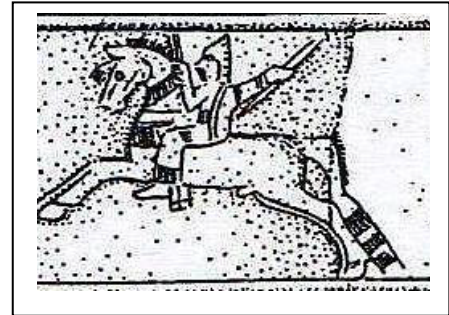
Uzunluk: 67,8 cm

Bulunduğu Müze: Özel Koleksiyon

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu",

1991, Lev. 2-3, Çiz. 11

Kat. No: 13, Lev. 7a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

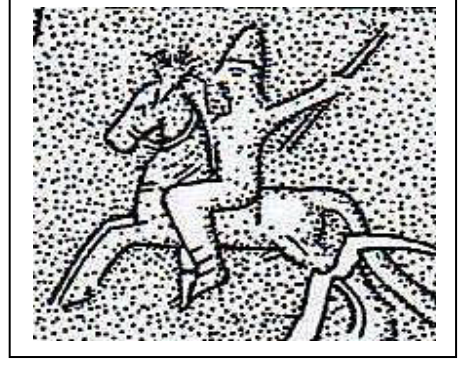
Genişlik: 16 cm

Uzunluk: Bilinmiyor

Bulunduğu Müze: Adana Müzesi

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 6, Çiz. 33

Kat. No: 14, Lev. 8a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

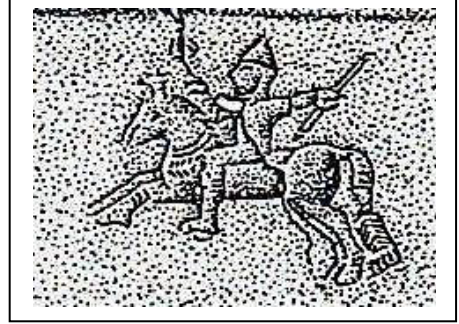
Genişlik: 8,9 cm

Uzunluk: 22,2 cm

Bulunduğu Müze: Özel Koleksiyon

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 21, Çiz. 82

Kat. No: 15, Lev. 8b

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

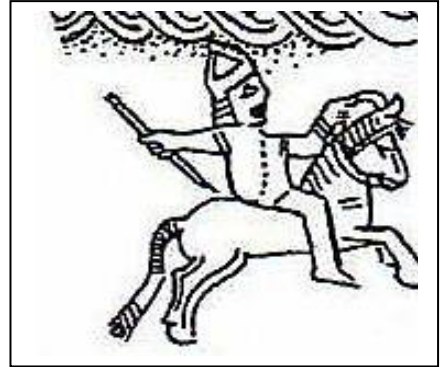
Genişlik: 9,7 cm

Uzunluk: Bilinmiyor

Bulunduğu Müze: Ankara Anadolu Medeniyetler Müzesi

Buluntu Yeri: Altıntepe

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 12, Çiz. 55

Kat. No: 16, Lev. 9a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 9,4 cm

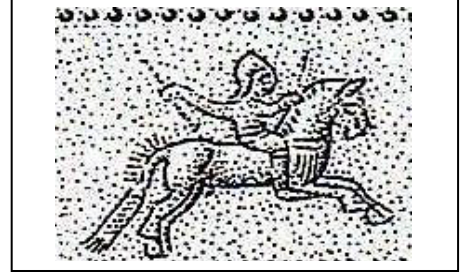
Uzunluk: 64 cm

Bulunduğu Müze: Paris Louvre Müzesi

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991,

Lev. 48-49, Çiz. 186

Kat. No: 17, Lev. 9b

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 9,4 cm

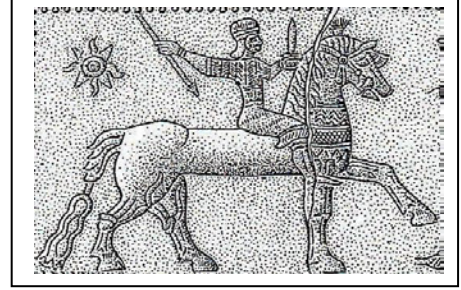
Uzunluk: 64 cm

Bulunduğu Müze: Paris Louvre Müzesi

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991,

Lev. 48-49, Çiz. 186

Kat. No: 18, Lev. 10a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 10,6 cm

Uzunluk: 24,8/ 27 cm

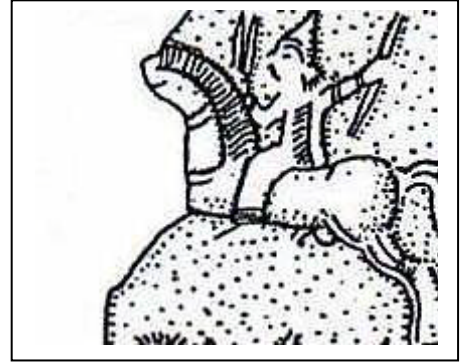
Bulunduğu Müze: Prohistorische

Staatssammlung, Münih

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu",

1991, Lev. 22-23, Çiz. 84

Kat. No:19, Lev. 10b

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 16,8 / 17cm

Uzunluk: 57, 4 cm

Bulunduğu Müze: Elazığ

Buluntu Yeri:-----

Kaynak: R. Çavuşoğlu, “Urartu Kemerleri”,

Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2002, Çiz. 4, Kat. No. 5

Kat. No: 20, Lev. 11a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 9,6-9,8 cm

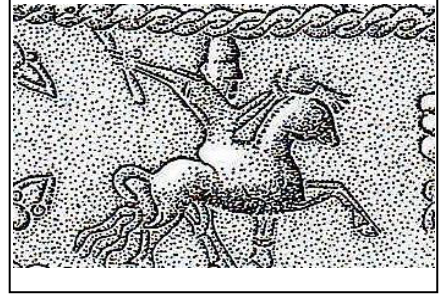
Uzunluk: 123 cm

Bulunduğu Müze: Özel Koleksiyon

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, “Gürtelbleche aus Urartu”,

1991, Lev. 60-61, Çiz. 238

Kat. No: 21, Lev. 11b

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 6,7 cm

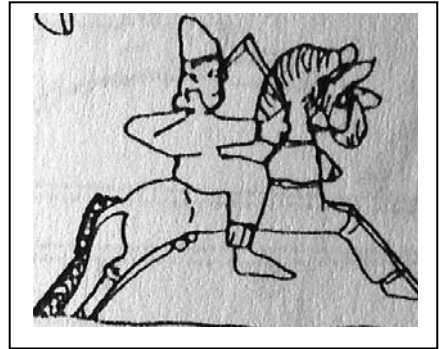
Uzunluk: 9 cm

Bulunduğu Müze: Elazığ

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: R. Çavuşoğlu, “Urartu Kemerleri”,

Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2002, Çiz. 8, Kat. No. 10

Kat. No: 22, Lev. 12a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 11,3 cm

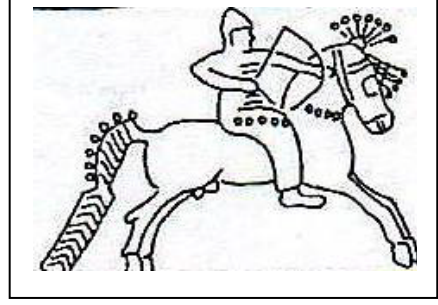
Uzunluk: 9,5 cm

Bulunduğu Müze: Adana

Buluntu Yeri: Giyimli

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991,

Lev. 35, Çiz. 130

Kat. No: 23, Lev. 4b

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 13,9 cm

Uzunluk: 98,5 cm

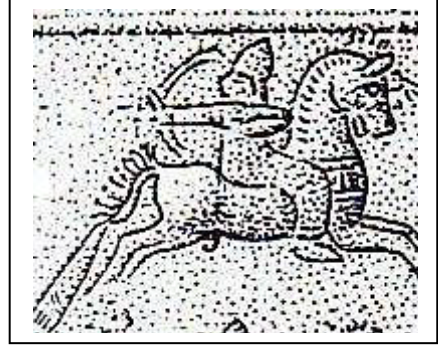
Bulunduğu Müze: The Norbert Schimmel

Koleksiyonu, New York

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 6-7,

Çiz. 19

Kat. No: 24, Lev. 14a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 9,9 cm

Uzunluk: 66,5 cm

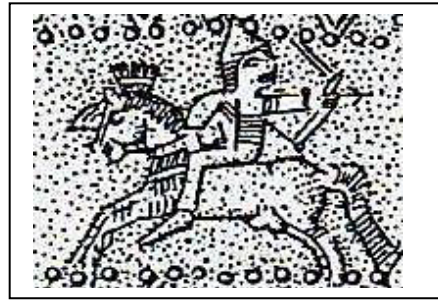
Bulunduğu Müze: Prohistorische

Staatssammlung, Münih

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu",

1991, Lev. 46-47, Çiz. 182

Kat. No: 25, Lev. 12b

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

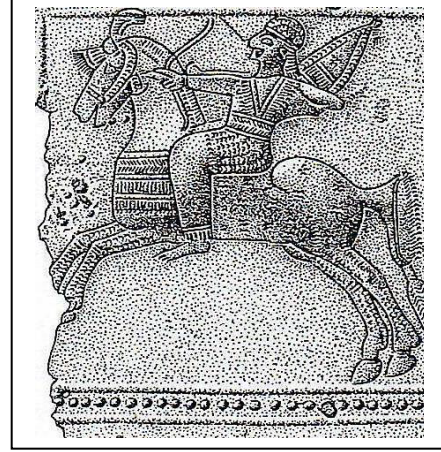
Genişlik: 9 cm

Uzunluk: 12,7 cm

Bulunduğu Müze: Özel Koleksiyon

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 43, Çiz. 174

Kat. No: 26, Lev. 13a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

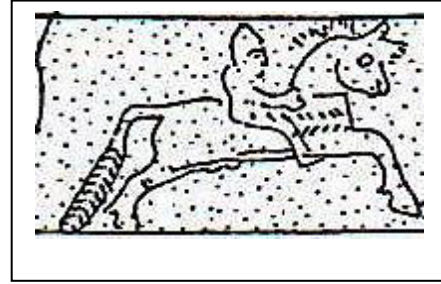
Genişlik: 8,3 cm

Uzunluk: 102,8 cm

Bulunduğu Müze: Erevan Historisches
Museum Armeniens

Buluntu Yeri: Tli

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991,
Lev. 38-39, Çiz. 141

Kat. No: 27, Lev. 13b

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

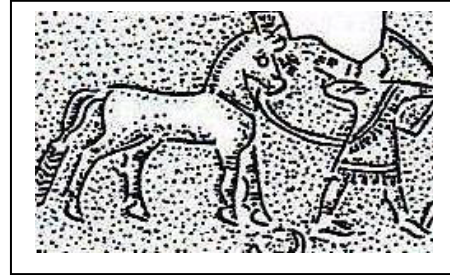
Genişlik: 10,5 cm

Uzunluk: 72 / 80 cm

Bulunduğu Müze: Gaziantep

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu",
1991, Lev. 22-23, Çiz. 83

Kat. No: 28, Lev. 7b

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 16 cm

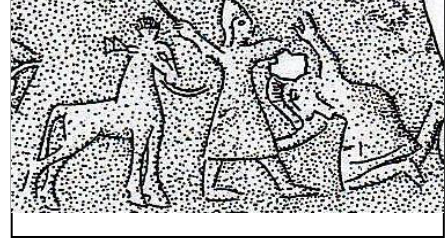
Uzunluk: Bilinmiyor

Bulunduğu Müze: Adana Müzesi

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991,

Lev. 6, Çiz. 33

Kat. No:29, Lev. 10b

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 16,8 / 17cm

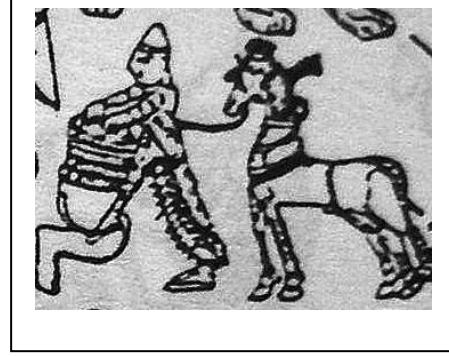
Uzunluk: 57, 4 cm

Bulunduğu Müze: Elazığ

Buluntu Yeri:-----

Kaynak: R. Çavuşoğlu, "Urartu Kemerleri",

Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2002, Çiz. 4, Kat. No. 5

Kat. No: 30, Lev. 2a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 9,4-10,4 cm

Uzunluk: Bilinmiyor

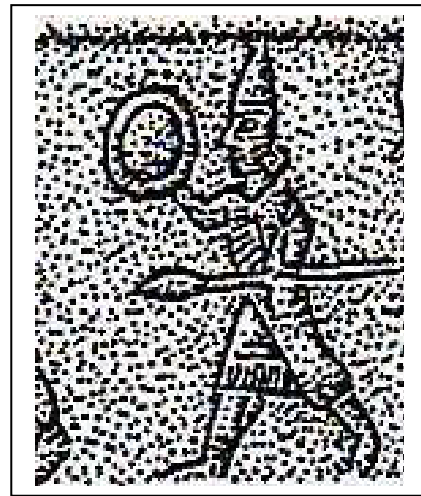
Bulunduğu Müze: Adana

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus

Urartu", 1991, Lev. 34-35, Çiz. 117

Tanım: Kemer üzerinden ayrıntı

Kat. No: 31, Lev. 2a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

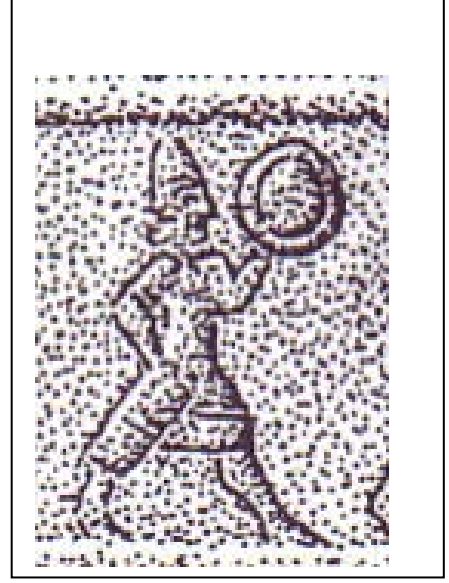
Genişlik: 9,4-10,4 cm

Uzunluk: Bilinmiyor

Bulunduğu Müze: Adana

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 34-35, Çiz. 117

Kat. No: 32, Lev. 2a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

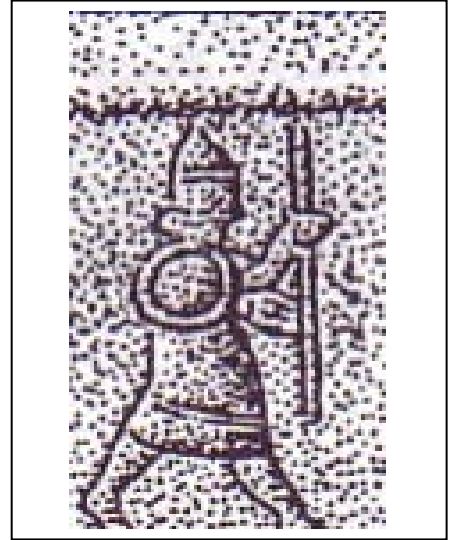
Genişlik: 9,4-10,4 cm

Uzunluk: Bilinmiyor

Bulunduğu Müze: Adana

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 34-35, Çiz. 117

Kat. No: 33, Lev. 2a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

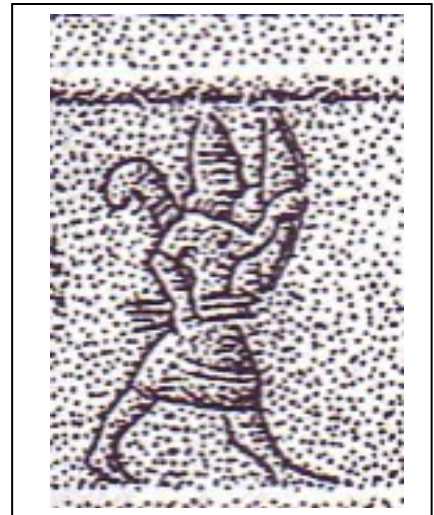
Genişlik: 9,4-10,4 cm

Uzunluk: Bilinmiyor

Bulunduğu Müze: Adana

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 34-35, Çiz. 117

Kat. No: 34, Lev. 9a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

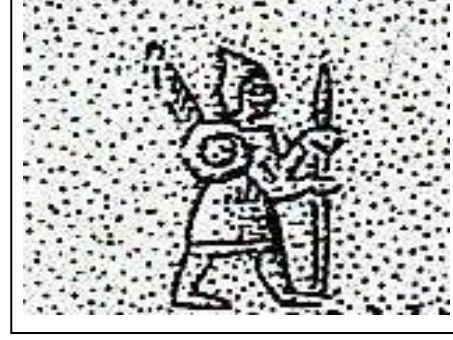
Genişlik: 9,4 cm

Uzunluk: 64 cm

Bulunduğu Müze: Paris Louvre Müzesi

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 48-49, Çiz. 186

Kat. No: 35, Lev. 14a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

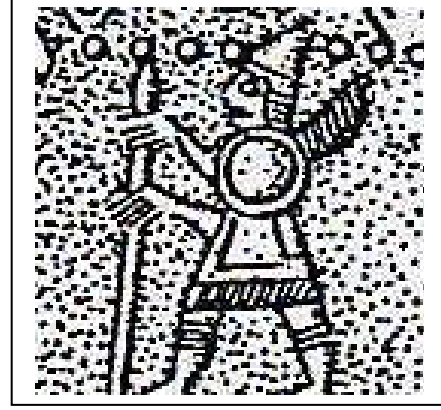
Genişlik: 9,9 cm

Uzunluk: 66,5 cm

Bulunduğu Müze: Prohistorische Staatssammlung, Münih

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 46-47, Çiz. 182

Kat. No: 36, Lev. 14b

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 15 cm

Uzunluk: 17,5 cm

Bulunduğu Müze: Prohistorische Staatssammlung, Münih

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 87, Çiz. 441

Kat. No: 37, Lev. 14b

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 15 cm

Uzunluk: 17,5 cm

Bulunduğu Müze: Prohistorische
Staatssammlung, Münih

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche
aus Urartu", 1991, Lev. 87, Çiz. 441

Kat. No: 38, Lev. 14b

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 15 cm

Uzunluk: 17,5 cm

Bulunduğu Müze: Prohistorische
Staatssammlung, Münih

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus
Urartu",
1991, Lev. 87, Çiz. 441

Kat. No: 39, Lev. 15a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

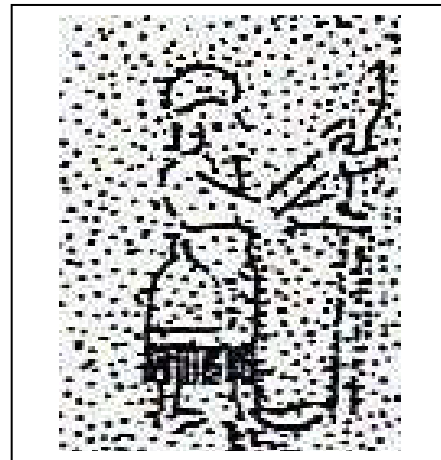
Genişlik: 9,5 cm

Uzunluk: 100 cm

Bulunduğu Müze: Gaziantep

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus
Urartu", 1991, Lev. 30, Çiz. 108

Kat. No: 40, Lev. 15a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

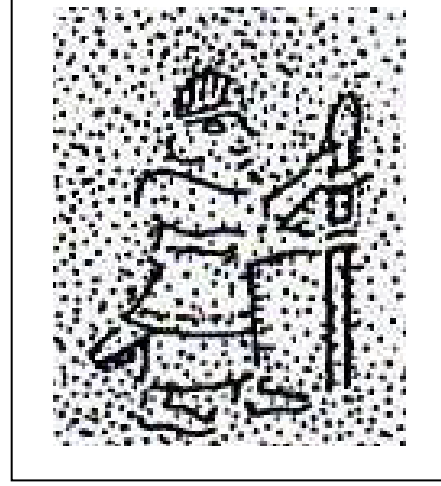
Genişlik: 9,5 cm

Uzunluk: 100 cm

Bulunduğu Müze: Gaziantep

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 30, Çiz. 108

Kat. No: 41, Lev. 15b

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

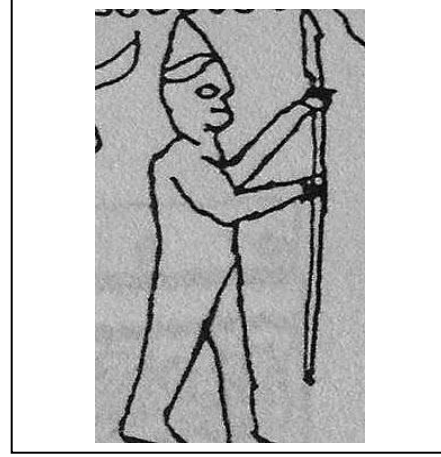
Genişlik: 14 / 14,2 cm

Uzunluk: 19 / 20,5 cm

Bulunduğu Müze: Malatya

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: R. Çavuşoğlu, "Urartu Kemerleri",
Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2002,
Çiz. 19 , Kat. No. 21

Kat. No: 42, Lev. 16a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

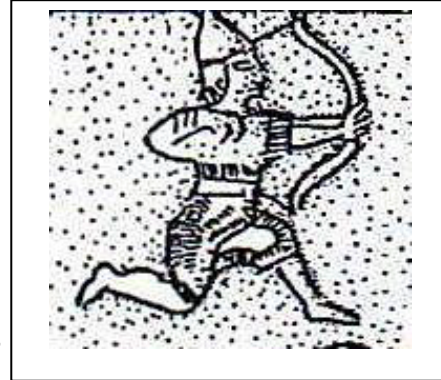
Genişlik: 9 / 10,3 cm

Uzunluk: 34,5 cm

Bulunduğu Müze: Özel Koleksiyon

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu",
1991, Lev. 22, Çiz. 88

Kat. No: 43, Lev. 16b

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 11,4 cm

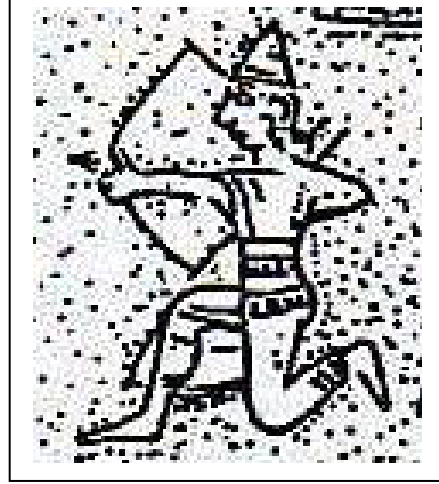
Uzunluk: 24,5 cm

Bulunduğu Müze: Adana

Buluntu Yeri: Dedeli

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu",

1991, Lev. 12, Çiz. 63

Kat. No: 44, 3a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 13,3-13,5 cm

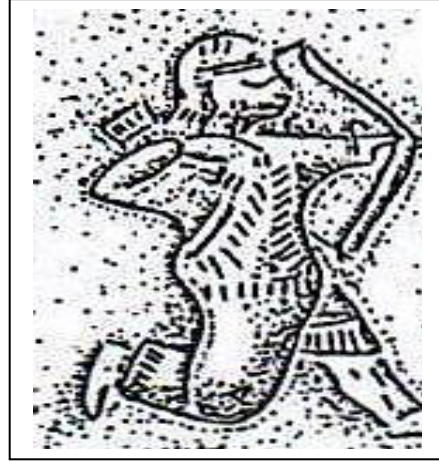
Uzunluk: 28-34,5 cm

Bulunduğu Müze: Prohistorische Staatssammlung, Münih

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991,

Lev. 6-7, Çiz. 21

Kat. No: 45, Lev. 13a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 8,3 cm

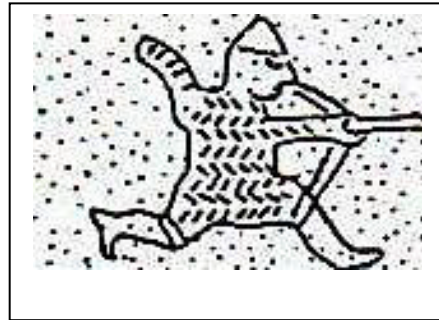
Uzunluk: 102,8 cm

Bulunduğu Müze: Erevan Historisches Museum Armeniens

Buluntu Yeri: Tli

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991,

Lev. 38-39, Çiz. 141

Kat. No: 46, Lev. 17a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 10, 2 cm

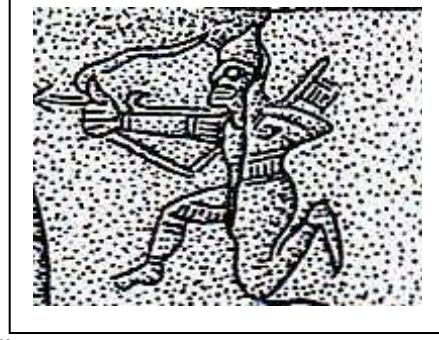
Uzunluk: 96 cm

Bulunduğu Müze: Jerusalem, İsrail Müzesi

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu"

1991, Lev. 30, Çiz. 106

Kat. No: 47, Lev. 17a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 10, 2 cm

Uzunluk: 96 cm

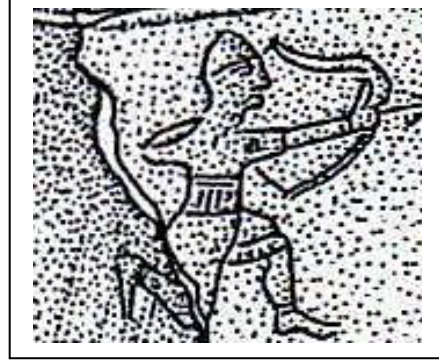
Bulunduğu Müze: Jerusalem, İsrail Müzesi

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus

Urartu", 1991,

Lev. 30, Çiz. 106

Kat. No: 48, Lev. 17b

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 9,3 / 9,4 cm

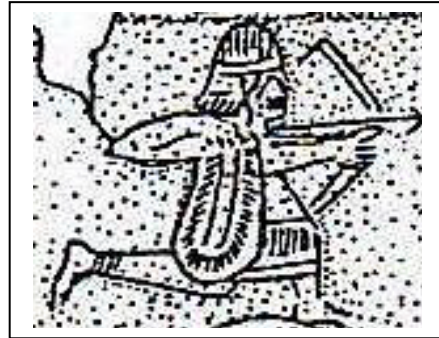
Uzunluk: Bilinmiyor

Bulunduğu Müze: Özel Koleksiyon

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus

Urartu", 1991, Lev. 31, Çiz. 107

Kat. No: 49, Lev. 18a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 10,6 cm

Uzunluk: 12 cm

Bulunduğu Müze: Özel Koleksiyon

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu",

1991, Lev. 43, Çiz. 172

Kat. No: 50, Lev. 4b

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 13,9 cm

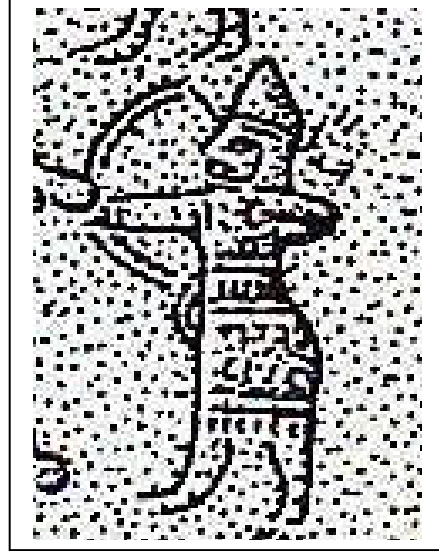
Uzunluk: 98,5 cm

Bulunduğu Müze: The Norbert Schimmel Koleksiyonu, Newyork

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu",

1991, Lev. 6-7, Çiz. 19

Kat. No: 51, Lev. 1a

Tasvirin Bulunduğu

Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 16,7-17 cm

Uzunluk: 87-88 cm

Bul. Müze: Prohistorische Staatssammlung, Münih

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 1, Çiz. 1

Kat. No: 52, Lev. 1b

Tasvirin Bulunduğu

Kemerle İlgili Bilgi:

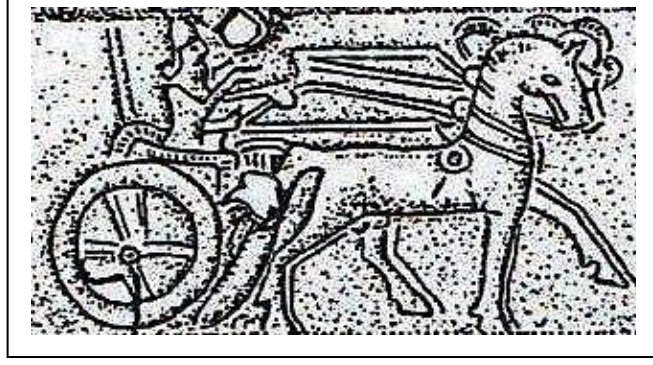
Genişlik: 7,8 cm

Uzunluk: 10,8 cm

Bulunduğu Müze: Adana

Buluntu Yeri: Giyimli?

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 1, Çiz. 8

Kat. No: 53, Lev. 2a

Tasvirin Bulunduğu

Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 9,4-10,4 cm

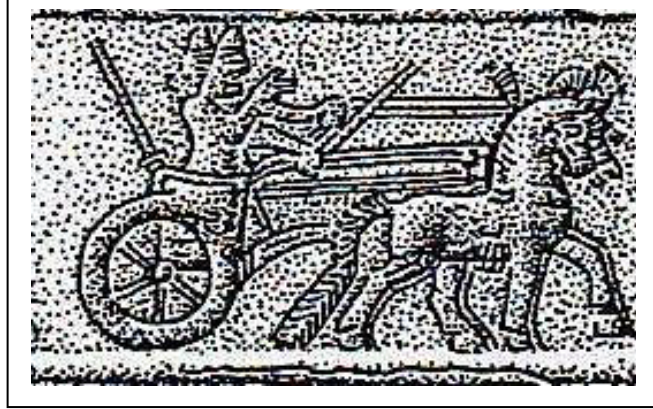
Uzunluk: Bilinmiyor

Bulunduğu Müze: Adana

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner,

"Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 34-35, Çiz. 117

Kat. No: 54, Lev. 4b

Tasvirin Bulunduğu

Kemerle İlgili Bilgi:

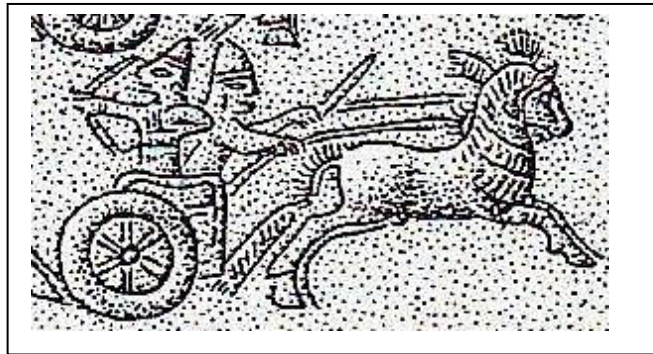
Genişlik: 13,9 cm

Uzunluk: 98,5 cm

Bulunduğu Müze: The
Norbert Schimmel, Newyork
Koleksiyonu

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 6-7, Çiz. 19

Kat. No: 55, Lev. 6b

Tasvirin Bulunduğu

Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 15,3- 15,6 cm

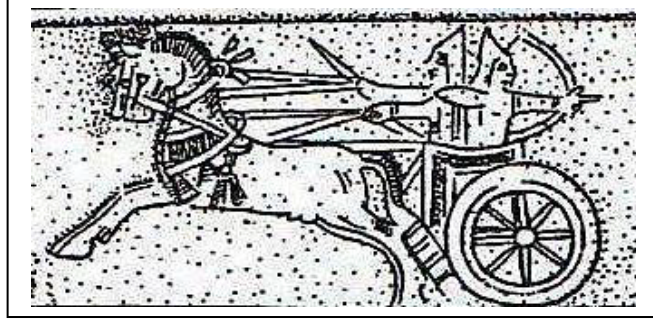
Uzunluk: 67,8 cm

Bulunduğu Müze: Özel

Koleksiyon

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 2-3, Çiz. 11

Kat. No: 56, Lev. 7a

Tasvirin Bulunduğu

emerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 16 cm

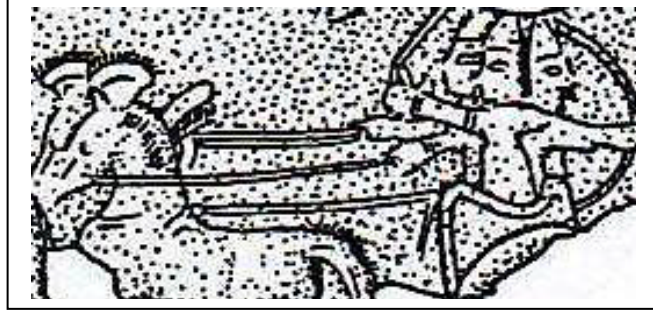
Uzunluk: Bilinmiyor

Bulunduğu Müze: Adana

Müzesi

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 6, Çiz. 33

Kat. No: 57, Lev. 10b

Tasvirin Bulunduğu

Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 16,8 / 17cm

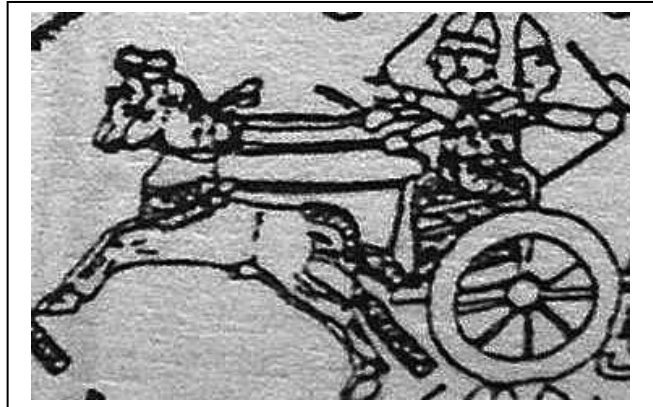
Uzunluk: 57, 4 cm

Bulunduğu Müze: Elazığ

Buluntu Yeri:-----

Kaynak: R. Çavuşoğlu,

"Urartu Kemerleri", Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2002, Çiz. 4, Kat. No. 5

Kat. No: 58, Lev. 18b

Tasvirin Bulunduğu

Kemerle İlgili Bilgi:

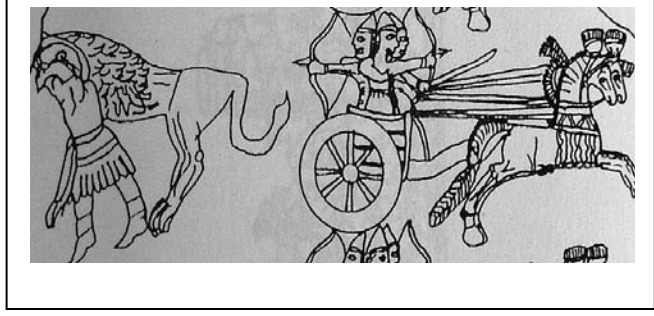
Genişlik: 9,8 cm

Uzunluk: 10,2 cm

Bulunduğu Müze: Elazığ

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: R. Çavuşoğlu, “Urartu Kemerleri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2002, Çiz. 6, Kat. No. 8

Kat. No: 59, Lev. 13a

Tasvirin Bulunduğu

Kemerle İlgili Bilgi:

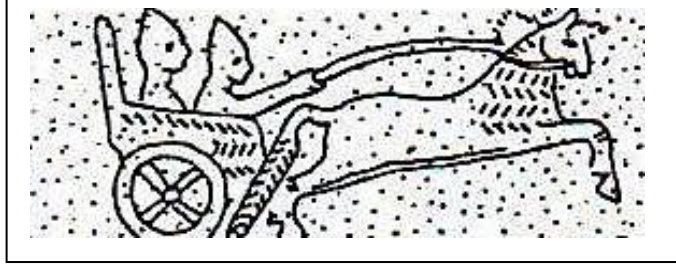
Genişlik: 8,3 cm

Uzunluk: 102,8 cm

Bulunduğu Müze: Erevan Historisches Museum Armeniens

Buluntu Yeri: Tli

Kaynak: H.J.Kellner, “Gürtelbleche aus Urartu”, 1991, Lev. 38-39, Çiz. 141

Kat. No: 60, Lev. 19a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

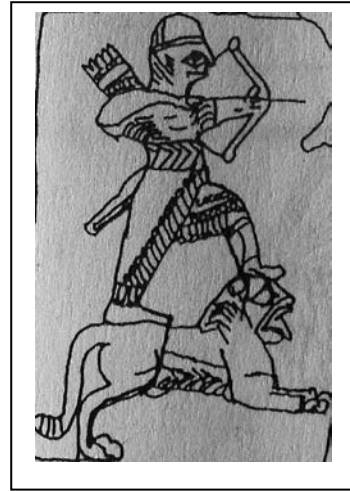
Genişlik: 9,5 cm

Uzunluk: 7 / 7,3 cm

Bulunduğu Müze: Gaziantep

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: R. Çavuşoğlu, “Urartu Kemerleri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2002, Çiz. 66, Kat. No.9

Kat. No: 61, Lev. 19b

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

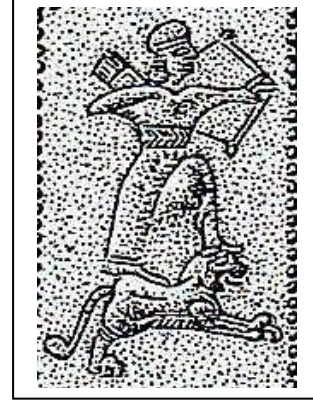
Genişlik: 9,5 cm

Uzunluk: 33 cm

Bulunduğu Müze: Ashmolean Müzesi

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu",
1991, Lev.49, Çiz. 185

Kat. No: 62, Lev. 20a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

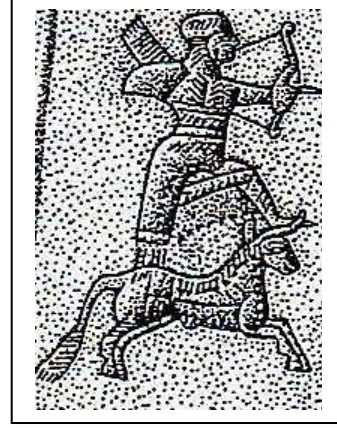
Genişlik: 9,5 / 9,9 cm

Uzunluk: 121 cm

Bulunduğu Müze: Özel Koleksiyon

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu",
1991, Lev. 51, Çiz. 188

Kat. No: 63, Lev. 9b

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

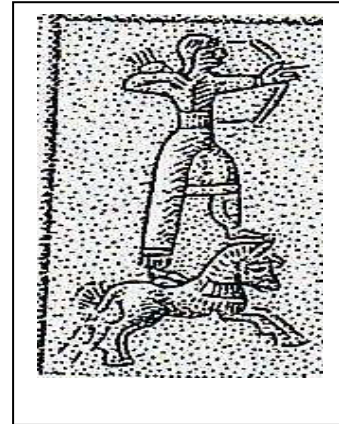
Genişlik: 9,4 cm

Uzunluk: 64 cm

Bulunduğu Müze: Paris Louvre Müzesi

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu",
1991, Lev. 48-49, Çiz. 186

Kat. No: 64, Lev. 20b

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 8,9 / 9,7 cm

Uzunluk: 38,5 cm

Bulunduğu Müze: Elazığ

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: R. Çavuşoğlu, “Urartu Kemerleri”,

Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2002, Çiz. 29, Kat. No.40

Kat. No: 65, Lev. 21a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 10,2 cm

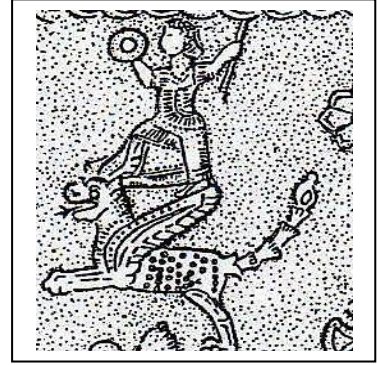
Uzunluk: 52 cm

Bulunduğu Müze: Adana

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, “Gürtelbleche aus

Urartu”, 1991, Lev. 28-29, Çiz. 102

Kat. No: 66, Lev. 21b

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 10,2 cm

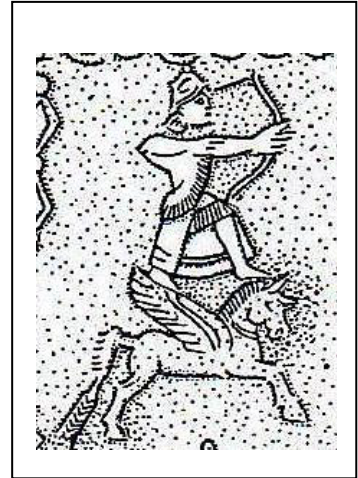
Uzunluk: 52 cm

Bulunduğu Müze: Adana

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, “Gürtelbleche aus

Urartu”, 1991, Lev. 28-29, Çiz. 102

Kat. No: 67, Lev. 22a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 8,4 cm

Uzunluk: 18,2 cm

Bulunduğu Müze: Gaziantep

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 38, Çiz. 147

Kat. No: 68, Lev. 22b

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

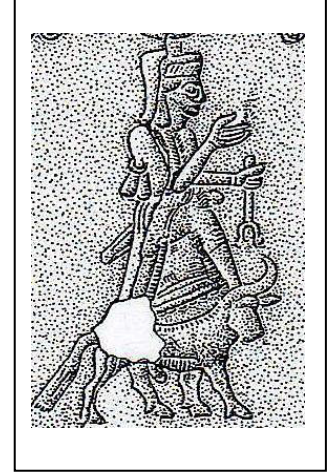
Genişlik: 11 cm

Uzunluk: Bilinmiyor

Bulunduğu Müze: Özel Koleksiyon

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 62-63, Çiz. 240

Kat. No: 69, Lev. 23a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

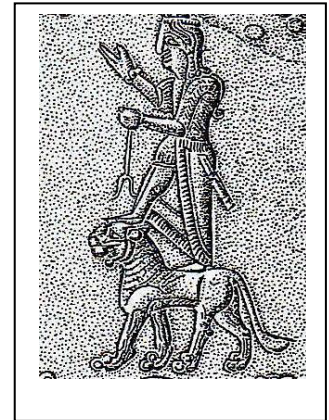
Genişlik: 11 cm

Uzunluk: 55 / 33,5 cm

Bulunduğu Müze: Karlsruhe, Badisches Landesmuseum

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 65, Çiz. 241

Kat. No: 70, Lev. 23a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 11 cm

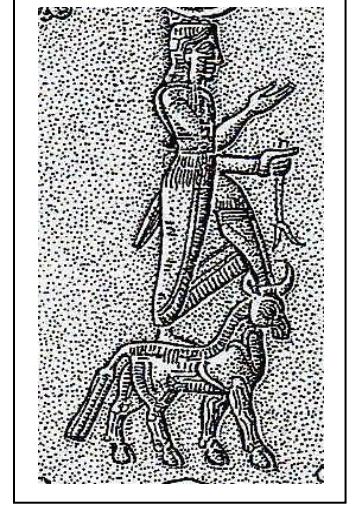
Uzunluk: 55 / 33,5 cm

Bulunduğu Müze: Karlsruhe, Badisches

Landesmuseum

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 65, Çiz. 241

Kat. No: 71, Lev. 23b

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

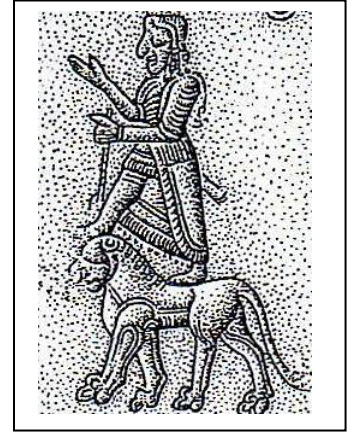
Genişlik: 11 cm

Uzunluk: 30 / 39,2 cm

Bulunduğu Müze: Özel Koleksiyon

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 65, Çiz. 242

Kat. No: 72, Lev. 23b

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 11 cm

Uzunluk: 30 / 39,2 cm

Bulunduğu Müze: Özel Koleksiyon

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 65, Çiz. 242

Kat. No: 73, Lev. 24a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

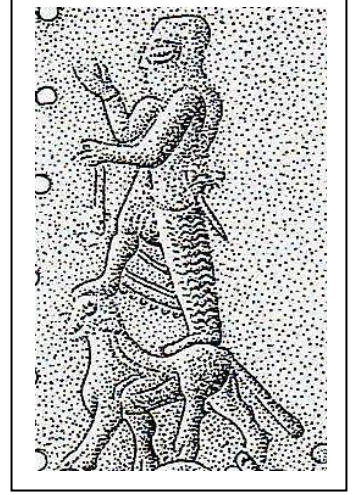
Genişlik: 10,8 cm

Uzunluk: 16,4 cm

Bulunduğu Müze: Londra British Müzesi

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 63, Çiz. 245

Kat. No: 74, Lev. 24b

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

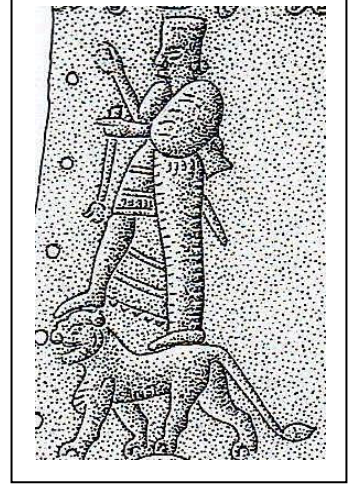
Genişlik: 11 cm

Uzunluk: 16,5 cm

Bulunduğu Müze: Londra British Müzesi

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 63, Çiz. 246

Kat. No: 75, Lev. 25a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 5,7 cm

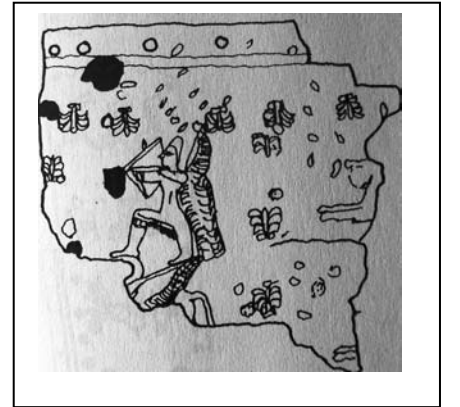
Uzunluk: 6,1 cm

Bulunduğu Müze: Elazığ

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: R. Çavuşoğlu, "Urartu Kemerleri",

Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2002, Çiz. 26, Kat. No.36

Kat. No: 76, Lev. 25b

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 9,6 / 9,7 cm

Uzunluk: 116 / 117cm

Bulunduğu Müze: München, Prohistorische
Staatssammlung

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991,
Lev.19, Çiz. 70

Kat. No:77, Lev. 5a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

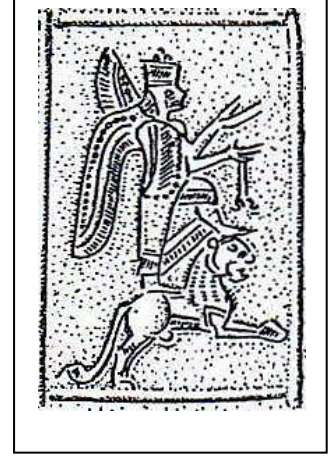
Genişlik: 9,6 cm

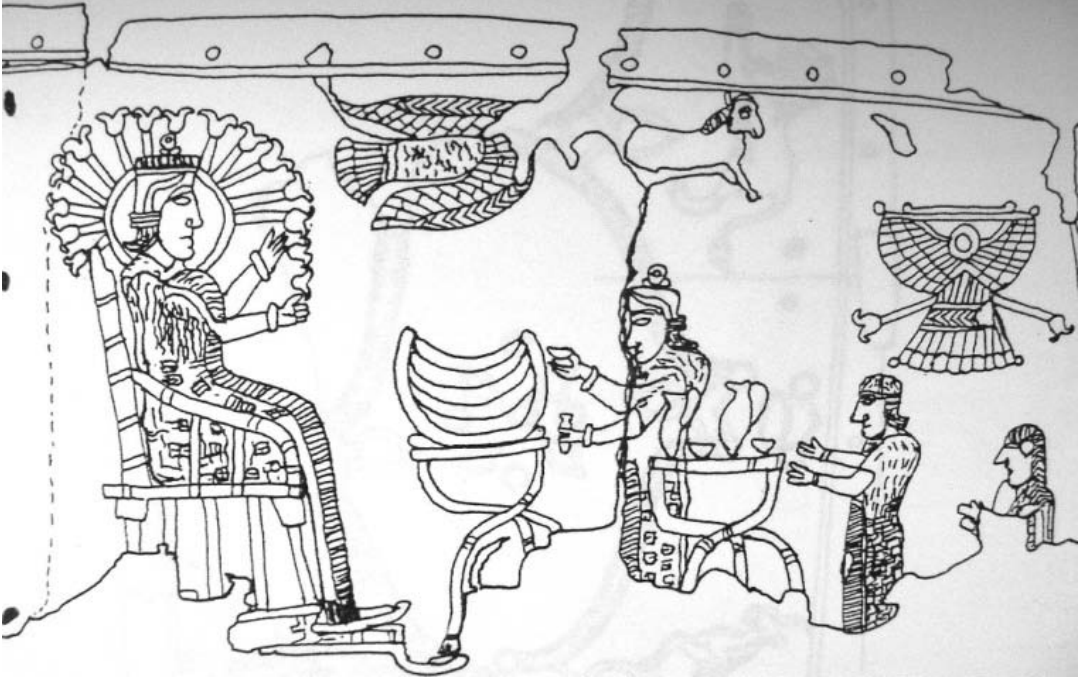
Uzunluk: 17cm

Bulunduğu Müze: München, Prohistorische
Staatssammlung

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991,
Lev. 50, Çiz. 191

Kat. No: 78

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 9,5 cm

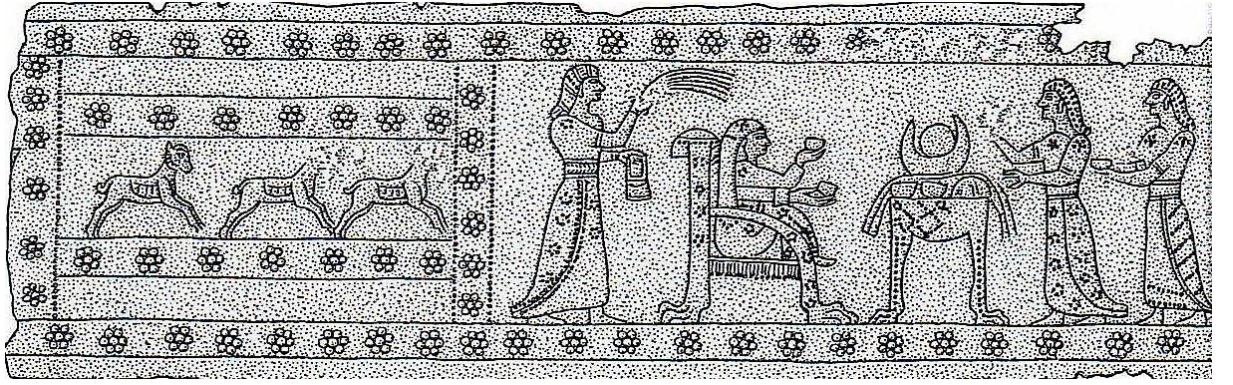
Uzunluk: 28 cm

Bulunduğu Müze: Van

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: A. Çilingiroğlu, "Bir Urartu Kemer Parçası Üzerindeki Ziyafet Sahnesi", Erol. Atalay Memorial, Arkeoloji Dergisi Özel Sayı, (Ed. H. Malay), İzmir, 1991

Kat. No: 79

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

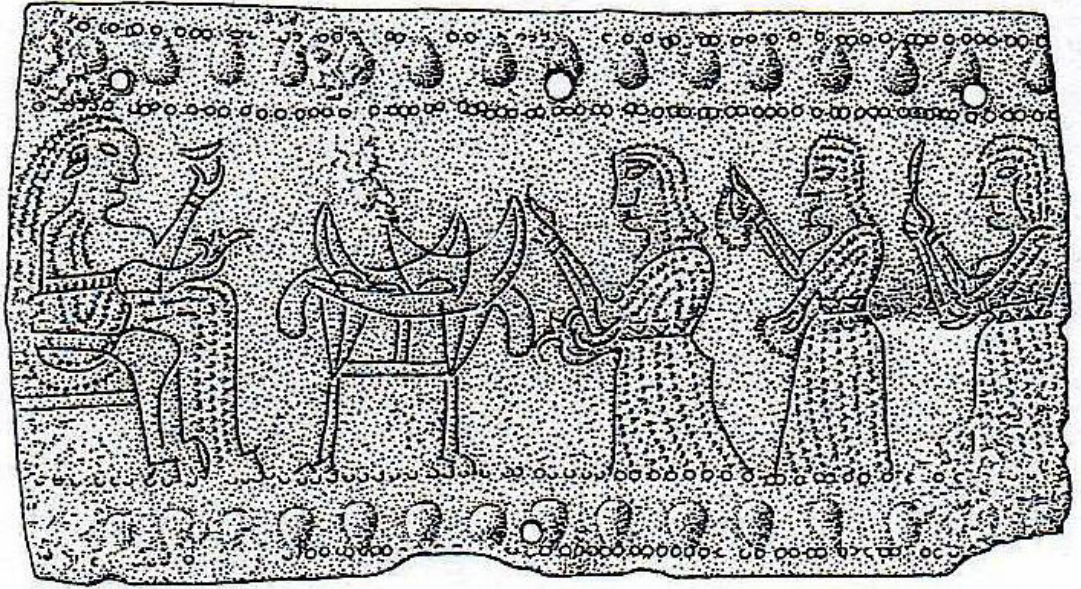
Genişlik: 6,5 cm

Uzunluk: 78 cm

Bulunduğu Müze: Land of the Bible Archaeology Foundation

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 70-71, Çiz. 279

Kat. No: 80

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 6,1 cm

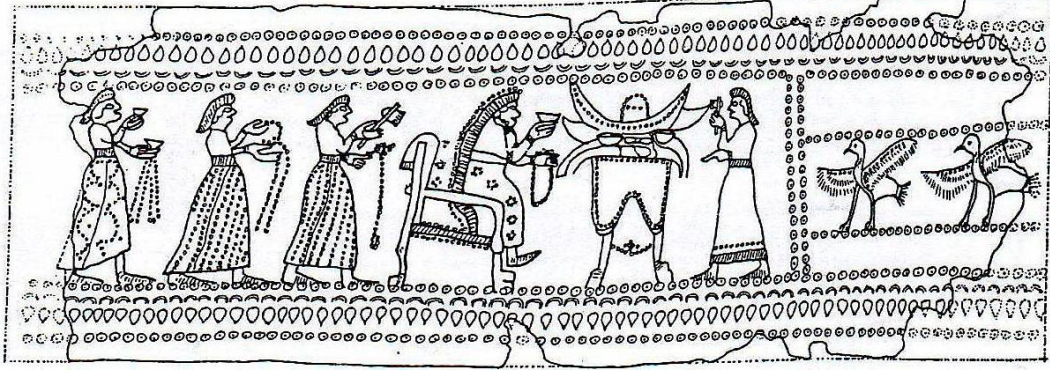
Uzunluk: 11 cm

Bulunduğu Müze: Özel Koleksiyon

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 69 Çiz. 263

Kat. No: 81

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

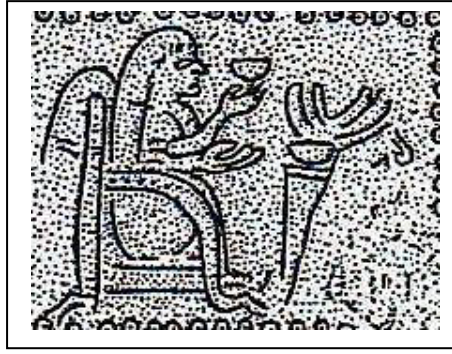
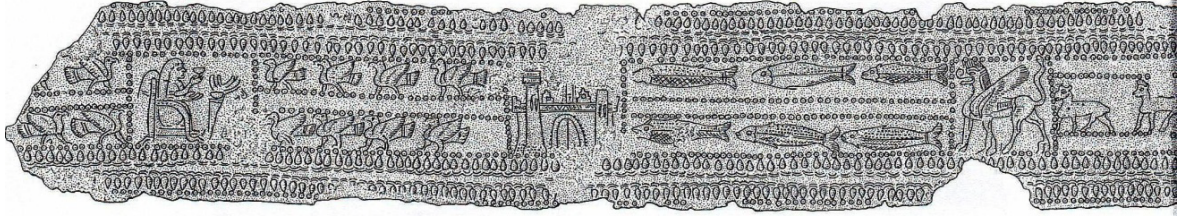
Genişlik:6,8 cm

Uzunluk: 19,5 cm

Bulunduğu Müze: Adana

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu",
1991, Lev. 69, Çiz. 262

Kat. No: 82

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 6,4 cm

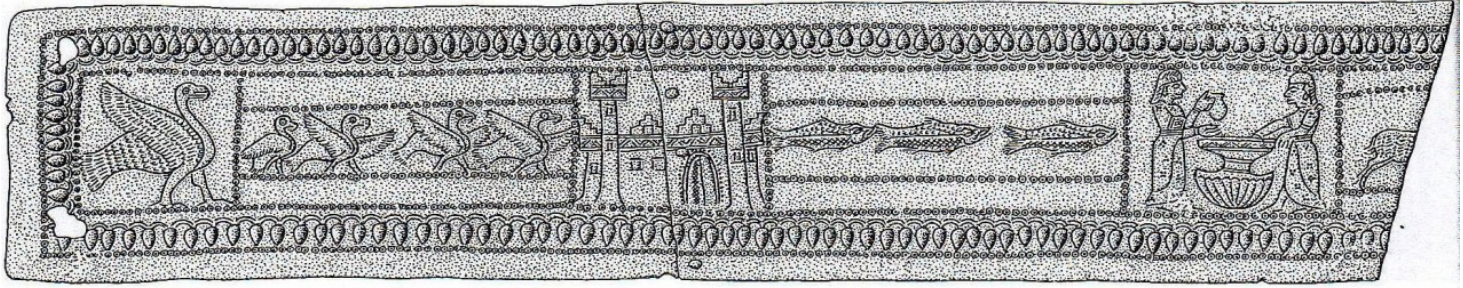
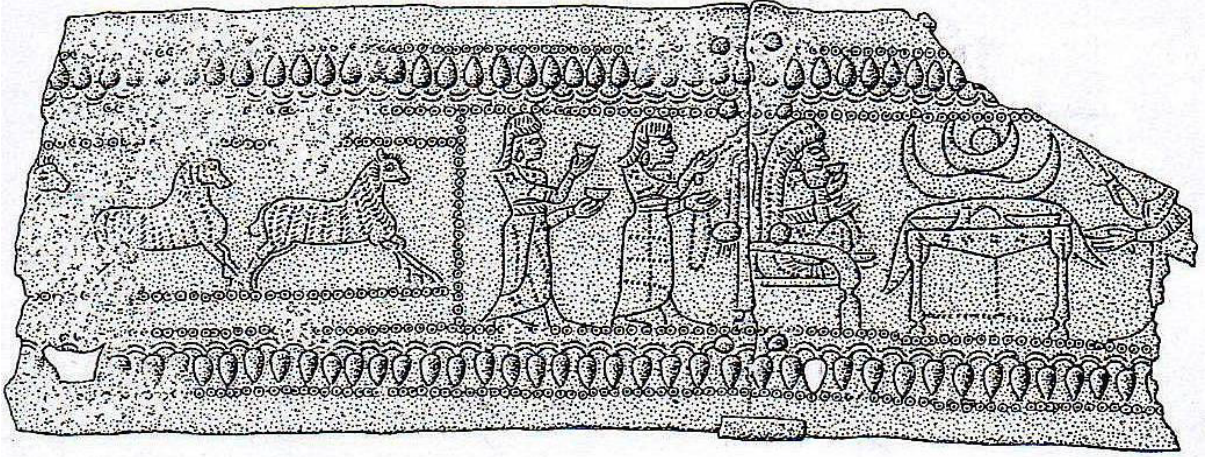
Uzunluk: 42,2 cm

Bulunduğu Müze: München, Prohistorische Staatssammlung

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 68, Çiz. 261

Kat. No: 83

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 6,0 cm

Uzunluk: 85 cm

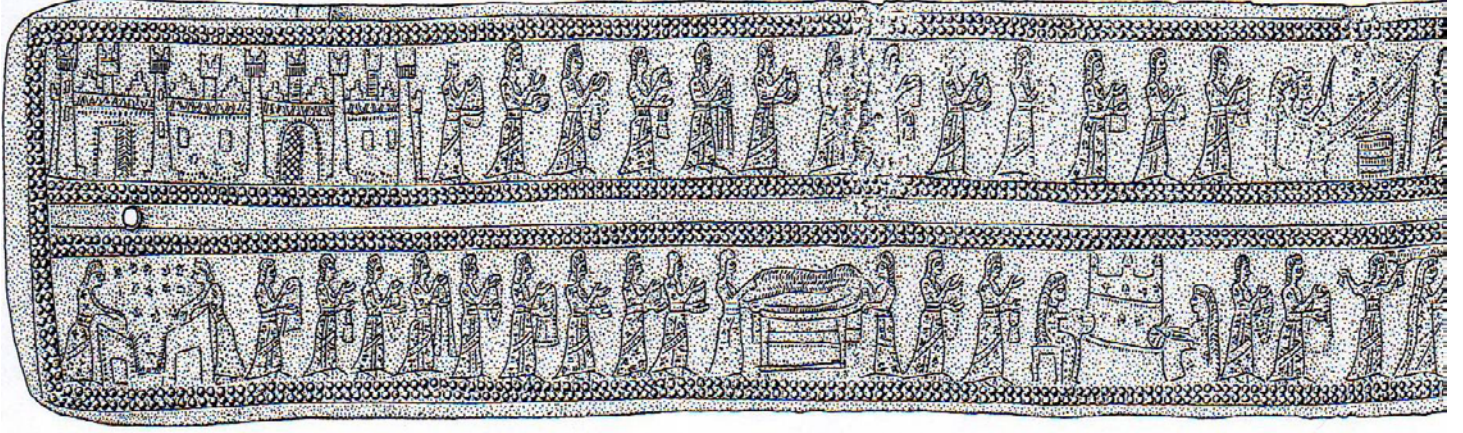
Bulunduğu Müze: Ankara Anadolu Medeniyetler

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991,

Lev. 69, Çiz. 269

Kat. No: 84

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 6,8 / 7 cm

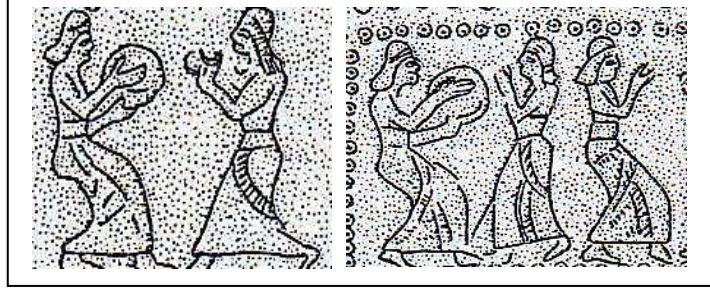
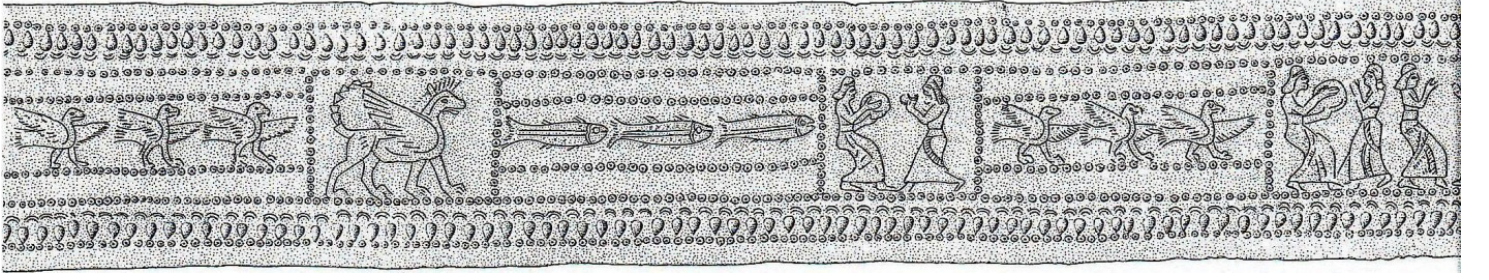
Uzunluk: 79,2 cm

Bulunduğu Müze: Prahistorische Staatssammlung, Münih

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu",

1991, Lev. 70-71, Çiz. 282

Kat. No: 85

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 6 cm

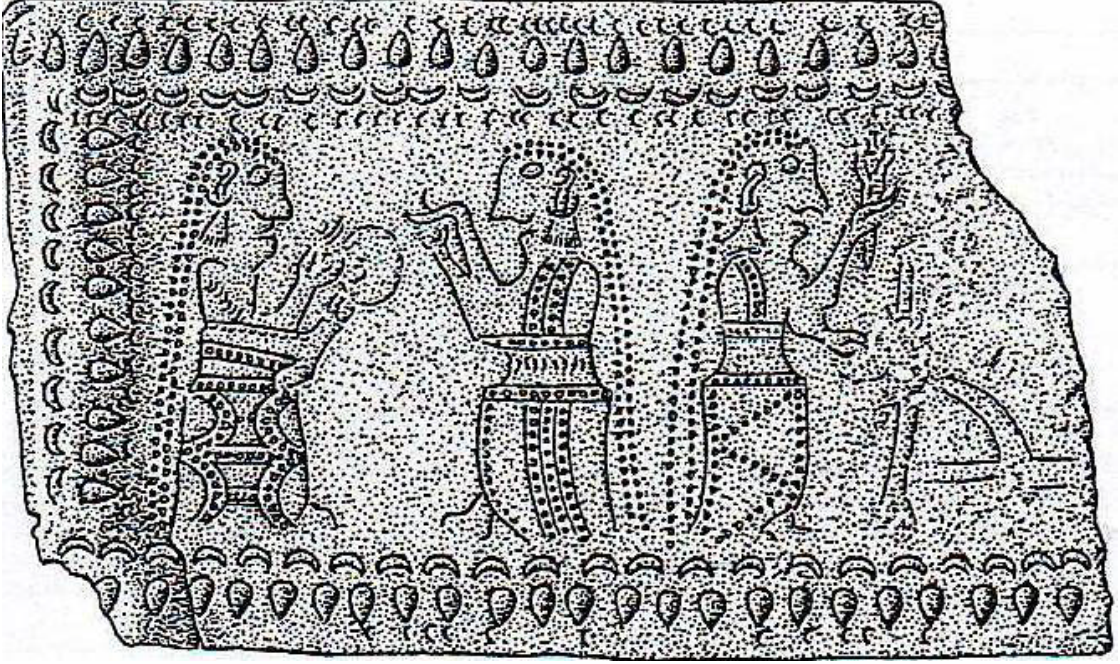
Uzunluk: 70 cm

Bulunduğu Müze: München, Prohistorische Staatssammlung

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 68, Çiz. 266

Kat. No: 86

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 6,3 cm

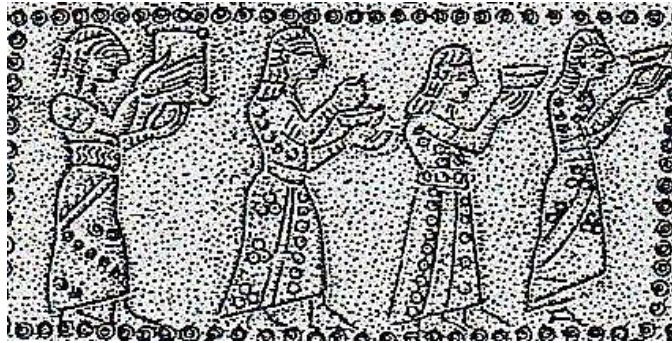
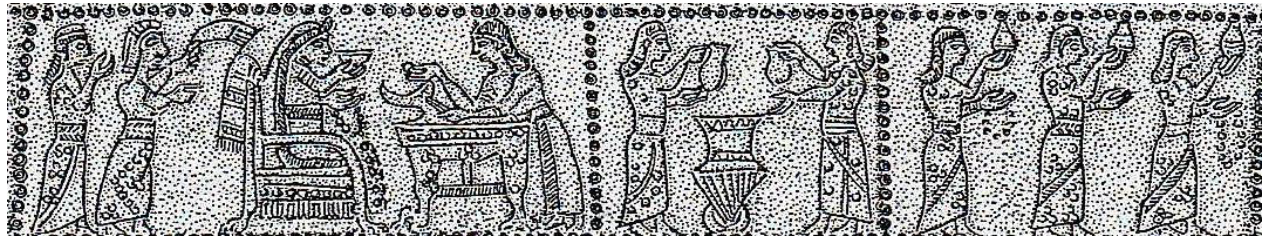
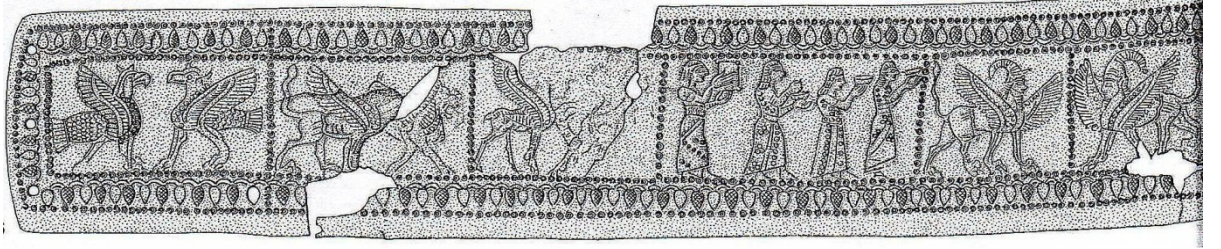
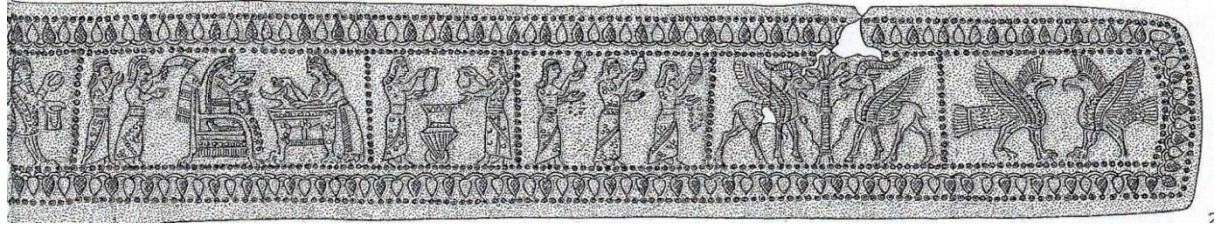
Uzunluk: 10,5 cm

Bulunduğu Müze: Özel Koleksiyon

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 69, Çiz. 260

Kat. No: 87

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 6,5 cm

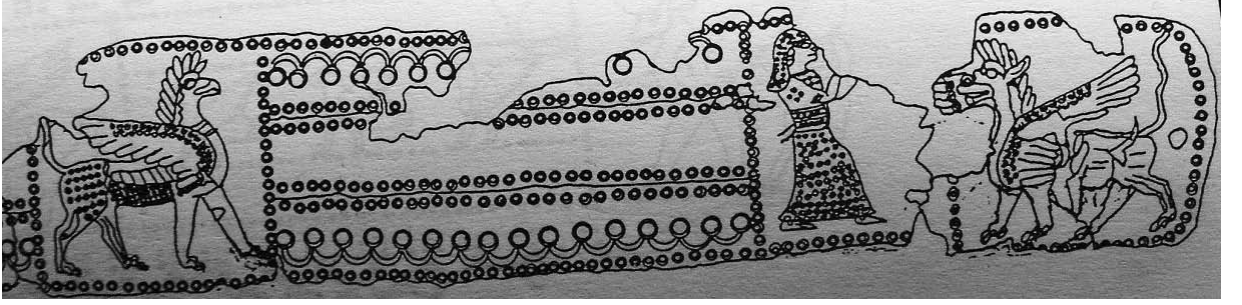
Uzunluk: 74 cm

Bulunduğu Müze: Ancient Orient Museum, Tokyo

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu",

1991, Lev. 66-67, Çiz. 256

Kat. No: 88

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 6 cm

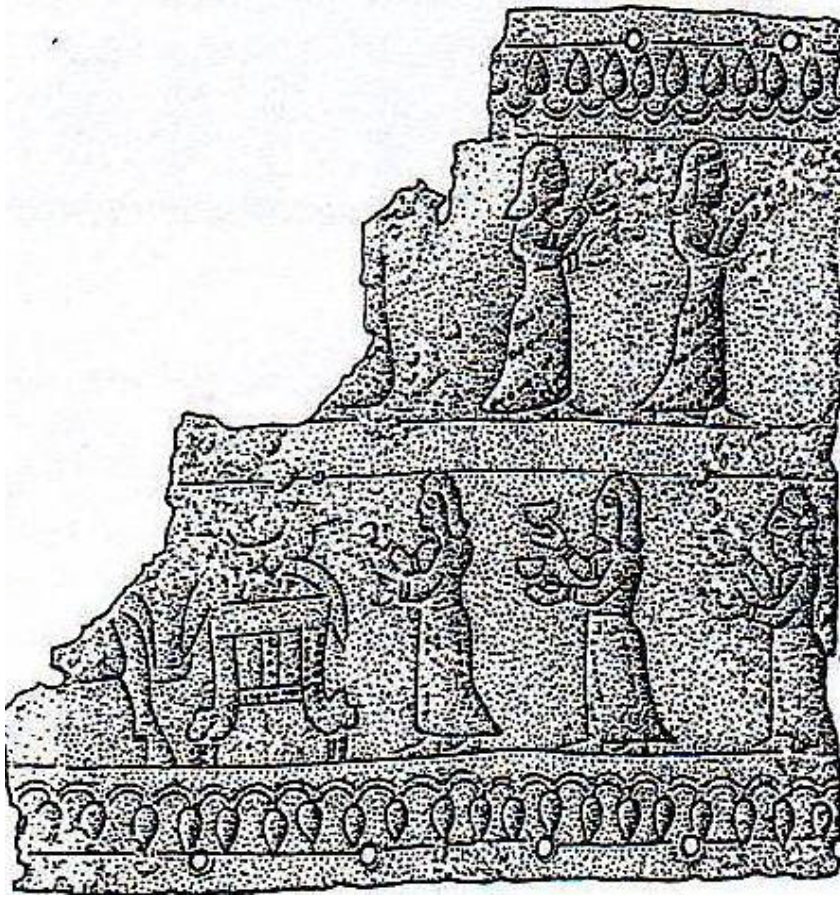
Uzunluk: 47 cm

Bulunduğu Müze: Van

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: R. Çavuşoğlu, "Urartu Kemerleri", Yayınlanmamış Doktora tezi, Kat. No. 60

Kat. No: 89

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

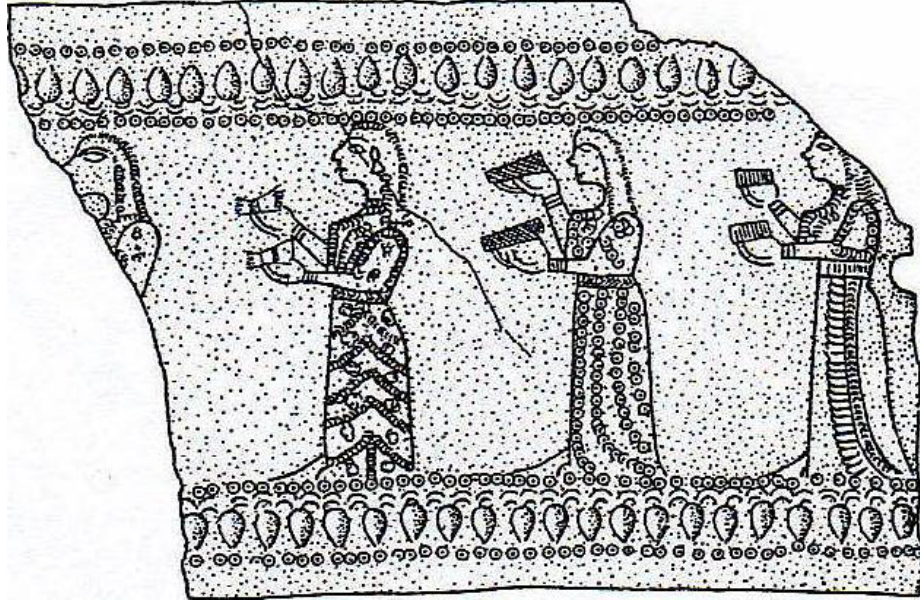
Genişlik: 7,6 cm

Uzunluk: 8,5 cm

Bulunduğu Müze: Özel Koleksiyon

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 69, Çiz. 265

Kat. No: 90

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 6,8 cm

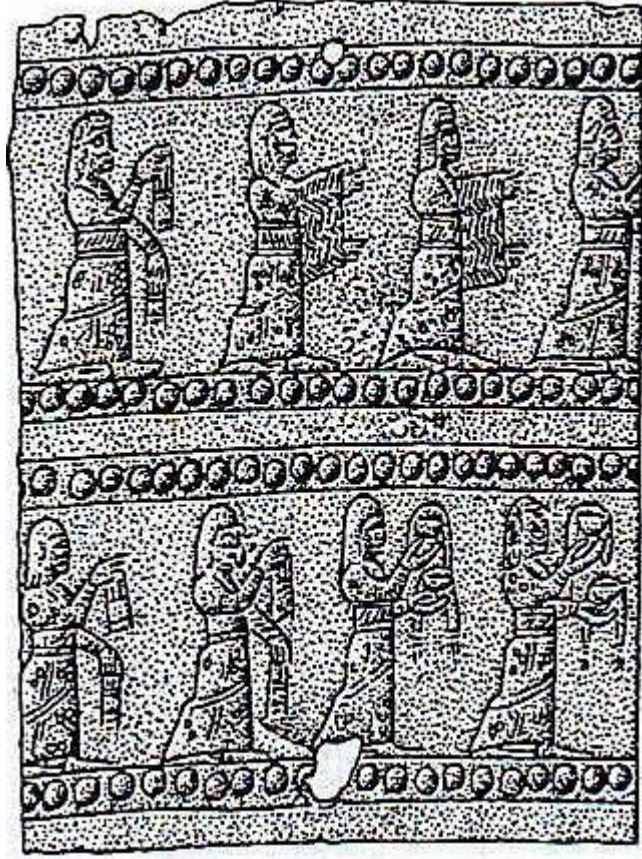
Uzunluk: 9,9 cm

Bulunduğu Müze: München, Prohistorische Staatssammlung

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 68, Çiz. 259

Kat. No: 91

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 6,9 cm

Uzunluk: 6,2 cm

Bulunduğu Müze: Özel Koleksiyon

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 69, Çiz. 274

Kat. No: 92

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

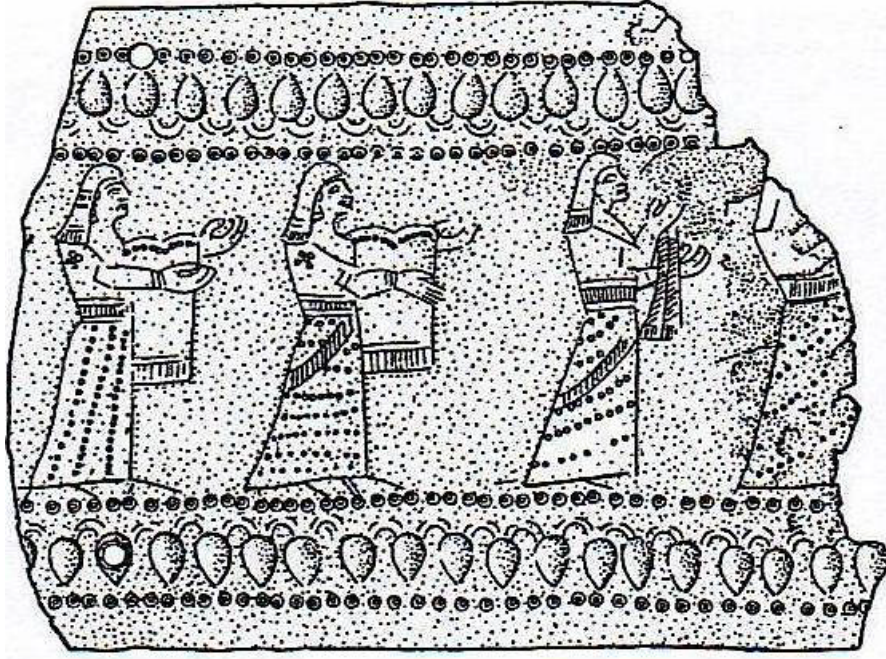
Genişlik: 6,4 cm

Uzunluk: 7,3 cm

Bulunduğu Müze: München, Prohistorische Staatssammlung

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 68, Çiz. 257

Kat. No: 93

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 6,8 cm

Uzunluk: 8,7 cm

Bulunduğu Müze: München, Prohistorische Staatssammlung

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 68, Çiz. 258

Kat. No: 94, Lev. 2a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

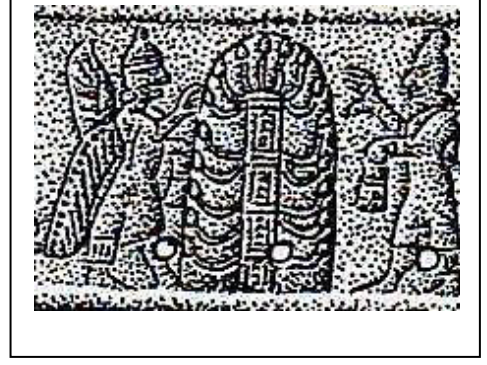
Genişlik: 9,4-10,4 cm

Uzunluk: Bilinmiyor

Bulunduğu Müze: Adana

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 34-35, Çiz. 117

Kat. No: 95, Lev. 26a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

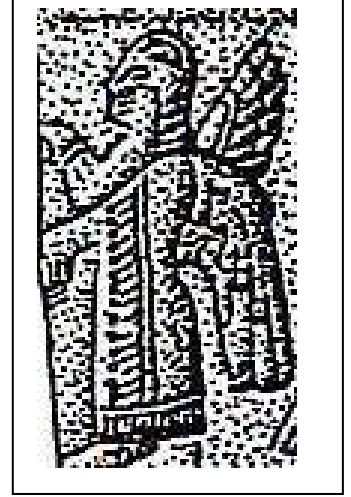
Genişlik: 7,2 cm

Uzunluk: 8,8 cm

Bulunduğu Müze: Özel Koleksiyon

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 34, Çiz. 122

Kat. No: 96, Lev. 26b

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

Genişlik: 11,5 cm

Uzunluk: 12,5 cm

Bulunduğu Müze: München, Prohistorische Staatssammlung

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 75, Çiz.308

Kat. No: 97, Lev. 27a

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

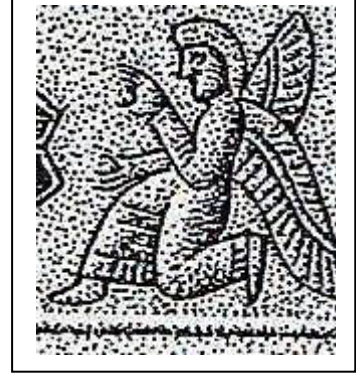
Genişlik: 14,4 cm

Uzunluk: 28,6 cm

Bulunduğu Müze: München, Prohistorische
Staatssammlung

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: H.J.Kellner, "Gürtelbleche aus Urartu", 1991, Lev. 2, Çiz. 10

Kat. No: 98, Lev. 27b

Tasvirin Bulunduğu Kemerle İlgili Bilgi:

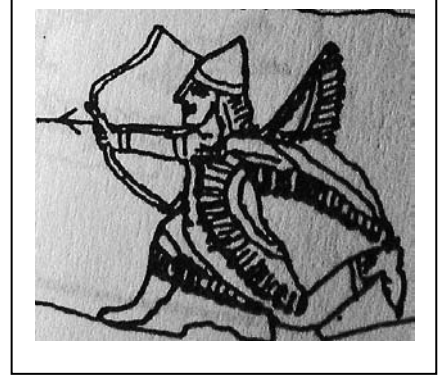
Genişlik: 1,9 cm

Uzunluk: 5,5 cm

Bulunduğu Müze: Erzurum

Buluntu Yeri: Bilinmiyor

Kaynak: R. Çavuşoğlu, "Urartu Kemerleri",
Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2002, Çiz. 44,
Kat. No.60

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

- Akurgal, E. "Urartu Medeniyeti", 1959
..... "Die Kunst Der Hethiter", Almanya, 1961
- Albenda, P. "Ornamental Wall Painting İn The Art of The Assyrian Empire",
Boston. 2005
- Amiet, P. "Antiquites İraniennes recemment acquises par le Musee du Louvre",
Suriye, 1968, Sayfa 249-258,
- Azarpay, G. "Urartian Art and Artifacts", London, 1968
- Barnett, R. D. "The Urartian Cemetery at Igdyr", Anatolian Studies, Vol. 13,
Ankara, 1963, 153-198
..... "Assyrische Skulpturen", Kanada, 1975
..... "Mezopotamia, Urartu ve İran", Ancient İvories in the Middle East
and Adjacent Countries, Qedem, Monographs of the İnstitute of
Archaeology, 1982
- Belli, O. "Urartu Sanatının Sosyo-Ekonomik Açıdan Eleştirisi Üzerine Bir
Deneme", Anadolu Araştırmaları VI, İstanbul Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1978, Sayfa 45-95
..... "Urartular", Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, 1982
..... "Urartu Kralı İşpuini'ye Ait Çivi Yazılı Ve Resimli Tunç Eserler",
Anadolu Araştırmaları IX, İstanbul, 1983
..... "Anzaf Kaleleri ve Urartu Tanrıları", 1998
..... "Giyimli Hırkanis Kazısı", Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul
Üniversitesi, 2000
..... "Doğu Anadolu'da Urartu Yol Şebekesinin Araştırılması", Türkiye
Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi, Ankara, 2000
..... " Research on Early Iron Age Fortresses and Necropoleis in Eastern
Anatolia", Anatolian Iron Age 5, 2001, Sayfa 1-15
..... "Urartu: Savaş ve Estetik", 2004
..... "Van ve Urartular", I. Van Gölü Havzası Sempozyumu, 2006
- Benedict, W. C. "Urartians and Hurrians", Journal of the American Oriental
Society, Vol. 80, No. 2, 1960

- Biber, H. "Van Müzesi'nden Hayvanlar Hakimi Betimli Bir Urartu Damga Mühürü", *Anadolu Araştırmaları* XVII/2, 1955, Sayfa. 79-84
- ..... "Urartu Silahları", *Arkeo Atlas*, sayı-4, 2005
- Bilgiç, E.-Ögün, B. "1964 Adilcevaz Kef Kalesi Kazıları", *Anatolia* VIII, 1964
- Burney, C. A. -Lawson, G. R. J. "Urartian Relief at Adilcevaz, on Lake Van and a Rock Relief from the Karasu Near Bilecik, *Anatolian Studies*, Vol. 8, 1958, Sayfa 211-218,
- Burney, C. A. - Lang D. M. "The Peoples of the Hills", *Ancient Ararat and Caucasus*, 1971
- Calmeyer, P. "Zu Einem Ziselierten Bronzehelm Des. 8. Jahrhunderts" , *Archaeologische Mitteilungen Aus Iran*, 1986, Sayfa 79-86
- ..... " Helmets and Quivers", Edit. R. Merhav, *Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E.*, 1991, Sayfa 123-133
- ..... "Some Remarks on İconography", Edit. R. Merhav, *Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E.*, 1991, Syfa. 312-319
- Curtis, J. "Urartian Bronze Belts", *Zeitschrift für Assyriologie und Vonderasiatische Archaologie* 86, 1996, Sayfa 118-136
- Çavuşoğlu, R. "A Fragmentary Urartian Belt in the Diyarbakır Museum, *SMEA* 45/1, 2003, Sayfa 21-26
- ..... "Urartu Kemerleri", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, 2002
- ..... "Urartu Kemerleri", *Arkeo Atlas*, sayı-4, 2005
- ..... "A Unique Urartian Belt in The Van Museum", *Archaeologische Mitteilungen aus Iran und Turan*, Band 37, Berlin, 2005, sy. 365-369
- Çevik, N. "On Urartian Priests", *Archaeologische Mitteilungen Aus Iran und uran*, Band 29, 1997
- Çilingiroğlu, A. "Gaziantep Müzesi'nden Bir Urartu Kemer", *Anadolu Araştırmaları* VII 1979, İstanbul, 1981, 49-55
- ..... " Urartu ve Kuzey Suriye Siyasal ve Kültürel İlişkileri", 1984
- ..... "Bir Urartu Kemer Parçası Üzerindeki Ziyafet Sahnesi" , *Erol Atalay Memorial, Arkeoloji Dergisi Özel Sayı*, İzmir, 1991
- ..... "Urartu'da Az Bilinen Bir Sanat Dalı Bezemeli Taş Kaplar", *Anadolu Araştırmaları* XIV, 1996, Sayfa 183-195

- ..... “Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı”, İzmir, 1997 Çilingiroğlu, A.-
 Salvini, M. “When was the castle of Ayanis built and what is the meaning
 of the word “suri”? *Anatolian Studies*, Vol. 49, I. Cilt, 1999, Sayfa 397-40
 ..... “Temple Area”, Edited by A. Çilingiroğlu and M. Salvini,
 “Ayanis I”, 2001, Sayfa 37-65
- Darga, M. “Hitit Sanatı”, 1992
- Dinçkol, A. M. “Cultural and Political Contacts Between Assyria and
 Urartu”, *TEL AVIV, Journal of The Institute of Archaeology of Tel Aviv
 University*, Vol. 21, 1994, Sayfa 6-21
- Düzgün, D. Ö. “Urartu Tanrılarının İkonografik Özellikleri”, Yayınlanmamış
 Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2002
- Eichler, S. “Götter, Genien und Mischwesen in der Urartaischen Kunst”,
Archaeologische Mitteilungen Aus Iran, 1984
- Erzen, A. “Giyimli Bronz Defilesi ve Giyimli Kazısı”, *Belleten*, Cilt: XXXVIII,
 Sayı: 149-152, 1974, Sayfa 191-213
- ..... “Doğu Anadolu ve Urartular”, 1992
- Forbes, T. B. “Urartian Architecture”, 1983
- Gunter, A. “Representations of Urartian and Western Iranian Fortress
 Architecture in the Assyrian Relief”, *Iran* XX, 1982, 103-112,
- Grace, F. R. “An Assyrian Winged Genius”, *The Bulletin of The Fogg Museum
 Of Art*, Cilt. IX, 2, 1940, Sayfa 22-27
- Hamilton, R. W. “Decorated Bronze Strip From Gushchi”, *Anatolian Studies*, Vo.
 15, 1965, Sayfa 41-51
- Hoffman, H. “An Urartian Decorated Bronze Strip From Diyarbakır”, *Studies
 Presented to George M.A. Hanfmann*, Edit. D. G. Mitten, J. G. Pedley, J.
 A. Scott, Fogg Art Museum, Harvard University Monographs in Art and
 B. Archaeology II, 1971, 69-77
- Kantor, H. J. “A Fragment of A Gold Applique from Ziwiyeh and Some Remarks
 on the Artistic Traditions of Armenia and Iran During the Early First
 Millennium B.C. *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 19, No. 1, 1960,
 Sayfa 1-14

- Karaosmanoğlu, M. “ Urartu’da Metal, Fildişi ve Taş İşlemeciliği”,
Yayınlanmamış Doktora Ön Çalışması, 1981
- .....“Suçatı Kemerı”, Belleten Cilt. LV, Sayı 212-214, Türk Tarih
Kurumu, Ankara, 1991, Sayfa 595-603
- Kellner, H. J. “ Ein Datierter Silberfund Aus Urartu”, Anatolia XIX, 1975/ 1976,
Sayfa 57-65, Taf. I-II
- ..... “Bronzene Weihe - und Votivgaben”, Urartu, Ein Wiederentdeckte
Rivale Assyriens, 1976, Sayfa 53-60
- ..... “Ein Neues Goldmedaillon Aus Urartu”, Archaeologische
Mitteilungen Aus İran, Band 13, 1980, 83-90
- ..... “Votives From Urartu”, IX. Türk Tarih Kongresi, I. Cilt,
1986, Sayfa 311-316
- ..... “Gürtel in Urartu”, X. Türk Tarih Kongresi, I. Cilt, Ankara, 1990,
sy. 153-162
- ..... “Votive Plaques”, Edit. R. Merhav, Urartu A Metalworking Center
in The First Millenium B.C.E, 1991, Sayfa 286-289
- ..... “Madallions and Pectorals”, Edit. R. Merhav, Urartu A
Metalworking Center in The First Millenium B.C.E, 1991, Sayfa 164-166
- ..... “Grouping and Dating of Bronze Belts”, Edit. R. Merhav, Urartu A
Metalworking Center in The First Millenium B.C.E, 1991, Sayfa 142-161
- Kendall, T. “Urartian Art in Boston: The Bronze Belts and a Mirror”, Boston
Museum Bulletin, Vol. 75, 1977, Sayfa 26-58
- Kocaman, S. E. “Urartu Kültürü Üzerindeki Geç Hitit Etkileri”, Yayınlanmamış
Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007
- Konakçı, E – Bşatürk, M. B. “Military and Militia in the Urartian State”,
Yayınlanmakta
- Köroğlu, K. “Urartu Krallığı Döneminde Elazığ (Alzi) ve Çevresi”, 1996
- Köroğlu, K- Konyar, E. “Van Gölü Havzası’nda Erken Demir Çağı Problemi”,
Arkeoloji ve Sanat, 119, 2005, Sayfa 25-38
- Lorenz, T. “Urartaischer Bronzegurt Im Martin Von Wagner-Museum Der
Universitat Würzburg”, Archaeologischer Anzeiger, Belin, 1984, Sayfa 1-11
- Lloyd, S. “Türkiye’nin Tarihi.”, 1997

- Loon, V. "Urartian Art", 1966
- Madhlom, T.A. "The Chronology of Neo-Assyrian Art", 1970
- Merhav, R. "Ceremonial Buckets", *Urartu A Metalworking Center in the First Millennium B.C.E.*, 1991, sy. 221
- Mellaart, J. "Çatalhöyük Anadolu'da Bir Neolitik Kent", İstanbul, 2000, sy. 200, res. 22
- Moorey, P. R. S. "Some Ancient Metal Belts: Their Antecedents and Relatives", *İran*, Vol. 5, 1967, 83-98
- Oganesjan, K. A. "The Wall Paintings of Ereboani", 1973
- Orthmann, F. "Untersuchungen Zur Spathethitischen Kunst", 1971
- Öğün, B. "Van'da Urartu Sulama Tesisleri ve Şamram (Semiramis) Kanalı", 1970
- Özgüç, T. "Altın-tepe, Mimarlık Anıtları ve Duvar Resimleri", 1966
- ..... "Altın-tepe II. Mezarlar, Depo Binası ve Fildişi Eserler", 1969
- ..... " The Decorated Bronze Strip and Plaques From Altın-tepe", *Mansel'e Armağan/ Melanges Mansel II*, 1974, Sayfa 847-860
- ..... " Jewellery, Gold Votive Plaques and Silver Belts from Altın-tepe", *Anatolien Studies*, Vol. 33, 1983
- Özgünel, Ç. "Urartu Kemer Parçaları Üzerine Bir Tanıtım", *Belleten* L, 1986, Sayfa 403-412
- Parrot, A. "Asur", 1961
- Piliposyan, A. S. "An Urartian Bronze Belt", *Studi Micenei ed Egeo-Anatolica* XXXVII, Roma, 1996, Sayfa 123-130
- Piotrovsky, B. B. "Urartu The Kingdom of Van and Its Art", 1967
- ..... " Urartu", 1969
- Pritchard, J. B. "The Ancient Near East in Pictures", New Jersey, 1969
- Salvini, M. " Historical Introduction", Edit. R. Merhav, *Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E.*, 1991, Sayfa 4-13
- ..... "The İnscription of The Urartian King Ruşalı at Kef Kalesi (Adilcevaz)", *Studi Micenei Ed Egeo- Anatolici*, Fascicolo XI/I, 1998, Sayfa 123-130
- ..... "Urartu Tarihi ve Kültürü", İstanbul, 2006
- Seidl, U. "Ein Urartaischer Dämonenkampf", *Acta Praehistorica et*

- Archaeologica, 1992, Sayfa 143-157
- ..... “Bronzekunst Urartus”, Germany, 2004
- Sevin, V. “The Oldest Highway: Between The Regions of Van and Elazığ in Eastern Anatolia”, Vol. 62, No. 234, 1988, Sayfa 547-551
- ..... “Urartular’a Ait Dünyanın En Eski Yolu”, Anadolu Araştırmaları XI, 1989, Sayfa 47-56
- ..... “Origins of the Urartians in the Light of the Van/Karagündüz Excavations”, Anatolian Studies, Vol. 49, Anatolian Iron Ages 4. Proceedings of the Fourth Anatolian Iron Ages Colloquium Held at Mersin, 1997 (1999), Sayfa 159-164
- ..... “Yeni Asur Sanatı I Mimarlık”, Ankara, 1999
- ..... “Eski Anadolu ve Trakya”, 2003
- ..... “Son Tunç/ Erken Demir Çağı Van Bölgesi Kronolojisi, Kökeni Aranan Bir Devlet Urartu”, Belleten, Cilt. LXVIII, sayı: 252, 2004
- ..... “Giyimli Adak Levhaları”, Arkeo Atlas, Sayı 4, 2005, Sayfa 93
- Strommenger, E. “Fünf Jahrtausende Mesopotomien”, 1962
- Tarhan, M. T. “Urartu Devleti’nin Yapısal Karakteri”, IX. Türk Tarih Kongresi, I. Cilt, 1986, Sayfa 285-301
- ..... “Recent Research at The Urartian Capital Tushpa”, TEL AVIV, Journal of The Institute of Archaeology of Tel Aviv Universty, Vol. 21, 1994, Sayfa 22-52
- Taşyürek, O. A. “Adana Bölge Müzesi’ndeki Karahasan Bronz Urartu Kemer”, Anatolia XVII, 1973 (1975), 197-205
- ..... “Adana Bölge Müzesindeki Urartu Kemerleri”, 1975
- ..... “Adana Bölge Müzesi’ndeki “Dedeli” Bronz Urartu Kemer”, Türk Arkeoloji Dergisi XXIV/2, 1977, 153-164
- ..... “The Urartian Bronze Hoard From Giyimli”, The Magazine of Archaeology/Anthropology, Vol. 19, No. 4, Summer 1977, Sayfa 12-20
- ..... “Giyimli (Hırkanis) Adak Levhalarından Örnekler”, Belleten, Cilt. XLII, Sayı. 165-168, 1978, Sayfa 201-219
- ..... “Some İrania Elements on Urartian Bronze Offering Plaques

from Giyimli”, Studi Micenei ed Egeo- Anatolici, Fascicolo XXII,
s.p.a, 1980

Uçankuş, T. “Arkeoloji, Tarih Öncesinden Perslere Kadar Anadolu”, 2000

Yaylalı, S. “ Erzurum Müzesi’ndeki Urartu Bronz Kemerleri”, Yayınlanmamış
Yüksek Lisans Tezi”,Erzurum, 1986

Yıldırım, R. “Urartu’nun Batı Bölgesi”, XI. Türk Tarih Kongresi, I. Cilt, 1994,
Sayfa 287-294

Zimansky, P. E. “Ecology and Empire: The Structure of the Urartian State”,
Studies in Ancient Oriental Civilization, No.41, 1982

..... “Urartian Material Culture As State Assemblage: An Anomaly in
the Archaeology of Empire”, Bulletin of the American Schools of Oriental
Research, No. 299/300, The Archaeology of Empire in Ancient Anatolia,
Aug.-Nov. 1995, Sayfa 103-115

..... “Ancient Ararat A Handbook of Urartian Studies”, 1998

LEVHA ve KATALOĞ LİSTESİ

- Kat. No. 1**   **Levha 1a:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche Aus**
Urartu, München, 1991, çizim no. 1
- Kat. No. 2**   **Levha 1b:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche Aus**
Urartu, München, 1991, çizim no. 8
- Kat. No. 3**   **Levha 2 a:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche Aus**
Urartu, München, 1991, çizim no. 117
- Kat. No. 4**   **Levha 2 b:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche Aus**
Urartu, München, 1991, çizim no. 417
- Kat. No. 5**   **Levha 3 a:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche Aus**
Urartu, München, 1991, çizim no. 21
- Kat. No. 6**   **Levha 3 b:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche Aus**
Urartu, München, 1991, çizim no. 127
- Kat. No. 7**   **Levha 4 a:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche Aus**
Urartu, München, 1991, çizim no. 19
- Kat. No. 8**   **Levha 4 a:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche Aus**
Urartu, München, 1991, çizim no. 19
- Kat. No. 9**   **Levha 5 a:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche Aus**
Urartu, München, 1991, çizim no. 191
- Kat. No. 10**   **Levha 5 b:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche Aus**
Urartu, München, 1991, çizim no. 103

- Kat. No. 11 Levha 6 a:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche Aus Urartu**, München, 1991, çizim no. 447
- Kat. No. 12 Levha 6 b:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche Aus Urartu**, München, 1991, çizim no. 11
- Kat. No. 13 Levha 7 a:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche Aus Urartu**, München, 1991, çizim no. 33
- Kat. No. 14 Levha 8 a:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche Aus Urartu**, München, 1991, çizim no. 82
- Kat. No. 15 Levha 8 b:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche Aus Urartu**, München, 1991, çizim no. 55
- Kat. No. 16 Levha 9 a:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche Aus Urartu**, München, 1991, çizim no. 186
- Kat. No. 17 Levha 9 b:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche Aus Urartu**, München, 1991, çizim no. 186
- Kat. No. 18 Levha 10 a:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche Aus Urartu**, München, 1991, çizim no. 84
- Kat. No. 19 Levha 10 b:** Bronz Kemer Parçası, R. Çavuşoğlu, **Urartu Kemerleri**, Erzurum, 2002, Kat. No. 5, çizim no. 4
- Kat. No. 20 Levha 11 a:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche Aus Urartu**, München, 1991, çizim no. 238
- Kat. No. 21 Levha 11 b:** Bronz Kemer Parçası, R. Çavuşoğlu, **Urartu Kemerleri**, Erzurum, 2002, Kat. No. 10, çizim no. 8

Kat. No. 22 Levha 12 a: Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**

Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 130

Kat. No. 20 Levha 11 a: Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**

Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 238

Kat. No. 23 Levha 4 b: Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**

Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 19

Kat. No. 24 Levha 14 a: Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**

Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 182

Kat. No. 25 Levha 12 b: Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**

Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 174

Kat. No. 26 Levha 13 a: Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**

Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 141

Kat. No. 27 Levha 13 b: Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**

Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 83

Kat. No. 28 Levha 7 b: Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**

Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 33

Kat. No. 29 Levha 10 b: Bronz Kemer Parçası, R. Çavuşoğlu, **Urartu**

Kemerleri, Erzurum, 2002, Kat. No. 5, çizim no. 4

Kat. No. 30 Levha 2 a: Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**

Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 117

Kat. No. 31 Levha 2 a: Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**

Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 117

- Kat. No. 32 Levha 2 a:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**
Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 117
- Kat. No. 33 Levha 2 a:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**
Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 117
- Kat. No. 34 Levha 9 a:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**
Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 186
- Kat. No. 35 Levha 14 a:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**
Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 182
- Kat. No. 36 Levha 14 b:** Bronz Kemer Tokası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**
Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 441
- Kat. No. 37 Levha 14 b:** Bronz Kemer Tokası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**
Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 441
- Kat. No. 38 Levha 14 b:** Bronz Kemer Tokası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**
Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 441
- Kat. No. 39 Levha 15 a:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**
Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 108
- Kat. No. 40 Levha 15 a:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**
Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 108
- Kat. No. 41 Levha 15 b:** Bronz Kemer Parçası, R. Çavuşoğlu, **Urartu**
Kemerleri, Erzurum, 2002, Kat. No. 21, çizim no. 19
- Kat. No. 42 Levha 16 a:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**
Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 88

Kat. No. 43 Levha 16 b: Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**

Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 163

Kat. No. 44 Levha 3 a: Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**

Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 21

Kat. No. 45 Levha 13 a: Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**

Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 141

Kat. No. 46 Levha 17 a: Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**

Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 106

Kat. No. 47 Levha 17 a: Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**

Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 106

Kat. No. 48 Levha 17 b: Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**

Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 107

Kat. No. 49 Levha 18 a: Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**

Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 172

Kat. No. 50 Levha 4 b: Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**

Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 19

Kat. No. 51 Levha 1 a: Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**

Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 1

Kat. No. 52 Levha 1 b: Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**

Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 8

Kat. No. 53 Levha 2 a: Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**

Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 117

- Kat. No. 54 Levha 4 b:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**
Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 19
- Kat. No. 55 Levha 6 b:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**
Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 11
- Kat. No. 56 Levha 7 a:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**
Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 33
- Kat. No. 57 Levha 10 b:** Bronz Kemer Parçası, R. Çavuşoğlu, **Urartu**
Kemerleri, Erzurum, 2002, Kat. No. 5, çizim no. 4
- Kat. No. 58 Levha 18 b:** Bronz Kemer Parçası, R. Çavuşoğlu, **Urartu**
Kemerleri, Erzurum, 2002, Kat. No. 8, çizim no. 6
- Kat. No. 59 Levha 13 a:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**
Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 141
- Kat. No. 60 Levha 19 a:** Bronz Kemer Parçası, R. Çavuşoğlu, **Urartu**
Kemerleri, Erzurum, 2002, Kat. No. 94, çizim no. 66
- Kat. No. 61 Levha 19 b:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**
Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 185
- Kat. No. 62 Levha 20 a:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**
Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 188
- Kat. No. 63 Levha 9 b:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**
Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 186
- Kat. No. 64 Levha 20 b:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**
Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 40

Kat. No. 65   Levha 21 a: Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**

Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 102

Kat. No. 66   Levha 21 b: Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**

Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 102

Kat. No. 67   Levha 22 a: Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**

Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 147

Kat. No. 68   Levha 22 b: Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**

Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 240

Kat. No. 69   Levha 23 a: Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**

Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 241

Kat. No. 70   Levha 23 a: Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**

Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 241

Kat. No.71   Levha 23 b: Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**

Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 242

Kat. No.72   Levha 23 b: Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**

Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 242

Kat. No.73   Levha 24 a: Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**

Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 245

Kat. No.74   Levha 24 b: Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**

Aus Urartu, München, 1991, çizim no. 246

Kat. No.75   Levha 25 a: Bronz Kemer Parçası, R. Çavuşoğlu, **Urartu**

Kemerleri, Erzurum, 2002, Kat. No. 36, çizim no. 26

- Aus Urartu**, München, 1991, çizim no. 260
- Kat. No. 87** : Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**
- Aus Urartu**, München, 1991, çizim no. 256
- Kat. No. 88** : Bronz Kemer Parçası, R. Çavuşoğlu, **Urartu**
- Kemerleri**, Erzurum, 2002, Kat. No.60, çizim no. 44
- Kat. No. 89** : Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**
- Aus Urartu**, München, 1991, çizim no. 265
- Kat. No. 90** : Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**
- Aus Urartu**, München, 1991, çizim no. 259
- Kat. No. 91** : Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**
- Aus Urartu**, München, 1991, çizim no. 274
- Kat. No. 92** : Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**
- Aus Urartu**, München, 1991, çizim no. 257
- Kat. No. 93** : Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**
- Aus Urartu**, München, 1991, çizim no. 258
- Kat. No. 94 Levha 2 a:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**
- Aus Urartu**, München, 1991, çizim no. 117
- Kat. No. 95 Levha 26 a:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**
- Aus Urartu**, München, 1991, çizim no. 122
- Kat. No. 96 Levha 26 b:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**
- Aus Urartu**, München, 1991, çizim no. 308
- Kat. No. 97 Levha 27 a:** Bronz Kemer Parçası, H. J. Kellner, **Gürtelbleche**

Aus Urartu, München, 1991, izim no. 10

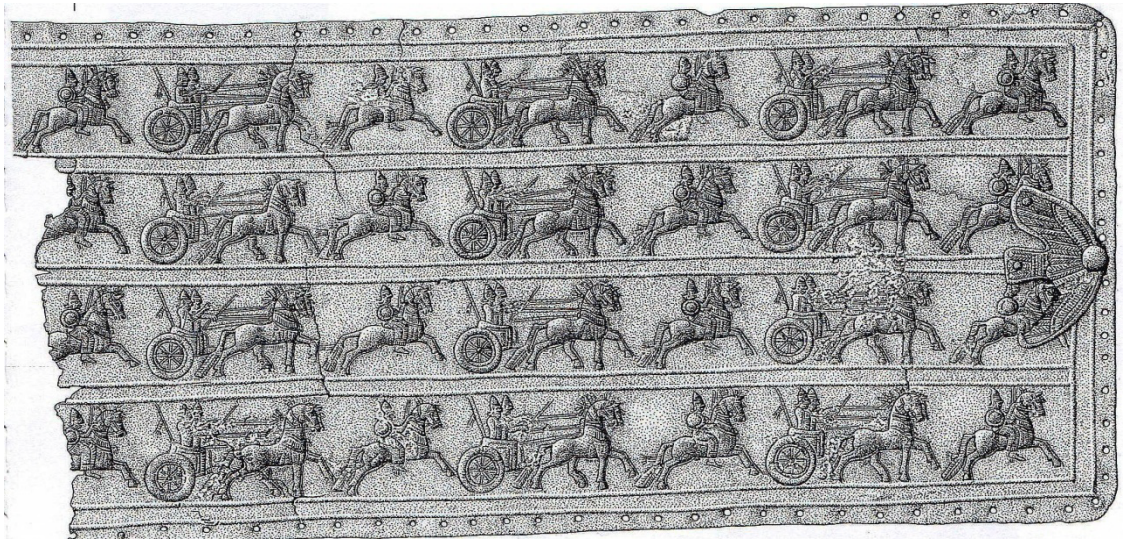
Kat. No. 98 Levha 27 b: Bronz Kemer Parası, R. avuşoğlu, **Urartu**

Kemerleri, Erzurum, 2002, Kat. No. 60, izim no. 44

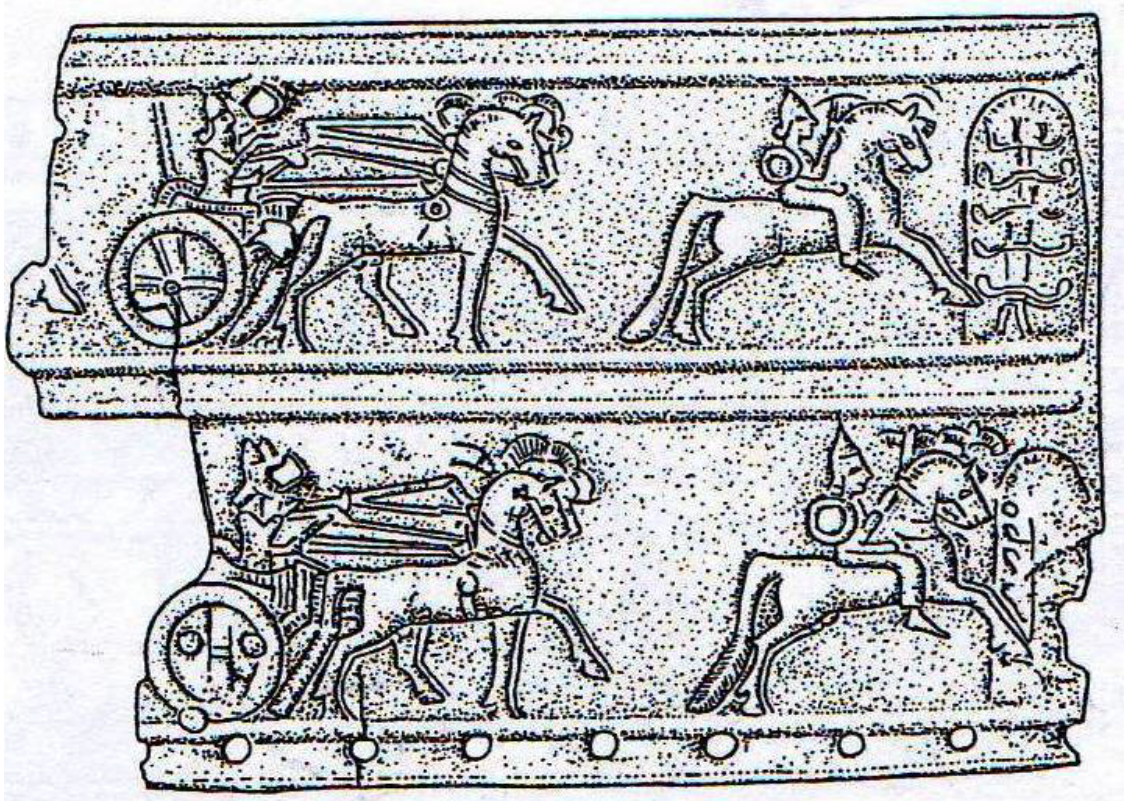
LEVHALAR

LEVHA1

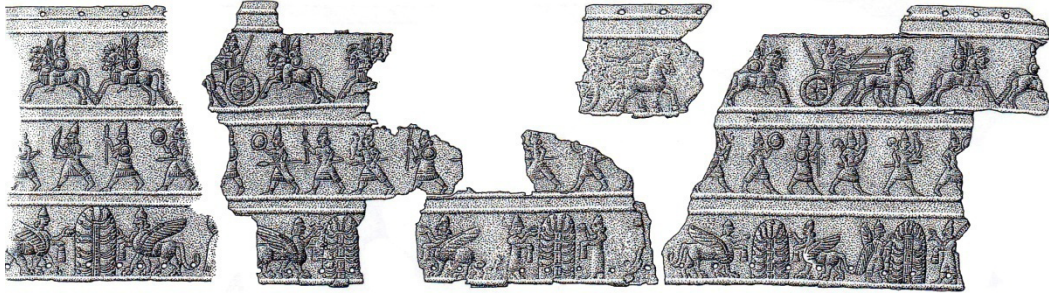
a

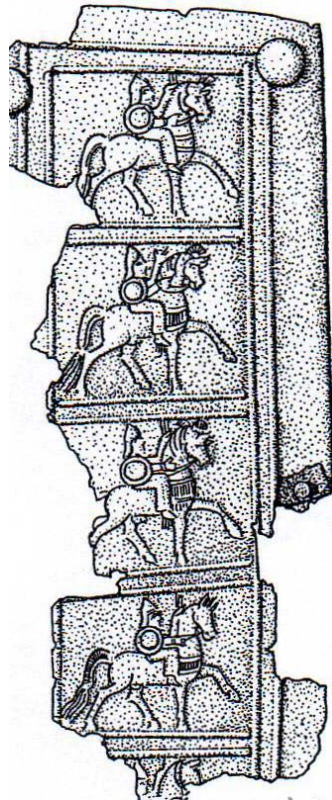
b

LEVHA 2

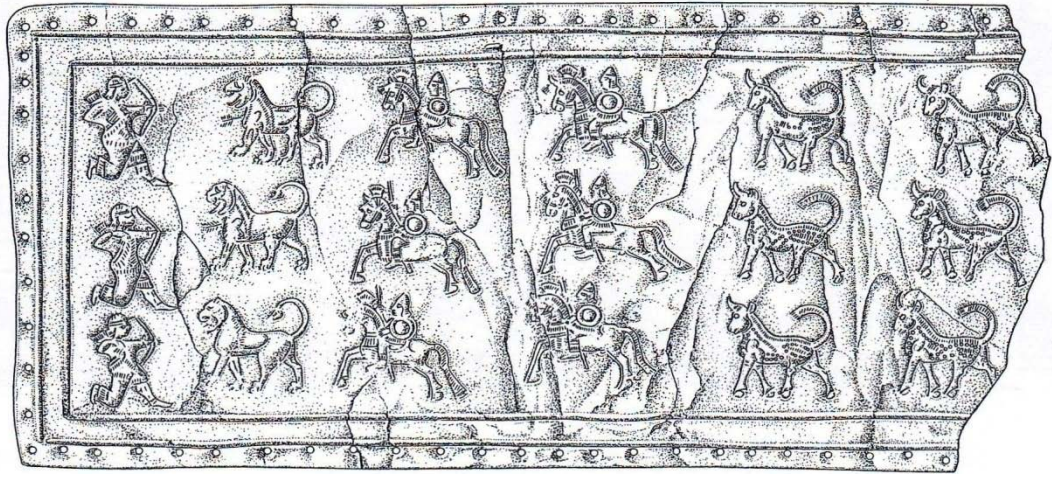
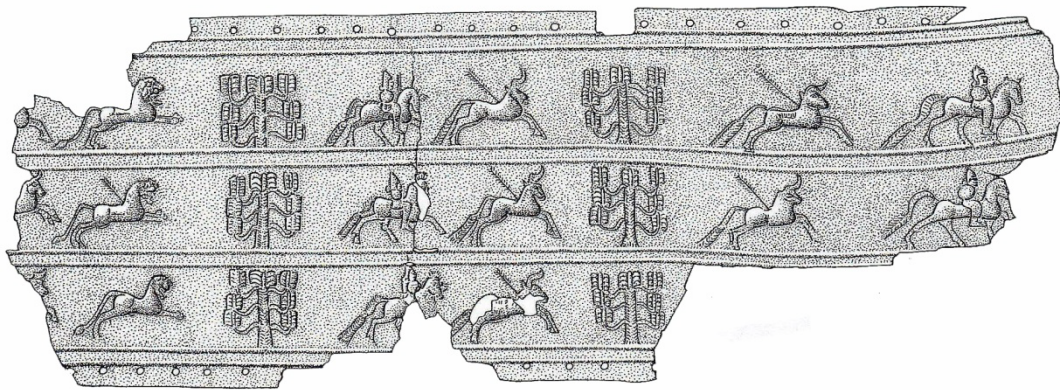
a

b

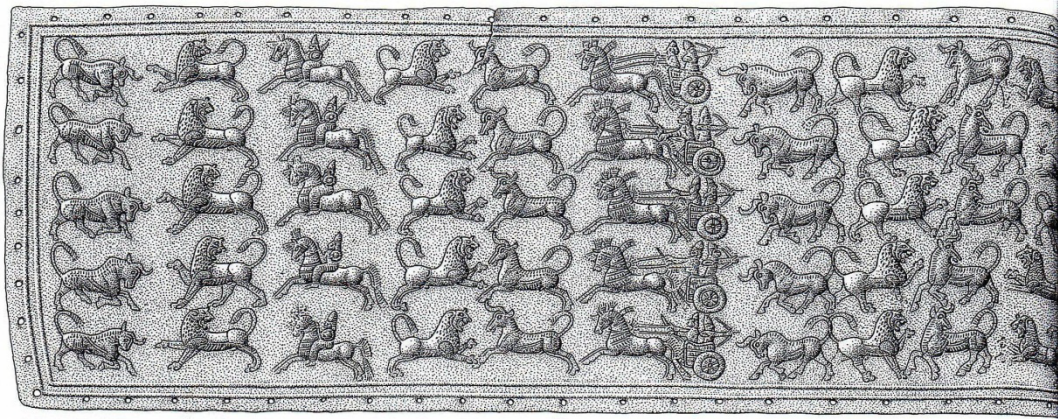
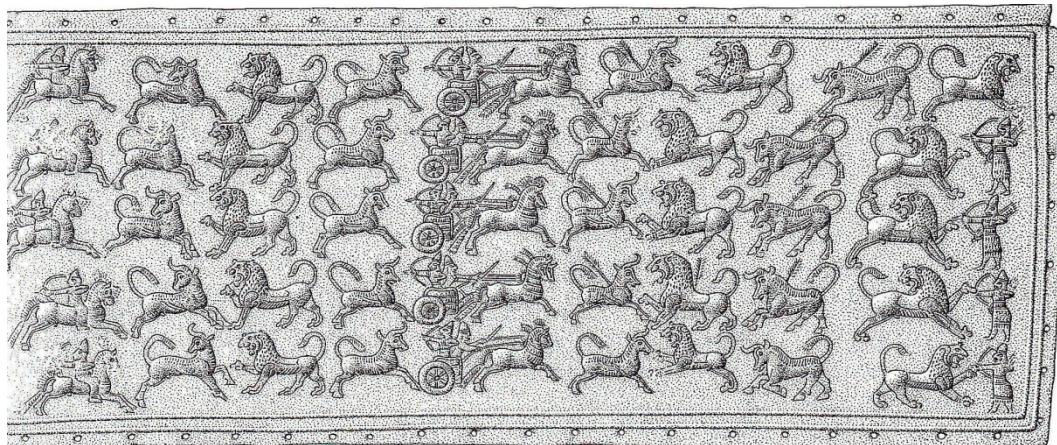

LEVHA 3

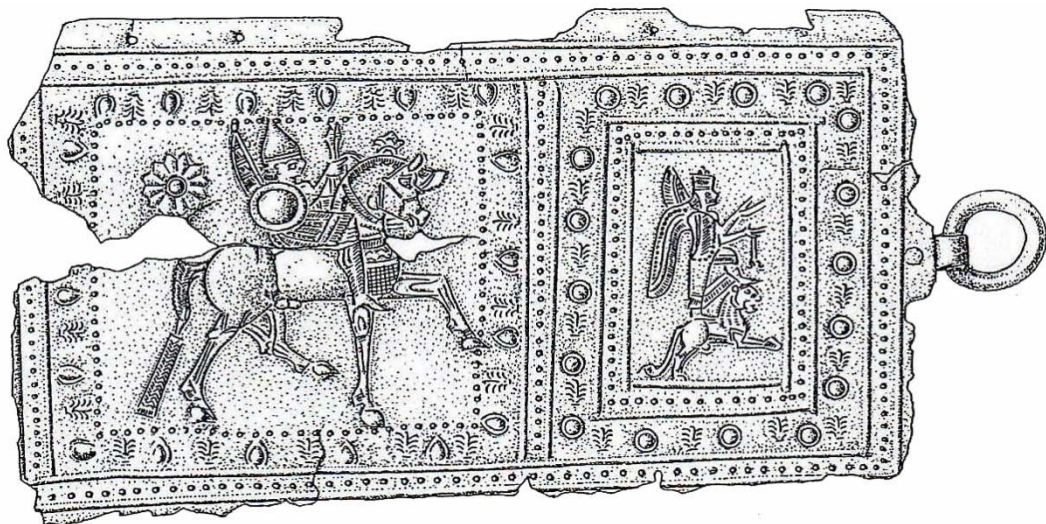
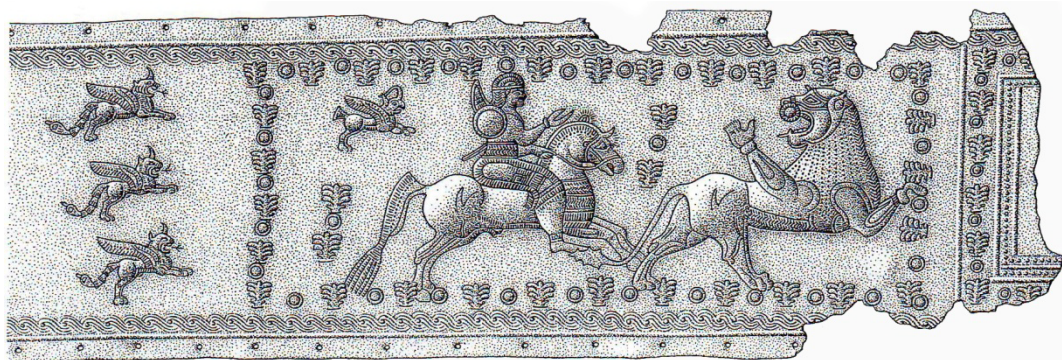
a**b**

LEVHA 4

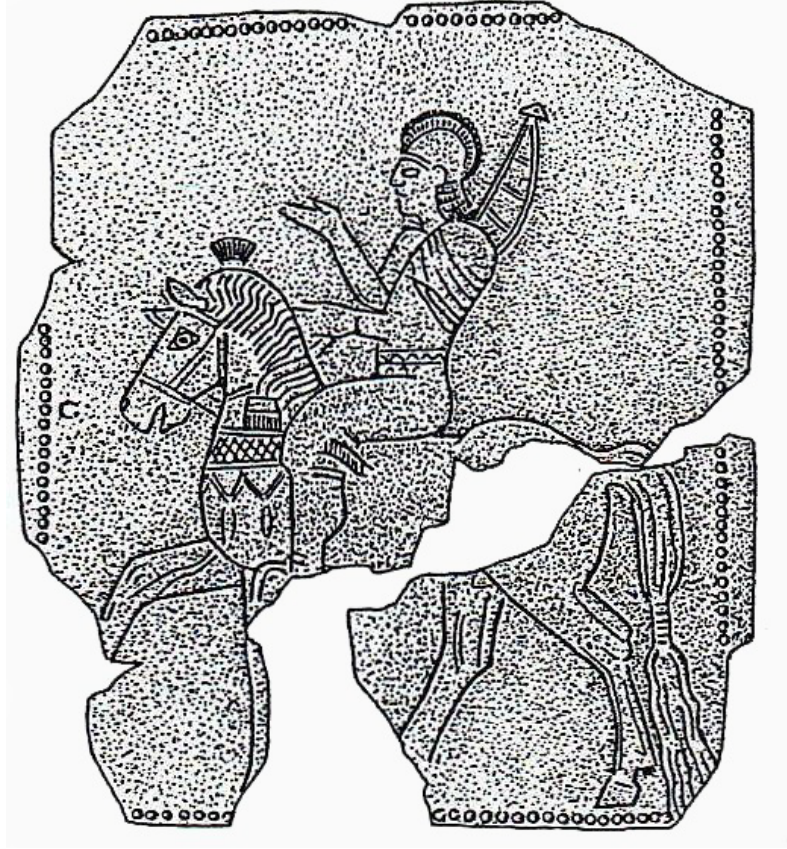
a**b**

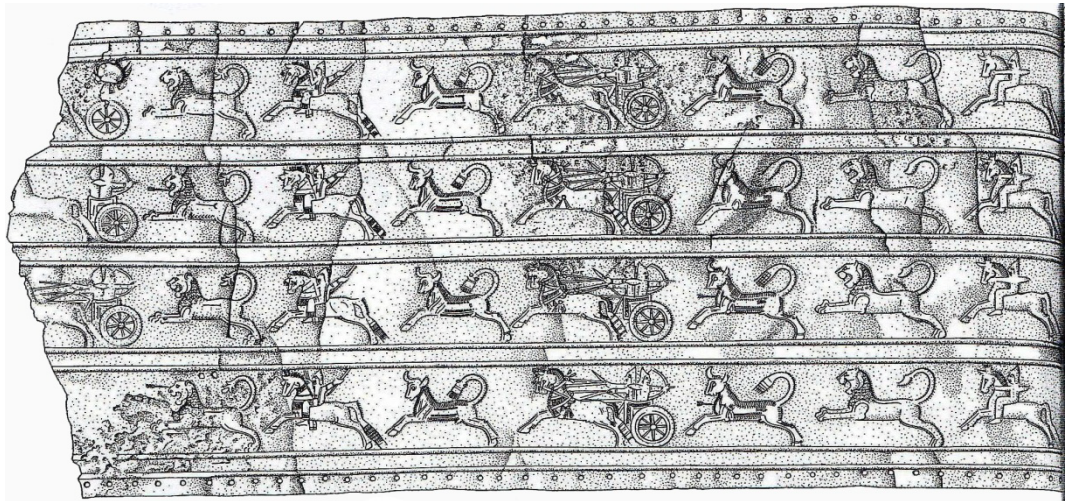
a**b**

LEVHA 6

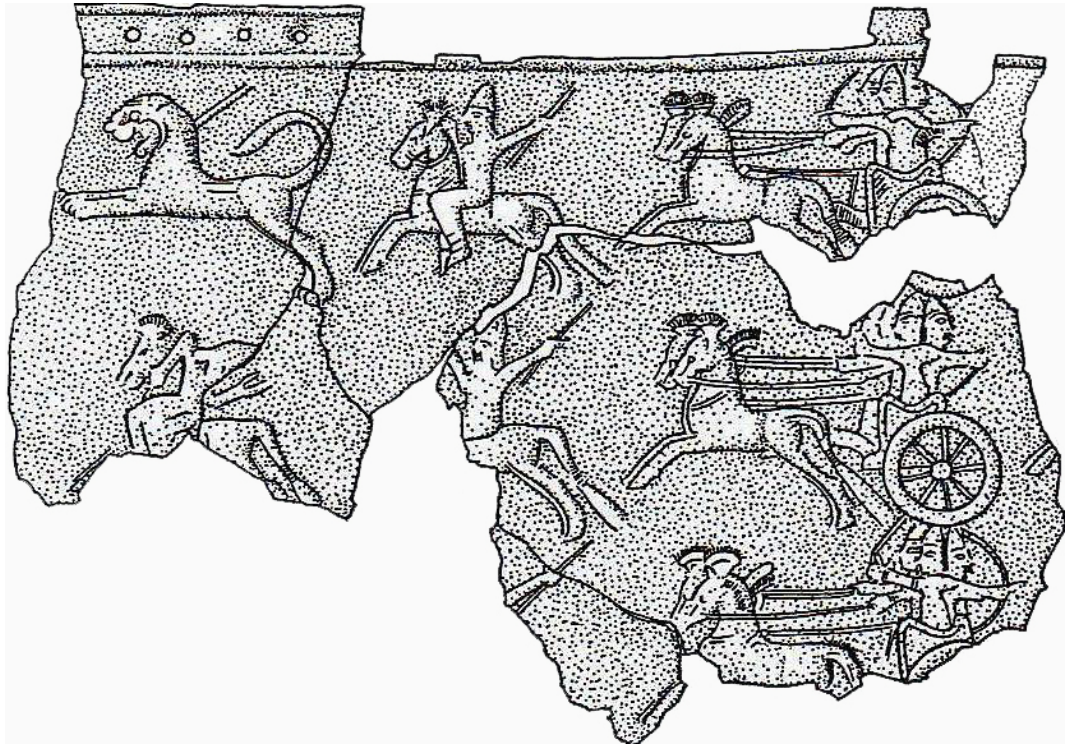
a

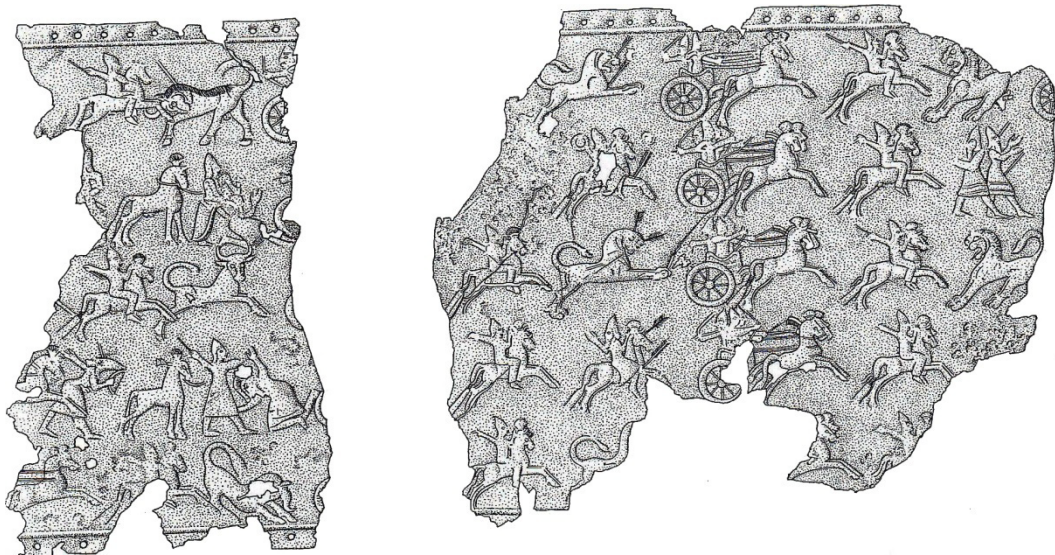
b

LEVHA 7

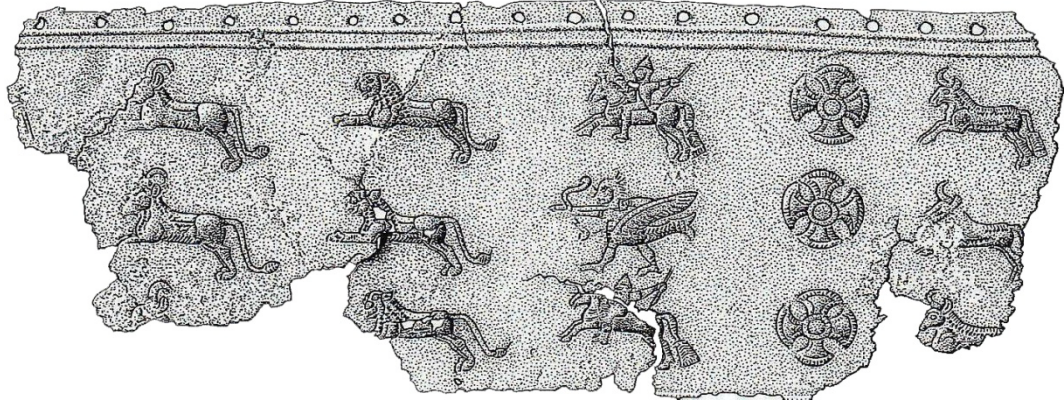

a

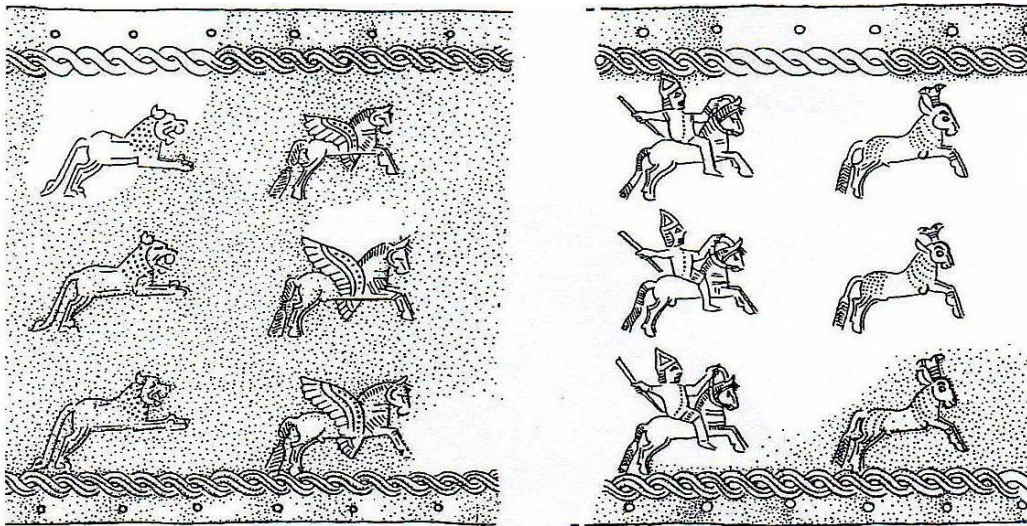

LEVHA 8

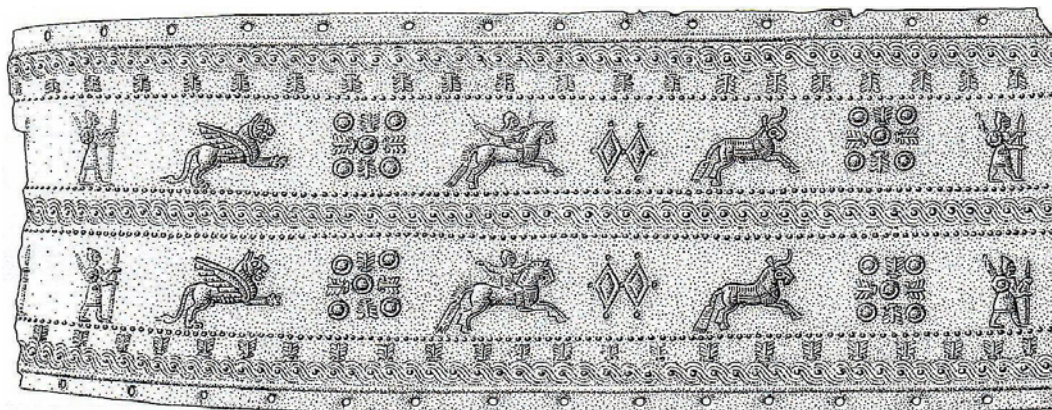

a

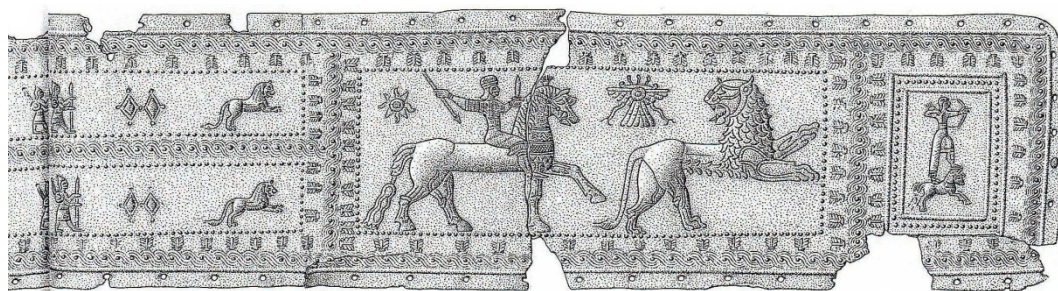

b

LEVHA 9

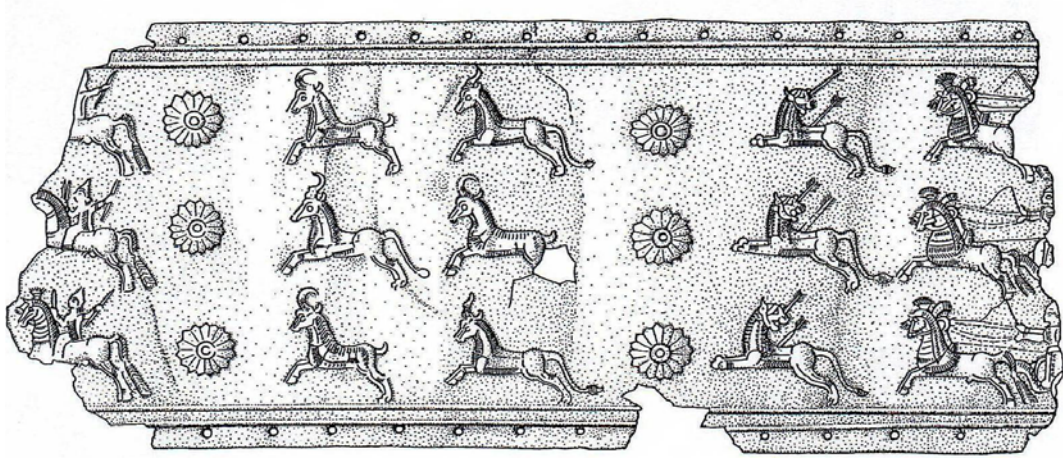
a

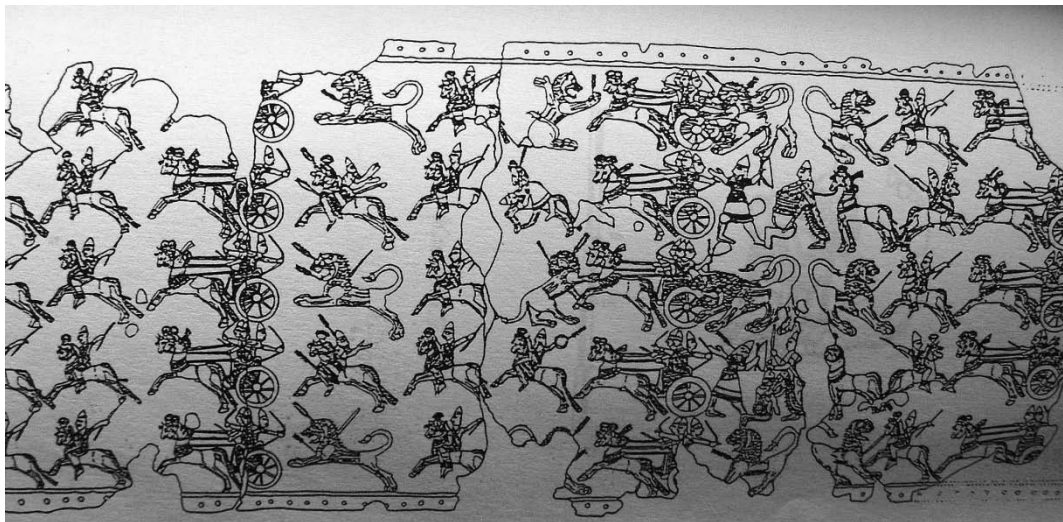
b

LEVHA 10

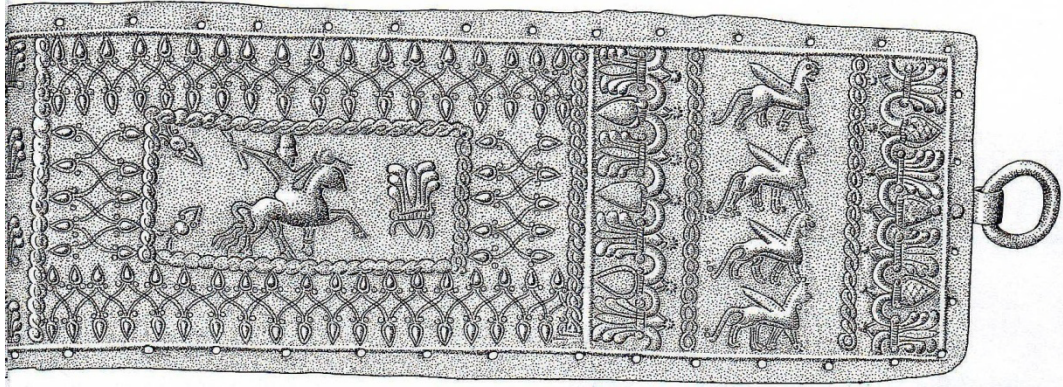

a

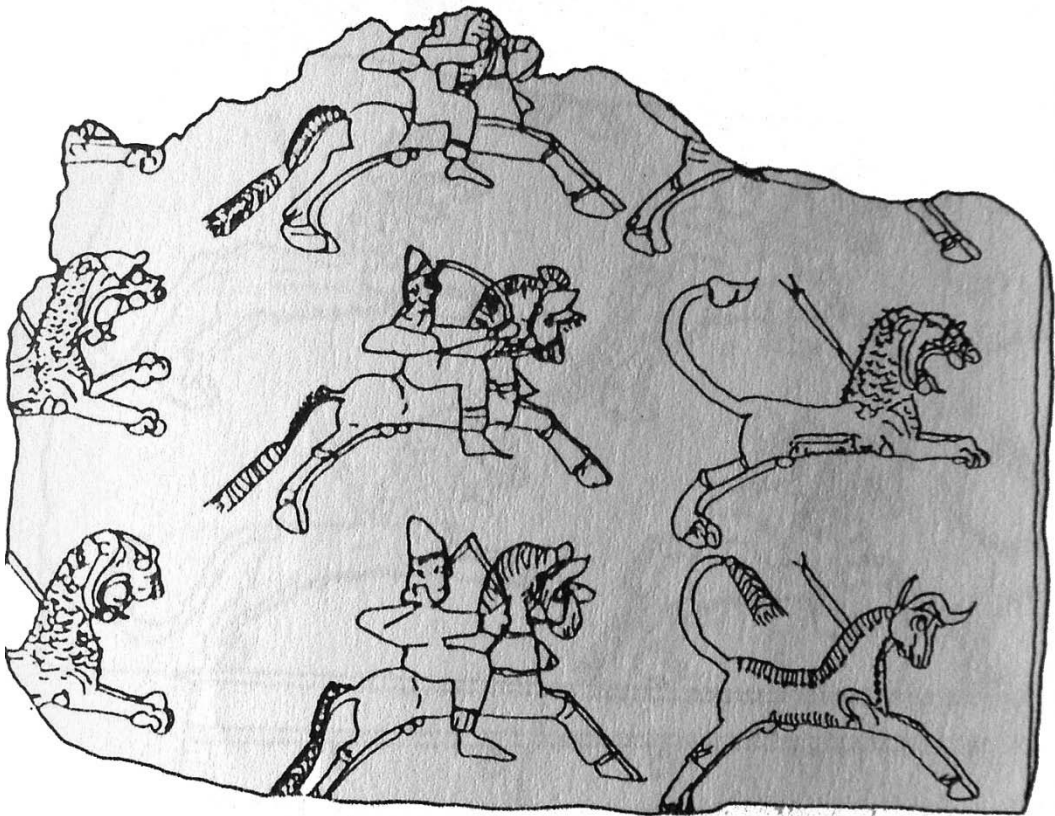

b

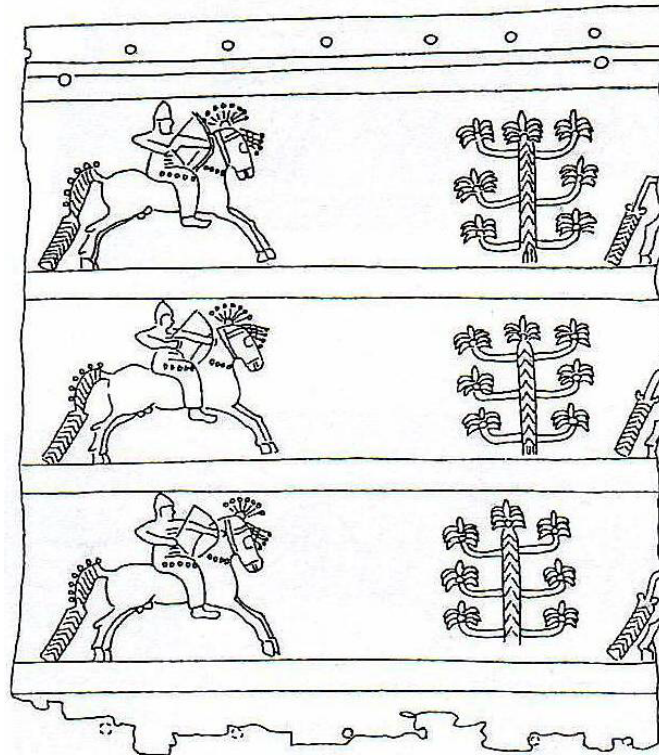
a

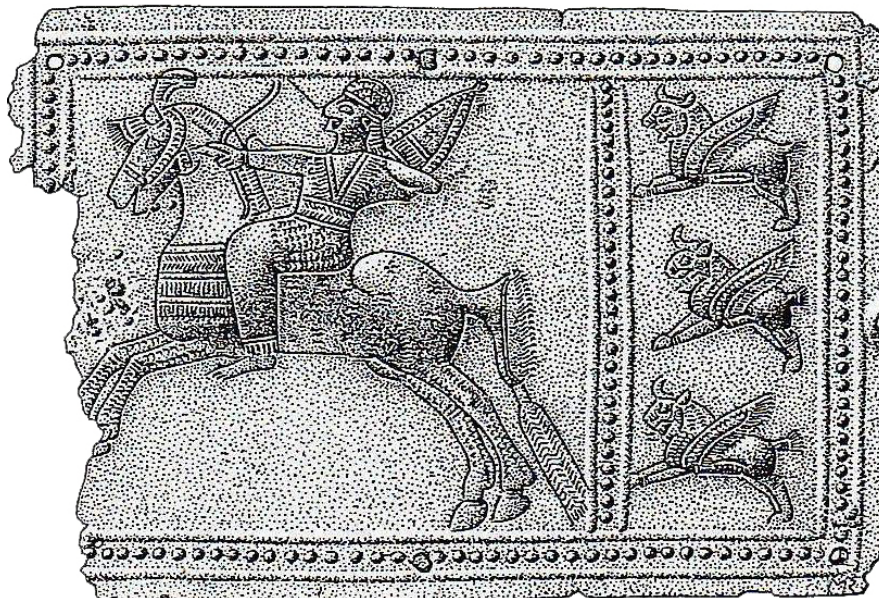
b

LEVHA 12

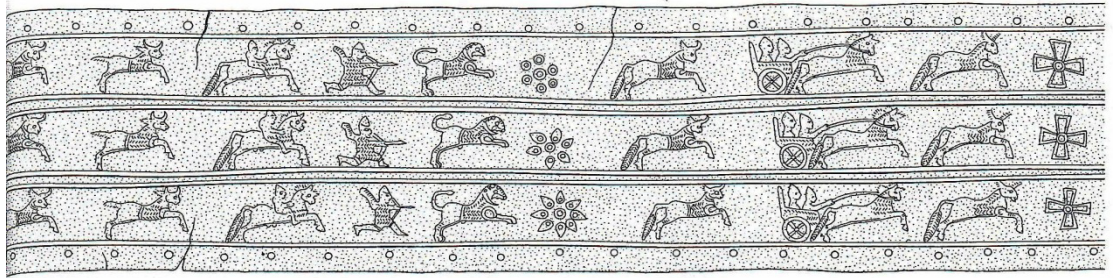
a

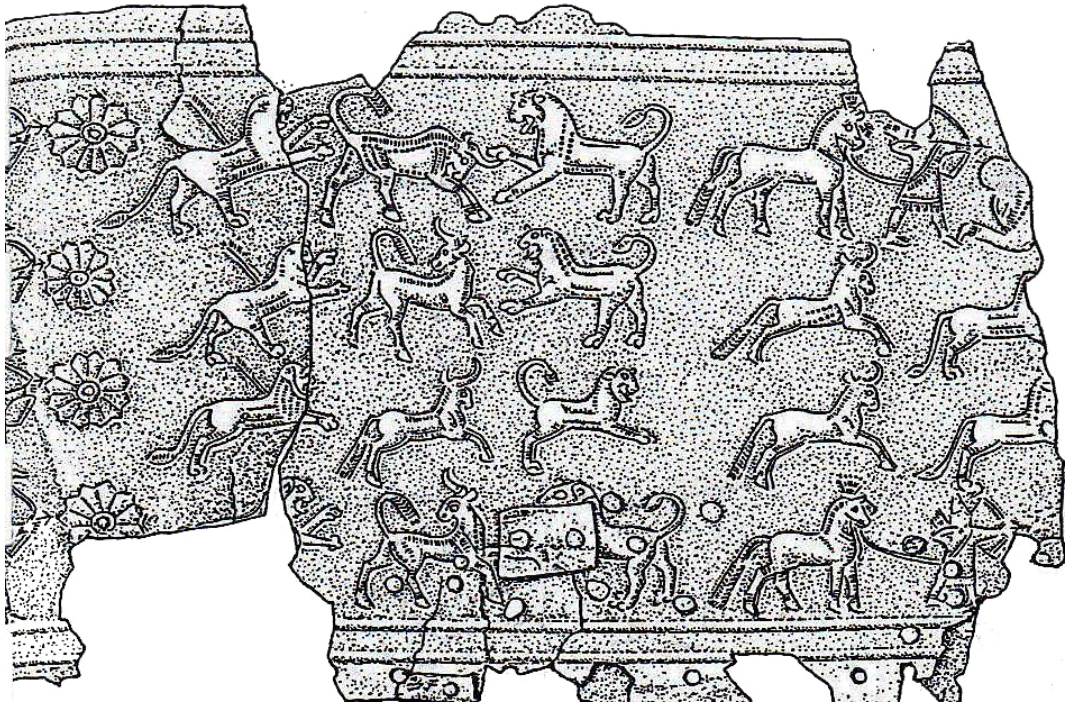
b

LEVHA 13

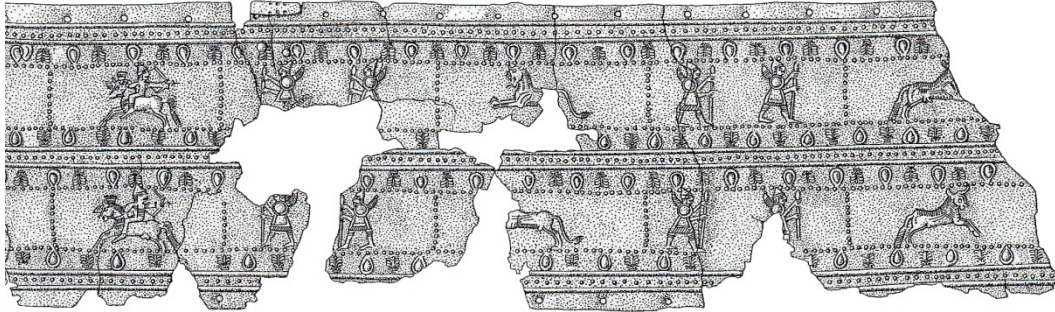
a

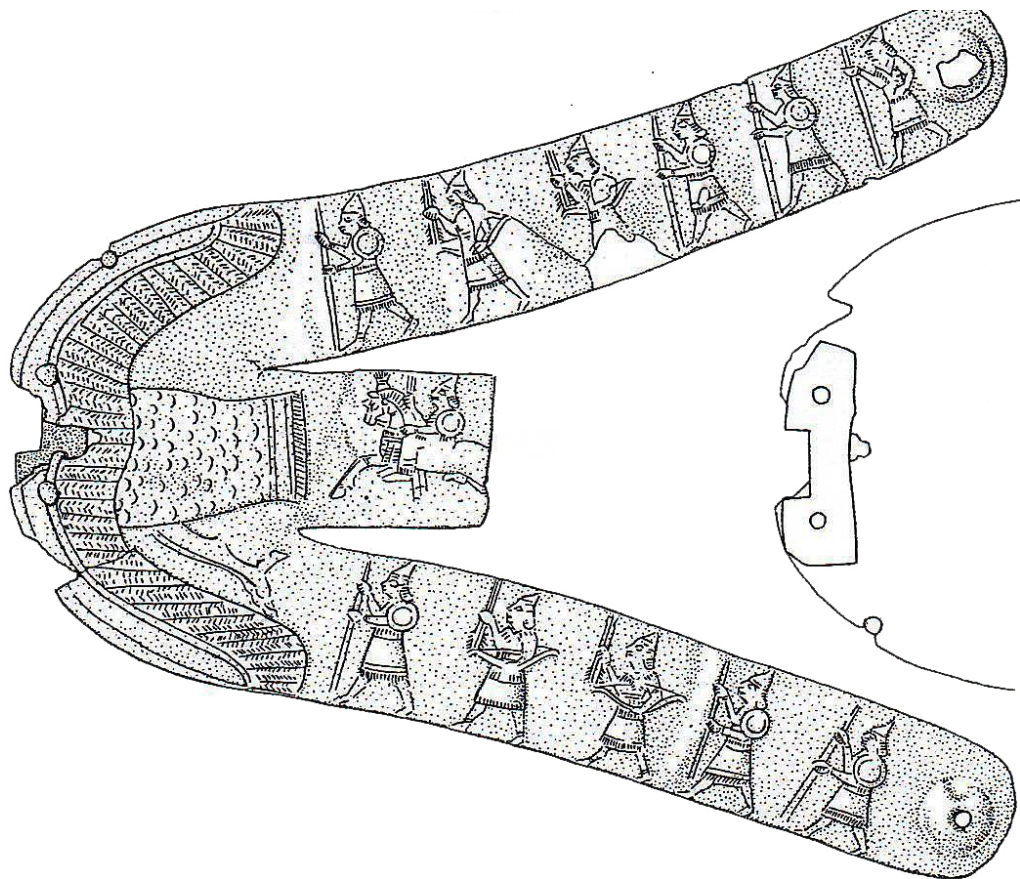
b

LEVHA 14

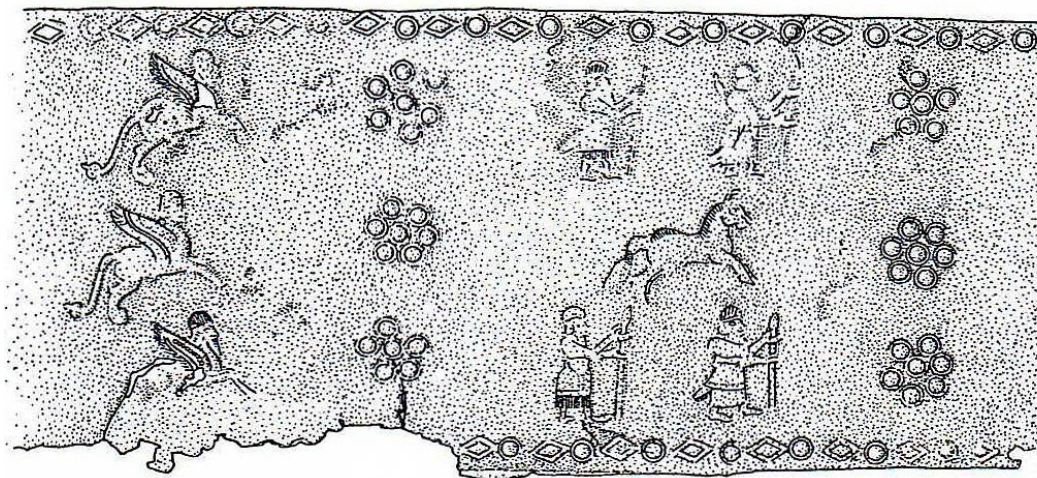
a

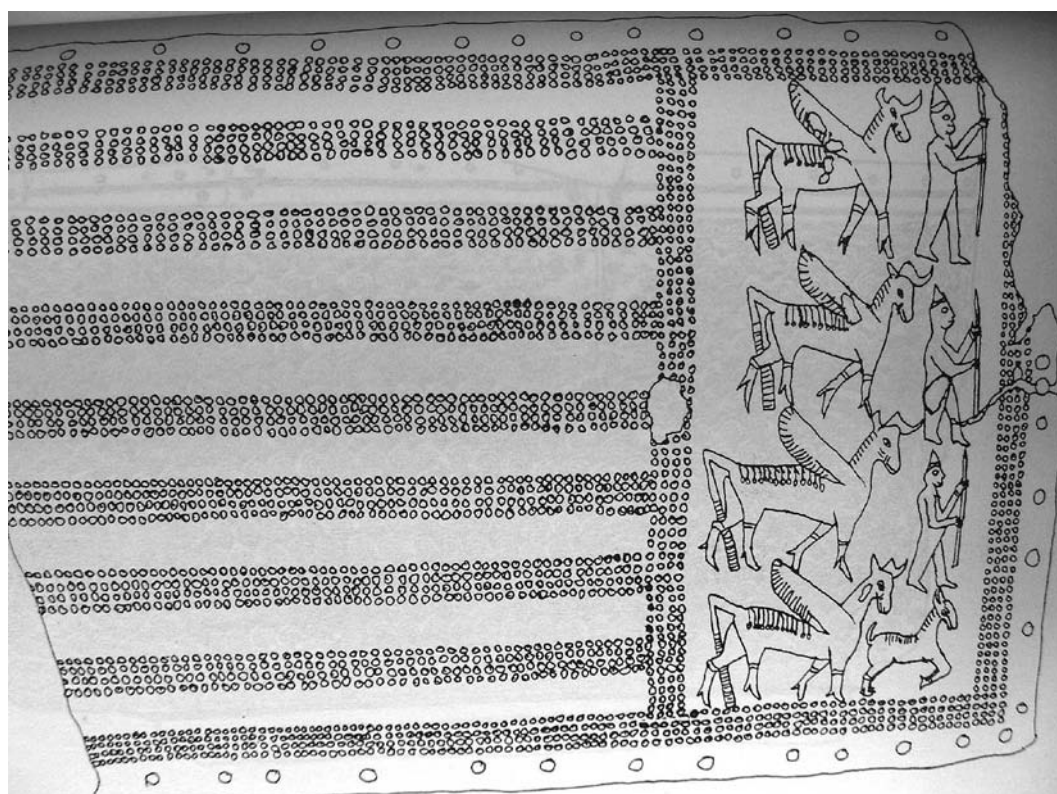
b

LEVHA 15

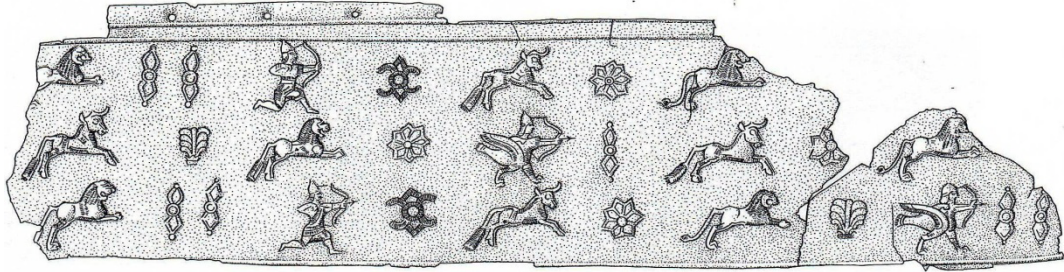
a

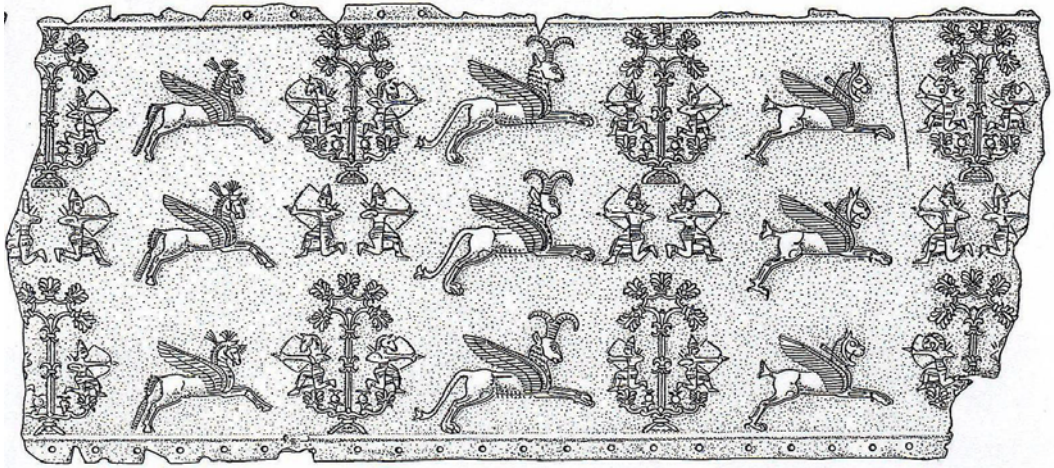
b

LEVHA 16

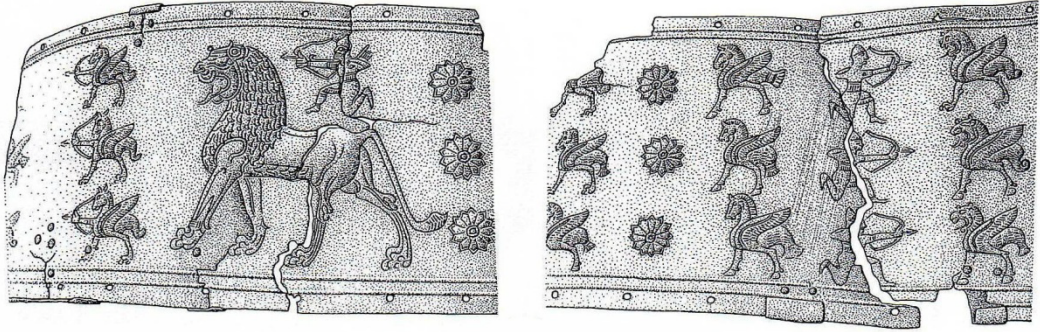

a

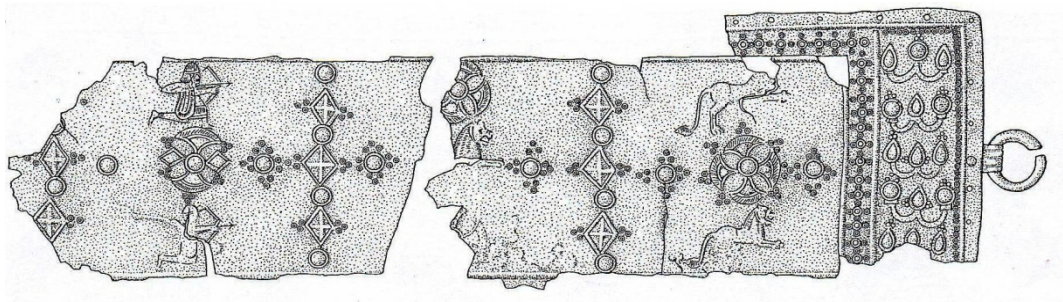

b

LEVHA 17

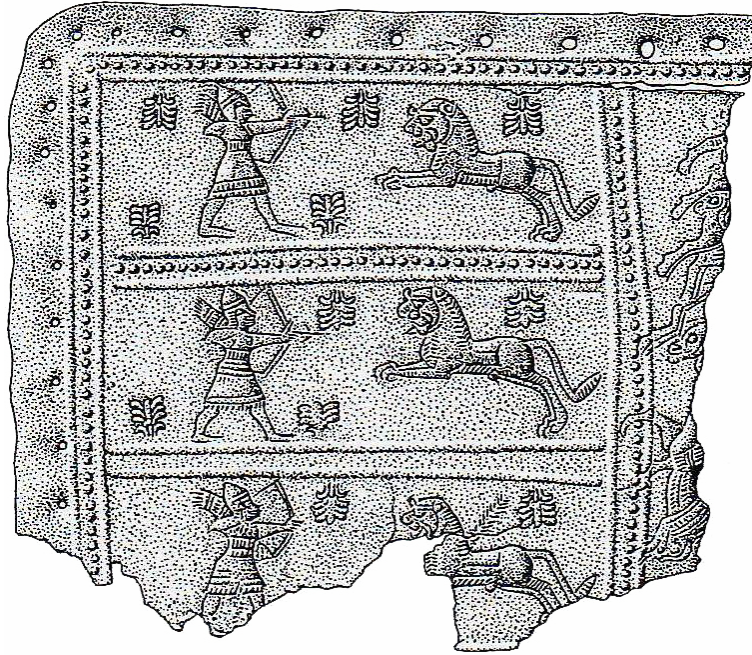
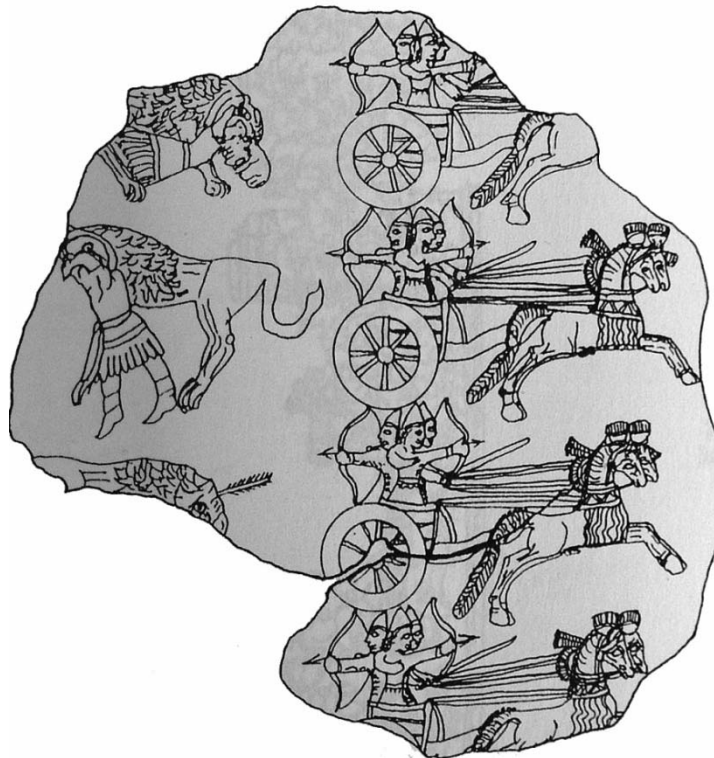

a

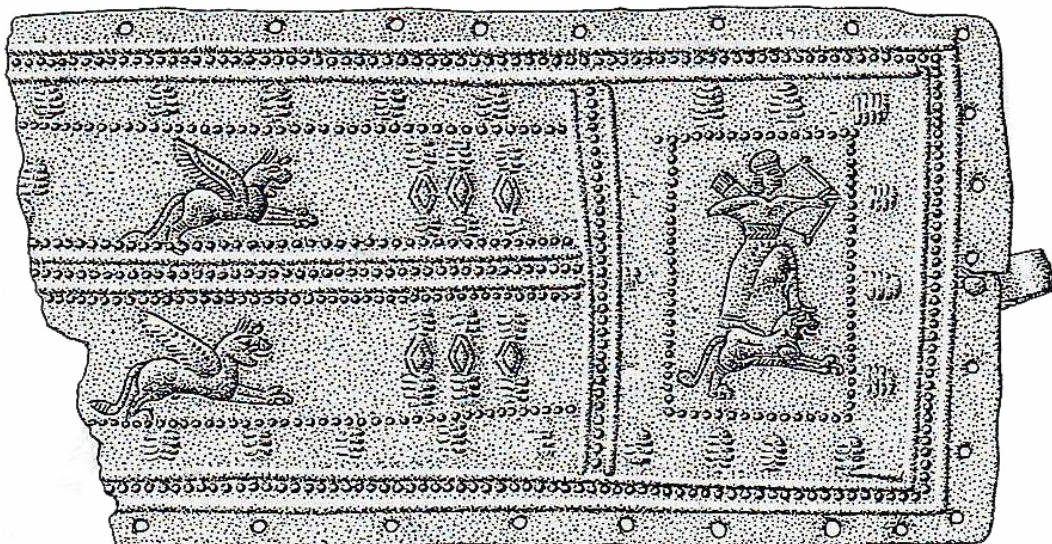
b

a**b**

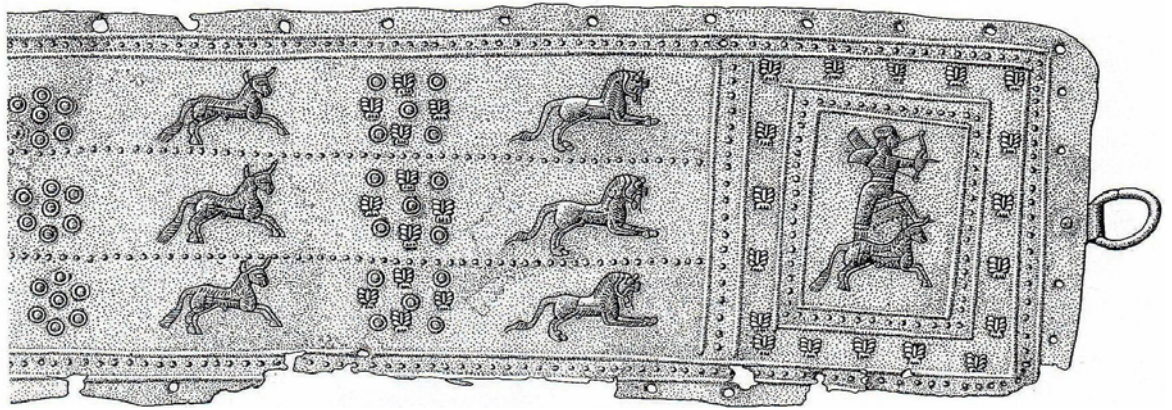
a

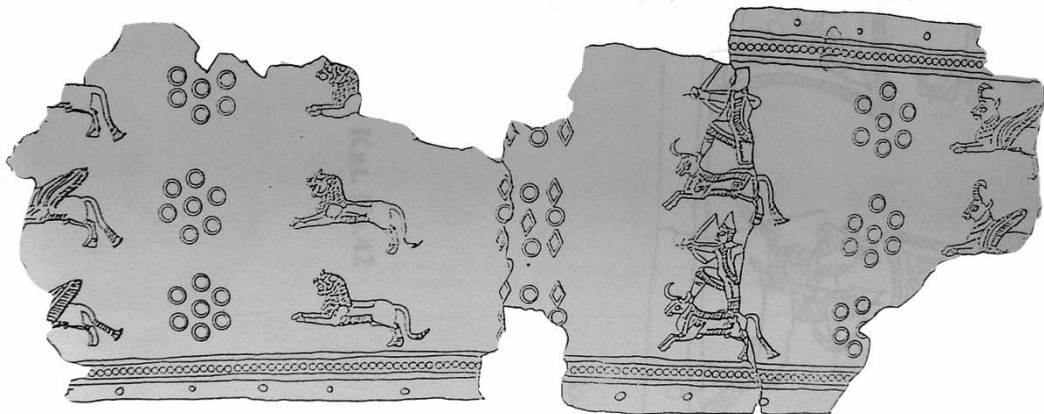
b

LEVHA 20

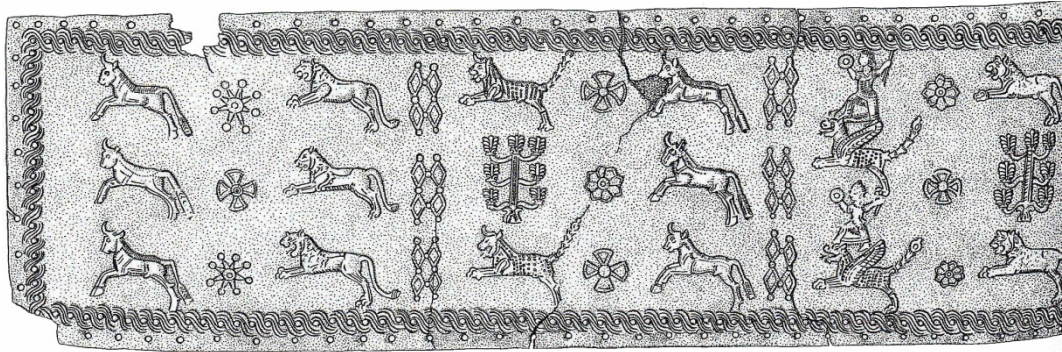
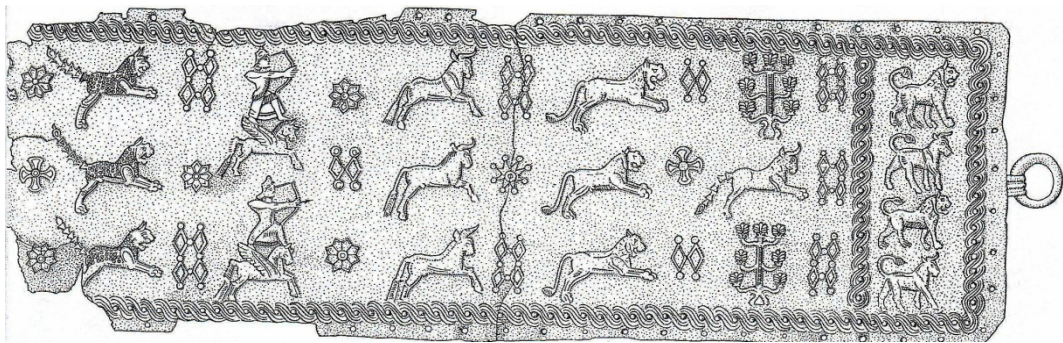

a

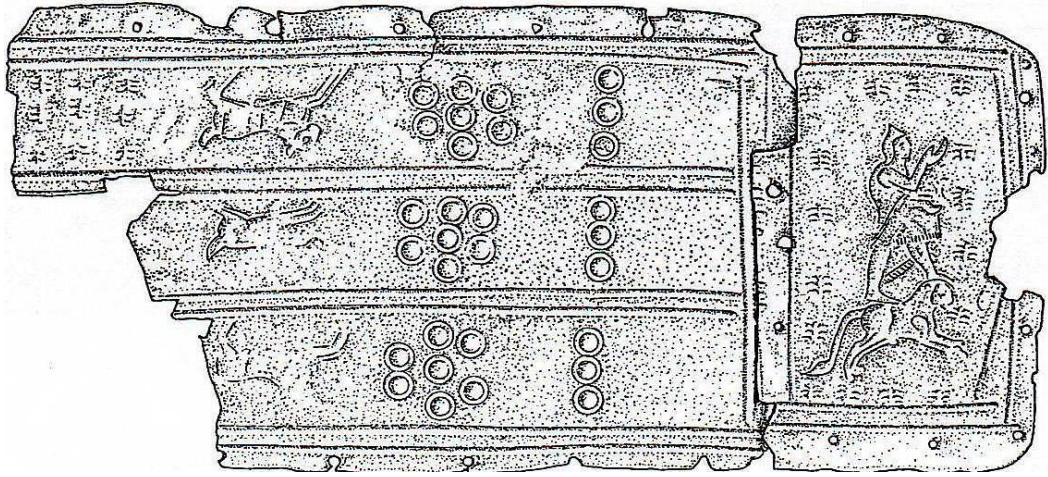
b

LEVHA 21

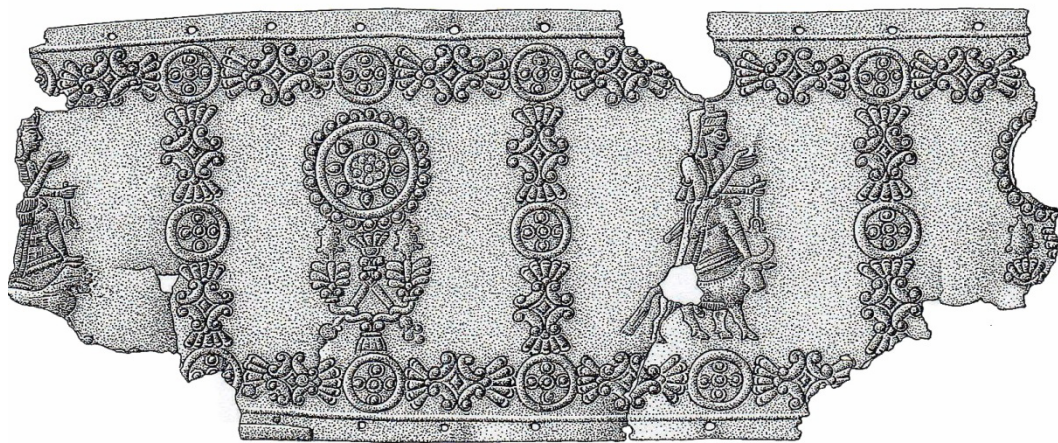
a**b**

LEVHA 22

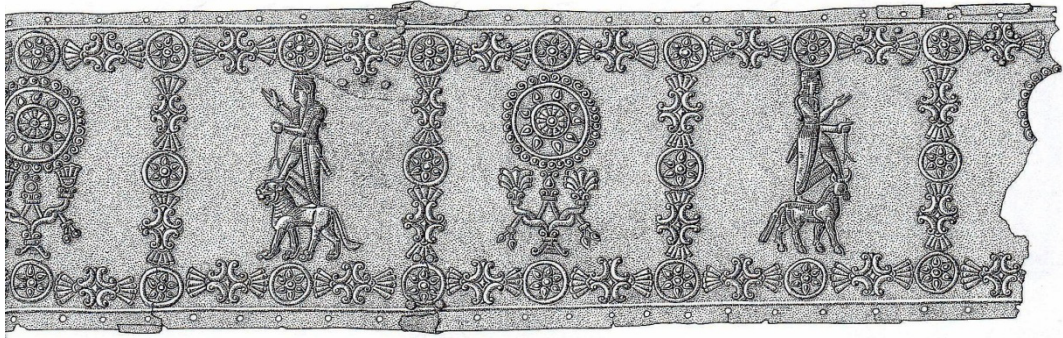

a

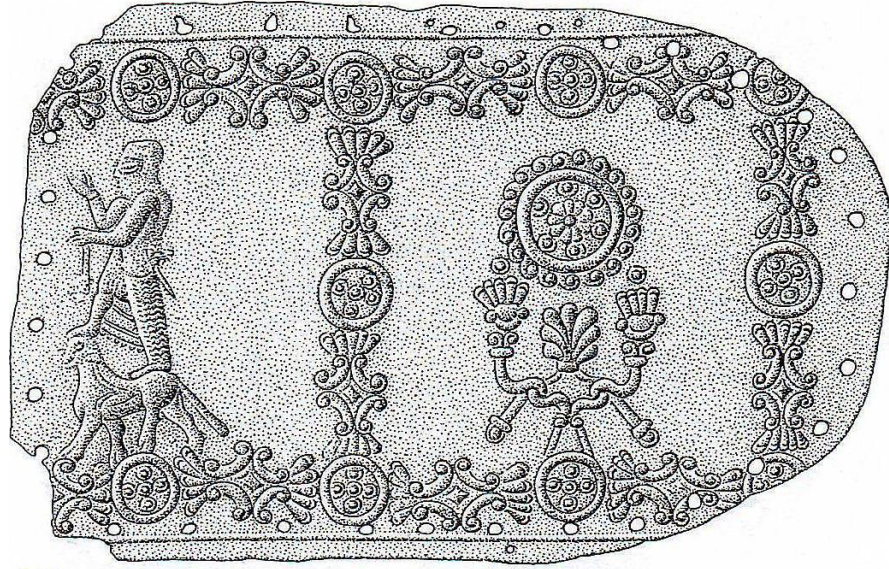
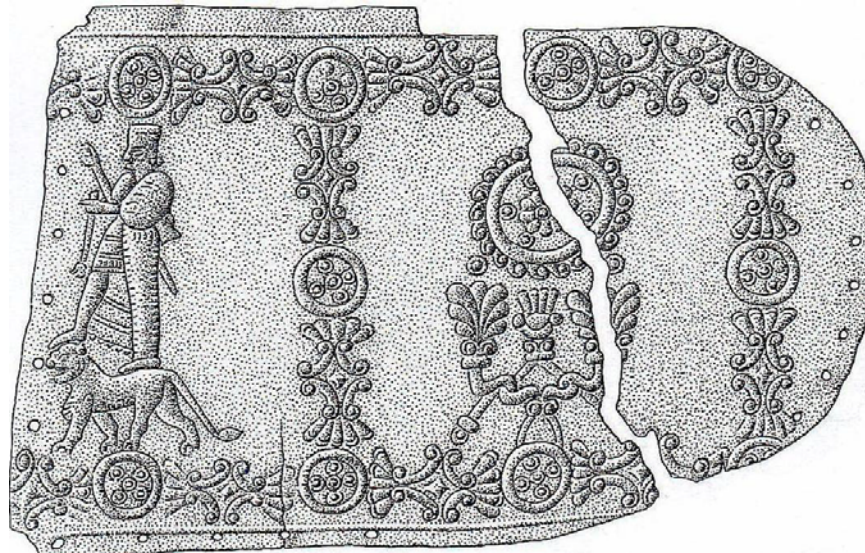

b

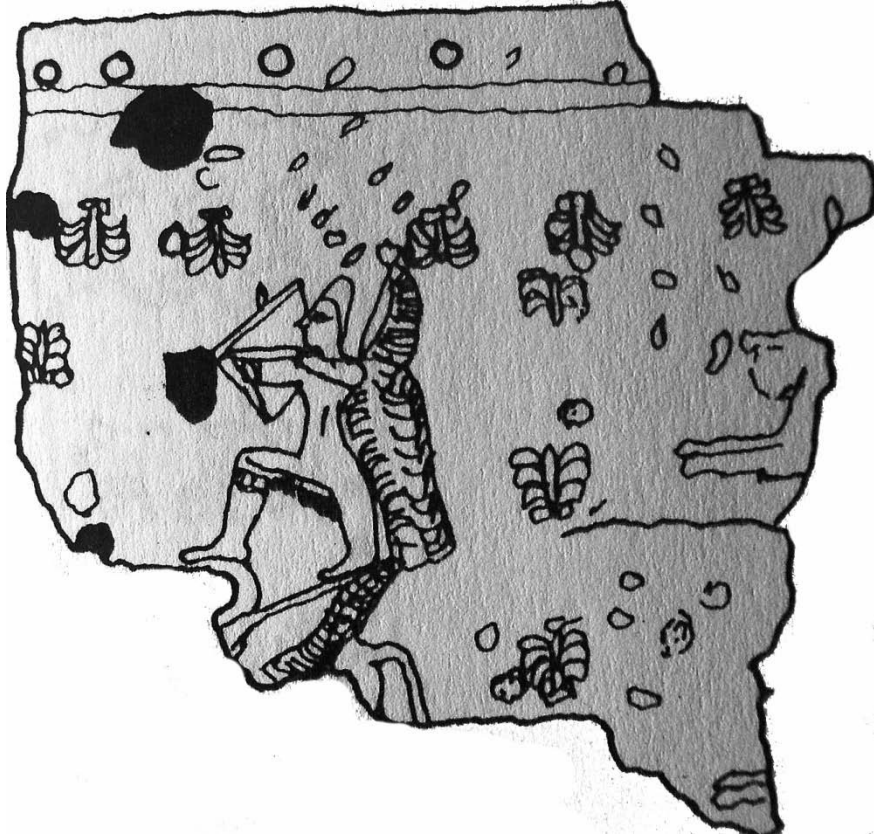

a**b**

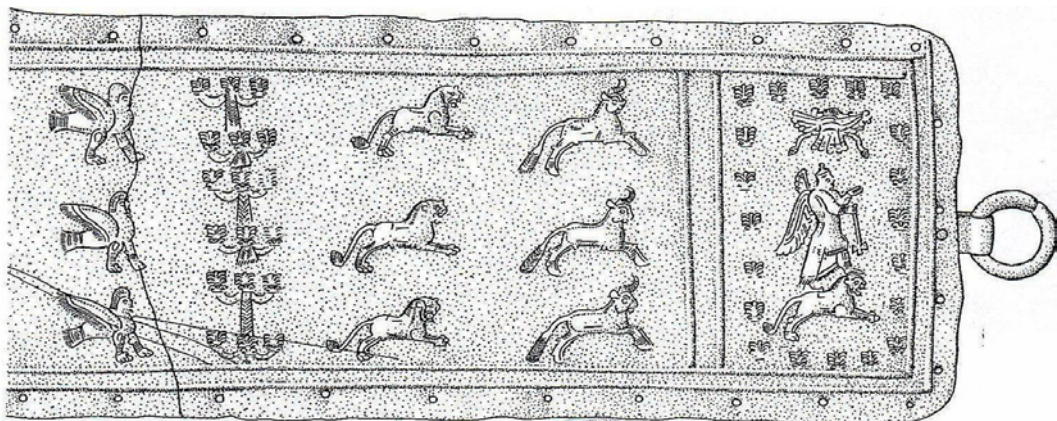

a**b**

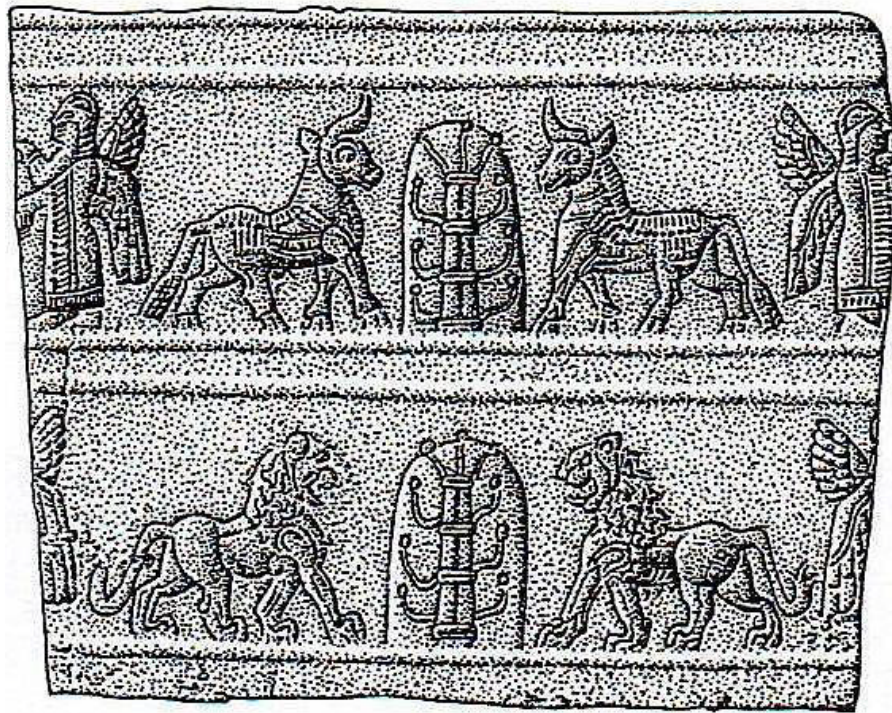

a

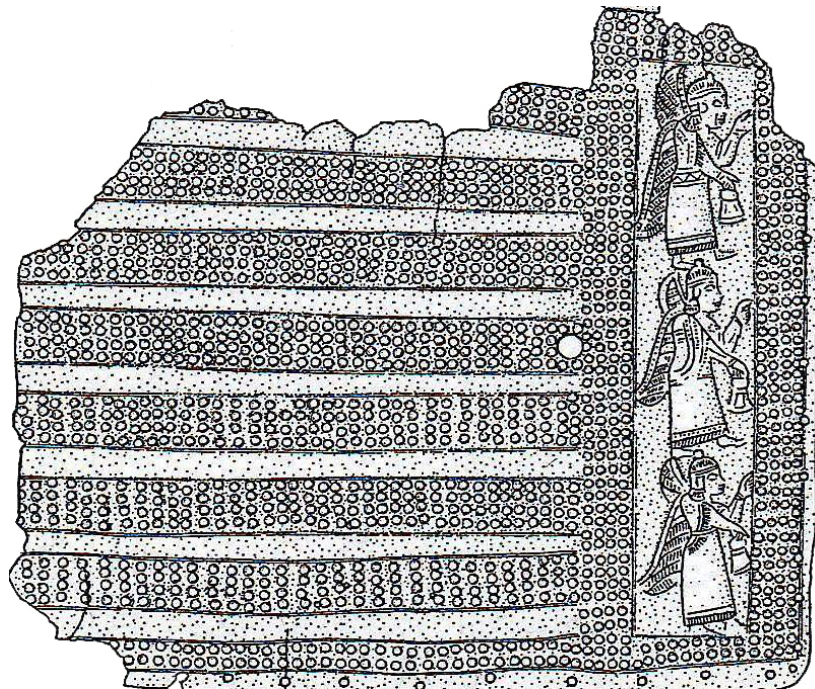

b

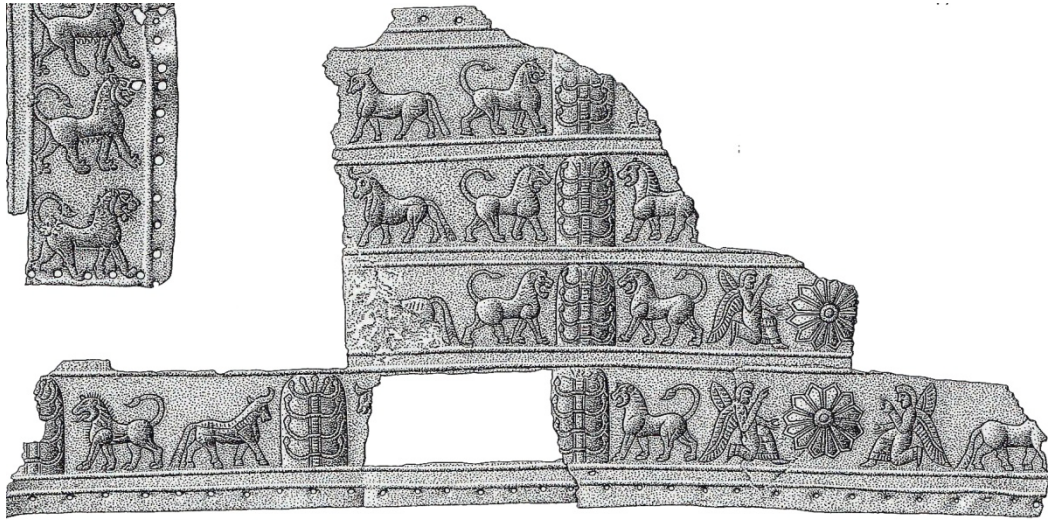
a

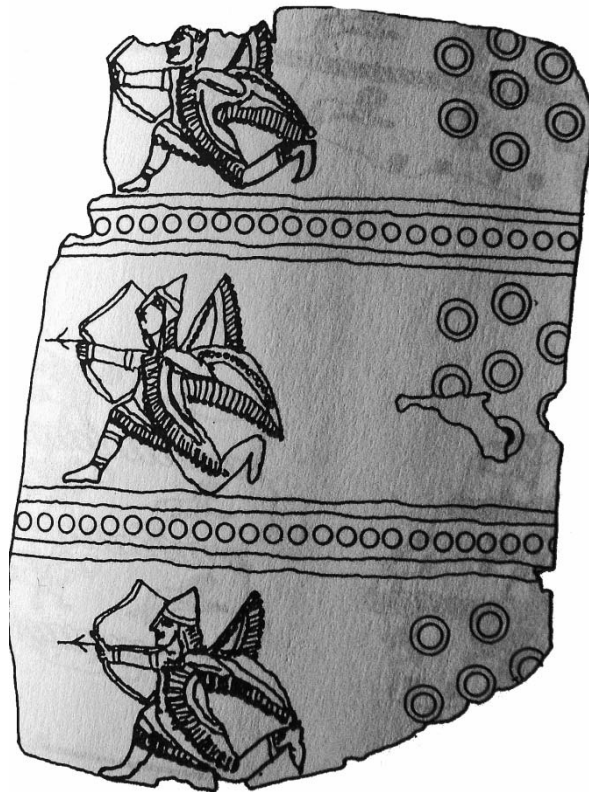
b

LEVHA 27

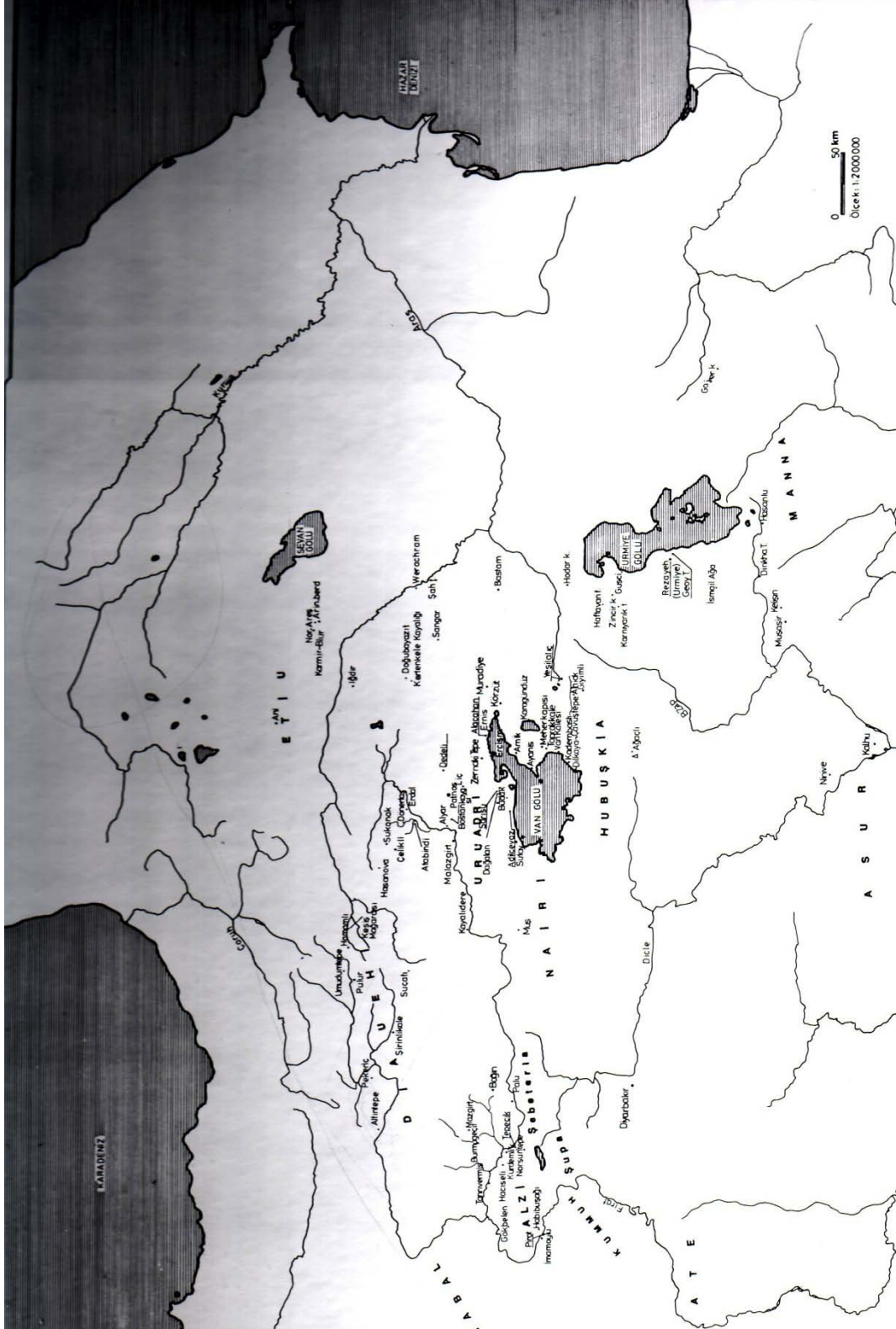

a

b

HARİTA

ÖZGEÇMİŞ

1981 yılında İzmir’de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Manisa’da tamamladı. 2000 yılında Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Klasik Arkeoloji Ana Bilim dalını kazandı. 2004 yılında “Kremna Heykeltraşlık Eserleri” konulu lisans tezi ile lisans öğrenimini tamamlayarak mezun oldu. 2005 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimine başladı. 2008 yılında Yrd. Doç. Dr. Mehmet Işıklı danışmanlığında “Urartu Kemerleri Üzerindeki Asker Tasvirleri” konulu seminer çalışmasını hazırladı ve sundu. 2009 yılı içerisinde “Urartu Kemerleri Üzerindeki İnsan Tasvirleri” adlı teziyle yüksek lisans öğrenimini tamamladı.

Yüksek Lisans öğrenimi sırasında 2007 yılında Prof. Dr. Mehmet Karaosmanoğlu başkanlığında yürütülen “Altıntepe Kazısı”, aynı zamanda Yrd. Doç. Dr. Mehmet Işıklı tarafından gerçekleştirilen “Altıntepe Yüzey Araştırması” ve yine aynı yıl içerisinde Prof. Dr. Cevat Başaran başkanlığında gerçekleştirilen “Parion Kazı” çalışmalarına katıldı.